नयालनाथा मंका: खलः व मंक्षयन साक्षाः

नयालनाथा मंका: खलः वृन्दं समाभाद्र समिति - ११७१

नयाल संवत् व शंखधर साखाः

Nepal Sambat & Shankhadhar Shakhwaa

सम्पादक

प्रा. प्रेमशान्ति तुलाधर

नरेशवीर शाक्य

नयालनाया मंकः खलः

द्वुपँ समाचारु समिति - ११२८

या निंतिं

पिकाकः

न्हूजः गुथि

थापाथलि, यँ ।

सफू : नेपाल संवत् व शंखधर साख्वाः
सम्पादक : प्रा. प्रेमशान्ति तुलाधर
नरेशवीर शाक्य
पिकाकः : नयालसाया मंक्षः ख्वलः
द्वूदँ समाचारु समिति - ११२१
या निंतिं
सुरबहादुर श्रेष्ठ
न्हूजः गुथि, *थापाथली, यँ*
तिथि : ने.सं. ११२७ कौला
न्हापां : द्वःछि (१००० प्रति)
थाकुथि : मोर्डन प्रिन्टिङ प्रेस, कान्तिपथ, यँ । ४२५३१९५
द्यबः : राकेश महर्जन, *इलोहं पब्लिकेशन*
कम्प्यूटर : तेज महर्जन, राजेन्द्र मानन्धर
सर्भिस डट कम
मू : ३००।- तका
ISBN : 978-9937-2-0062-2

धल:पौ

१.	नेपाल संवत्या ऐतिहासिक महत्व	धनवज्र वज्राचार्य	१
२.	म्हपुजा व नेपाल संवत्या न्हूदँ	सत्यमोहन जोशी	४
३.	नेपाल मण्डल, नेपालभाषा, नेपाल संवत् चिन्तन यायेबहगु सन्दर्भ	डा. जनकलाल वैद्य	७
४.	नेपाल संवत्या ऐतिहासिकता व महत्व	रेवती रमणानन्द श्रेष्ठ	१९
५.	नेपाल संवत् नामाङ्कित ऐतिहासिक ज्वलंया धल:	छत्रबहादुर कायस्थ	२६
६.	संवत्या सँ व आख:ज्वलय् संवत् छ्यलीगु विधि	छत्रबहादुर कायस्थ	३५
७.	नेपाल संवत्	हरिराम जोशी	४१
८	"शंखवा संवत् ८२७" या अभिलेखय् छपुलु	काशिनाथ तमोट	४३
९.	कोच विहार, पश्चिम बंगाल, भारतया जुजुं नेपाल संवत् छ्य:गुया पृष्ठभूमि	काशीनाथ तमोट	५०
११.	नेपाल संवत्या प्रवर्तक : शंखधर साख्वा:	बद्रीलाल श्रेष्ठ	५३
१२.	नेपाल संवत् व संखधर साख्वालया छुं खँ दुवाला	ज्यापु पञ्च	६५
१३.	नेपाल संवत् व राष्ट्रिय मान्यताया खँय्	डा. चन्द्रमान वज्राचार्य	६८
१४.	नेपाल संवत् छु ख:, शंखधर सु ख:	श्यामसुन्दर राजवंशी	७२
१५	विक्रम संवत् नेपा:या राष्ट्रिय संवत् मखु	शंकरमान राजवंशी	७५
१६.	नेपा:या मौलिक ला व तिथिया नां छगू अध्ययन	मदनसेन वज्राचार्य	७७
१७.	नेपाल संवत्य् दक्वसिबय् पुलांगु अभिलेख	जगन्नाथ मास्के	७९
१८.	नेपाल संवत् छगू अध्ययन	पूर्ण ताम्राकार	८१
१९	म्हपुजा व नेपाल संवत्	प्रेमहीरा तुलाधर	८७
२०.	नेपाल संवत् नेपा:यागु हे संवत् ख:	राजेश्वर देवकोटा	९१
२१.	नेपाल संवत् सुनां शुरु यात ? गाब्ले शुरु यात ?	रास जोशी.	९४
२२.	व्यवहारं हे क्वयनाच्वंगु नेपाल संवत् गुलि व्यावहारिक जू ?	सुरेश मानन्धर	९७
२३.	नेपाल संवत् व थुकिया महत्व	बुद्धरत्न शाक्य	९९
२४.	थ्व शिलापत्र किम्बदन्ती मखु प्रमाण ख:	प्रदीपमान श्रेष्ठ	१०३
२५.	नेपाल संवत् : छगू म्हसीका	उत्तमराज शिलाकार	१०५
२६	नेपाल संवत्यात कया: यानाच्वंगु मखुमखुगु व्याख्या	गंगालाल श्रेष्ठ	१०८
२७.	नेपाल संवत् हे छाय् माल ?	बुद्धाचार्य शाक्य	११२
२८.	नेपाल संवत् हे छाय् माल ?	वज्रमुनि वज्राचार्य	११५

नेपाली

१.	नेपालमा कुन संवत् प्रचलनमा ल्याउनु उपयुक्त हुन्छ ?	डा. जगदीशचन्द रेञ्जी	१२१
२.	गोपाल वंशावली र नेपाल संवत्	वैकुण्ठप्रसाद लाकौल	१३३
३.	नेपाल संवत्को सन्दर्भमा नेपालभाषा मंका: खल:	नरेशवीर शाक्य	१३९
४.	नेपाल संवत् नेपाल राष्ट्रको महत्वपूर्ण सम्पदा र धरोहर	प्रा.डा. तुलसीराम वैद्य	१४२
५.	बौद्ध दृष्टिमा राष्ट्रिय विभूति सारस्वा:	भिक्षु सुदर्शन	१४६
६.	नेपाल संवत्को राष्ट्रिय पक्ष	हिरण्यलाल श्रेष्ठ	१४८
७.	संवत् सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति आउनु जरुरी छ	पदमरत्न तुलाधर	१५१
८.	नेपाल संवत्को यो पक्ष पनि	मल्ल के. सुन्दर	१५५
९.	नेपाल संवत् महिनाको नाम	काशीनाथ तमोट	१५९
१०.	नेपाली सांस्कृतिक परम्पराको पृष्ठभूमिमा नेपाल संवत्	प्रा. डा. रत्नकमल वैद्य	१६३
११.	नेपाल संवत्लाई जाति विशेषको रुपमा हेरिनुहुँदैन	सुरेन्द्रवीर मालाकार	१६५
१२.	नेपाल संवत् र यसको प्रारम्भ	होमनाथ भट्टराई	१६७
१३.	सुमतितन्त्र : नेपाल संवत् प्रचलनको साक्षी	अशोक श्रेष्ठ	१७१
१४.	विज्ञात र विशेषता	चेतबहादुर सिंह	१७५
१५	नेपाल संवत्मा साँखु बज्रयोगिनीको इतिहास	प्रकाशमान सक्व	१७७
१९.	दोलखाको इतिहासमा नेपाल संवत्	अमरकुमार प्रधान	१८१
२०.	नेपाल संवत् र दोलखा	उपेन्द्र प्रधान	१८६
२१.	नेपाल संवत्को वर्षारम्भमा पुनर्विचार आवश्यक	प्रमोदवर्धन कोण्डन्न्यायन	१८९
२२.	शंखधर "राष्ट्रिय विभूति" घोषित तर पूर्वाधारहरु शून्य	वस्तुराज "शीतल"	१९३
२३.	नेपाल संवत् राष्ट्रिय संवत्	यम विरही	१९६
२४.	सारस्वा संवत् संस्थापक मात्रै होइनन्	अविनाथ शर्मा	१९९
२५.	लोक कल्याणको प्रतीक संवत्	सन्तोषराज भुजेल	२०२
२६.	नेपाल संवत्का प्रणेता - शंखधर सारस्वा:	देवेन्द्र अर्याल "आँसु"	२०५
२७.	न्हूदँया मिंतुना र शंखधर : एक अनुभूति	शान्ति चौधरी "थारु"	२०७

English

1.	Historical Importance of the Nepal Era	Bhuvan Lal Pradhan	211
2.	The Nepal Era: Its Practical Aspect	Prof. Manik Lal Shrestha	215
3.	Nepal Sambat : The National Era of Nepal	Dr. Tri Ratna Manandhar	222
4.	The Nepal Era	PremShanti Tuladhar	226
5.	Sankhadhar Sakhwaa and Nepal Era	Manandhar R.	231
6.	Nepal Era & Nepal Script	Shubhash Ram	233

परिशिष्ट — सुगतरत्न सिन्दुराकार — २३७

नयालनाया मंकाः खलः

भिंतुना

नेपाःया आदिवासी जनजाति भी नेवाःतय्सं राष्ट्रया मौलिक सम्पदा जगेर्णा, संरक्षणया निंतिं नेपालभाषा मंकाः खलः निस्वसांनिसें ज्या न्ह्याकावयाच्वनागु खँ ला सकसिनं स्यूगु हे जुल । थ्व हे भ्वलय् नपाःया मौलिक सम्वत् नेपाल सम्बतया न्हूदँ कछलाथ्व पारुकुन्हु भिंतुना सांस्कृतिक जुलुस लिसें देय् चाःहिलाः भिंतुना कालबिल यायेगु व जिल्ला जिल्लाय् न्हूदँया ज्याभ्वः हनेत तिबः बीगु ज्या जुयाच्वंगु खः । थुकिया हे लिच्वःकथं नेपाल सम्वत्या प्रणेता शंखधर साख्वाःयात राष्ट्रिय बिभूति घोषणा जुइधुंकूगु दु । संचार माध्यमं नं नेपाल संम्वत्या छ्यलाबुला यायेगु जुइ धुंकूगु दु ।

नेपाल संवत् व थुकिया प्रणेता शंखधर साख्वाःया बिषयस इलय् ब्यलय् थी थी च्वसु पिदनाच्वंगु व उकियात सफूया रुप बियाः पिथनेगु ग्वसाः नेपालभाषा मंकाः खलः न्हूदँ समारोह समितिपाखें जूगु अतिक च्वछाये बहःगु ज्या खः । नेपाःया सम्वत् सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति दयेकेत तिबः जुइकथं पिदंगु थुगु सफुतिं नेपाल सम्बत् व थुकिया प्रणेता शंखधर साख्वाःया बिषयस सयेके सिइके मंदुपिं सकसिगु निंतिं नं ज्या ख्यलय् दइकथं स्वंगू भाषा छ्यलाः थुगु सफू पिथनेगु ज्या जूगु दु । थुज्वःगु सफुतिं नेपाल सम्वत् हे राष्ट्रिय सम्वत् खः धयागु तथ्य नं पुष्टि याइ ।

सफू सम्पादन यानाःदीपि, पिथनेत ग्वहालि यानादीपिं सकसितं सुभाय् ।

पद्मरत्न तुलाधर

नाय

नेपालभाषा मंकाः खलः

नेपालभाषा मंका: खल: न्हूदँ समरोह समितिया नाय:पिं

ने.सं	नां
११९३	प्रा. सुवर्ण शाक्य
११९४	डा. शान्तवीर सिंह तुलाधर
११९५	लक्ष्मण राजवंशी
११९६	प्रयागराज सिं सुवाल
११९७	कनकमान शाक्य
११९८	बुद्ध साय्मि
११९९	उत्तम नारायण श्रेष्ठ
१२००	डा. रत्नकमल बैद्य
१२०१	सर्वज्ञ रत्न तुलाधर
१२०२	लक्ष्मीदास मानन्धर
१२०३	सुरेन्द्रवीर मालाकार
१२०४	आर.के.मानन्धर
१२०५	डा. मङ्गल सिद्धि मानन्धर
१२०६	हिक्मत बहादुर माली
१२०७	प्रा. प्रेमशान्ति तुलाधर

नेपालभाषा मंका: खल:
न्हूदँ समारोह समिति - १२०७या पदाधिकारिपिं

नाय: - प्रा. प्रेमशान्ति तुलाधर

छ्याञ्जे - नरेशवीर शाक्य

सल्लाहकार

सुरेन्द्रवीर मालाकार

आर. के. मानन्धर

हिक्मत बहादुर माली

दुज:पिं

अमररत्न बज्राचार्य

विष्णुराज श्रेष्ठ

चन्द्रलक्ष्मी बज्राचार्य

दशरथ रिशाल

कृष्णा ताम्राकार

प्रकाश अमात्य

ज्योति नकर्मि

प्रणय पासा

प्रेमहिरा तुलाधर

पुष्परत्न तुलाधर

राज्यलक्ष्मी माली

सम्पादकया च्वसां

नेपाः देय्या छगू मूवंगु सम्पदा कँथं दयाच्वंगु नेपाःया मौलिक राष्ट्रिय संवत् 'नेपाल संवत्'या छ्यलाबुला राज्यं आधिकारीकरुपं यानामच्वंगु खँयात च्यूताःतसें नेपाल संवत् व थुकिया प्रणेता शंखधर साख्वाःया बिषयस छगू ग्यसुग्यंगु सफूया आवश्यकता न्हापांनिसें हे वाःचायेकाच्वंगु खः । नेपाः सरकारं नेपाल संवत् सम्बन्धी कार्यदल निस्वना नं छुं ज्या न्ह्याकेमब्यूबलय् थुकिया कमि झन हे वाःचाल । थुकिया निंतिं नेपालभाषा मंकाः खलः न्हूदँ समारोह समिति-११२७ पाखें नेपाल संवत् व शंखधर साख्वाः सम्बन्धी अनुसन्धानमूलक व विचारप्रधान लेख रचना मुनाः

१) नेपाल संवत् सम्बन्धी छगू सफू पिकायेगु,

२) थुकियात हे सिडिया रुप बियाः छगू सिडी पिकायेगु नापं

३) छगू संक्षिप्त सफूचा पिथनेगु क्वःछिउगु खः ।

थुकिया हे निरन्तरताय् नेपाल संवत् व शंखधर साख्वाः सम्बन्धी थी थी च्वसु थी थी भाषां दुथ्याकाः थुगु सफू पिथनेगु ज्या जूगु खः । थ्व सफू प्रकाशनया मूल ध्यय् नेपाल संवत् तथा शंखधर सम्बन्धी सत्य तथ्यया जः ह्वलिगु थी थी बिद्वानपिनिगु अनुसन्धानमूलक तथा विचारप्रधान लेख छथाय् मुंकेगु खः । अले थ्व सफूया प्रकाशनं नेपाल संवत् सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान याइपिन्त माःगु ज्वलं चूलाकेगु तथा नेपाल संवत् छु, शंखधर साख्वाः सु खः धयागु जिज्ञासा दुपिनिगु जिज्ञासा पूवंकेगु खः । अथे हे नेपाल संवत् नेवाःतय्गु जक संवत् खःला धैथेंजाःगु गुगु भ्रम ब्वलनाच्वंगु दु, उकीया निवारण यायेगु थुगु सफूया तातुना खः । अथेहे नेपाल संवत् छाय् राष्ट्रिय संवत् खः, थ्वयात व्यवहारय् हयेमाःगु गुलि औचित्यपूर्ण जू धयागु जनमानसयात ध्वाथुइकेगु खः ।

नेपाल संवत्यात व्यवहारय् छ्यलेगु धैगु हे छगू स्वतन्त्र स्वाभिमानी देशं थःगु गौरव थःगु मौलिकताया संरक्षण सम्वर्द्धन यायेगु खः धयागु भावना फुक्कसिके ब्वलंके

बीगु, भावी राज्यया पुनसंरचनाया ज्याय् संवत् सम्बन्धी छगू स्पष्ट नीति राज्यं नाले फयेकेगु, शंखधर साख्वाःयात राष्ट्रिय विभूति घोषणा याःथें वं छ्यःगु संवत्यात नं राष्ट्रं व्यवहारिक रुपं हे छ्यलेफयकेगु, लोक कल्याण व जनहीतया भावनां स्थापना जूगु थुगु संवत् छ्ययेकाः झी फुक्कसिके नं अज्याःगु हे पवित्र भावना ब्वलंकेगु, देशय् मैत्री शान्तिया जः फुक्क थासय् न्यंकेगु हे थ्व सफू पिथनाया मू तातुना खः ।

सफू पिथनेत थःपिनिगु अमूल्य च्वसु बियादीपिं हनेबहःपिं च्वमि भाजु मय्जुपिं, सफू पिथनेत माक्वः ग्वहालि यानादीपिं न्हूदँ समारोह समितिया न्हापा व आःया दुजःपिं, सल्लाहकारपिं, थुगु सफूया छपाईया सम्पूर्ण आर्थिक भार क्वबियादीम्ह भाजु सुरबहादुर श्रेष्ठ लिसें थुगु ज्या पूवंकेत आर्थिक ग्वहालि यानादीपिं भाजुपिं- हिक्मत बहादुर माली, आर.के मानन्धर, पञ्चवीररसिं तुलाधर तथा सुरेन्द्रवीर मालाकारपिंत आपालं आपाः सुभाय् । अथेहे नेपाल संवत् व शंखधर साख्वाः सम्बन्धी लेख रचना मुंकाः ग्वहालि यानादीम्ह भाजु सुगतरत्न सिन्दुराकार अले देवः डिजाइन यानादीम्ह भाजु राकेश महर्जनयात नं आपालं आपाः सुभाय् ।

नेपाल संवत् ११२७, कौला

– प्रा. प्रेमशान्ति तुलाधर

– नरेशवीर शाक्य

पिकाकःया धापू

नेपाःया नामं विश्वय् थःगु हे म्हसीका दुपिं भी नेपाःमितय्गु आपालं थःगु मौलिक सम्पदा दु। उकिया संरक्षण विकासया दायित्व भी सकसिंगु खः। नेपाःमितय्गु थुजोगु सम्पदा न्हू पुलां पुस्तायात थुइकाः राष्ट्रप्रतिया गरिमा ब्वलंके बीमाः। थ्व हे भ्वलय् विश्वय् राष्ट्रया नामं नीस्वनातःगु छगू हे जक संवत् नेपाल संवत् खः। थुगु विषय छगू ग्यसुग्यंगु सफू पिथनेमाःगु आवश्यकतायात वाःचायेकाः नेपालभाषा मंकाः खलः न्हूदँ समारोह समिति-११२७ या निंतिं थुगु सफू पिथनेत ग्वहालि याये खंगुलिं लसता प्वंका च्वना। भाषा, जाति संस्कृतिया संरक्षण व प्रवर्द्धनया निंतिं नीस्वना तयागु न्हूजः गुथि थुज्वःगु ज्याय् न्ह्याबलें नापं दयाच्वनिगु भलसा बिया च्वना। थुगु सफू भी सकलया निंतिं राष्ट्रया सम्पदाय् सचेत जुया न्ह्यावनेत तिवः जुइगु बिश्वास याना।

नेपाल संवत् ११२७ कौला

सुरबहादुर श्रेष्ठ

दांभरिं

न्हूजः गुथि

नेपाल संवत्या ऐतिहासिक महत्व

❑ धनवज्र वज्राचार्य

भीगु देय् नेपाः क्षेत्रफलया दृष्टिं उलि तःधंगु देय् मखु । आर्थिक दृष्टिं नं भी उलि समृद्ध जुइमफुनि । अय्सां साँस्कृतिक दृष्टिं धाःसा नेपाः यक्वं समृद्ध जू । भीगु गौरवमय साँस्कृतिक परम्परायात कयाः भी नेपाःमि मात्रं गर्व यायेफु ।

नेपाः संस्कृतिया प्रतिकस्वरुप उल्लेखनीय यक्व खँ मध्ये नेपाल संवत् नं छगू खः धकाः सहज रुपय् धायेफु । विक्रम संवत् ९३७ निसें शुरु जूगु ध्व संवत् आतक नं प्रचलित जुयाच्वंगु दु । अय्सां आः थुकी यक्व सीमितता वःगु खनेदु । मध्यकालया शुरुंनिसें अन्त्य तक धाःसा नेपाल संवत् राष्ट्रिय स्तरय् प्रचलित जूगु खः । नेपाल संवत्या प्रचलन जुसेंलि भीगु देय्या इतिहासय् मध्यकाल प्रारम्भ जूगु माने यानातःगु दु । ध्व इलय् विभाजन राजनैतिक दृष्टिं उलि मिले मजूसां साँस्कृतिक दृष्टिं धाःसा मिले जू धायेमाः ।

नेपाल संवत्या प्रचलन छु अवसरय्, गथे जुल धयागु खँ अझ निश्चित जुइमफुनि । नेपाल संवत्या प्रचलन जुजु राघवदेवया पालय् जूगु खः धयागु खँ धाःसा निश्चित जुइधुंकूगु दु । मध्यकालय् थन प्रचलित नेपालय् हे च्वंगु 'सुमतितन्त्र' नामक ज्योतिष ग्रन्थय् न्हापांनिसें नेपालय् प्रचलित यक्व संवत्या संक्षिप्त वर्णन यानातःगु दु । उकी शक संवत् ४९८ निसें चले जूगु संवत् ३०४ तक चले जुल, अले मेगु संवत् (नेपाल संवत्) चले जुल धयागु खँ च्वयातःगु दु । तात्कालिक हस्तलिखित ग्रन्थ, अभिलेख आदि स्वयेबलय् सुमतितन्त्रया धापूया पुष्टि जू । अंशुवर्माया पालंनिसें राष्ट्रिय स्तरय् प्रचलित

संवत् (मानदेव संवत्)या उल्लेख ३०१ तक वःगु दु । अब्ले जुजु मानदेव गद्दीइ च्वनाच्वंगु खः । मानदेव लिपा राघवदेव गद्दीइ च्वंगु खः । अब्लेनिसेंया (संवत् ३०४ लिपाया अभिलेख हस्तलिखित ग्रन्थय् न्हापांया व संवत् प्रचलित जुयाच्वंगु खनेमदु । मेगु न्हूगु संवत् प्रचलित जूगु खनेदु । व न्हूगु संवत्यात लिपा नेपाल संवत् धकाः नामाकरण यात । थ्व प्रसंगं नेपाल संवत्या प्रचलन राघवदेवया पालंनिसें वःगु खः धयागु स्पष्ट खनेदु ।

नेपाल संवत्या प्रचलन राघवदेवया पालंनिसें जूगु खः धयागु खँ वंशावलीं नं सिइदु । छुं वंशावलीइ राघवदेवं नेपाल संवत् प्रचलित यात धयागु खँ स्पष्ट रुपय् च्वयातःगु खनेदु । उदाहरणार्थ केशर पुस्तकालयय् च्वंगु संक्षिप्त गोपाल वंशावलीयात क्यनेफु । उकी राजा श्री राघवदेव वर्ष ६३ मास ६ ॥ श्री पशुपति भट्टारके संवत्सरप्रवृत्ति कृतां धकाः स्पष्ट च्वयातःगु दु । व वंशावलीया धापूकथं पशुपतिनाथया सम्मानय् राघवदेवं न्हूगु संवत्या प्रंचलन यात धयागु खनेदु । पशुपतिनाथयात थुकथं सम्मान यायेगु परम्परा लिच्छवि कालंनिसें हे प्रचलित जूगु खनेदु । लिच्छविकालय् विशेष यानाः अंशुवर्माया पालंनिसें पशुपतिनाथप्रति राष्ट्रिय स्तरय् सम्मान व्यक्त यानातःगु दु । अंशुवर्मां थःगु प्रशस्तिइ पशुपति भट्टारकपादानुध्यात धकाः च्वयाः पशुपतिनाथप्रति भक्ति प्रकट यात । अथे पशुपतिनाथप्रति राष्ट्रिय स्तरय् सम्मान व्यक्त यायेत अंशुवर्मां पशुपति मुद्रा हे प्रचलित यात । अले वया लिपा जूपिं मेमेपिं जुजुपिंसं नं पशुपतिनाथप्रति अथे हे राष्ट्रिय स्तरय् सम्मान यायेगु परम्परा बसे यात । पशुपति मुद्रा नं पिकाकां वन । वखत वखतय् पिहांवःगु विभिन्न लिपि अंकित पशुपति मुद्रायागु अध्ययन यात धाःसा थ्व खँ स्पष्ट जुइ । नरेन्द्रदेव आदि प्रसिद्ध गुलि जुजुपिनिगु नाम अंकित मुद्रा प्राप्त मजू, तर इमिगु पालय्या लिपि अंकित पशुपति मुद्रा धाःसा प्रशस्त प्राप्त जूगु दु । पशुपतिनाथया जक मखु, पशुपतिनाथया वाहन 'वृष' (थुसा)या सम्मानय् नापं अब्ले सिजःया मुद्रा प्रचलित जूगु खनेदु ।

थ्व हे परम्पराय् राघवदेवं पशुपतिनाथया सम्मानय् न्हूगु संवत् (नेपाल संवत्)या प्रचलन याःगु खनेदु । मेगु खँ, नेपाल संवत्या प्रचलनय् धार्मिक कारण जक मखु, वैज्ञानिक कारण नं खनेदु धयागु खँय् विद्वानपिं अनुसन्धानरत जुयाच्वंगु दु । थ्व खँ खःसा यक्व गौरवया विषय जुइ ।

अस्तु । मध्यकालया आदि थ्व अविच्छिन्न अन्त्यतक रुपय् राष्ट्रिय स्तरय् प्रचलित नेपाल संवत्या ऐतिहासिक महत्व यक्व दु धयागु खँय् छुं शंका मदु । थौंकन्हय् नेपाल संवत्या प्रचलन नेपाल उपत्यका व आसपासय् जक (अझ नेवाःवर्गय् जक) सीमित जूगु दु धाःसां ज्यू । तर मध्यकालय् अथे मखु । अब्ले नेपाल संवत्या प्रचलन राष्ट्रिय स्तरय् व्यापक जूगु खनेदु । छुं अंशय् अन्तरराष्ट्रिय स्तरय् नापं नेपाल संवत् प्रचलन जूगु खनेदु । थ्व खँयात पुष्टि याइगु अनेक प्रमाण लूगु दु । छुं उदाहरणया चर्चा थन याये ।

मध्यकालया पूर्वाद्धय् नेपाल राष्ट्र ब्यागः मजूनि । अब्ले नेपाल राष्ट्र प्रशासनिक दृष्टिं अनेक विषय जि..., विषय, ... विषय, धवलश्रोतपुर विषय आदि विषय (जिल्ला)य् उल्लेख जूगु दु । थ्व फुक्कं विषय पश्चिम नेपालय् लाः । पूर्वी नेपालय् लाःगु 'उदयपुर' आदि विषययया नं उल्लेख जूगु दु । मध्यकालया शुरुइ थ्व विषयस च्वयातःगु हस्तलिखित ग्रन्थ अभिलेख आदिइ नेपाल संवत्या प्रयोग जुयाच्वंगु दु । उदाहरणार्थ गण्डी गुल्म विषय च्वयातःगु अष्टसाहस्रिक प्रज्ञापारमितायात क्यनेफु । व ग्रन्थय् नरेन्द्रदेव व उदयदेव जुजुया उल्लेख दु । उकी नेपाल संवत् ११९ उल्लेखित जुयाच्वंगु दु । उकी दक्वसिबय् बिचार यायेबहःगु खँ व ग्रन्थ सारे याःम्ह व्यक्ति छम्ह मगर खः । व खँ उकी उल्लेखित 'श्रीगण्डीगुल्मकनिवासिनः सुवर्णकार श्रीराणकस्यः...' धयागु वाक्यं स्पष्ट सीदु । अथे हे जिग्लोदगम विषययागु अभिलेख (जुजु उदयदेवयागु)यात नं उदाहरणार्थ क्यनेफु । गरुद्धध्वज विष्णुया धातुया कोश (कवच विशेष) या पादपीठय् च्वयातःगु उगु अभिलेखय् 'संवत्सरे शततमे चतुर्विंशतिंकाशिके' धकाः नेपाल संवत् १२४ अंकित यानातःगु दु । अथे हे पश्चिम नेपालय् मगरात च्वयातःगु अनेक हस्तलिखित ग्रन्थय् नं नेपाल संवत् प्रयुक्त जुयाच्वंगु दु । थ्व हे परम्पराय् लिपा चौबिसी राज्य खडा जुइधुंकाः नं लमजुङ्ग, गुल्मी, प्यूठान भेकय् नेपाल संवत् ८०० पाखेया अभिलेखत लूगु दु । थ्व खं नेपाल संवत्या व्यापकता स्पष्ट क्यं ।

अन्तर्राष्ट्रिय स्तरय् नं नेपाल संवत्या प्रचलन छुं रुपय् भचाभचासां जूगु दसु लूगु दु । प्रमाणार्थ चीनया मिनवंशी बादशाहं नेपालया सामन्त जुजु शक्तिसिं व रामवर्द्धनयात च्वःगु 'परवाना पत्र'यात क्यनेफु । व 'परवाना पत्र'यात सकल परराष्ट्र मन्त्रालयय् दु । रञ्जना लिपिइ संस्कृत भाषां च्वयाहःगु उगु पत्रय् नेपाल संवत् ५६५ बियातःगु दु । थुकिं रञ्जना लिपि नापं नेपाल संवत्या नं छुं अंशय् जक जूसां चीनय् प्रचलन जूगु स्पष्ट खनेदु ।

च्वय् न्त्यथनागु अनेक प्रमाणं नेपाल संवत्या नं ऐतिहासिक महत्व यक्व दु धयागु स्पष्ट खनेदु ।

म्हपुजा व
नेपाल संवत्या न्हूदँ

❑ **सत्यमोहन जोशी**

नेपाः देय्या स्वनिगलय् बागमति विष्णुमतिया जःखः उखेथुखे वन जंगलय्, पाखाफाँट बगरय् थीथी कथंयागु विघ्नबाधा नापं संघर्ष यायां तथा आपालं दुःख कष्ट नयाः दकलय् न्हापा बस्ति दयेकाः, बुँज्या यानाः, थाज्या सयेकाः, थीथी कथंया तुं, हिति, (ल्वहंहिति) बलचा, फलचा, छेँ, लाय्कू, देगः, सतः, बहाः बहि आदि दयेकाः जीवन हने सयेकूपिं नेवाःतय्सं हे थनयागु न्हापांगु इतिहास व सभ्यता ब्वलंकूगु जुल । थुमिसं हे थःपिनिगु जीवनया गुलि फत उलि हे अप्वः उन्नत व समृद्ध यानाः भःभः धायेकेत थीथी कथंयागु चिन्तन मनन दर्शनया प्रक्रिया छ्यलाः संस्कृति नं सिर्जना याःगु जुल । अले थुज्वःगु संस्कृतियागु छगू अतिकं बांलाःगु व च्वन्ह्याःगु दसु खः - म्हपुजा ।

क्वेँ व लां ज्यानातःगु 'म्ह' धयागु ल्हाःतुति, प्वाः, न्हाय्पं, मिखा, न्हाय्, म्हुतु, छ्यं आदि अंग-प्रत्यंगया समूह खः । थथे हे मन, चित्त, बुद्धि अहंकार आदि सुलाच्वनीगु छेँ खः, काम क्रोध, लोभ, मोह, मद मात्सर्य आदि बुयावइगु बुंगाःचा खः, मायामतिनाया स्वां ह्वइगु क्यबचा खः, न्हिलिख्यालि पिज्वइगु दबूचा खः, थीथी कथंया म्हगस म्हंकाच्वनीगु नुगः-मिखाया आगं खः, उखेथुखे वये-वने यानाः सासः ल्हानाच्वनीगु यन्त्र नं खः । अले म्हपुजा धयागु थुज्वःगु हे 'म्ह' या थुवाः -थः)यात म्हसीकेत हनेगु छगू थःगु हे पहःयागु पुजा खः, उत्सव खः, नखः खः । थुज्वःगु हे खँया लिधंसाय् छम्ह लोककविं थथे संगीतमय नुगःखँ प्वंकातःगु जुल -

थःत थःम्हं म्हमसियाओ अति दुःख सिल रे ।

अथेला म्हपुजा नाप गुगुं धर्म वा सम्प्रदायया छुं कथंयागु स्वापू हे मदु । उकिं थ्व म्हपुजा धइगु दैविक पुजा (द्यःपिं माने यायेमाःगु) मखु,, पैतृक पुजा (सीपिं माने यायेमाःगु) नं मखु । थ्व म्हपुजा ला प्राकृतिक अथवा लौकिक -लोक परम्परा, लोक मान्यता व लोक व्यवहार प्रधानगु थःगु हे पुजा खः, उत्सव खः । लिपा म्हपुजायागु महत्व व विशेषतायात खंकाः थुइकाः पुराणवादीतय्सं भविष्य पुराण आदि दयेकूबलय् म्हपुजायात 'आत्मपुजा', अथे हे 'वर्षक्रिया' दयेकूबलय् 'स्वपुजा' धकाः नां छुइगु याःसां इमिसं धर्मशास्त्रया निर्णय कथं म्हपुजायात कर्मकाल व पुजाविधि छुं नं न्ह्यमथं । उकिं नेवाः इतरयापिं भविष्य पुराण आदिया अनुयायी जूपिंसं म्हपुजायात थः नालाः व्यवहारय् मछ्यःगु जुल । तर उखे म्हपुजा धाःसा नेवाःतय्गु छगू साप हे पुलांगु मंकाःगु अर्थयुक्तगु मौलिक संस्कृति कथं थौतक नं म्वानाच्वंगु जुल ।

वास्तवय् म्हपुजा धइगु थःगु हे जक पुजा मजुसे, परिवारय् च्वंक्व जःया नं समान भावया मंकाः पुजा खः। अझ पारिवारिक पुजा जक मजुसे जातीय पुजा जूगु दु, नेवाः जाति मात्रयागु गौरवपूर्ण महान् राष्ट्रिय नखः नं जूगु दु । थुकी तःधंचीधं धइगु नं मदु । तःमिचीमि थजाःक्वजाः धइगु नं मदु । स्वक्वः ज्याःजंकु सिधये धुंकूपिं ज्याथजिथिनिसें नकतिनि जक जंकु सिधयेधुंकूपिं मचातय्त तक नं म्हपुजा यायेगु हक अधिकार सुरक्षित जुयाच्वंगु दु । म्हपुजाबलय् परिवारय् सुं छम्ह जः तापलय् वनाच्वंसांतवि वयागु अनुपस्थितिइ वयागु प्रतिनिधित्व खेलुइताः च्याकातइगु वयागु नामं दनातइगु मण्डलं याकातइ ।

नेवाः जातिया समाजय् थ्व म्हपुजा गुब्लेनिसें शुरु जुल जुइ, थ्व खँ निश्चित रुपं धाये थाकु, तर नेवाः जातिया समाज गुलि पुलां थ्व म्हपुजा नं उलि हे पुलां जुइफु । अले थ्व म्हपुजां शरद् ऋतुइ बुरांज्या सिधयेकाः अन्न बालि दुकाये धुंकाः, दच्छिया कालबिल व थीथी ज्याखँया ल्याःचाः क्वचायेकाः कछलाथ्व पारु (कार्तिक शुल्क पक्ष प्रतिपदा) कुन्हु हनेगु परम्परा नीस्वनातःगु जुल ।

लिपा इतिहासयागु विकास क्रमय् शासन व्यवस्था व थीथी सामाजिक घटनायागु दँल्याः (वर्ष गणना) यायेगु चलन कथं स्वनिगलय् नं संवत्यागु प्रचलन खनेदत । दकलय् न्हापां सुनां संवत् छ्यलेगु थिति नीस्वन थ्व धाःसा सीके मफुनि । तर मानदेवं थः मां राज्यवतिया नामं दयेकावंगु देगलय् च्वंगु छगः ल्वहँ अभिलेखय् 'संवत् ३८९ वैशाख शुल्क दिन २' धकाः किकावंगु जुयाच्वन ।

म्हिगः तक नेपाः देय्या इतिहास व पुरातत्वया अन्वेषक व अनुसन्धातापिंसं जुजु मानदेवं छ्यलावंगु संवत्यात 'शक संवत् (भारतया कुशाणवंशी जुजुपिंसं छ्यलावंगु शक अथवा शाके संवत्) धकाः छ्यला वयाच्वंगु खः । अले थुगु शक संवत्यागु शुभारम्भ (न्हूदँ) वसन्त ऋतुस चौलाथ्व पारु (चैत्य शुक्ल पक्ष प्रतिपदा) कुन्हु चैत्रादिकथं जुइगु खः ।

तर थौं वयाः नेपाः देय्यागु इतिहास व पुरातत्वय् छगू न्हूगु जः सप्रमाण

लुइकूगु जुल । थ्व खँ गथे धाःसा नेपाल संवत् ११११० (वि.सं २०४६ फागुण)य् स्वनिगःया गोकर्णय् वालुवा गामय् वडा नं. ७य् जुजु अंशुवर्मायाथ पर्याययागु संवत् ५३६यागु छगू अतिकं महत्वपूर्णगु ल्वहँ अभिलेख लुयावसेंलि थुकियागु हे लिधंसाय् केन्द्रित जुयाः पुरातत्वान्वेषक इतिहासविद् भाजु श्यामसुन्दर राजवंशीजुं 'लिच्छवीकालिन संवत्को निश्चय' नांगु शोधग्रन्थ पिथनाः नेपाःयागु संवत् सम्बन्धी थीथी कथं जुयाच्वंगु फुक्क भ्रम व त्रुटि उलाः छगू न्हूगु तथ्य लुइकाः न्त्यब्वयाः क्यनाबिल । थुकिं छु प्रमाणित यानाबिल धाःसां जुजु मानदेव अंशुवर्मापिंसं छ्यलावंगु संवत् वास्तवय् शक संवत् मखु खनि, इमिसं छ्यलावंगु संवत् ला वास्तवय् नेपाःयागु दकसिवय् पुलांगु न्हापांगु नेपाल संवत् हे जुयाच्वन, अले थुगु संवत् धइगु कछलाथ्व पारुं हे (कार्तिक शुल्क प्रतिपदा) शुरु यानातःगु जुयाच्वन । शक संवत् (चैत्रादिकथं छ्यलीगु) स्वयाः थुगु संवत् (कार्तिक कथं छ्यलीगु) निदँ थ्वकाली खनि, अले थुगु न्हापांगु संवत् ८०४ दँ तक व्यवहारय् वःगु जुयाच्वन ।

लिपा इतिहासया क्रमय् इसाया गुंगूगु शताब्दीइ जुजु राघवदेवया पर्यायस स्वनिगःया विशालनगर अतिकं भयंकरगु अग्निकाण्डं तसकं ध्वस्त जुल, थुकिं मानगृह, कैलाशकुट भवन थेंजाःगु लाय्कू नं नष्ट जुल । अले थुगु हे इलय् जुजुं शान्ति स्वस्ति यानाः देश पुनःनिर्माण क्रमय् न्हूगु जागरण हयाः न्हूगु युगया सूत्रपात यायेत पुलांगु न्त्यनावयाच्वंगु संवत्या थासय् अर्थात संवत् ८०४यात अनसं दिकाः थ्वयागु थासय् हल्वं संवत् १ निसें न्हूगु संवत्यात छ्यल । थुगु न्हूगु संवत् नेवाःतय्गु म्हपुजायागु हे तिथि (कछलाथ्व पारु) कुन्हु शुभारम्भ जूगु जुयाच्वन । थुगु न्हूगु संवत् गोपालराज वंशावलीइ पशुपति भट्टारक संवत्सर धकाः उल्लेख यानातःगु जुल । थन थ्व हे प्रसंगय् लिपा लिपा च्वयातःगु वंशावलीइ राघवदेव जुजुया हे समकालीन जुजु आनन्देवया पर्यायस शंखधर साख्वाःजु नामं छम्ह ध्यवाथं विमिं देशवासीपिनिगु त्यासा पुलाः कछलाथ्व पारु कुन्हु हे न्हूगु संवत् छ्यलावन धयागु उल्लेख नं दु । तर थुकी लखुतीर्थयागु फि लुँ जुइगु सन्दर्भ वइबलय् वैज्ञानिक विश्वसनीयता धाःसा म्हो जुल ।

खला न्हापा संवत् थुलि संवत् उलि धकाः जक च्वयेगु याना वयाच्वंगु जुल । लिपा थुगु न्हूगु संवत् इसाया झिंनिगूगुया शताब्दीनिसें नेपाल संवत् नामं हे व्यवहारय् वःगु जुल ।

अन्ततः मूलगु खँ थ्व हे जुल कि कछलाथ्व पारु (कार्तिक शुक्ल पक्ष प्रतिपदा) कुन्हु नावयाच्वंगु म्हपुजा व कछलाथ्व पारु कुन्हु हे नीस्वनातःगु नेपाः देय्यागु संवत् (मानदेव, अंशुवर्मा राघवदेव जुजुपिंसं छ्यलावंगु) या दथुइ न्हापांनिसें हे ला व लुसिया थें घनिष्टतम सम्बन्ध दुगु जुल । नेवाःतय्सं न्हूदँया लसताय् न्हूदँया भिंतुना देछ्वायाः ज्याभवः न्त्याकाः थ्व हे दिनय् स्नानादि कर्म देहशुद्धि यानाः खेलुइताः च्याकाः सगं फयाः आत्मसंस्कार, आत्मशक्ति बलाकाः थःत थम्हं म्हसीके भाःपाः म्हपुजा यानावयाच्वंगु जुल ।

नेपाल संवत्या ऐतिहासिकता व महत्व

❑ रेवती रमणानन्द श्रेष्ठ

नेपाल संवत् सुनां पिकाल, छाय् पिकाल, गुब्ले पिकाल आदि खँया बारे विभिन्न विद्वानपिंसं च्वये धुंकल । तर थुगु संवत्या ऐतिहासिक तथ्यया अभावं यानाः वय्कःपिंसं थःपिनिगु बिचार अनुमान व तर्कया भरं प्वंकेमाल । थुकिं वय्कःपिनिगु बिचाः छता हे मजुल । थःथःगु अनुमान व तर्क कथं फरक फरक बिचार पिहां वइगु स्वाभाविक हे जुल । छुं खँयात प्रमाणित वा पत्यार यायेगु आधार मुख्यतः स्वंगू दु गथेकि -१) तथ्य प्रमाण २) अनुमान प्रमाण व ३) शब्द प्रमाण । अर्थात सहि प्रमाणया निंतिं न्हापलाक प्रत्यक्ष जुइगु तथ्य मालेमाः, तथ्य प्रमाणया अभाव जूसा तर्कपाखें सिद्ध जुइगु अनुमान प्रमाण नालेमाः, अले अनुमान प्रमाणया नं अभाव जूसा सुं आधिकारिक मनुखं धयातःगु खँ (शब्द)यात नालेमाः । थुगु कथं नेपाल संवत्या खँ च्वयातःपिं तःम्ह विद्वानपिनिगु च्वखँ ब्वनेबलय् भीत प्रत्यक्ष जुइगु पाय्छि दसि लुइके फइगु तथ्य प्रमाण सुंपाखें नं तःदँ तक मवल । गुलिसिनं शब्द प्रमाण व गुलिसिनं अनुमान प्रमाण हे जक ब्यूगु खनेदत । गथेकिः- वंशावली आदिया प्रचलित खँ कथं शंखधर साख्वालजुं नेपाल संवत्या चलन याःगु खँ शब्द प्रमाण खःसा सिल्भां लेवीजुं ८ (या) ल्याः शुभ जुयाः शक संवत् ८०० निसें न्हू संवत् नेपाल संवत् प्रचलन यात धाःगु छ्वासुगु अनुमान खः। अथे हे कनिङघम्जुं समयया ल्याखं राघवदेवया पालय् नेपाल संवत् पिहां वःगु जुइ धकाः धयादीगु क्वातुगु अनुमान खः । थुगु खँया निंतिं वंशावलीया प्रचलित खँ व विभिन्न इतिहासकारतय् खँ पुइका स्वये आवश्यक जू ।

प्रचलित लोकखँ

प्रचलित लोकखँ कथं नेपाल संवत् इलय् नेपालया जुजु अभय मल्ल मदयेवं कान्तिपुर व ललितपुरय् तःधिकःम्ह काय जयदेव मल्लं अथे हे भक्तपुर, भ्वँत, पन्ति, नाला, धुलिखेल, खम्पु, चौकोट, साँगा आदि थासय् चिधिकःम्ह काय आनन्द मल्लं राज्य यानाच्वन । छन्हु ख्वपय् च्वंम्ह जुजु आनन्द मल्लयात अन च्वंम्ह नांजाःम्ह ज्योतिष सिद्धिवन्त जोशीं साइत स्वयाः लुँ लुइगु थाय् व ई कन । उम्ह ज्योतिषया साहुति कयाः आनन्द मल्लं सुयातं हे सिइके मबिसे साइतय् प्यम्ह ज्यामियात थः दाजु जयदेव मल्लया राजधानी शहर येँय् भद्रावति व विष्णुमतिया दथु लखुतिर्थय् वनाः पाय्छि इलय् फि कुबुया हयेगु हुकुम जुल । जुजुया उजं कथं इलय् फि कयाः लिहां वःबलय् येँया लँ दथुइ उमित फबन्जार शंखधर साख्वालं सुथसिया तुयुतुयु धायेवं खुसिइ ख्वाः सिलेत वःबलय् खंकल । थथे सुथ न्हापांनिसें ख्वपमितय्सं फिकु यंकूगु खनाः उमिके फि गन यंकेगु धकाः न्यन । ज्यामितय्सं नं तप्यंक ख्वप यंकेगु धकाः लिसः बिल । ख्वप यंकेगु धायेवं ख्वपं निसें छाय् फि कायेत वल जुइ धकाः शंकां छाय् छु यायेत धकाः न्यन । तर व खँया चिउताः हे मकासे ज्यामित थःगु लँय् वनेत स्वल । सशंकित साख्वालजुं उमित उगु फिकु वयागु छेँय् प्वंकि, माःगु ज्याला का धायेवं फिया रहस्य छुं मसिउपिं भल्यातसें ज्यू धकाः फि वयागु छेँय् प्वंकाः ख्वप जुजुया निंतिं मेगु हे फि कयायंकल । तर बेसाइतय् हाकनं मेगु कया यंकूगु फिं ख्वपय् ज्या मबिल । फिया फि हे जुयाच्वन । थुखे येँय् प्यन्हु दयेवं साख्वालजुया छेँया फि लुँ जुयाच्वन । फि लुँ जुयाच्वंगुलिं लय्ताःम्ह, अथें हे उदारम्ह साख्वालजुं नेपालय् च्वंपिं जनताया त्यासा (ऋण) पुलाः मेगु न्हूगु संवत् पिकायेत जुजु जयदेवयात बिन्ति यात । जयदेवं स्वीकार यासें ध्व भिंगु ज्याय् किजा आनन्द मल्लयात नं निमन्त्रणा बियाछ्वत । आनन्द मल्लं ध्व खँ सिइवं थःगु बुद्धि ध्वां जूगुलिं अथे हे ज्यामित मसिउपिं जूगुलिं साप हे नुगः मछिंकल । येँया साख्वालजुं जुजु जयदेव मल्लया ग्वाहालि कासें थीथी राज्यय् च्वंपिं व थःगु देश दुने च्वंपिं गण्यमान्यपिं सकल सःताः धुमधाम नक्सां जात्रा न्यायेकाः जनताया त्यासा मुक्त यासें संवत् हिलेगु उत्सव यात । न्हूगु संवत्यात नेपाल संवत् धाल । अले थःगु शिलामूर्ति पशुपतिनाथया दक्षिण लुखाय् प्रादुर्भाव यासें उद्धार जुयावन । थुगु दिवसया लसताय् नेवाःतय्सं दँय्दसं म्हपुजा यायेगु यानाच्वन ।

इतिहासकारतय् थःथःगु मत

थथे वंशावलीइ आनन्द मल्ल व वया दाजु जयदेव मल्लया पालय् शंखधर साख्वालजुं नेपाल संवत् पिकाल धयातःगु खँ इतिहासकारतय् खँ लिसे मिले मजू । खास यानाः समय खँ स्वयेबलय् बंशावलीइ क्यनातःगु जुजुपिनिगु नां मिले मजू । नेपालया इतिहासय् बांलाक दुहां वनाः स्वल धाःसा मल्लतय् नेपाः गालय् राज जूगु नेपाल संवत् शुरु जूगुयां लिपा तिनि खनेदु । न्हापांम्ह मल्ल जुजु अरि मल्ल देवं ने.सं. ३२२-३३६ तक

राज्य यात धयातःगु दु। थ्व खँ कथं नेपाल संवत् मल्लतय् शासन इलय् पिहां वःगु मखुत। उकिं नेपाल संवत्या समय म्हसीकेत नेपाल संवत् १ अथेहे ८८० ई पाखे नेपालय् जुजु जूपिं लिच्छवि जुजुपिनिगु वंशक्रम स्वयेगु आवश्यक जुइ।

साधारण वंशावलीइ लिच्छवि जुजु वरदेव लिपा शङ्करदेव, वालार्जुनदेव, विक्रमदेव, गुणकामदेव भ्वःलाक जुजु क्यनातल। तर राइटजुया धापू कथं वरदेव धुनेवं शङ्करदेव, वर्द्धमानदेव, वलिदेव, जयदेव अले तिनि वालार्जुनदेवपिं जुजु जुल। अथेहे हाकनं बेण्डालजुं क्यनादी थें बलिदेव धुनेवं राघवदेव अले जयदेव, विक्रमदेव, नरेन्द्रदेव निम्हम्ह, गुणकामदेवपिं कथहं हे जुजु जुयावन। साधारण वंशावलीइ राघवदेव, जयदेवपिनिगु नां मदु, अले राइटजुया नांभ्वलय् नं राघवदेव छम्ह मदुगु खनेदु। तर बेण्डालजुं वलिदेव लिपा राघवदेव अले जयदेव जुजु जुल धकाः निम्हेसितं न्ह्यथनातल। अथे हे गोपाल राजवंशावलीइ नं वलदेव, वालार्जुनदेव, मानदेव, राघवदेव, जयदेव क्रमशः जुजु जूगु क्यनातःगु दु। वालचन्द्रजुं कनिङ्गघमजुया धापु न्ह्यथनाः राघवदेवया पालं निसें नेपाल संवत् पिहां वल धयागु खँ माने यानादिल। खँया सिउताः कायेबलय् वंशावली व इतिहास च्वमितय् खँ मिले मजू। तर भीत ज्याछ्यले दुगु खँ थ्व खः कि राइटजुं जयदेवया नां क्यनादिल, अले बेण्डालजुं जयदेव सिबय् न्हापा राघवदेव जुजु जुल धकाः क्यनादिल, गुगु गोपाल राजवंशावलीं नं क्यंगु दु। अले हाकनं कनिङ्गघमजुया धापूकथं राघवदेवया पालय् नेपाल संवत् पिहां वल। नापनापं भीस. थ्व खँ नं लुमंनि कि लोकखँ कथं जयदेव मल्लया पालय् शंखधर साख्वालजु नेपाल संवत् पिकयादिल। आः वालचन्द्रजुं थःगु सफुलिइ नेपाल संवत् पिहां वःगु राघवदेवया कालय् धकाः नालातः थें बेण्डालजुं लुइकातःम्ह राघवदेवया शासन काल ८८० ई पाखे नालातल। थुगु खँयात नालेबलय् कनिङ्गघमया नेपाल संवत् पिहांवःगु राघवदेवया इलय् खः धयागु धापू हे आपाः मिले जुल। थन शंका वने फुगु छता खँ थ्व खत कि लोकखँय् क्यनातःम्ह साख्वालजुया जुजु जयदेव मल्ल (आनन्द मल्लया दाजु) व हे राघवदेव धुंकाः जुजु जूम्ह लिच्छवि जयदेव ला मखुला धयागु न्ह्यसः जुइफु। लोकखँया वंशावलीकारं लिच्छवि जुजु जयदेवयात मल्ल नालाकाल, अथेहे राघवदेव व जयदेवया शासन काल ठीक ठीक लुइके मफयाः भतिचा उखेथुखे पाकाः च्वयाथकूगु नं जुइफु। उकिं नेपाल संवत् पिहां वःगु ई लिच्छवि जुजु राघवदेव, जयदेवपिनिगुशासनकाल पाख खः धकाः नाले छिन। तर बालचन्द्रजुया सफुलिइ च्वयातः थें फ्रान्सयाम्ह लेबीजुया धापू कथं राघवदेवपिंसं छुं तःधंगु ज्या यासें नेपाल संवत् पिकाल अवश्य नं खइमखु, उकिं शक संवत् ८०० क्यनेवं ८ ल्याः अशुभ (मभिं) धकाः प्रचलन यानातःगुलिं उब्लेनिसें हाकनं न्हू दँ १ शुरु यात जुइ। थ्व हे दँ लिपा नेपाल संवत्या नामं चले जुयावल जुइ धयातःगु खँया वास्तविकता खनेमदु। नेपाल संवत् पिहां वःगु शक सम्वत् ८०० पाखे मखु ८०१ वा ८०२ पाखे खनेदु। ८०१ वा ८०२ अशुभ मखु। हानं अशुभ हे मुख्य कारण जुइमाःगु नं मदु। संसारया विभिन्न संवत् ८०० दँ पुले धुंकूगु दु। नेपाल संवत् हे नं

८०० दँ पुले धुंकल । नेपाल संवत् ८०० दँय् न्हूगु संवत् पिकाःगु मदु । थ्व खः कि शंखधर साख्वालजुं नेपाल संवत् पिकाल धयागु खँ गुगुं वंशावलीया वा लोक प्रचलित खँ खः, अथे हे गुगुं पञ्चाङ्ग (नगुमां)य् शंखधरकृत संवत् धकाः च्वयातःगु नं खनेदुसां थुकिया प्रमाणित अभिलेख धाःसा पूर्ण खनेमदु । वंशावली आदि इतिहास अध्ययन यायेगु छगू साधन खःसां थ्वयात हे इतिहास धकाः नाले मछिं । थुकी च्वयातःगु गुलिखे खँयात नं प्रमाणया कसिइ चुलाः स्वयेमाःगु दु । लेविजुं शक सवत् ८०० दँया गुगु खँ न्त्यथनादिल उकिया नं छुं प्रमाण मदु । थ्व वय्कःया मनया अन्दाज जक जूगुलिं थुगु खँ लोकखँ दुगु वंशावलीया खँ ति हे ग्यसु मलात । न्त्यागु हे थजु, नेपाल संवत् पिकाःम्ह शंखधर साख्वाल मखुसा थुगु संवत् पिकाःम्ह थुम्ह हे खः धकाः अकाट्य सबूत मलूतले साख्वालजुयात ल्वःमंके फइमखु । उकिं नेपाल संवत्यात खिउँका मछ्वसे नेपालया इतिहासय् खने दयेकाबीगु झीगु ज्या खः, थ्व हे इतिहासकारतय् नं कर्तव्य खः ।

ऐतिहासिकताया आधार

तर थथे तथ्य प्रमाण वा सहि दसिया अभाव हे थें जुयाच्वंगुली आखिर सन् १९५६पाखे लुसियानो पेटेक भाजुं केशर पुस्तकालयय् लुइकादीगु ने.सं. ८५५पाखे नेपाल लिपिं च्वयातःगु संस्कृत भाषाया छगू पुलांगु वंशावलीया अपूर्ण थ्यासफुलिइ (केशर वंशावली धयातःगु)पाखें राघवदेवया पालय् संवत् (नेपाल संवत्) पिहां वःगु खँया संकेत दयावः । अले थुगु अपूर्ण थ्यासफूया पत्रत सन् १९८५य् नेपाल रिसर्च सेन्टरपाखें प्रकाशित धनवज्र वज्राचार्य व कमलप्रकाश मल्लजुपिंसं तयार यानादीगु गोपाल राजवंशावलीया दुरुस्त कपिया संस्करणय् घाना हयेवं राघवदेवया पालय् नेपाल संवत् पिहां वःगु खँ स्पष्ट रुपं जनसमक्ष वल । नापं छुं ई लिपा (सन् १९८५य्) हे थुगु अपूर्ण वंशावलीया पूर्ण रुप ज्वःगु १८४७साल लिपा (शाहकाल)य् नागरि लिपिं च्वयातःगु संस्कृत भाषाया १२ पाना (२५ पु) दुगु छगू थ्यासफू (नेपाल वंशावली धयातःगु) डा. कमलप्रकाश मल्लजुं राष्ट्रिय अभिलेखालयय् लुइकेवं नेपाल तथा एशियाली अध्ययन केन्द्रया जर्नलय् प्रकाशित यानादिल । थुकी नं राघवदेवया पालय् संवत् (नेपाल संवत्) पिहां वःगु खँ स्पष्ट जुयाच्वन । थुपिं निगुलिसं न्त्यथनातःगु खँ थथे खः –

केशर वंशावलि -

राजा श्री राघवदेव देव वर्ष ६३ मास ६॥

श्री पशुपति भट्टारके सम्वत्सर प्रवृत्तिः कृता ॥

नेपाल वंशावलि-

राजा श्री राघव वर्ष ६३॥मास ८॥

श्री पशुपति भट्टारके सम्वत्सर प्रवृत्ति कृता ॥

च्वय्या खं सीदु कि जुजु राघवदेव ६३ दँ, ६ला अथवा ८ ला म्वात । (थुम्ह जुजुया पालय्) पशुपतिनाथय् संवत् प्रचलन यात । तर थुकी निता खँ स्पष्ट मजू । छता

खः थ्व हे संवत् नेपाल संवत् खः लाकि मखु, छायधाःसां थुकी संवत्या नां न्त्यथनातःगु मदु । अले मेता खः नेपाल संवत् थुम्ह जुजु थम्हं हे पिकाःगु वा ध्वया पालय् शंखधरया ध्यबां न्हूगु संवत् पिकाःगु ।

राघवदेवया पालय् प्रचलन याःगु संवत् नेपाल संवत् खः/मखु

न्हापांगु न्त्यसः कथं थ्व हे संवत् नेपाल संवत् खः मखु सिइकेत नेपाल संवत्या थौं स्वया ११२० दँ न्हापा अर्थात सन् ८८० (२०००-११२०)पाखे राघवदेवं नेपालय् शासन याःगु खः मखु सिइके माल । थुगु वंशावलीइ राघवदेवं थुगु संवत्या थुगु दँय् राज्य यात, अथे हे संवत् पिकाल धकाः च्वयातःगु मदु । तर राघवदेव स्वया छगू पुस्ता न्हापायाम्ह जुजु मानदेव (प्यम्हम्ह)या पालय् संवत् (मानदेव द्वितिय वा अंशुवर्मा संवत्) ३०१ स सहोत्तर तन्त्र नांया लिच्छवि लिपिं च्वयातःगु ताडपत्रया ग्रन्थया उपसंहारया छकूचा खँ धनवज्र वज्राचार्यजुया 'लिच्छविकालको अभिलेख' धयागु सफुलिइ न्त्यथना तःगुलिं राघवदेव जुजु उगु मानदेव संवत् ३०१ स्वया छुं दँ लिपा तिनि जुजु जुल धयागु सीदु । मानदेव संवत् शक संवत् ४९८ तदनुसार सन् ५७६ स शुरु जूगु धयागु इतिहासकारतय्सं माने यानातःगु दु । उकिं मानदेव संवत् ३०१ धयागु ३०१+५७६=सन् ८७७ खः अर्थात मानदेव प्यम्हम्ह सन् ८७७स नेपालया जुजु जुयाच्वंगु खत । अले नेपाल संवत् शुरु जूगु सन् ८८० (८९७ अक्टोवर २०) जुगुलिं मानदेव प्यम्हम्ह (८७७)या लिउ जुजु जूम्ह राघवदेवया पालय् शुरु जूगु संवत् हे नेपाल संवत् खः धकाः स्पष्ट जुल । अथे हे नेपालया मध्यकालय् प्रचलित सुमतितन्त्र नांया ज्योतिष ग्रन्थय् शक संवत् ४९८ निसें प्रारम्भ जूगु संवत् (मानदेव द्वितीय सम्वत्) ३०४ दँ तक न्त्यानाः मेगु संवत् (नेपाल संवत्) शुरु जुइ धकाः धयातःगु खँ धनवज्रजुं न्त्यथनादीगु दु (इनाप वाःपौ, २०५० कार्तिक २९) । थुगु खं नं मानदेव प्यम्हम्ह (संवत् ३०१)या लिपा नेपालया जुजु जूम्ह राघवदेवया पालय् संवत् ३०४ अर्थात सन् ८८० पाखे मेगु संवत् (नेपाल संवत्) प्रारम्भ जूगु खः धयागु सीदत ।

च्वय् न्त्यथनागु खँ, शक संवत् ४९८ (सन् ५७६)निसें प्रारम्भ जूगु संवत् ३०४ दँ तक न्त्यानाव मेगु संवत् (नेपाल संवत्) न्त्यात धकाः सुमतितन्त्रय् धयातःगु उगु शक संवत् ४९८ निसें ३०४ दँ तक चले जूगु संवत्या नां छु खः थुकी स्पष्ट सीमदु । थुगु संवत्यात गुम्हं लिच्छवि जुजु शिवदेवया महासामन्त अंशुवर्मा ठकुरीं थः शक्तिइ वयेवं थः महासामन्त जूगु २९ दँयात नं कयाः संवत् २९ धकाः न्हूगु संवत् शुरु याःगु, उकिं थ्व अंशुवर्मा ठकुरी संवत् खः धाइपिं सा गुम्हं मखु थ्व शिवदेवया न्हापांम्ह जुजु मानदेव द्वितीयं शक सम्बत् ४९८ निसें छ्यलाहःगु न्हूगु संवत् मानदेव संवत् खः धाइपिं । अथे आपाःस्यां थ्वयात मानदेव संवत् वा मानदेव द्वितीय लिच्छवि जूगुलिं लिच्छवि संवत् नं धयाहल । आः वयालिइ भाजु श्यामसुन्दर राजवंशीं थ्व छगू अनुसन्धात्मक सफुलिइ 'लिच्छवीकालिन संवत्को निश्चिय' गुगु ने.सं. ११११६ कार्तिक शुक्ल प्रतिपदा कुन्हु

प्रकाशित जुल, उकी छुं ई न्ह्यः (२०४६ फागुण पाखे गोकर्णया वालुवा गामय् लूगु संवत् ५३६या अंशुवर्माया अभिलेख पाखें अध्ययन यासें छु सिद्ध यानादिल धाःसां अंशुवर्मा व्यवहार याःगु संवत् २९ निसें... मानदेव प्यम्हम्हया संवत् ३०१ तकया संवत् छुं न्हूगु संवत् मखु । थ्व ला लिच्छवि संवत् ५०० धुंकाः व ५०० अंक त्वःताः संक्षिप्त कथं छ्यःगु न्हापांनिसें नेपालय् चले जुयावःगु लिच्छवि संवत् खः, अर्थात अंशुवर्मां छ्यःगु संवत् २९... आदि लिच्छवि सवत् ५२९ आदि.... खः । अथे हे मानदेव प्यम्हम्हं छ्यलातःगु संवत् ३०१ नं पूर्ण रुपं लिच्छवि संवत् ८०१ खः । अथे हे अंशुवर्मायां न्ह्यःया मानदेव प्रथमया ३८६ निसें शिवदेवया ५२६ वा ५३५ तकया शक संवत् धयातःगु नं लिच्छवि संवत् खुः । लिच्छवि संवत् शक संवत् स्वयाः निदँति (दछि व न्याला) न्हापा शुरु जुगु खः धकाः प्रमाणित यानादीगु दु । लिच्छवि संवत् कार्तिकादि व शक संवत् चैत्रादि जूगुलिं निदँ पाय्छि मजूगु खः ।

थुकथं स्वयेबलय् जुजु राघवदेवया पालय् नेपाल संवत् प्रारम्भ जूगु इलय् थ्वया न्हापा चले जुयाच्वंगु संवत् लिच्छवि संवत् खः । थ्व अंशुवर्मा ठकुरी संवत् ३०४ वा लिच्छवि मानदेव द्वितीय संवत् ३०४ मखुसे न्हापांनिसें दुगु लिच्छवि संवत्या ८०३ या हे ५०० दँ त्वःतूगु ३०३ दँ खः । थुगु कथं राघवदेवया पालय् नेपालय् लिच्छवि संवत् ८०३या कार्तिक शुक्ल प्रतिपदा कुन्हु तदानुसार शक संवत् ८०१ (४९८+३०३) कार्तिक शुक्ल प्रतिपदा अथे हे इश्वी संवत् ८७९ अक्टोवर २०स नेपाल संवत् शुरु जुल धयागु थुइके फु ।

लिच्छवि संवत् स्वयां नेपाल संवत् महत्वपूर्ण

ख ला छुं ई न्ह्यः तक प्राप्त दकलय् पुलांगु संवत् मानदेव (प्रथम)या चङगुँ नारायण स्थानया संवत् ३८६ जुयाच्वंगु (धनबज्रजुया 'लिच्छविकालका अभिलेख' कथं) तर आः पशुपतिइ च्वंगु मानदेवया संवत् ३८१, जयदेवया संवत् १५७ व मालिगामय् च्वंगु जयवर्माया संवत् १०७या अभिलेख नं लुइके धुंकूगुलिं श्यामसुन्दर राजवंशीजुं संवत् १०७ तक नं शक मखु, लिच्छवि संवत् नालाः थुगु संवत्या ऐतिहासिकता तब्याकादीगु दु । अथेसां लिच्छवि संवत् गुम्ह लिच्छवि जुजुं प्रारम्भ याःगु धाःसा वय्कलं कनेमफुनि । शायद छुं ई काइ तिनि । छता खँ छु धाःसा वय्कलं धयादी थें थ्व फुक्क (मानदेव चतुर्थया ३०१, अंशुवर्माया २९, मानदेव द्वितीययया १ (५०१) मानदेव प्रथमया ३८६ व ३८१, जयदेवया १५७, जयवर्माया १०७ आदि) लिच्छवि संवत् खः; नेपालया थःगु हे न्हापांगु राष्ट्रिय संवत् खःसां थुकिया नां लिच्छवि संवत् धकाः गुगुं अभिलेख नवाःगु मदु । नां मदुगु थ्व संवत्यात लिच्छवि जुजुपिनिगु राज्यकालय् छ्यःगुलिं लिच्छवि संवत् धाःगु व वय्कःया केथं थ्व संवत् मुक्कं ८०३ दँ जक राजसंवत् जुयालि दिनावन । जबकि नेपाल संवत्या न्हापां नां मदुसां थ्वया १४८ दँपाखें निसें हे नेपाल संवत् धकाः नां जुयाः नं अनंलि जनस्तरय् व प्रमुख पञ्चाङ्गय् थौं ११२० दँ तक न सम्मान कयाच्वन । थ्व संवत्

मदिउनि, न्ह्याना हे च्वन तिनि । उकिं निगू राष्ट्रिय संवत् लिच्छविंतय्सं चले याःगु संवत् व नेपाल संवत्य् लिच्छवि धाःगु स्वयां नेपाल संवत्या हे ऐतिहासिक महत्व दुगु जुल धकाः झीसं माने यायेमाल ।

नेपाल संवत्या राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता

हानं नेपाल संवत्या ऐतिहासिकताया खँ ल्हायेबलय् झीसं थुगु संवत् नेपालय् जक मखु तत्कालिन नेपालया पश्चिम पाखेया जःलाखःला भूमि व सँदेय्, चीन, भारत थ्यंक नं प्रयोग जूगु खँ नं लुमंकेफु, गथे धनवज्रजुं न्त्यथनादीथें चीनया मिङ्गवंशी वादशाहं नेपालया जुजु शक्तिसिंह व रामवर्द्धनयात नेपाल संवत् ५३५य् रञ्जना लिपिया संस्कृत भासं च्वयाहःगु खँ, अथे हे डा. डिल्लीरमण रेग्मीजुं न्त्यथनादी थें शाह जुजु प्रताप सिंहया पालय् ने.सं. ८९५य् सँदेय्नाप जूगु सन्धीपत्रय् नेपालभाषा व नेपाल संवत् छ्यलातःगु खँ, अथे हे काशीनाथ तमोटजुं न्त्यथनादी थें प्रताप मल्लया ससःदाजु प्राणनारायणं गुम्ह कुचविहारया जुजु खः, थःगु लुँया मुद्रा पिकाःबलय् नेपाल संवत् (गुगु दँ ?) प्रयोग याःगु खँ व ल्हासाया थीथी नेवाः पालाया विभिन्न ज्यासः जक मखु अदालतया भ्वं (१००२) तक नं नेपाल संवत् प्रयोग जूगु खँ इत्यादि । डा. कमलप्रकाश मल्लजुया धापू कथं नेपाल संवत्या औपचारिक (सरकारी) मान्यता सन् १९०३स राणा प्रधानमन्त्री चन्द्रशम्शेरं खत्तम यात, गुम्हेस्यां (शाह जुजुपिंसं प्रयोग याःगु शक संवत्यात नं त्वःताः विक्रम संवत्यात सरकारी संवत् कथं नालाकाल । थ्व कथं नेपाल संवत् १०२३ अर्थात द्वःछि दं मयाक सरकारी संवत् कथं चले जुल, गुकी अन्तिम मल्लकाल ८८८ तक राज्य संवत् कथं अले शाह कालय् शक संवत् प्रयोग जुलसां थ्व नेपाल संवत्यात नं सरकारी मान्यता दया हे च्वन । अनंलि तिनि जनस्तरय् जक थ्वया प्रयोग जुयाः न्ह्यानाच्वंगु जुल, गुगु ९७ दँ ति दत ।

'नेपाल संवत्' थ्व नां मुलि पुलां ?

खला मेमेगु संवत्या थें शुरुइ थुगु (नेपाल) संवत्या नं नां मदुगु जुल । न्हापां थुगु संवत्यात नेपालवत्सर (संवत्) धकाः नां छुनातःगु दुसि कलकत्ताया एस.के. सरस्वतीजुयाके दुगु 'अष्ट सहस्रिका प्रज्ञापारमिता' धयागु ग्रन्थय् राजा वसु मनु प्रतिथि श्रीमान् नेपालवत्सरे प्रगते माघ शुक्ल दशम्यां राज्ञ श्री रुद्रदेवस्य (जुजु रुद्रदेवया ई : नेपाल संवत् १४८ सिल्लाथ्व दशमी) धकाः च्वःगु पेटेकजुया खँ काशीनाथजुं १११३ कौला २३या 'राजमति' वाःपतिइ न्त्यथनादीगु दु । थुकिं ने.सं.या १४८ दँपाखे हे थ्वयात नेपाल संवत् धाये धुंकूगु सीदु । नापं नेपाल संवत् उल्लेख मजुसे केवल संवत् ४० जक उल्लेख जूगु दकलय् पुलांगु ग्रन्थ धाःसा यल स्थित रुद्रवर्ण महाविहारय् संकलित महावातिसल विहारया पुलां नेपाल लिपिइ च्वयातःगु संस्कृत भाषाया 'अष्ट सहस्रिका प्रज्ञापारमिता' खः । थुकी राजा शंकरदेव, संवत् ४० न्त्यथनातःगु खँ पं. हेमराज शाक्यया 'रुद्रवर्ण महाविहार छगू अध्ययन' धयागु सफुलिइ उल्लेख जूगु दु । थुकथं राघवदेवया पालय् मानदेव द्वितीय संवत् ३०४ पाखे नेपाल संवत् पिलूगु ऐतिहासिकतायात इतिहासकारतय्सं

माने याःगु दु, गुगु छुं दँ लिपा नेपाल संवत्या हे नामं प्रचार जुयाः ८८८ दं मयाक राज संवत् जुयाः अनंलि थौं (११२०) तक नं जनस्तरय् वा पञ्चाङ्गय् नेपाल संवत्, शंखधर कृत संवत् आदि नामं सम्मानित जुया हे च्वंगु जुल ।

नेपाल संवत् राघवदेव थम्हं हे पिकाःगु वा शंखधरया ध्यबां पिकाःगु

तर नेपाल संवत्यात राघवदेवया पालय् पिहां वःगु धकाः इतिहासकारतय्सं माने याःसां थुगु संवत् राघवदेवया थःगु इच्छां पिकाःगु वा शंखधरया इच्छाकथं शंखधरया ध्यबां पिकाल धयागु खँय् अझं छगू बिचाः जुइमफुनि । थुकिया कारण उगु वंशावलिइ 'राजा श्री राघवदेव वर्ष ६३' धयागु वाक्य व 'श्री पशुपति भट्टारके सम्वत्सर प्रवृत्ति कृता' धयागु वाक्य जक दुगुलिं खः । श्री पशुपति भट्टारकेया न्यःने तेन (वं) धयागु शब्द मदु । उकिं थुकी वं वा उम्ह जुजुं धयागु शब्द मदुगुलिं उम्ह जुजु राघवदेवया पालय् संवत् पिहां वःगु खःसां उम्ह जुजुं हे पिकाल धाये थाकु । विशेष यानाः वंशावलिइ स्वता खँ दइगु खः १) जुजुया भोग वर्ष, २) जुजुं याःगु ज्या ३) उम्ह जुजुया पालय् जूगु खँ । थुकी राघवदेवया भोग वर्ष व वया पालय् जूगु खँ जक दु । वं हे याःगु धयागु स्पष्ट मजू । राघवदेव स्वयां न्हापायापिं जुजुपिंसं याःगु ज्याय् 'तेन' (वं) धयागु शब्द दु । राघवदेवया हे छगू पुस्ता न्हापायाम्ह जुजु मानदेव प्यम्हम्हया खँ काये । वंशावलीइ मानदेव प्यम्हम्हया बारे थथे न्यथनातःगु दु –

गोपालराज वंशावली

राजा श्री मानदेव वर्ष ३१ ॥
तेन कृते न्होल तवनिमम् ॥

केशर वंशावलि

राजा श्री मानदेव वर्ष ३६ ॥
तेन वहल्वनादं तवनिमि प्रतिस्थितं ॥

नेपाल वंशावलि

राजा श्रीमानदेव वर्ष ३६ ॥
तेन वल्वनादं तवनिमि प्रतिष्ठितं ॥

थुगु स्वंगुली नं जुजुया भोग वर्ष धुंकाः तेन अर्थात 'वं' धकाः न्यथनातःगु दु । थुकी गोपालराज वंशावलिया खँ दकलय् स्पष्ट जू । अर्थात वं (उम्ह जुजु मानदेवं) न्हूगु तःधंगु शहर दयेकल । थथे स्पष्ट 'तेन' शब्द मदुगुलिं राघवदेव थम्हं हे वा थःगु इच्छां संवत् न्ह्याकूगु मखुसे वया पालय् पिकाःगु वा पिकया बिउगु जक खइ धयागु धारणा ब्वलन । अथेसा थ्वया मुख्य मनू सु जुइ धयागु न्यसः नं वइगु हे जुल । थुगु न्यसःया लिसःया निंतिं शंखधरयात हे मनासें मगाः । खला शंखधरया खँ उगु अन्तिम मल्लकालया केशर वंशावलिइ व शाहकालिन नेपाल वंशावलिइ मदुसां थ्व न्हापां निसेंया जनश्रुति व राणाकालपाखे तयार जूगु वंशावलि आदिइ न्यथनातःगु जक मखु, नापं छगू दसि कथं

नालेबहगु शिलापत्र नं लूगु दु। व शिलापत्र खः श्री मोहनप्रसाद खनालजुं २०३० साल असारय् प्रकाशित यानादीगु 'मध्यकालिन अभिलेख' धयागु सफुलिइ दुने न्ह्यथनातःगु ख्वप, जेलाँत्वाःया फल्चाय् नेपाल लिपिं च्वयातःगु ने.सं ९२७या भूपतीन्द्र मल्लया पालय्या अभिलेख। थुगु अभिलेखया पाठ थथे खः–

स्वस्ति ॥ ॐ अद्यवाराह कल्पत्यादि ॥ शंखाजोग वसू
श्चैव मासि माघव कृष्णया। ब्रम्हा तिथि तस्या जीव जी
र्ण उद्धारत दिने ॥ अथ नेपाल भाखा शंखा सम्व
त ८२७ वैशाख कृष्ण दशमी उत्रभद्र नक्षत्र वृ
हस्पति वार थ्व कुन्हु श्री श्री श्री विष्णु प्रीतिन श्री२
जय भूपतिन्द्र मल्ल देव महाराजा प्रमाण हाकू
भारोया बेलस चूकूति प्रमुखन मनहोल सिजी
व त्वार नायक रामचन्द्र त्वार नायक जेलाँ टोल
या पञ्च् सकरस्यनं थ्व फले जीर्णउद्धार याडा
थ्व फल सुनानं कचंगल उपर्द्रव याडाव सेन क
रसा पञ्च महापातक, जेलाँटोलया लोकन वि
चार याडाव सल्हा आदिन याडाव यातसा श्री ३
शिवलिङ्ग थापना याडाया पूण्यलाकः ॥ शुभ ॥

थुगु अभिलेखया स्वंगूगु भवलय् शंखा संवत् ८२७ धकाः च्वयातःगु शंखधरया छोटकरी कथं शंखा यानाः च्वयातःगु खः धयागु नं विश्वास याःगु दु। अथे हे २०५६ साल मंसीर २ गते च्वंगु श्री ५या सरकार, मन्त्री परिषद्या बैठकं तत्कालिन नेपाली जनतायात ऋणं मुक्त यासें नेपाल राष्ट्रया नामय् समर्पित नेपाल संवत्या स्थापना याःगु वापतय् शंखधर साख्वालयात राष्ट्रिय विभूति घोषणा यायेगु निर्णय याःगु खः धकाः 'गोरखापत्र' दैनिक २०५६ मंसीर ६ या अंकय् प्रकाशित जुइवं शंखधर साख्वाया प्रमाण कथं नेपालभाषाया वाःपौ 'देशय्मरु भयाः'या मंसीर २३ गते विहीवार ११२० थिंलाथ्व २या अंकय् नं सम्पादक प्रदीपमान श्रेष्ठपाखें थ्व शिलालेख प्रकाशित जुल। तर थुकी शंखाया थासय् शंख्वा खनेदयाच्वंगु जुल। मोहनप्रसाद खनाजुया शंखायात शंखधर कथंसा, थुगु शंख्वायात साख्वा कथं विश्वास याःगु दु। थ्व कथं नेपाल संवत् पिहां वःगु ८२७ दँ लिपा शंखा वा शंख्वा शब्दं नं शंखधर साख्वालया नां पुष्टि यायेत ग्वाहालि जूगु दु।

अथे हे जनश्रुति व न्हूगु वंशावलिइ न्ह्यथनातः थें पशुपतिनाथया चुकय् दक्षिणपाखे शंखधरया मूर्ति तयातःगु ल्वहंकिपा नं विद्यमान दनि। अभाग्यवश उगु ल्वहंकिपाय् शंखधरया नां धाःसा कियातःगु मदु। न्हापा कियातःगु जूसां उगु थाय् बराबर पुननिर्माणया क्रमय् लानाः तज्याना वन नं जुइफु।

थुगु थुगु खं यानाः राघवदेव जुजुं शंखधरया ध्यबां तत्कालिन नेपाली जनताया

ऋण मुक्त यानाः न्हूगु संवत् न्ह्याकल धयागु खँय् आः विद्वानतय् विश्वास उत्पन्न जुयाच्वंगु दु । फबञ्जार शंखधरं लखुतिर्थया फि पाखें लुँ प्राप्त यानाः संवत् हिइकल धयागु बाखनय् छुं अलौकिकता दुसां इतिहासकारतय्सं थुम्ह शंखधरया इनापय् वं छुं कथं मुंकूगु ध्यबां लिच्छवि जुजु राघवदेवं संवत् हिलाबिल खइ धयागु विश्वास याःगु दु । अथेसां ध्व तथ्ययात बल्लाकेत अझ थुकिया छुं अनुसन्धान याये ल्यं दनिगु खनेदु । जब नेपाल संवत्या निंतिं शंखधरया योगदानया मेमेगु ऐतिहासिक तथ्य नं लुयावइ, अले शंखधरया फबञ्जार ज्या व साख्वाल थरया नं विशेष अनुसन्धान जुयाः थुम्ह व्यक्तिया म्हसिका अप्वः सिद्ध यायेफइ ।

शंखधर साख्वाल

खला शंखधर सु जुल धयागु बारे शंखधर साख्वालयात फबञ्जार धयातःगुलिं स्पष्ट यायेफइ । फबञ्जारया अर्थ खः - ज्यापुयाके अन्न न्यानाः म्हय् तयाः कुबुया पसलय् वा छँय् छँय् वनाः उगु अन्न फँ अथवा पाथिं दानाः थोक कथं विक्री याःवनेगु पेशाया मनू । उकिं पेशा कथं व वैश्य खनेदु । कारण वर्ण व्यवस्था कथं व्यापार, उद्योग, कृषि आदि पेशा याइम्हयात वैश्यय् ल्याःखाइ । तर न्हूगु भाषा वंशावलिइ वयात शुद्र धकाः नं च्वयातःगु खनेदत । शुद्र धयागु मेपिनिगु सरसफाइ सेवा यानाः जीविका चले याइम्ह खः, गथे च्यामखलः, पोच्या आदि । तर ज्याकथं शंखधर शुद्र मखु वैश्य हे नालेमाः । अथे हे शंखधरया थर साख्वाल खः । साख्वालया अर्थ साख्वाल अर्थात साया ख्वाः खः । भूवनलाल प्रधानजुं उगु साख्वाल शब्दयात साया ख्वाः धयागु नेपालभाषाया शब्द मखुसे थ्व हिन्दी भाषाया शब्द साख् वाल् व्यापारिक कर्जा बिइम्ह महाजन) खः धयादिउगु दु । तर न्हापा हिन्दी भाषाया विस्तार हे मजूनि धाःसा शंखधरया नामय् हिन्दी शब्द चिनेगु पत्यार यायेगु खँ मजुल । खास यानाः नेवाःतय् दुने ख्वाल अर्थ पिलुइगु खिचाख्वाल, सिंख्वाल, धाख्वाल आदि थरत आतलें विद्यमान दनि ।

नेपाल संवत्या महत्व

नेपाल संवत्या महत्व बारे बिचार यायेबलय् ध्वयात विशेष निगू पक्षं महत्वपूर्ण नालेफु । छगू राष्ट्रिय पक्षं, मेगु साँस्कृतिक पक्षं ।

■ **राष्ट्रिय पक्ष** : राष्ट्रिय पक्षया महत्व धायेबलय् नेपालय् छ्यलेधुंकूगु वा छ्यलातःगु थीथी संवत् गथे शक संवत्, गुप्त संवत्, विक्रम संवत्, लिच्छवि संवत्, नेपाल संवत् आदिइ नेपाल संवत् व लिच्छवि संवत् त्वःताः शक संवत्, गुप्त संवत्, विक्रम संवत् आदि पिनें वःगु संवत् जूगुलिं नेपाल दुने हे उत्पन्न जूगु नेपालया मौलिक संवत् जूगुलिं थुपिं नेपालया वास्तविक राष्ट्रिय संवत् जुल । अले नेपाल संवत् व लिच्छवि संवत् निगुलीं लिच्छवि संवत् दीधुंकूगु संवत् व नेपाल संवत् आतक न्ह्यानाच्वंगु संवत् जूगुलिं नेपाल संवत्या विशेष राष्ट्रिय महत्व दुगु जुल । हानं लिच्छवि धयागु नं छगू जातया नां जक जुल । नेपाल संवत् थें हे लिच्छवि संवत् राष्ट्रया नामं चले जूगु संवत्

नं मखु ।

नेपाल संवत्या थुलि महत्व दुगु मू कारण हे थुगु संवत् छुं जात वा जातिया नामं जूगु वा मनूया नामं अथवा छुं धर्म आदिया नामं पिदंगु संवत् मखु, थ्व ला नेपाल राष्ट्रया नामं जक चले जूगु संवत् खः । हानं थ्व राष्ट्रिय जक नं मखु राष्ट्रया प्रतीकया रुपय् हे चले जूगु संवत् अर्थात तःदँ तक राज्य संवत्या रुपय् हे चले जूगु खः । केवल छुं ई न्ह्यवनिसें जक थ्वया राज्य संवत्या स्थान मदयाब्यूगु जुल । उकिं थुगु संवत्या थपाय्सकं राष्ट्रिय महत्व दुगु खः ।

साँस्कृतिक पक्ष : शंखधरया बाखंया नं छुं तथ्य दयेफु । उकिं सही खँ मलूतले शंखधरयात नेपाल संवत्या नातां भीसं हना हे तयेमाः । आखिर वयागु खँ वंशावलिइ न्ह्यथनातःगु खँ खः । अले वयागु खँ बाखं थें च्वंसां सार कथं ला शंखधर थःयात प्राप्त जूगु धनं संवत् पिथनाः थःगु शिलामूर्ति पशुपतिनाथया दक्षिण पाखे प्रादूर्भाव यासें उद्धार जुयावन धकाः च्वयातःगुया नं छुं तथ्य दु ला । विचारणीय धायेमाः । गुम्हेस्यां धाल, पशुपतिया दक्षिणपाखे तयातःम्ह शंख ज्वनाच्वंम्ह मनूया मूर्ति शंखधर साख्वालयागु मखु, व ला छम्ह कानफट्टा जोगीया सालिक खः । तर उगु मूर्ति शंखधर साख्वालया हे खः धकाः किटान याये मफयेफु अथेसां व कानफट्टा जोगीया मूर्ति धाःसा अवश्य नं मखु । छाय्धाःसा कानफट्टातय् न्हाय्पंया दथुइ दुनेपाखें प्वाः खनाः चाः सुयातःगु दइ । थुगु मूर्तिया धाःसा अथे न्हाय्पंया दथुइ मखुसे न्हाय्पंया क्वय्पाखे मारवारीचाः सुइथाय् चाकः छुनातःगु दु, गुगु न्हापाया जुजु वा तःधंपिं मनुखं घाना जुइगु फेशन खः । हानं कानफट्टा जोगीया सालिक दयेमाः धयागु नं मदु, अले कानफट्टा जोगीं शंख ज्वनेमाःगु कारण नं मदु । उकिं थुगु मूर्ति सुं कानफट्टा जोगीया स्वयाः शंखधरया हे सालिक खयेफु । मुख्य खँ ला पशुपतिइ च्वंगु थुगु मूर्ति शंखधरया खः मखु सिबय् शंखधरं नेपाल संवत् पिकाःगुली थःगु छुं योगदान ब्यूगु दु ला मदुला सिइकेगु खः । उकिं थुकिया अनुसन्धान पूवंके मानि । अथेसां शंखधरया खँ छगू लोकबाखं जक खःसां थ्वयात भीसं थःगु संस्कृति कथं नालेमाः, कारण लोकबाखं धयागु नं संस्कृतिया छगू अंग खः । उकिं शंखधरयात महत्व ला बी हे माःगु दु ।

नेपाल संवत्या साँस्कृतिक महत्व शंखधरं तत्कालिन नेपाःमिपिनिगु ऋण पुला बियाः न्हूगु संवत् न्ह्याकल धयागु खँय् जक मखु, अझ वयां अप्वः ला नेवाःतय्सं थुगु न्हूगु संवत् पिहां वःगु लसताय् नं म्हपुजा यायेगु नखः छुनातल धयागु खँय् नं दु, गुगु भीगु मौलिक संस्कृति जुयाः थौंतक म्वानाच्वंगु दु । उकिं नेपाल संवत् थनया राष्ट्रिय संवत् जक मखु साँस्कृतिक संवत् नं खः । वास्तवय् नेपाल संवत् म्हपुजा व शंखधर साख्वाल थौं भीगु संस्कृतिया इताः, चिकं व जति थें छस्वा जुयाच्वंगु दु। शंखधर इताः थें, म्हपुजा चिकं थें अले नेपाल संवत् जति थें छस्वा जुयाः थिनाच्वंगु दु । अले थ्व हे जतिइ भीसं शंखधरया बाखनं उत्पन्न ज्ञान थुइका च्वना- धन धयागु स्वथना तयेगु मखु, थुकिं

थः जक मोज यायेगु मखु, थ्व सकस्यां भिं जुइगु ज्याय् छ्यलेमाः, थ्व सकसितं इनेमाः । थुकथं नेपाल संवत् सम्बन्धी शंखधरया बाखनं झीगु चरित्र भिंकेगु, झीत उद्धार जुइगु हःपाः बियाच्वंगु दु । थ्व हे उच्च भावनां जाःगु झीगु संस्कृतिया मानवीय महत्व खः, गुगु विश्वया मेमेगु जातिं नं अनुकरण यायेबह जू ।

थुकथं नेपाल संवत् नेपालया राष्ट्रिय तथा ऐतिहासिक संवत्या नापं साँस्कृतिक संवत् नं जुयाच्वंगुलिं थुकियात झीगु देशया महत्वपूर्ण संवत् मधासे मगाः । उकिं हे थुगु नेपाल संवत्या जागरण जुयावयाः न्हूदँ समारोह यासें साँस्कृतिक जुलुस कथं जनस्तरं हे भिंतुना जात्रा न्यायेकेगु ज्या न्ह्यानावःगु जुल । थ्व खँयात महसुस यानाः सरकारं थुगु संवत्यात छ्यलाबुलाय् उचित स्थान बीमाल । खास यानाः गोरखापत्र, रेडियो नेपाल, नेपाल टेलिभिजन थज्याःगु संचार माध्यमय् नेपाल संवत्यात प्रयोगय् हयेमाल । तर थुपिं ला छु, रेडियो नेपालया नेपालभाषां बीगु खबरया शुरुइ तक नं नेपाल संवत्या न्हिल्याः धायेगु मयाःनि । उकिं नेपाल भाषां खबर बीबलय् नेपाल संवत्या न्हिल्याः धायेगु याये हे माल, गुकिं शंखधर साख्वालयात नेपाल संवत्या प्रवर्तक कथं राष्ट्रिय विभूति घोषित यानागुया सार्थकता खनेदइ ।

नेपाल मण्डल, नेपालभाषा, नेपाल संवत् चिन्तन यायेबहगु सन्दर्भ

❑ डा. जनकलाल वैद्य

१. न्ह्यखँ

नेपाल व नेपालीया प्रतिष्ठायुक्त अस्तित्व ताःई तक म्वाकातयेत, धस्वाकातयेत भी पुर्खापिंसं लिसा कयाः नेपाल मण्डल, नेपालभाषा व नेपाल संवत् थेंजाःगु गरिमामय पुर्खौलि भावना व साँस्कृतिक सम्पदा भीत न्ह्यच्याका थकूगु जुयाच्वन । थ्व खँ इतिहासं यचुक क्यनाच्वंगु दु । थुपिं स्वता नेपाल राष्ट्रियताया मूल आधार खः । थुमिसं हे नेपालया जुजु प्रजायात छमाः हना तल, थवंथवय् यथोचित हनाबना याकातल, जीवन उपयोगि यक्व भिंगु भिंगु ज्याखँ न्ह्याकेत उत्साहप्रद वातावरण लुइका बियातल । धार्मिक, साँस्कृतिक, आर्थिक व साहित्य उन्नति जुइकातल ।

२. नेपाल मण्डल

थौंया अन्तर्राष्ट्रिय रंगमञ्चय् बांलाक परिचय जुयाः वयाच्वंगु सर्वाभौमसत्ता सम्पन्न नेपाल अधिराज्यया नां 'नेपाल' इ.सन्या ५गूगु सदीया चाँगुनारायण द्यःयाथाय् लिच्छवि जुजु मानदेवं पलिस्था यानाथकूगु शिलाअभिलेखय् निसें न्ह्यलूगु दु । (भारतया गुप्त सम्राट समुद्र गुप्तं अलाहवादय् तयाथकूगु अभिलेखय् नं 'नेपाल' नां न्ह्यलुइ धुंकूगु खः) । अनंलिपा नेपालया थाय्थासय् इलय्ब्यलय् जुजु प्रजां पलिस्था यानातःगु ऐतिहासिक

अभिलेख ज्वलनय् नेपाल भु जुजु श्री विष्णु गुप्त, संवत् ६४), नेपाल मुक्ति (जुजु शिवदेव, संवत् १२९) नेपाल मण्डल (जुजु जयदेव निम्हम्ह) खने दयावल । थौंकन्हय् 'नेपाल राष्ट्र' धाः थें लिच्छविकालय् नेपाल मुक्ति व नेपाल मण्डल धाइगु जुयाच्वन । थनथाय् लाक्क लिच्छवि कालया हे भटुवालय् च्वंगु सं. ३१या अंशुवर्माया शिलाअभिलखेय् 'स्वस्ति नैपालेभ्यः' धकाः संवोधन यानातःगु लुमंकेबह जू । नकतिनि च्वय् न्हयथनागु जुजु जयदेव निम्हम्हया अभिलेखया 'नेपाल मण्डलान्तनिवासी' व 'स्वस्ति नेपालेभ्यः' (भटुवालया अभिलेखया) नितांया भावार्थ छगू हे तुं खः । थुकिं थीथी अर्थ व जातियापिं अनुशासित 'नेपाल मण्डल' दुनेया अर्थात नेपाल राष्ट्रया निवासी धयागु अर्थ संकेत यानाच्वंगु सीदु । मध्यकाल दुने 'नेपाल मण्डल' भावना जन मानसय् क्वातुक हा काःगुलिं 'नेपाल मण्डल' उब्ले अतिभनं प्रचलित जुल । जुजु यक्ष मल्ल (ने.सं. ५४८-६०२) व कायपिं राम मल्लं ख्वपय्, रत्न मल्लं यैं व यलय् तथा रण मल्लं भ्वँतय् बिस्कं राज्य देश यानाः शासन याये धुंकाः उत्तर मध्यकालभरया विभाजित ख्वप, यल व यैं राज्यया (उपत्यकां पिनेया दोलखा व नुवाकोटय् च्वंपिंसं नं) जुजु प्रजापिंसं नेपाल मण्डल भावनां अनुप्रेरित जुसें थःथःगु माथं बुँज्या, बनय्ज्या, उद्योग, कलाकृति व काव्ययया क्षेत्रय् प्रतिस्पर्धा यायां थःथःगु राज्य देशया उन्नति यात । ख्वप जुजुं थजु, यैंया जुजुं थजु, यलया जुजुं थजु, थःथःयात 'नेपालमण्डलया' शिरोमणि, 'नेपाल मण्डलेश्वर', 'नेपालेश्वर' धकाः विभूषित याकाः च्वनेगुली गौरव ताल । इमिसं व इमि प्रजापिंसं 'नेपाल' नं थातं तया हे तल । इमि नुगलय् नेपाल भावना संचारित जुया हे च्वन । थ्व हे नेपाल मण्डल अर्थात नेपाल राष्ट्र भावना बडामहाराजा श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहं नेपाल उपत्यकाया राजनैतिक विजय याये धुंकाः ला झन चकन । अनयां ल्यूया शाह वंशीय जुजुपिं मध्ये श्री ५ प्रताप सिंह शाह, श्री ५ रणबहादुर शाह, श्री ५ महेन्द्र व वर्तमान श्री ५ वीरेन्द्र वीर विक्रम शाहदेवया प्रतापी, दूरदर्शी व वरद नेतृत्वं नेपाल आः संयुक्त राष्ट्र संघया व मेमेगु अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थाया सदस्य जुयाः ब्वलनेफुगु दु । शान्ति क्षेत्र नेपाल कथं नं प्रतिष्ठा मान फयाच्वने खंगु दु । थुभनं नेपाल मण्डलया क्रमिक उन्नति जूगु इतिहासय् खने दयाच्वन, झीसं हे नं अनुभव याये खनाच्वन ।

३. नेपालभाषा

लिपि, वाङमय व काव्यं सम्पन्न भाषां गुगुं राष्ट्रया गुगुं समयावधि दुनेया राष्ट्रिय भावना व आकांक्षा, युगौंयुग लिपा थ्यंक अभिव्यक्त यासें प्रतिनिधित्व यानाच्वनी, प्रचार प्रसार यानाच्वनी । नेपाल मण्डल अर्थात नेपाल राष्ट्र भावना नं भाषाया माध्यमं याकनं याकनं सर्वसाधारण प्रजाजनयात व्यापक बोध थजुइमा धकाः नेपाल देशया छगू प्राचीन भाषायात देशया हे नामं 'नेपालभाषा' धकाः नां छुनातःगु ला धकाः मती लुयावः । जुजु जयस्थिति मल्लया शासनकालय् च्वःगु ने.सं. ५०० या 'मानव न्यायशास्त्र' अभिलेख ग्रन्थय् व ख्वप तःमधि त्वालय् पलिस्था यानातःगु छगू शिलाभिलेखय् ने.सं. ५३० निसें थ्व

भाषायात सुसंस्कृत व प्रतिष्ठत 'नेपालभाषा' नां छुनाहःगु खनेदत । थ्व नांया पर्यायवाची नां कथं 'देश भाषा' व 'स्वदेश भाष'ा नां नं ने.सं. ६८९ स जुजु विष्णु सिंहया शिलाभिलेखय् व ने.सं ७७४स जुजु प्रताप मल्लया शिलाभिलेख निसें छसिकथं खने दयावल । उब्लेनिसें थुपिं स्वतां नेपालभाषा व स्वदेश भाषा नां अभिलेख ज्वलनय् छ्यला वयाच्वंगु दनि । लिच्वःगु मध्यकालया लुँपौ, सिजःपौ व अप्वः धयाथें शिलापत्राभिलेखय् न्हापालाक संस्कृतं उपास्य देव देवीया स्तोत्र, शासन यानाच्वंम्ह जुजुया प्रशस्ति व वंश वृत्तान्त, स्थान परिचय व तिथि इत्यादि खँ न्त्यथनाःलि 'अथः नेपालभाषा', 'अथः परं देश भाषा', 'अथः इत्यादि भाषा' च्वयाः अभिलेखया मू नेपालभाषा माध्यमं हे च्वयातःगु खनेदु । ने.सं. ४९४स 'हरमेखला' वासः सफू, ने.सं. ५०० स 'मानव न्यायशास्त्र' थेंजाःगु गहन धर्मशास्त्र विषययया सफू, ने.सं ५०१, ५०६स 'अमरकोश' सफूया टीका माध्यम भाय् जुइ फयेकेत थ्व नेपालभाषां विकासया त्वाथः ग्वःत्वाथः गये धुंकल जुइ ? बिचाः यायेबह जू । लुमंकेबह जू, नेपालया ई. सन् ५ गूगु सदीनिसें लिच्छविकालीन संस्कृत अभिलेखय् दुथ्यानाच्वंगु २४८गू ति संस्कृत मखग् स्थानीय भाषाया शब्द संस्कृतं अनुवाद मयासें गथे प्रचलित खः अथे हे तुं छ्यलेत संस्कृतभाषी लिच्छवित छ्याय् बाध्य जुल जुइ ? उगु २४८गू स्थानीय शब्द मध्ये छुं छुं शब्दत नेपालभाषाया शब्द धकाः अनुसन्धान अध्ययनं प्रमाणित याये धुंकूगु दु । यल ओकुबहाःया ने.सं २३८या ताडपत्रया व सक्व वज्रयोगिनीया ने.सं २९३स जुजु रुद्रदेवं पलिस्था यानातःगु शिलापत्रया नेपालभाषा वाक्य थ्व भाषाया आःतक लूगु सर्वप्राचीन अभिलेख जुयाच्वंगु दु । न्हिं न्हिं खँल्हाबल्हाया माध्यम भाय् जुयाः सलसः दँया यात्रा पार याये धुंकाः मध्यकालय् थ्वया लिपिवद्ध अभिलेख ज्वलं व नेपालभाषा, देशभाषा व स्वदेशभाषा नां न्त्यलूगु खः, सरकारी मान्यता काये खंगु खः । लिच्वःगु मध्यकाल भर व जुजु श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहं नेपाल उपत्यका त्याके धुंकाः लिपा छुं दशक तक थ्व नेपालभाषां सरकारी ज्याखँया छगू मू भाय् (कालबिलया छेँ बुँ न्यायेगु-मीगुया, सन्धिपत्रया, सर्वसाधारण प्रंजापिंत न्यंकीगु सुचं, उजंया, प्रजाया मुद्दा छिनफान यायेबलय् अभिलेख, दाकपत्रया) कथं भूमिका निर्वाह यानाच्वंगु खः । नेपालभाषां च्वयातःगु दसि भ्वँ नेपालभाषीपिंत व मेमेगु भाय् ल्हाइपिं स्वदेशी विदेशींतय्त नं स्वीकार्य जुयाच्वंगु खनेदु ।

उब्ले उदार भाषानीति दुगुलिं नेपाल उपत्यका दुने संस्कृत, नेपालभाषा, मैथिली, नेपाली भाषाया थ्यंमथ्यं ३४ ता ति विषययया शास्त्र वाङ्मय व काव्यया अभिलेख ग्रन्थ च्वयाथकूगु खनेदु । आतकया अन्वेषणं मुक्कं नेपालभाषा माध्यमया ८०७ गू (राष्ट्रिय अभिलेखालय व आशा सफू कुथिया), संस्कृत, नेपालभाषा, मैथिली, बंगला, नेपाली भाय् दुथ्याःगु २४९५गू अभिलेख ग्रन्थ लुयावःगु दु । हानं अन्वेषण याना स्वःसा थ्व ल्याः अझ अप्वः थ्यनी । थुलिमछि अभिलेख च्वयेगु, ल्त्ययेगु, भाय् हिलेगु ज्या सलंसः दँ तक न्त्याकावंपिं नेपालया जुजु प्रजाजनपिं गुलि विद्या प्रेमी ? देशप्रेम म्ये, राजभक्ति म्ये,

आत्माभिव्यक्तिं जाःगु मर्मस्पर्शी भक्ति, स्तुति म्ये, माया मतिनाया म्ये, चरित्र विकृति सुधार याकीगु ध्याचू म्ये, सुधारवादी यथार्थवादी ऐतिहासिक सामाजिक बाखंम्ये, सलंसःगू सिर्जना यानाथकूगु दु । हिन्दू पौराणिक व रामायण महाभारत बाखंया सफू, बौद्ध स्वयम्भू पुराण व जातकावदान बाखं तथा लौकिक बाखं सफू च्वयाः, ब्वयाः, न्यनाः थःथःपिनिगु चरित्र निर्माण यानावंगु दु । जीवन उपयोगी आयुर्वेद, ज्योतिषशास्त्र, धर्मशास्त्र व नीतिशास्त्र अभिलेख ग्रन्थत च्वयाः, ब्वनाः समाजसेवा, न्याय व नैतिकताया आदर्श थःथःपिनिगु जीवनय् ज्याय् छ्यलावंगु दु । प्रवुद्ध व सच्चरित्रवान नागरिक जुइत माःगु शिक्षा व ज्ञानया जः थ्व नेपालभाषां क्यंगु दु । थुकथं नेपालभाषां नेपाल मण्डल अर्थात राष्ट्र भावना ल्वयेक ज्ञान प्रचार प्रसार यायेगु कर्तव्य निर्वाह याःगु दु । थीथी धर्म जाति, लजगाः व भाषाभाषी जनयात सद्भावनां छमाः हनाः थ्व भाषां नेपालया राष्ट्रियता क्वातुकूगु दु । अय्नं नं जुद्धशम्शेरया प्रधानमन्त्रीत्व कालय् व ने.सं १०८५या थुखेया सरकारं ज्वंगु अनुदार भाषानीति तथा थ्व भाषा न्हंकेगु कुनियतं याःगु दमनं थ्व भाषायात तच्वःगु घाःपाः लाकूगु दु । थज्याःगु पक्षपाति व अमानवीय पलाखं नेपालभाषायात जक मखु, नेपाःया जनजीवनयात जक मखु, समग्र नेपालया हे संस्कार, भावना, व्यवहारय् स्वयां स्वये मयइपुक खलुं वंकी, घच्चायापुक कचं वंकी । उकिं असाध्य ल्वचं ग्रस्त मजुवं हे, लकय् हनां हने मफइगु विकृतिं हय्काये मलावं हे उद्धार भाषानीति छ्यलाः श्री ५या सरकारं स्वस्थ व समझदारीपूर्ण वातावरण सिर्जना याये हथाय् जुइधुंकल । नेपाल अधिराज्यया थीथी भाषाभाषीपिंत थःःथः माथं सिर्जनात्मक रचनात्मक ज्या याके बियाः इमिगु प्रतिभाया कदर नं समान रुपं यायेमाल, याकेबी माल । सरकारी संचार माध्यमय् नेपाल अधिराज्य दुनेया थीथी भाषा छ्यलेमाल । थज्याःगु व्यवहार व उदार नीतिं तिनि नेपाल मण्डल अर्थात नेपाल राष्ट्र भावना क्वातुइ । थौंकन्हय्या परिस्थितिं थज्याःगु हे भिंगु व उदार नीति म्हयाच्वंगु दु ।

४. नेपाल संवत्

दँय्दसं लुइगु कछलाथ्व प्रतिपदा कुन्हुया म्हपुजा (आत्मापूजा) साँस्कृतिक नखः सकल नेपालवासीपिंत आरोग्य व सुख समृद्धि भिंतुना उपहार ज्वनाः नेपाल संवत् न्हगु न्हिला ख्वाः क्यं वइगु न्हि नं खः। जुजु राघवदेवया शासनकालय् इश्वी सन्या गुंगूगु सदिंनिसें थौंतकं न्ह्यानाच्वंगु थ्व नेपाल संवत् खः । सकतांजिया अभिलेख ज्वलनय् थ्व संवत् छ्यलाः नं भी पूर्वजपिंसं नेपाल मण्डल अर्थात नेपाल राष्ट्र भावना क्वातुकेगु दूरदर्शी सक्रिय पलाः छिनाथकूगु खः । देश नेपालया नां लिसेलिसें नेपाल मण्डल भावना नं जनमानसं न्हियान्हिथं लुमंकाः भिंगु ज्याखँ यायेमा धयागु पूर्वजपिनिगु तातुना खः । विशेष यानाः जुजु जयस्थिति मल्लया शासनकालय् नेपाल मण्डल भावना क्वातुक नुगलय् स्वनाः राष्ट्रियता क्वातुकेगु पलाः च्वयेकूगु खनेदु । देशया नामं हे संवत्सरया नां नेपाल संवत् छुनाः संवत्सर छ्यलातःगु थ्व दुलर्भगु दृष्टान्त खः । इतिहास व संस्कृतिया

विद्वानपिंसं क्वय् न्त्यथनागु अभिलेखांश पतिकं न्त्यब्वयातःगु नेपाल संवत्या न्त्यःने 'श्री', 'श्री मन्त', 'श्रीमत्' विशेष आदरसूचक विशेषण छ्यलातःगु स्वयादिल धाःसा भी पूर्वजपिंसं नेपाल संवत्या माध्यमं नेपाल मण्डलया भावना क्वातुकेगु ग्वसाः ग्वःगु खः धयागु खँ पुष्टि जूगु अनुभव यानादीफु -

क) ...अथ कलिराज वर्ष ४४९२ विक्रम राज वर्ष १४४४ शकराज वर्ष १३१३ श्रीमत् नेपालकः श्रेयो दस्तु ॥ संवत् ५११..... श्री श्री जयस्थिति मल्ल विजय राज्ये.....

- मिडियवल नेपाल भाग ३, पौ ३०-३१ ।

ख) श्री कलिगत वर्ष ४५०५ श्री विक्रम राज वर्ष १४६१ श्रीशकराज वर्ष १३२६ श्रीमन्तः नेपालिकः ॥ थियो ऽस्तु संवत् ५२४ श्री श्री मज्जय धर्म मल्ल देवस्य विजय राज्ये... नेपाल भूखण्डे... पुण्येनानेन भूयानां राष्ट्रणां मंगलादिकं ॥

- पूर्णिमा ल्याः ५, पौ १४ ।

ग) श्रीमन्तैपालिक संम्वत्सरे ५२८ श्री श्री राजाधिराज .... श्री श्री युवराज धर्म मल्ल देव लोकानन्दन्तु सर्व्वदा शुभमस्तु सब्बं जगतां ॥

- मिडियवल नेपाल, भाग ३, पौ ४५ ।

घ) श्रीमन्नेपाल वर्ष हर बदन वसु कामवाणे (५८५) श्री यक्ष मल्ल प्रभु... अथ नेपाल भाषा... नेपाल देशे.....

- काष्ठमण्डल लुँपौ, संस्कृत सन्देश १।६, पौ ७-८ ।

ङ) मधुसूदनावतार महाराजधिराज श्री श्री जय सिद्धिनरसिंह मल्ल देव.... संपालित पट्टने.... श्रीमत् नैपालीके सागर हर बदन विरिञ्चि तनयांकिते (७५७)....

- मिडियवल नेपाल, भाग ४, पौ ६९-७०

च) ....भोग्य मोक्ष प्रदे देति, दुर्म्भ तुभ्यं गमोऽस्तुते । नेपाल मण्डलया शिरोमणि, श्री श्री जय जगत्प्रकाश मल्ल देव..... संवत् ७६७

- मिडियवल नेपाल, भाग ४, पौ ८४

छ) .....॥अथ नेपाल भाखा ॥.... श्री भक्तापुरी नगराभिधान स्वर्गाधिक मनोहर सुवर्णमय प्रासाद निवासिनी श्री श्री श्री स्वकुलेष्ट देवता चरणारविन्द लोभ श्रीमत् श्री श्री सुमतिजयजितामित्र मल्ल देव प्रभु थाकुरसन श्री श्री श्री स्वेष्ठ देवता प्रीति कामना नं. .... श्री नेपाल संवत् ७९८, श्री शकराज १६००, कलिगत ४७७९ विक्मादित्य १६७५....

- उकी हे, पौ १७८-१७९

ज) ...हिमवद् दक्षिण पादे नेपाल मण्डले ...राजराजेश्वरी देवी मम.....अथ देस भाषा ॥ स्वस्ति श्री शाके १७२१ संवत् १८५६ नेपाल संवत् ९२०... यो ढोका भ्याल तोरण चह्वाया....

- शाहकालका अभिलेख, पौ ३०६-३०७

झ) स्वस्ति श्री भैरव्यै नमो नमः ॥ श्री शालिवाहनीयशके युग्मनयनाश्वैक

१७२२.... इति श्री विक्रमार्क सम्वत्सरे १८५६ श्री नेपाल सम्मते ९२१ शुभमस्तु'....' थ्व धण्ठ ज्या याकम्ह व्यापारी यल देश नक बाहालया श्री तओधिकजु पुत्र श्री धनबुद्धिजु शुभं'

उकी हे, पौ ३२१ ।

उपसंहार

'नेपाल संवत्' अभिलेख ज्वलनय् छ्यलेगु यासांनिसें 'संवत्' व नेपाल संवत् जक च्वया वंःगुली जजु जयस्थिति मल्ल व वयां लिपाया शासक जुजुपिनि पालय् पलिस्था यानातःगु च्वय्या उद्धरणय् न्त्यब्वयागु शिलाभिलेखांशय् व लुँपौ अभिलेखय् सकस्यां खनेदयेक 'श्रीमत् नेपाल संवत्' धकाः विशेष मान याये कथं छ्यलातःगु खनेदु । मेमेगु संवत्सर कित नां जक कित 'श्री' जक न्त्यःने छुनाः न्त्यब्वयातःगु दु । थथे यानातःगुली निता खँ ध्वाथू वः - छता, नेपाल मण्डल अर्थात नेपाल राष्ट्र भावना क्वातुकेगु सक्रिय माध्यम कथं नेपालया थःगु राष्ट्रिय संवत् नेपाल संवत् खः धकाः सर्वसाधारणयात बोध याकाः उकीयात विशेष सम्मान यायेगु चिरस्थायी परम्परा न्त्यज्याकूगु । निता, नेपाल देश दुने प्रचलित जुयाच्वंगु संवत्सरयात कदर यासें व्यवहारय् छ्यलायंकेगु । थथे यायेबलय् नं राष्ट्रिय हनाबना सुथां लाइ, क्वातुइ धयागु उगु ईया समष्टिगत आशय खः । अथे हे जुयाः परम्परा न्त्याके कथं शाह जुजुपिनि शासनकालीन अभिलेखय् नं श्री नेपाल संवत्, श्री शाके संवत् व श्री विक्रम संवत् छ्यलेगु यानाहःगु नं खनेदत । नेपाली भाषायात नं 'अथ देश भाषा'या भ्वलय् दुथ्याकेगु यानाहल । नेपाल संवत् दुने नेपाल राष्ट्र भावना दुसुना च्वंगुलिं आकर्षित जुयाः खःला अन्ध अनुकरण याःगु जक खः ला गोरखापत्रया दकलय् न्हापां पिहांवःगु (भाग १, संख्या १) अंकय् विक्रम संवत् १९५८ जुइ माःगुलिइ नेपाल संवत् १९५८ मिति जेष्ठ वदी ३ सोमवार यानाः पिकयातःगु (स्वयादिसँ, गोरखापत्र वैशाख २४ गते २०४६ शनिवार परिशिष्टाङ्क) । गोरखापत्रं विक्रम संवत्यात नेपाल संवत् यानाः विक्रम संवत्या १९९० दशक थ्यंकं गोरखापत्रया प्रकाशन तिथि मिति न्त्यब्वःगु जुयाच्वन । अथे भ्रम जुइक विक्रम संवत्यात नेपाल संवत् नां छुयेगु पलेसा नेपाल अधिराज्यय् प्रचलित जुयाच्वंगु नेपाल संवत्, इश्वी सन् छ्यलेगुली आः थौंकन्हय्या गोरखापत्रं थःत उदारतापूर्वक उदाहरणया रुपय् प्रस्तु याःसा नेपाली राष्ट्रियता क्वातुकेगु ज्याय् गोरखापत्रया तःजिगु योगदान जुइगु ताया । अथेहे तुं मेमेगु संचार माध्यमं नं नेपाल संवत् नेपाली थः नाले मछिने माःगु छु दु ? थःगु राष्ट्र भावना अन्तर्निहित जुयाच्वंगु थःगु हे प्राचीन ऐतिहासिक नेपाल संवत्यात कदर यायेगु परम्परा विद्यमान जुयाच्वंगुया प्रामाणिक दसि दयेकं नं थ्वयात थः नालाः छ्यले मछिनेमाःगु छु दु ? गोरखापत्रया तिथिमिति छापय् यानातइगु भ्वलय् नेपाल संवत् १११०... भिगः आखः थय्क न्त्यंकाः न्त्यब्वयाः नेपाली राष्ट्रियता अझ व्यापक व संगठित याये छिं थें ताया । उदारचरितांनां तु वसुधैव कुटुम्वकम धाइ नि । नेपाल संवत् छ्यलाय् दुसुनाच्वंगु नेपाली

राष्ट्रियता वाः मचायेकुसे गुलि तक 'न्हवं घाट मस्यूम्ह गोलय् ज्यः' जुयाः च्वंच्वनेगु ? थःके च्वंगु कस्तुरिया यइपुगु नस्वाः व कस्तुरिया स्रोत थम्हं मखंकाः मथुइकाः इर्ष्या, द्वेष व वैमनस्य भावं भःभःन्हुया जुइ ल्वःला ? सकसिनं भिंतुना देछ्रासें नेपाल संवत् कथंया न्हूगु दँ लसतासें रचनात्मक कार्यक्रम न्ह्यब्वयाः हंपिंत पनेगु (ज्वनेगु) अशोभनीय पलाः थ्यंक हे छ्रीमाःगु मखु थें ताया । मुख्य खँ, नेपाल राष्ट्रया श्रीबृद्धिया कामना खः । नेपाल भाषा हे धा (नेपाली भाषा हे धा) नेपाल संवत् हे धा, राष्ट्रियता बोध याकेगुया परम्परागत माध्यम नेपाल राष्ट्रियता समृद्ध जुइकेगु ज्याखँय् नेपाल संवत् कथंया न्हू न्हि अर्थात म्हपुजा हनेगु न्हिया हर्ष उल्लास सकल नेपालया नागरिकतय्त आत्मसमर्पित जुइके बीगुया जीवन्त वा चिरस्थायी उल्लासमय मांगलिक शुभमुहुर्त खः, उज्वःगु पुनीत कर्तव्य पालना सफल जुइकेत सगं फयेगु संकल्प यायेगु शुभ नं खः । नेपाल संवत् कथंया न्हूगु न्हि वल धायेगु म्हपुजा यायेत भ्वःछुइबलय् जिगु मती भ्वःलाक नेपाल मण्डल, नेपालभाषा व नेपाल संवत् जहाँ थिक लुयावः । छिकपिनि मत्ती नं थथे हे लुयावः जुइ । अस्तु ।

"नेपाल संवत्" नामाङ्कित ऐतिहासिक ज्वलंया धलः

❑ छत्रबहादुर कायस्थ

नेपाल सवत् बिक्रम[1] व शक[2] सवत् थें भारतं दुहां वगु सवत् मखु । थ्वला नेपाल देशया छम्ह नेपाःमिं हे स्वनाथकूगु सवत् खः । उकिं थ्व 'नेपाल सवत्' झीगु नेपाल देशया थःगु हे सवत् खः ।

अभिलेखया ल्याखं नेपालय् प्यंगू सवतया प्रारम्भ जूगु खनेदु -

१) लिच्छवि सवत् २) ठकुरी सवत्

३) मानेदव सवत् व ४) नेपाल सवत् खः ।

१) **लिच्छवि सवत्** – थ्व नेपाःया ऐतिहासिक जुजु मानदेव (प्र) या अभिलेखं पिदंगु सवत् खः । नेपाःया छम्ह अन्वेषक भाजु शंकरराज राजवंशीया धापूकथं थ्व सवत् शक सवत स्वया २२ दँ न्हयः लिच्छवितय्सं किराती जुजुपित त्याकूगु लसताय् छ्यःगु सवत् खः[3] । तर आपालं इतिहासकारतय्गु धापूकथं थ्व शक सवत् खः[4] ।

२) **ठकुरी सवत्** - थ्व जुजु अंशुवर्माया अभिलेखं पिदगु सवत् खः । आपालं इतिहासकारतय्सं थ्व सवतयात ठकुरी[5] सवत् धकाः नामाकरण याःसां नेपाःया छम्ह अन्वेषक भाजु हरिराम जोशीजुं संक्षिप्त शक सवत्[6] धकाः नामाकरण यानादीगु दु ।

३) **मानदेव सवत्**- थ्व नेपाल राष्ट्रिय अभिलेखालयय् च्वंगु "सुमति तन्त्र" नांगु प्राचीन ग्रन्थय् पिदंगु सवत् खः । थ्व वि.सं. ६३३ निसें शुभारम्भ जूगु सवत् खः ।

४) नेपाल सवत् - थ्व सवतया न्हू दिं अर्थात स्वगु दिं वि.सं. ९३६ शक सवत् ०२ कलि सवत् ३९८० कार्तिक शुक्ल प्रतिपक्ष १ कन्हु खः । विदशसी विद्वान किलहर्नया धापूकथं

इश्वी (सन) ८८० अक्टोवर २० तारिख कन्हु शरु जूगु खः[8] ।

थ्व प्यंगू सवत् मध्य लिच्छवि व ठकुरी सवत् जुजुया नामं नामाकरण जूगु खः । थथे नामाकरण जूसा लिच्छवि व ठकुरी सवत् धकाः गनं गुगुं अभिलेख व ग्रन्थय् अंकित जूगु मदु । थ्व थें हे 'मानदेव सवत्' 'सुमतितन्त्र' ग्रन्थय् बाहेक मेथाय् गनं उल्लेख जूगु मदु । अल थ्व सवत् चले याःगुया उद्देश्य छुं खने मदु ।

'नेपाल सवत्' चले याःगुया उद्देश्य दक्व नेपाःमियात ऋणं मुक्त याःगु खः । उकिं मखा जुइ - लिच्छवि, ठकुरी व मानदेव सवत् थें सःबसः दँ जक मखु थौंतक नं चले जुयाच्वन । राणा शासनया मार फयाःनं थौं तक नं थथे चले जुइफुगुया छग् जक कारण लोकप्रियता खः । थुलि जक मखु ऐतिहासिक दृष्टिकोणं नं 'नेपाल सवत्' महत्वपूर्ण जू । थथे महत्वपूर्ण जूगुया कारण -

१) नेपाल सवत् - सुं जुजु वा व्यक्तिया नामं वा वया वंशया नामं चले जूगु सवत् मखु ।

२) नेपाल सवत् - लिच्छवि, ठकुरी व मानदेव संवत् थें इतिहासकारतय्सं नामाकरण याःगु संवत् मखु ।

३) नेपाल सवत् - नेपाल देशया नां क्वकयातःगु सवत् खः । उकिं थ्व राष्ट्रिय भावनां ब्वलनाच्वंगु सवत् खः ।

थथे महत्वपूर्ण सवत् जुया नं 'नेपाल सवत्' छगू अनुसन्धानया विषय तिनि । थुकिया कारण- 'नेपाल सवत्' शुभाम्भया अभिलेख मलूगुलिं व वंशावलिया भिन्नता खः ।

वंशावलिया आधारय् 'नेपाल सवत्'या प्रवर्तक जुजु धकाः इतिहासकारतय्सं न्ह्यब्वःपिं जुजुपिं थथे खः ।

जयदेव मल्ल - स्व. हेमलाल जोशी,[9] सूर्यविक्रम ज्ञवाली,[10] पुयण्रत्न बज्राचार्य[11]
तृतीय जयदेव - चित्तरञ्जन नेपाली[12]
नरेन्द्रदेव - ईश्वरराज अर्याल[13]
आनन्द मल्ल - विगोमान श्रेष्ठ[14]
राघवदेव - अम्बिका सिजापती,[15] शङ्करमान राजवंशी,[16] भुवनलाल प्रधान,[17] स्व. बालचन्द्र शर्मा,[18] प्रो. ढुण्डिराज भण्डारी[19] ।

जिं 'नेपाल सवत्'या प्रवर्तक जुजु लिच्छवि जुजु जयदेव (तृतीय)यात न्ह्यब्वयागु खः ।[20] थुकां भुवनलाल प्रधानजु पाखें खण्डन नं जगु दु । तर जिं ल्ह्ययातयागु वंशावलिइ राघवदेवया नां हे मदु । बरु 'जयदेव तृतीय'या नां जक दु । अय्नं जिं गोपाल वंशावलियात माने यानाः राघवदेवयात नं दुथ्याकाः काल निर्धारण यानागु खः । थथे गोपालराज वंशावलियात मान्यता बियागुया कारण - नेपालय् आतकया पुलांगु वंशावलि 'गोपालराज वंशावलि' खः । थ्व वंशावलि जुजु जयस्थिति मल्लया राज्यकालय् च्वःगु खः । तर थ्वया न्ह्यःयागु नं दयेमाःगु खः । थ्व फुकं होमय् लात जुइ ।

१) अमर वाडा व शंकराचार्यया शास्त्रार्थ ल्वापु ।[21]

२) ने.सं. ८६९ (सन १३४९) स वंगालया सुल्तान शामसुद्दिंनया विध्वंसकारी हमला ।[22]

३) ने.सं. ८८८ न्हय: पादरीतय्सं नेपालय् क्रिश्चियन धर्मया प्रचारया अभियान ।[23]

शंकराचार्यया ल्हातिं ८४००० गू व रोभाटो पादरीया ल्हातिं ३००० द्वलं मयाक नेपाल देशया हस्तलिखित ग्रन्थया आहुति जुल । सुल्तान शमसुद्दिनंला बहा:, बही हे ध्वंस यानाथक्गु ख: ।

"सुल्तान शमसुद्दिनी यवनाधिराज नेपाल सर्व नगरम भस्मो करोति ।"

(यल पिंबाहा:या ने. सं. ४७७ या अभिलेख)

नेपा:या इतिहासय् शंकराचार्य, शमसुद्दिन व रोभाटो पादरी धर्म प्रचार व राज्य विस्तारया रुपय् व:गु जूसां थुमिगु ल्हातं नेपा:या ऐतिहासिक महत्वपूर्ण यको प्राचीन हस्तलिखित ग्रन्थया आहुति जूगु नेपाल - इतिहास व नेपालभाषा-साहित्य ख्यलय् छगू त:धंगु क्षति ख: ।

न्हू संवत् छ्यलेगु अधिकार भारतय् चक्रवर्ति, जुजुयात-नेपालय् दक्व जनतायात ऋणं मुक्त या:म्ह मनूयात जक ख: । उकिं वंशावलिकारतय्सं छप्वा: म्हुतुं धाये थें - साख्वाल धइम्हसिनं फिया लुँ जूगु दामं दक्व नेपा:मिया ऋण पुला: चलेयात धइगु खँय् समर्थन या:गु जुइ । न्ह्यागु जूसां थ्व 'नेपाल संवत्' नेपा:या थ:गु हे संवत् ख: । थ्व संवत्या दकलय् न्हापांगु अभिलेख भाजु हरिराम जोशीया धापूकथं यल मंग: हितिया "ॐ संवत् माता" अंकित अभिलेख ख: । वय्कलं "ॐ संवत् माता"यात 'नेपाल संवत्' अंकित यागु ख: धका: क्व:छिनादीगु दु ।[24] इतिहास संशोधन मण्डल अभिलेख संग्रहया सम्पादकतय्सं 'नेपाल संवत्'या न्हापांगु छ्यला - यल महाबौद्धया - प्रज्ञापारमिताया पुष्पिकायात न्हयब्वयादीगु दु ।[25] नेपाल संवत्या नामं हे अंकित जूगु आतकया दकलय् पुलांगु म्ये ख: । थ्व पुलां म्ये लिच्छविकालया कवि विश्वहर्षया 'गनपतिदेव' नाम भजन ख: । थ्व भजनय् थुकथं संवत् छ्यलात:गु दु ।[26] -

"पंच दुवाल जुल नेपाल संवतसल
करजोरी बारंबार, विश्वहर्ष नं ल्हाल ॥"

थ्व भजनय् सवत्यात आखलं न्ववाकात:गु दु । आखलं न्वाकात:गु संवत्यात अंकय् हिइकेवलय् लिउनेनिसें न्हयब्वयेगु नियम दु । नियमकथं पंच = ५, हवाल = ४ या नेपाल सवत् ४५ ख: ।

नेपाल सवत् व नेपालभाषाया स्वापू ला-लुसि थें ख: । उकिं नेपालभाषाया अभिलेख-ग्रन्थ व पुलां म्येय् नेपाल सवत् छ्यला त:गु दु । संस्कृतया विद्वान व संस्कृतिप्रेमि सकल नेपा:मिपिंसं नेपाल सवत्यात हे छ्यला: राष्ट्रिय भावना ब्वलंकाच्वंगु दु । मल्लकालय् सम्पूर्ण रुपय् 'नेपाल सवत्' जक प्रयोग जुयाच्वंगु खने दु । शाहकालय् अर्थात थौंतक नं सरकारी स्तरय् मखुसां जनताया दथुइ थ्व सवत् छ्यला वयाच्वंगु दे दु । हान जिं न्हयब्वय त्यनागु 'नेपाल सवत्' नामाङ्कित भीगु संग्रहय् दुथ्या:गु ऐतिहासिक ज्वलंया धल: थथे ख: -

नेपाः गाः दुने

१) स्वयम्भूया अभिलेखय् -

श्रेमोस्तु नेपाल संवत् ४९२ आश्विन शुक्ल पूर्णमास्यां ... थ्व आखल टाकर लोकरिमं श्री मानीगल ... स्थानया ... युमअस्तु । (संस्कृत सन्देश १।१०,११,१२)

२) प्राचीन हस्तलिखित -

मानव न्यायशास्त्र ग्रन्थय् - "... स्वस्ति श्री नेपालिक संवत्सरे ५०० फागुन शुक्ल ... श्री श्री जयस्थिति राजमल्ल देवस्व ... शुभअस्तु ... ॥

(राष्ट्रिय अभिलेखालय धलःपौ भाग १ संख्या १२३१ - नेपालभाषा साहित्यया जातः पृष्ठ ९)

३) पण्डित श्री माणिक्यं जुजु जयस्थिति मल्लया इलय् च्वःगु अमरकोषय्

... ...

"श्री श्री जयस्थिति शस्य मल्ल देवस्व भूपते ,

... ...

षट्त्तरे पञ्चशते गतेब्दे नेपालिके ...

थुकिया सवत् नेपाल सवत् ५०६ खः ।

(सिकःमिया स्वाहाने - पृष्ठ १६१)

४) पण्डित श्री मणिक्यं हे च्वःगु मेगु अमरकोषय् -

" ... इति माणिक्य विरचितो ऽ अमरकोषस्य नेपालभाषा समाप्तय

स्वस्तिश्रीमन्नेपालिक संवत्सरे ५०९ चैत्रकृष्ण त्रयोदशी-बुधवासरे

(नेपालभाषा साहित्यया जातः पृष्ठ ९)

५) द्वारनाग कवि च्वःगु ग्रन्थय् -

" ... नेपाले शाही वाण भूत सहिते यातेचं संवत्सरे ।"

शाशी = १, वाण = ५, भुट = ५ – थ्वया नेपाल सवत् ५५१ खः ।

(पूणिमा पत्रिका पूर्णाङ्क १४, पृष्ठ - १०३)

६) कविन्द्र जुजु प्रताप मल्लया ....

क) पशुपतिया अभिलेखय् -

२६. "आकाशान्वित सूर्यबाह मुनि मिस्सं सूचिते सर्वतो नेपालो

२७. त्तम सम्मते ऽ थ - - "

आकाश = ० सूर्य्यबाद्द = ७ मुनि = ७ थ्वया नेपाल सवत् ७७० खः ।

(अभिलेख संग्रह स्वंगूगु पृष्ठ १०)

ख) स्वयम्भ् अनन्तपुरया अभिलेखमय् -

"नेपाल सम्मतेते शर गिरि मुनि ..."

शर = ५, गिरि = ७, मुनि = ७ थ्वया नेपाल सवत् ७७५ खः ।

(अ.सं, स्वंगूगु पृष्ठ १८)

ग) हनुमान छ्वया - विश्वरुपया पाद्पिठस अंकित अभिलेखय् -

" ... ॐ नेपाले सम्मते सस्मिन हय गिरि मुनि ... "

हय = ७, गिरि = ७ मुनि = ७ थ्वया नेपाल सवत् ७७७ खः ।

(अ.सं.स्वंगूगु - पृष्ठ १९)

घ) " ... ॐ नेपाल सम्मते ऽ स्मिन फणि वसु मुनि ... "

फणि = ८, वसु = ८, मुनि = ७ - थ्वया नेपाल सवत् ७७८ खः ।

(अ.सं. स्वंगूगु पृष्ठ २३)

७) सुमति जयजितामित्र मल्लया -

क) ख्वप लाय्कू तलेजु चुक-देव द्वारया तोलनय् लुँ-आखलं च्वयातःगु –

" ... श्री नेपाल संवत ७९८ श्री शंकराज १६०० कलिगत ४७७९ विक्रमादित्य १७३५ आषाढ मासे ... थ्व कुन्हु, थंघु

राजकुल याडा दिन जुलां ... श्री श्री सुमति जय जितामित्र मल्ल देव ... ।

(अ.सं. न्हय्गूगु पृष्ठ २८)

ख) १. चण्डिया पादपिठय् अंकित अभिलेखय् -

"...नेपाल संवत ८०१ कलिगत सम्वत ४७८१

विक्रम संवत् १७३७ शाके १६०२ ..."

ग) चण्डिया फुसय् सिइ कियातःगु –

" श्री श्री सुमति जय जितामित्र मल्ल देवसन खसि स्वभानिमित्तिन दयका चारले मदु ॥ संवत ८०१ नेपाल ॥ संवत १७३७ विक्रम ॥ संवत १६०२ शाके ॥ संवत ४७८१ कलिगत ॥ माघमास शुक्लपक्षे रवि सप्तमिस कुन्हु दयका दिन जुरो । शुभ ॥

(अ.सं. न्हय्गूगु - पृष्ठ ८-९)

घ) ख्वप लाय्क् तलेजु चुकया दक्षिणपाखे तोलनय् लुँआखल च्वयातःगु -

" ... ॥ अथः नेपालभाषा ॥ श्री स्वेष्ठ देवत सके श्री श्री सुमति जय जितामित्र मल्ल देवसन थः तोरण ख्वापा सहितनं हुंता ॥ नेपाल संवत ८०५ शक १६०९ विक्रम १७४१ कलि ४७८५ ... थ्व कुन्हु हुता जुरो ॥ शुभ ॥ (अ.सं न्हय्गूगु पृष्ठ - २८)

८) प्राचीन ग्रन्थ "कारण्ड ब्यूह महायान सूत्र"य् –

" ... स्वस्ति नेपाले संवते विन्दु मेकं वशुस्तया माघ आखाढँ ... ॥
विन्दु = ०, मेक = १, वसु = ८ - थ्वया नेपाल संवत् ८१० खः ।

(ने.भा.सा. जातः पृष्ठ ७३)

९) जुजु योगनरेन्द्र मल्लया - यल मंगः मणिमण्डया अभिलेखय् -
" ... ब्रम्हा नेत्र दिगङ्गनाङ्क साहिते नेपाल संवत्सरे ॥

(अ.सं. खुगूगु – पृष्ठ २१)

ब्रम्हा = १, नेत्र = २, दिगङ्गन = ८ - थ्वया नेपाल सवत् ८२१ खः ।

१०) कवि बिलदाता सिंहया स्वयम्भ् स्तोत्रय् -
" ... ॥ नेपाल संवत् पांडव नेत्र मात्रिका श्रावण स्वयत पक्षं ॥ ... "
पांडव = ५, नत्र = २, मात्रिका = ८ – थ्वया नेपाल सवत् ८२५ खः ।

(नेपालभाषा प्राचीन काव्य व काव्यकार, पृष्ठ - ३१)

११) जुजु महिन्द्र सिंहया मंत्री जयरुड भारों च्वःगु " धान्यवती" नाटकय्-
" दुर्गा अगिनि वसु संवत् नेपाल"
दुर्गा = ९, अगिनी = ३, वसु = ८ – थ्वया नेपाल सवत् ८३९ खः ।

(नेपालभाषा प्राचीन काव्य व काव्यकार, पुष्ठ ३५)

१२) जुजु रणजित मल्लया स्वंग् अभिलेख -
क) तलेजु चुकया अभिलेखय् - " ... नेपाल संवत् ८५१ चैत्र कृष्ण ... ... ॥"

ख) ".. ... " सिजःपतिइ - " ... नेपाल संवत् ८५१ माघ कृष्ण – ॥"

ग) लाल मोहरया भ्वँतय् - " ... नेपाल संवत् ८६१ मार्ग्गशिर ...॥"

(ने.भा.सा. जातः, पृष्ठ ११३)

१३) जुजु जयप्रकाश मल्लं च्वःगु "रत्नेश्वर प्रादुर्भाव" प्याखनय् -
स्व. वस्तु द्विरद जुल संवत् नेपाल ॥"
ख = ०, वसु = ८, द्विरद (किसि) = ८ – थ्वया नेपाल सवत् ८८० खः ।

(नेपालभाषा प्राचीन काव्य वा काव्यकार, पृष्ठ ४२)

१४) श्री ज्योतिप्रकाश मल्लया "सिन्हाज्या वडा" धइगु म्येय् -

नेपाल संवत् सागर जोगिनी मंगल जुओया ॥"

सागर = ७, जोगिनी = ८, मंगल = ८ – थ्वया नेपाल सवत् ८८७ खः ।

(ने.भा. प्रा.का.व. काव्यकार पृष्ठ –)

१५) जिगु संग्रहलय् दुथ्याःगु भजन सफुलिइ पुलांगु म्येय्

क) सरस्वतीया स्तोत्रय् –नेपाल संवत् ८९२ फागुन वदि ११ सोमवार "

(अप्रकाशीत)

ख) बंगद्योया म्येय् - साल नेपालया वरख शशिखन दुर्गा सहित ... "

शशि = १, ख = ०, दुर्गा = ९ – थ्वया नेपाल सवत् ९०१ खः ।

(शान्ति विजय -१०९९ - पृष्ठ ५६)

१६) जुजु श्री रणबहादुर शाहया पालय्यागु नक्साल भगवतीया अभिलेखय्

" ... बिक्रम संवत् १८३९ जेष्ठ बदिं ... नेपाल संवत ९०२ घुमं ॥

('पूर्णिमा' पूर्णाङ्क २१, पृष्ठ ५१)

१७) यल चक्रबहिलया विष्णुलाल ताम्राकारयाके च्वंगु भजन सफुलिइ दुथ्यागु आरति म्येय् –

" ... रवि ससी ईश्वरदुर्गा नेपाल संवतस ... "

रवि = १, ससी = १, ईश्वरदुर्गा = ९ – थ्वया नेपाल सवत् ९११ खः ।

(आलमत म्हिचापौ)

१८) अष्टमी ब्रतया छगू पुलां सफुलिइ-

" ... शुभ नेपाल संवत् सागर अग्नि नाग ९३७ स्ति ..., ॥"

सागर = ७, अग्नि = ३, नाग =९ - थ्वया नेपाल सवत् ९३७ खः ।

(ने.भा.सा. जातः पृष्ठ १५३)

१९) छगू पुलांगु ग्रन्थय् -

" ललिताख्वपुरे .. ॥ नेपाल संवत् ९४४ चैत्र शुदि १२ ... ॥"

(ने.भा.सा. जातः पृष्ठ १५४)

२०) द्विजबर वेदानन्दं च्वःगु सरस्वतिया म्येय् –

"भुज बान" ग्रहमुस्य नेपाल संवत जुस्य"

भुज = २, बान = ५, ग्रह = ९ - थ्वया नेपाल सवत् ९५२ खः ।

(ने.भा.प्रा.का. व काव्यकार, पृष्ठ ६१)

२१) जिं ल्हयायातयागु प्राचीन ग्रन्थया पुष्पिकाय् -

क) इति श्री स्वस्थानी परमेश्वरी कथा संपूर्ण नवद्य रोल दैव धिर्जमानसिंहनं चोया जुरो नेपाल संवत् ९५५ शुभं ॥

ख) इति श्री पद्मपुराणे नेपाल संवत् ९६२ आधंक आश्वीण वदि १ ... श्री गोविंद राजोपाध्या शभनिं क्वाथलंखुया जितमान सिंहयात चोया बिया शुभं ॥

ग) नेपाल संवत् ९९१ भाद्रपद कृष्ण ८ शनिवार वंलामा श्री गोविन्द राजोपाध्याया आत्मज श्री वीरनाथं लिखितं ..।"

घ) इति श्री नारद पुराण नेपाल संवत् ९६८ मार्ग बदि ८ गोविन्द शर्मान चोया जुरो ॥

ङ) चुकबाहालया बज्राचार्य धर्म्मराज न नेपाल संवत् १०३५ भाद्र १ भाषा चोया जुरो ।

२२) वास्तुकलाया प्राचीन छगू ग्रन्थय् -

" कलि वर्ष ४९३७ बिक्रम वर्ष १८९२ शाके वर्ष १७५७ नेपाल संवत् ९५६ म्ति आश्विन बदिं ४ ... थ्व सफू दयका जुल ॥ ...

(ने.भा.सा. जातः पृष्ठ १७३)

२३) "दीर्घ सिन्हुरार्चन" धैगु ग्रन्थय् -

" नेपाल संवत् ९८० मिति फाल्गुण वदि - (नो पृष्ठ १८७)

नेपाःगालं पिन

नेपाःगालं पिने यक्व जिल्लाय् 'नेपाल सवत' यागु प्रचार जूगु दु। दकलय् नालेबहगु जिल्ला दोलखा खः। अनंलि नुवाकोट (प. १ नं.) बन्दिपुर भोजपुर, धनकुटा आदि खः। थ्वया ल्यू ल्हासा व चीन थ्यंक न नेपाल सवत् प्रयोग जूगु खनेदु। । क्वस "नेपाल सवत्" नामाङ्कित ऐतिहासिक पलंया धलः (जिगु संग्रहयागु जक) न्ह्यब्वयागु जुल। –

१) नवक्वाथ (नुवाकोट) या अभिलेखय् -

क) "स्वस्ति ...नेपाल संवत् ८०३ बैसाख मासं ...श्री ३ चितु बाहाल थापन याङा ... ॥"

ख) "... स्वस्तिश्री नेपाल संवत् ८४८ फाल्गुण तृतिया तृतिया भैरव प्रितिन ... ... ॥"

(पुरातत्वपत्र संग्रह स्वंगूगु)

२) धनकुटा - कोप्चे बजारया छगू सतलय् च्वंगु अभिलेखय् -

"- श्री शाके १८१४ विक्रमादित्य संवत १९४९ ... बैसाखशुडि अक्षयतृतीया ... नेपालि संवत् १०१२ ॥" (थ्व जिं धनकुटा भ्रमण्य् वनाबलये ल्ह्याहयागु खः । आतक अप्रकाशित तर थ्व सतः भग्नावशेषया रुपय् थ्यने धुंकूगु दु ।)

न्ह्यब्वयागु ज्वलंया धलः संक्षिप्त जक खः । अथे नं थकिं "नेपाल सवत् वा लोकप्रियता बांलक उलाक्यं । अल थ्व मल्लकालय् राष्ट्रिय सवत् खः । थौं नं राष्ट्रिय संवत् कथं हने मजिउ धइगु छ्व कारण मदु । बरु थ्व 'नेपाल सवत्' यात हनेगु राष्ट्रियता ब्वलंकेगु जुइ । छ्वयधाःसा 'नेपाल सवत्' छ्वगू राष्ट्रिय भावनां प्रेरित जुयाः नेपाल राष्ट्रया नां क्वकयाः चले याःगु सवत् खः ।

१. *क) लिच्छवि सम्वतको निष्कर्ष - पृष्ठ ३६ ।*
ख) श्री ५ बडा महाराजाधिराज पृथ्वीनारायण शाहको जीवनी भाग-१ बाबुराम आचार्य - "एक दुइ शब्द भूमिका"
२. *बज सांस्कृतिक इतिहास – प्रभुदयाल मीतल पृष्ठ ३३८, ३७०*
३. *लिच्छवि संवतको निष्कर्ष -पृष्ठ २८ ।*
४. *क) प्राचीन नेपाल - पृष्ठ ९८, १०४,*
ख) नेपालको ऐतिहासिक रुपरेखा पृष्ठ ८३, ८४,
ग) लिच्छवि संस्कृति - पृष्ठ ४ ।
५. *क) नेपालको ऐतिहासिक रुपरेखा,*
ख) नेपालको आलोचनात्मक इतिहास
६. *क) प्राचीन नेपाल,*
ख) नेपाल संवत छ्वगू विवेचना ।
८. *क) नेपाल संवत छ्वगू विवेचना,*
ख) ज्वलान्हाय्कं, अंक १६
९-२० *तकया खँ बालाक थुइकेत "नेपाल संवत छ्वगू विवेचना" सफू ब्वनादिसँ ।*
२१. *पुलां म्ये - सं. प्रेमबहादुर कसाः - भूमिका ब्वनादिसँ ।*
२२-२३. *सिँकःमिया स्वाहाने - कमलप्रकाश मल्ल - पृष्ठ ..... ।*
२४. *नेपालको प्राचीन अभिलेख - पृष्ठ ६४१ - ६४५ ।*
२५. *अभिलेख संग्रह - गुंगूगु - पृष्ठ १५*
२६. *नेपालभाषाया प्राचीन काव्य व काव्यकार - पृष्ठ १*

संवत्या खँ व आखःउवलय् संवत् छ्यलीगु विधि

❑ छत्रबहादुर कायस्थ

साल तिथि मिति सहित अतीत कालय् घटित घटनाया खँ बयान यानाः च्वयातःगु सफूयात इतिहास धाइ । इतिहासया विशेषण ऐतिहासिक खः । ऐतिहासिक ज्वलं धइगु साल तिथि मिति अंकित शिलापत्र, ताम्रपत्र, स्वर्णपत्र, थीथी मूर्तिया पादपीठस उत्कीर्ण अभिलेख, थीथी ग्रन्थया पुष्पिका (ग्रन्थया अन्तय् च्वमिया नां, ग्रन्थ च्वःगु साल, ग्रन्थ च्वःगु थाय्, जुजुया नां आदि उल्लेख यानातःगु समाप्ति वाक्य), घटनावली च्वयातःगु थ्यासफू, वंशावली तथा कालबिलया खँ च्वयातःगु वाकुपौ, तमशुक, पुरातात्विक वस्तु (सच्छि दँ न्ह्यःयागु वस्तु) आदि खः ।

नेपाल देशया इतिहास अध्ययन यायेबलय् थीथी शिलापत्र, ताम्रपत्र, स्वर्णपत्र, थीथी मूर्तिया पादपीठस उत्कीर्ण अभिलेख वंशावली तथा थीथी बाकुपौ, तमशुकय् थीथी साल उल्लेख जुयाच्वंगु दु । सालयात संवत्, संवत, संवत्सर, अब्दे आदि नं धाः । नेपाल देशया थीथी अधिलेखय् उल्लेख जुयाच्वंगु थीथी सम्वतया नां थथे खः ।

१. कलि संवत् २. लिच्छवि संवत् ३. ठकुरी संवत्
४. विक्रम संवत् ५. शक संवत् ६. नेपाल संवत् आदि

१. **कलि संवत्** : थ्व कलियुग शुभारम्भ जूगु दिंनिसें गणना यानाः वयाच्वंगु संवत् खः । थ्व कलि संवत् नेपाल देशया थीथी अभिलेखय् अंकित जुयाच्वंगु दु । भाजु

छत्रबहादुर कायस्थया संग्रहालयस संग्रह जुयाच्वंगु छगू पुलांगु वंशावलीस दकलय् न्हापां कलि संवत् छ्यलातःगु दु ।

"शुभ कलि संवत् ३६७६ श्री ३ वंगदेव नेपालस बिज्याक शितोगलन"

२. **लिच्छवी संवत्** : थ्व नेपाल देशय् जुजुपिंसं छ्यलावंगु संवत्या नां खः । थ्व संवत् लिच्छवी जुजु मानदेवं चांगुं नारायण द्यःयाथाय् धस्वाकाथकूगु शिलापत्रय् अंकित संवत् ३८६ पाखें गणना याःगु खः । तर थ्व संवत्या नां लिच्छवी संवत् धकाः छुं हे अभिलेखय् उल्लेख जुयाच्वंगु मदु । अनुसन्धानया लागि जक अन्वेषकतय्सं लिच्छवी संवत् धकाः नां छुनातःगु खः । थ्व लिच्छवी संवत् विक्रम संवत् ११३ स शुरु जूगु खनेदु ।

३. **ठकुरी संवत्** : थ्व नेपाल देशया जुजु अंशुवर्मा बुंग देशय् धस्वाकाथकूगु संवत् २९ पाखें गणना याःगु संवत्या नां खः । तर थ्व संवत्या नां "ठकुरी संवत्" धकाः छुं हे अभिलेखय् अंकित जुयाच्वंगु मदु । थ्व संवत्यात गुलिसिनं शक संवत्या संक्षिप्त रुप जक खः धकाः नं धयाच्वंगु दु । गुलिसिनं अंशुवर्मा संवत् धकाः च्वया वयाच्वंगु दु । थ्व फुक्कं नां अनुसन्धानया ख्यलय् अन्वेषकतय्सं छुनातःगु खः । थ्व संवत् विक्रम संवत् ६०९, शक संवत् ४७४, लिच्छवी संवत् ४९६ स शुरु जूगु खनेदु ।

४. **विक्रम संवत्** : थ्व संवत् भारत देशय् कलि संवत् ३०४४ स शुरु जूगु खः । शुरुं थ्व संवत्या नां विक्रम संवत् मखु । थ्व संवत् न्हापां कृत संवत्, अनंलि माधव व अनंलिपा विक्रम संवत् नामं प्रशिद्ध जूगु खनेदु । नेपाल देशया भाषावंशावलीइ थ्व संवत्यात विक्रमादित्य संवत् धकाः नं च्वयातःगु दु ।

५. **शक संवत्** : थ्व भारत देशय् जुजु कतिष्कं कलि संवत् ३१७९, विक्रम संवत् १३५ स नीस्वनाथकूगु संवत् खः । थ्व संवत्यात गनं शाक संवत् व गनं शलिवाहन संवत् धकाः नं च्वयातःगु दु ।

६. **नेपाल संवत्** : थ्व नेपाल देशय् कलि संवत् ३९८०, विक्रम संवत् ९३६, शक संवत् ८०१ कछलाथ्व पारु (कार्तिक शुल्क प्रतिपदा) कुन्हु निसें शुरु याःगु संवत् खः । इस्वी संवत् ८८० अक्टोवर २० तारिख कुन्हु शुरु जूगु खः । थ्व संवत्यात गुलिसिनं पशुपति सम्वत्सर व गुलिसिनं स्वयम्भू संवत् धकाः नं च्वयातःगु दु । विशेष रुपं थ्व संवत्या नां आपालं अभिलेखय् नेपाल संवत् हे अंकित जुयाच्वंगु दु । लिपा जक थ्व संवत्यात शंखधरकृत नेपाल संवत् धकाः च्वयेगु यानाहःगु खनेदु । भाषा वंशावली कथं नेपाल देशय् जुजु राघवदेवया राज्य कालय् शंखधर साख्वाल नांम्ह मनुखं सकसिगुं ऋण पुलाः छगू न्हूगु संवत् शुरु याःगु जुल । लिपा थ्व संवत्यात नेपाल संवत् नामं छ्यला हःगु जुल । तर थ्व नेपाल संवत् नीस्वंगु खँ उल्लेख जुयाच्वंगु शिलापत्र, ताम्रपत्र, स्वर्णपत्र आदि छुं हे अभिलेख लुइके मफुनि ।

थ्व संवत्या नां नेपाल संवत् धकाः हे उल्लेख जूगु दकलय् पुलांगु अभिलेख नेपाल संवत् २९० स च्वयातःगु शव धर्म शास्त्र सफूया समाप्ति वाक्यय् खः । थ्व

समाप्ति वाक्यय् च्वयातःगु खँ थथे खः -

"आकाश ग्रह हस्त सङ्गिनिशते नेपाल संवत् पौष मासे तिथौच पश्च दशमे घुल्क खेवासरे ॥

कीर्ति कृतिभिरस्तु भद्रकिरणे श्री रुद्रदेव नृपं श्री राम ब्रहम लिखितं ॥"

पुष्पिका नं १३५, रोलम्व, १९८५ भो ५, नं ३ ।

न्हापा न्हापा संवत् अंकं जक मखु आखःग्वलं नं न्ववाकातइगु परम्परा दु । थ्व हे परम्परा कथं थ्व अभिलेखय् नं संवत् आखःग्वलं न्ववाकातःगु दु । थुकी आखःग्वलं न्ववाकातःगु संवत् "आकाश ग्रह हस्त" खः । थ्व आखःग्वःयात अंकय् हयेबलय् थथे जुइ - आकाश = ०, ग्रह = ९, हस्त = २ । थ्वयात छथासं तयेबलय् ०९२ जुइ । आखःग्वलं न्ववाकातःगु संवत्यात अंकय् हयाः संवत्य् छ्यलेबलय् लिउनेंनिसें अंक छ्रसिकथं न्ह्यःने हयेगु पद्धति दु । थ्व पद्धति कथं ०९२ यात संवत्य् छ्यलेबलय् २९० जुइ । थ्व ल्याखं "आकाश ग्रह हस्त सङ्गिनिशते नेपाल संवत् ....." धाःगु नेपाल संवत् २९० खः ।

१. विलदाता सिंहनं च्वयाथकूगु "स्वयम्भू बुद्धम्ह कामना रुपं" धाःगु म्येय् साल थथे हनातःगु दु ।

नेपाल संवत् पांडव नेत्रं मात्रिका श्रावण स्वयत पक्षं ।

बैम्ह समान तिथि मंगलवारं पुष्प नक्षत्र वलिदान जोगं ॥

- नेपालभाषाया प्राचीन काव्य व काव्यकार - पृष्ठ ३१ ।

थुकी उल्लेख यानातःगु नेपाल संवत् पांडव नेत्र मात्रिका खः । थ्व आखःग्वःयात अंकय् हयेबलय् थथे जुइ - पांडव = ५, नेत्र = २, मात्रिका = ८ । थ्वयात छथासं तयेबलय् ५२८ जुइ । थ्वयात संवत्य् हयेबलय् ८२५ जुइ । थ्व ल्याखं "नेपाल संवत् पांडव नेत्रं मात्रिका" धाःगु नेपाल संवत् ८२५ खः ।

२. नेपाल संवत् ८३९ स च्वयातःगु "धान्यवती" नांया प्याखनय् नेपाल संवत् थथे उल्लेख यानातःगु दु ।

दुर्गा अगिनी वसु संवत नेपाल ।

कार्तिक कृष्णा पंचमी आइत्यवार ॥

मदु तारया पंचमी कुन्हु मुडाओ ।

नृत्यानाथ प्रितिस रसल दडाओ ॥

- ने. भा.या प्राचीन काव्य व काव्यकार - पृष्ठ ३५

थुकी आखलं न्ववाकातःगु संवत्यात अंकय् हयेबलय् थथे जुइ - "दुर्गा = ९, अगिनी = ३, वसु = ८ । थ्वयात छथासं तयेबलय् ९३८ जुइ । थ्वयात संवत्य् हयेबलय् नेपाल संवत् ८३९ जुइ । थ्व ल्याखं "दुर्गा अगिनी बसु संवत नेपाल" धाःगु नेपाल संवत् ८३९ खः । थ्व म्येय् जुजु महिन्द्र सिंहया नां उल्लेख जुयाच्वंगु दु । थ्व यैं

देशया जुजु भाष्कर मल्लया निगूगु नां खः ।

३. द्विजवर जेदानन्दं नेपाल संवत् ९५२ स च्वयातःगु "सरस्वती ओलन छि" नांया म्येय् संवत्यात आखःग्वलं थथे चिनातःगु दु -

"द्विजवर श्री जेदानन्दं थ्व खँ ल्हाना
भगतिन विनति याङाओ ॥
भुज वान ग्रह जुस्ये नेपाल संवत् जुस्य
नित्य नित्य दरसन बिओ ॥

- नेपालभाषाया प्राचीन काव्य व काव्यकार - पृष्ठ ६० ।

थ्व म्येय् उल्लेख यानातःगु संवत् "नेपाल संवत् भुज वान ग्रह" खः । थ्व संवत्या आखःग्वःयात अंकय् हयेबलय् थथे जुइ "भुज = २, वान = ५, ग्रह = ९ । थ्वयात छथासं तयेबलय् २५९ जुइ । थ्वयात संवत्य् हयेबलय् नेपाल संवत् ९५२ जुइ । थ्व ल्याखं *"भुव वान ग्रह मुंस्ये नेपाल संवत् जुस्य"* धाःगु नेपाल संवत् ९५२ खः ।

थथे संवत्यात आखःग्वलं न्ववाकेगु छगू शास्त्रीय पद्धति हे दु । थज्याःगु शास्त्रीय पद्धतिया खँ च्वयातःगु थीथी नांया सफू दयेफु । थज्याःगु पद्धतिया छगू पुलांगु थ्यासफू भाजु छत्रबहादुर कायस्थया संग्रहलयस संग्रह जुयाच्वंगु दु । थ्व हरिताल भ्वँतय् देवनागरिक लिपिं संस्कृत भाषां च्वयातःगु थ्यासफूचा (हस्तलिखित ग्रन्थ) खः । थ्व थ्यासफूचाया साइज लम्बाइ १८.५ से.मी., चौडाइ ९ से.मी. दु । थुकी शुरुया पौ ल्याः १,२ दथुइ पौल्याः २३ व पौल्याः २५ या लिपायागु पौ मदु । थुकी खुगूगु अध्याय तक दु । थ्वयां क्वय् गुलि अध्याय तक दु धइगु खँ सिइमदु । न्हय्गूगु अध्यायं अप्वः हे दइगु खनेदु । न्यागूगु अध्याययां खँ च्वयातःगु पौल्याः २३ नं मदु ल्यं दनिगु अध्याययां समाप्ती वाक्य थथे च्वयातःगु दु ।

१) इति सतानन्द विरचिते भास्वतीकरणे तिथि ध्रुवाधिकार ॥१॥
२) इति सतानन्द विरचिते भास्वतीकरणे ग्रह ध्रुवादिकारो द्वितीय ॥२॥
३) इति सतानन्द विरचिते भास्वतीकरणे पंचाग्गधिकारस्तृतीय ॥३॥
४) इति सतानन्द विरचिते भास्वतीकरणे स्फुटाधिकारश्चतुर्थ ॥४॥
५) (थ्व पौल्याः २३ स लाःगु ..... ॥५॥
६) इति सतानन्द विरचिते भास्वतीकरणे चन्द्र ग्रहनाधिकार षष्टम ॥६॥
७) थनं क्वय् पौल्याः २५ या छपौ जक दु । थनं क्वय्यागु मदु .... ॥

थुकिं थ्व सफूया नां भास्वती, च्वमिया नां सतानन्द व थ्व सफूया विषय ज्योतिष सम्वन्धी खः धइगु खँ सिइदत । थ्व थ्यासफूचा प्रत्येक पतिइ भा.ती.धकाः च्वयातःगु दु । थुकिं थ्व थ्यासफू संस्कृत भाषाया लोकयात संस्कृतभाषां हे टीका दयेकातःगु खः धइगु खँ नं सिइदत । थुकी अंकयात आखःग्वलं न्ववाकातःगुयात टीकाय् आखःग्वःया अर्थ अंक बियातःगु दु । थ्व हे टीकाया खँ न्हयब्वयेगु हे थ्व लेखया उद्देश्य खः ।

ध्व थ्यासफुलिइ आखःग्वःया ल्याः (अंक) गथे बियातःगु खः अथे हे न्ह्यब्वया च्वना ।

अब्धेऽर्क = १२, सप्ता = ७, लोचन = २, वेद = ४, अब्दपृथकवेश = ११०, पंचचन्द्रेषुलोचना = २५१५, आब्दखेश = ११०, ध्नसशीतरश्मि = ३१, बसु वन्हि खट = ६३८, ज्ञोयं खखाश्वि = २००, ध्नमधोदश = १०, ध्नतिथीन्दु = ११५, लब्धागरसाश्वि = २६६, शताब्द = १००, तोधखनवा = ९०, पुनेत्रसूर्या = १२२, खेषुश्वर = ७५०, ध्नोऽकशग्रग्नि = ३५९, शाता = १००, ख वेद = ४०, निधोक्ब्धिनवषु = ५९४, दश = १०, शकै = १४, भौमेऽष्टाग्निरसा = ६३८, यलैक = १, सहिताज्ञ वाहु नागेन्दव = १८२, सप्ताग्नि = ३७, नन्दा = ९, ख वेदा = ४०, लोकाध्वि = ४३, ख नव द्वयं = २९०, जिनयुता = २०, गुपि = ३, भूमि = १, मुनि = ७, रसाग्नि = ३६, बसु = ८, शशांक = १, आवर्त = १, पुष्कर = ३, युग्मा = ३, मीन = १२, कार्मुके = ९, नीरसो = ११, श्वेवपष्प = १३, त्रिंश = ३०, श्वि = २, युग = ४, रसाश्व = ७, षट् = ६, विषया = ५, रवीन्द्र = १४, घना = १७, क्रयमा = २१, सप्ताश्विना = २७, शाक सराग्नि = ३५, सवर्त = २, वुदं = ४, जगो = २, छ्यंहरि = ५, र्द्ध = १०, गोरस = १२, पुण्य = १४, चन्द्रा = १, वन्हि = ३, भूत = ५, तर्क = ६, वाण = ५, स्वर = ७, भूपा = १६, नवेन्द्र = १९, जिना = २४, चन्द्रगुणा = ३९, र्धध्वि = ४२, श्वताना = ४९, द्रिशरा = ५७, शरांगा = ६५, पंचान्द्रयौ = ७५, वेदगजा = ८४, कृतांत्या = ९४, त्रिखेन्दवो = १०३, भुव = ११२, कुसुर्या = १२१, अथाश्विचन्द्रा = १२८, शररामचन्द्र = १३५, श्वन्द्राधिचन्द्रा = १४१, शरवज्रिण= १४५, रुपो = १, सप्त = ७, गुणछता = १००, खनन्द = ९०, ख = ०, चन्द्र = १, नेत्र = २, द्वय = २, खां = ०, रुपा = १, ग्नि = ३, रसा = १२, खचन्द्रा = १०, नृपा = १६, जिना = २४, पंचगुणा= ३५, रसाद्रि = ४६, षाष्टि = ६०, शरागा = ७५, कुनवा = ९१, ष्टकाष्टा = १०८, षटभानवो = १२६, राममनु = १४३, नंवाहा = १५९, पंचबुदा = १७५, खांकभुवो = १९०, हिंखास्यु = २०२, विश्वाश्वि = २१३, जात्पश्वि = २२२, खरामदस्ता = २३०, पंचअग्निह = २३५, जोग्नियमा = २३९, कुशिद्धा = २४१, नेत्राद्धिदृग = २४२, बन्हिजिना = २४३, स्त्रिसिद्धा= २४३, खनन्दै = ९०, गगनाग = ६०, शताप्त = १००, मृक्ष्यंशत = १००, षष्स्या = ६०, खखेन्दु = १००, श्वर = ७, कृता = ४, त्रिशता = ३००, अष्टाष्ट = ८८, खखराम = ३००, पक्ष्यक्षि = २२, गुण = ३, वेदाध्वि = ४४, खशंकै = १४०, दिग्घ्ना = १०, द्वनो = १७, रुद्रा = ११, नवेन्द्र = १९, द्वियमा = २२, घना = १७, ग = ७, नाग = ८, सूर्य = १२, पंच = ५, त्रि = ३, खाध्वि = ४०, र्नगसप्त = ७७, खेशां = ११०, देवेन्द्र = १३३, जात्यन्द्र = १२२, नागार्था = ५७, ज्ञस्पर्क्ष = २७, खुकुसप्त = ७१, षटस्वरा = ७६, त्रिपंच = ५३, सप्ताग्नि = ३७, खाग्नि = ३०, गजत्र = ३८, षद्धदि = ३६, राम याया = २३, द्विवेदा = ४२, ङ्ग = ९, क्रगजा = ८१, खसूर्या = १२०, व्योमाह = १५०, नागेन्द्र = १४८, भभ् = १२७, त्रिशैला

= ७३, दिशो = १०, द्वा = १७, द्विभु = १२, मंगल = ८, मध = ४, श्वरा = ७, खंनवति = ९०, केन्द्रशतं = १००, भू = १, सिध्दौ = २४, पादोनदिग = १।४५, राम धनौ = ३।१७, खमैयौ = ०।१७, अब्दौ = ३।१७, खसप्ता = ०।०७, त्रयोधना = ३।१७, विश्वइ भानुलौच = १३।३८, त्रयोधना = ३।१७, पंचनरवा= ५।२०, गुणादाग = ३।३०, रवि = १२, शराकृती = २२५, विश्वाश्वि = २१३, गन्धर्व = ८, दशा = १०, ग = ६, वेदाश्विनौ = २४, सप्तरसा = ६७, ष्टि = १६, भूपां = १६, कगुणा = ३९, कुंदश्वो = २१, सुचिशरस = ६५३, त्रयोदशौमुनौ = ७१३, जीवोरी-षटपर्वते = ७६६, शुभ्रखेसुरसै = ६५०, बन्हिन्द्रनागै = ८५३, नग्रहै = ९३, खजलदे = ६८३, स्वोम्पोरिवेदै = ४६, अष्टामि = ८०, रसौ भृगु रिपु रसो = ६६, काष्टारिमि = ६१०, भार्गवस्तस्मिं चक्र = १२००, खखाङ्है = ९००, रुपासिवेदै = ४२१, कुपक्ष वेदोम = ४२१, खखाष्टै = ८००, धुएण्डतोगाष्टकु = १८७, जाम्वुप्तदै = १७८, खरामं = ३०, क्रमशश्वदधांत्साहर्द = ४५, सषष्टं = ३५, चदलं = १५, षट = ६, रामां = ३, क्षि = २, शताब्द = १००, रवखेन्द्र = १००, शतो = १००, गजै = ८, शराश्वियुग्मै = २२५, पंचास्वियमै = २२५, कुर्यात्यष्टया = ६०, खरसै = ६०, शेखं खवंन्हा = ३०, चन्द्राश्वी = २१, अर्को = १२, द्रं = १५, षट गुणै = १३६, बशुनषा = २०८, द्विजीना = २४२, त्रिंशता = ३००, षटअध्वि अग्नि = ३४६, षटेसु अग्नि = ३५६, अष्टनखा = २०८, खपंच = ५०, द्विंशति = २०, काष्ट = ८, दश = १०, धाग्रिन २४, तत्खांक = ९०, दिग्र = १०, गुणा = ३, युताङ्गनन्दा = ९६, चतु = ४, खरामै = ३०।

नेपाल संवत्

❑ हरिराम जोशी

नेपाल संवत्या प्रचलन खालि नेपाः दुने जक सीमित मजुसे नेपालं पिने चीनय् तकं नं जूगु खँ ने.सं. ५३५ स चीनया सम्राटपाखें नेपालय् छ्वयाहःगु रञ्जना लिपिं च्वयातःगु छगू पत्रय् थ्व हे संवत् छ्यलातःगुलिं बांलाक सीदु। थ्व संवत् नेपाःया थःगु हे संवत् जूगुया कारणं थनया ऐतिहासिक सामाग्रीस थ्वयात नेपाल देशीय संवत्, नेपाल संवत् आदि कथं नां बियाः व्यवहारय् छ्यलाच्वंगु नं सीदु। ने.सं. ३०४या 'क्रियाकाल गुणोत्तर' नांया ग्रन्थ पुष्पिकाय् नेपालदेशीय संवत् ३०४ धकाः थ्व संवत्यात स्पष्ट कथं उल्लेख यानातःगु दुसा 'शिवधर्म' नांया गन्थ पुष्पिकाय् 'आकाश ग्रह हस्त संगिनी शते नेपाल सम्बत्सरे' धकाः स्पष्ट कथं च्वयातःगु दु। गुगु च्वय् बियागु धापूया दसु थें जुयाच्वंगु दु। थुगु संवत् दुगु थ्व हे राष्ट्रिय स्वरुपं यानाः मध्यकालय् थ्व संवत् राष्ट्रिय संवत् कथं छ्यलातःगु खः। वर्तमानकालया पूर्वार्द्धय् तक नं थ्व संवत्यात राष्ट्रिय संवत्या हे तँय् तयातःगु खँ श्री ५ प्रतापसिंह शाहं ग्याल्छो परिंवोछे लामायात ल्हासाय् छ्वःगु पौ ब्वनास्वयेबलय् बांलाक सीदु। उगु पौया मिति ने.सं. ८९५ धकाः बांलाक हे बियातःगु दु।

नेपाःया थःगु हे चाय् ब्वलंगु अले नेपाःया थःगु हे प्रस्तुत संवत्या प्रवर्तक सु खः धयागु खँय् पायछिगु खँ सीकेत नेपाल व दक्षिण भारत दथुइ दुगु प्राचीनकालया स्वापू आपालं महत्वपूर्ण जू वः। प्राचीनकालं निसें हे नेपाः व दक्षिण भारत दथुइ सतीगु स्वापू दयाच्वंगु खः। थन दुगु ऐतिहासिक ज्वलनं थुकियात बांलाक क्यनाच्वंगु दु। अनुमानित गुंगूगु शताब्दीया 'चक्रसम्बर तन्त्र टीका' नांया ग्रन्थ पुष्पिकाया अध्ययनं उगु ग्रन्थ लंका. वयाः नेपालय् च्वंवःम्ह छम्ह बौद्ध विद्वानयागु खः धयागु खँ सीदु। अथे हे भिंस्वंगूगु शताब्दीया महाराजाधिराज श्री अरिमल्ल देवया राजत्वकालय् च्वयातःगु 'अमृतेश्वर पूजा' नांगु ग्रन्थ च्वःम्ह गुर्जर देशया पण्डिताचार्य श्री हरिहर नांया छम्ह ब्राम्हण खः। वं च्वयातःगु

पुष्पिकाय् विक्रमाद्धगते १२७३ स नेपालद्ध गते ३३६ उल्लेखित जुयाच्वंगु दु। थुपिं च्वय् बियागु धापूया लिधंा जुयाच्वंगु दु। थुकिया नापं नेपाःया छगू पुलांगु बाजा पञ्चे बाजा हे गुजराती बाजाया मेगु नां जुयाच्वंगु अनुमान यायेफु। थुकिं गुजरातनाप प्राचीनकालंनिसें हे नेपाःया साँस्कृतिक स्वापू दुगु खँया यथार्थयात इंगित याः। थ्व हे तथ्यया परिप्रेक्षय् दक्षिण भारतया महान दार्शनिक आद्य शंकाराचार्यया अद्वैत सिद्धान्त नेपालय् व्यापक प्रचार जूगुयात कायेफु। गुकिया कारण थन म्हपुजा (आत्मपुजा) यायेगु परम्परा ई ८७९ या कार्तिक शुक्ल प्रतिपदानिसें न्ह्याःगु खः। थ्व तिथिइ भारतया मालव जनतां मालव-कृत विक्रम संवत् छ्यःगु खः।[1] मालव संवत्या प्रचलन मालव जनतां याः थें हे उगु म्हपुजा यायेगु परम्परा न्ह्याकूगु इलय् साख्वाः नांम्ह छम्ह नेपालभाषी सामान्य व्यक्तिं नेपालय् छगू न्हूगु संवतया प्रचलन याःगु जुल, गुगु नेपाल संवत्या नामं थौं तक नं छ्यला वयाच्वंगु दु। ने.सं ८०१ स च्वयातःगु 'सद्धर्म पुण्डरींक' नांगु ग्रन्थ पुष्पिकाय् नेपालभाखा संवत् धकाः स्पष्टं च्वयातःगु नं च्वय्या खँयात छगू कथं लिधंसा थें जुयाब्यूगु दु।

'नेपालभाषा संवत् ८०१ आश्विनबद्धि १३ आदित्यवार कुन्हु सम्पूर्ण दिन।'

सद्धर्म पुण्डरीक, ने.सं. ८०१

मेगु, थ्व पुष्पिकां प्रस्तुत संवत्या प्रवर्तक नेपालभाषी व्यक्ति धयागु खँया दसु जूगुलिं थ्व संवत्या प्रवर्तन तत्कालिन महाराज श्री राघवदेवं याःगु धयागु धापूया खण्डन यायेगुली सक्षम जू।

च्वय् वने धुंकूगु दु कि नेपाल संवत्या प्रचलन कार्तिक शुक्ल प्रतिपदा कुन्हु म्हपुजा पलिस्था जूगु लसताय् नेपाःया सामान्य जनतां हे याःगु खः। म्हपुजाया परम्परा भगवान शिवनाप नं स्वापू दु। म्हपुजाया दिन गुजराती बाजा थानाः हःगु स्वांया मतू (मुकुट) भगवान पशुपतिनाथया शिरस पुइकेगु चलन दुगुलिं नं उगु तथ्ययात पुष्टि यायेगुली छगू कथंया ग्वाहालि थें जूवंगु दु। केशर पुस्तकालयय् दुगु संस्कृत वंशावलीइ 'श्री पशुपतिभट्टारके संवत्सर प्रवृत्तिः कृता॥' भवलं नं भगवान शिव पशुपतिया लुमन्तिइ संवत् छ्यःगु धयागु खँ पाय्छि थें च्वं। भगवान शिव स्वयम्भू नामं नं विख्यात जूगुलिं थ्व संवत्यात लिपा स्वयम्भू संवत् धकाः नं धाःगु खः। गुकिं हिन्दू व बौद्ध धर्मावलम्बीपिनि दथुइ दुगु धार्मिक पंगःतय्त चीकाः क्वातुगु स्वापू स्थापित यायेत नं आपालं ग्वाहालि सिद्ध जूवंगु दु।

च्वय्या विभिन्न लिधंसा पाखें नेपाल संवत्या प्रवर्तन छम्ह सामान्य व्यक्ति शंखधर नांया साख्वाः (सापू बुँज्या याइपिं व सा लहीपिं) नं याःगु खँ बांलाक सीदु, गुकिया कारणं थनया मनूतय्सं व प्रति तसकं श्रद्धान्वित जुयाः भगवान पशुपतिया भक्त उम्ह साख्वाःया छगू ल्वहंया मूर्ति पशुपति देगःया लिक्कसं पलिस्था यात। थुकथं नेपाल संवत्या प्रवर्तकया रुपय् साख्वाः नेपाःया इतिहासय् अमर जुल, नापं वं छ्यःगु संवत् शंखधर कृत नेपाल संवत्या नामं थौंतक नं छ्यला वयाच्वंगु दु।

---

१ कालान्तरय् वनाः उत्तरभारतय् मालव-कृत-विक्रम संवत्या आरम्भ वैशाख १ गतेनिसें यायेगु यात, गुगु आतक व हे रुपय् प्रचलित तिनि।

'संख्वाः संवत् ८२७'या अभिलेख छपुलु

❑ काशीनाथ तमोट

१. न्हयखँ (परिचय)

ख्वप नगरपालिका वडा ल्याः ३ दत्तात्रय देगःया दक्षिण पुजारीमठया म्हय्खाभ्याः दुथासं क्वस्सं जेलात्वालय् गणेद्यः नारायणद्यःया च्वसं विष्णु देगःया १० फुटति पश्चिमपाखे, दक्षिणस्वःगु छगू फलय् दथुइ अंगलय् थ्व ल्वहँपौ तयातःगु दु। थुकिया अभिलेख दुगु ब्वया नाप १६X१६ सेन्टिमिटर (६.३० x ६.३० इञ्च दु। आखःभवः १३ दु। अभिलेखया च्वय्क्वय् पद्मदल व जवंखवं ग्वःग्वःलाःगु चिंया माःहना बुट्टा कियातःगु दु। फुसय् ११ से.मी. अर्धाकारया दथुइ खड्ग, उकिया द्यःने तःहाकलं हनास्वां तयातःगु दु। जवंखवं सप्तदल पलेस्वां कियातःगु दु। थुकी नेपाल संवत्यात 'शंख्वा संवत्' धयातःगु दु व मिति ८२७ बछलागा दशमी बसुवाः बियातःगु दु। थन थ्व पाठ मूल ल्वहंपौ व देशय्मरुभ्याः - दँ ६ ल्याः ४४/ने.सं ११२० थिंलाथ्व २ स पिदंगु किपा ब्वनाबियागु खः। थ्व सुथां अभिलेख प्रकाश ब्व १ अभिलेख ल्याः २३ स भ्रष्ट रुपं पिदंगु दु।

२ अभिलेख पाठ

१. (सिद्धि) स्वस्ति ॥ ऊँ अद्य वाराहकल्पेत्यादि ॥ शांखाजोगवसु

२. .... श्चैव मासि माधवकृष्णयो। ब्रह्मातिथि तस्या जीव जी..

३. ....र्ण्ण उद्धारते दिने। अथ नेपालभाखा शंख्वा सम्ब

४. ....त् ८२७ वैशाखकृष्णदशमी उर्त्तभद्रनक्षत्र व

५. ....हस्पतिवार थ्व कुन्हु श्रीश्रीश्री विष्णु प्रीतिन, श्री २

६. जय भूपतीन्द्र मल्लदेव महाराजा प्रमान हाकु
७. भारोया वेलस चुकुति प्रमुखन मनहोलसिं जी
८. ....(व?) त्वारनायक, रामचंद्र त्वारनायक, जेलाटोल
९. या पञ्च सकरस्यनं थ्व फले जीर्ण्ण उद्धार याडा ॥
१०. थ्व फले सुनानं कचंगल, उपर्द्रव याडाव सेनक
११. ....रसा पञ्च महापातक जेलाटोलया लोकन वि
१२. ....चार याङव सेल्हो आदिन याडाव यातसा, श्री ३
१३. शिवलिंग थापना याडाया पुण्यलाकः ॥ शुभ ॥

३) न्हू भाषाय् हिला

(सिद्धि) कल्याण जुइमाः । ऊँ थौं (श्वेत) वाराहकल्प इत्यादि (संक्षिप्त संकल्पवाक्य । ब्रह्माया छन्हु अर्थात् मनूतय् ४ अरब ४९ कोटि ४० लख ८० द्वः दँयात कल्प धाइ । श्वेतवाराहकल्प ब्रह्माया ५१ गूगु दँया छन्हुयात धाइ) ॥' शांखा (शाङ्ख-शङखया सः=७), योग (जोड=२), वसु (देवगण पुचः=८), माधव वैशाख) महीनाय् कृष्णपक्षय्) ब्रह्मा (कर्म=१०) तिथी जीव देवगुरु वृहस्पति गुम्हेसिनं सीम्हेसित जीवन बीफु=वृहस्पतिवार) खुन्हु उकि (फले)या जीर्णोद्धार (याःगु जुल ।)

आः नेपालभाषा शंखधर साख्वाः संवत् ८२७ बछलागा दशमी उत्तरभाद्रपद (२६ गूगु) नक्षत्र बसुवाः थुकुन्हु श्री ३ विष्णु लय्तायेकेत जुजु भूपतीन्द्र मल्ल देव महाराज, प्रमान (पःमां) हाकु भारोया इलय् चुकुति न्त्यलुवा जुयाः मनोहरसिंह जी(व?) त्वाःनायः रामचन्द्र, त्वाःनायः जेलात्वाःया पञ्च सकसिनं थ्व फले जीर्णोद्धार याना । फले सुनानं कचिंगः (थनाः) उपद्रो यानाः स्यंकूसा न्यागू महापातक (ब्रह्म) हत्या, सुरापान, खुँज्या, गुरुमां कलाः तइम्ह, थुपिं प्यथीया संगत याइम्ह) (लाइ) जेलात्वाःया मनूतय्सं बिचाः यानाः सेल्हो आदि (यानाः) याःसा (ल्ह्वंला) श्री ३ शिवलिङ्ग थापना याःगुया पुण्य लाइ । भिनेमा ।

४. संस्कृत सिलः

प्रचलित नेपाल लिपिं च्वयातःगु थुगु अभिलेखय् मंगलसूचक चिं (?) व मंगलवाची खँग्वः स्वस्ति धुंकाः संक्षिप्त संकल्प वाक्य च्वयातःगु दु । वयां लिउ संस्कृतं तिथिमिति बयान यानातःगु दु। गुलिं अभिलेखय् मिति स्वयां न्त्यः कृतिया सम्बन्धित द्यःया स्तुति सिलः बियातइ । जुजुं तःगु अभिलेख जूसा प्रशस्ति नं दइ । थन छक्वलं मिति बियातःगु दु । थुकी च्यागः आखःया छगू पाद जुइ । अनुष्टुप छन्दय् प्रत्येक पादया न्यागः वःगु आखः चीहा (ह्रस्व) व खुगःगु तःहा (दीर्घ) जुइ, न्हय्गःगु धाःसा न्हापांगु व स्वंगूगु पादय् तःहा व निगूगु व प्यंगूगु पादय् चीहा जुइ । मेगु आखः न्त्यागु जूसां ज्यू । थ्व नियम थ्व सिलकय् बांलाक नालातःगु दु । गथे -

१. शांखा-जोग-वसुश्चैव ISS
२. मासि माधव कृष्णयोः । SI

३. ब्रह्मा-तिथि तस्मा जीव ISS

४. जीर्ण्ण उद्धारते दिन ॥ ISI

अभिलेखय् संवत् स्वथिकं च्वयेगु चलन दु १. ल्याः थुइक आखलं (गथे अ१००, आः २०० आदि।) २. ल्याः थुइक खँग्वलं (गथे - पृथ्वी १, मिखा २, आदि ।) ३. ल्याःग्वलं (अंक, गथे ८२७ आदि) थन अभिलेखया प्यभ्वलय् ल्याःग्वलं ८२७ च्वयातःगु दु, तर थ्व सिलकय् ल्याः थुइक खँग्वलं संवत् बियातःगु दु । व खः- शांखाजोग बसु । शांखा धात्थें ला शाङख च्वःगु खः ।शङखपाखें थीथी खँग्वः दयेकाः छ्यलेगु चलन संस्कृतय् दु । शङख ज्वनातःम्ह (नारायण)यात शङखी धाइ । शङ्खया सःयात शाङा धाइ । सः (स्वर) न्हय्थी दइ । सप्त स्वर धायेगु चलन दु । थ्व अभिलेखय् शाङखयात शया आकार ख आखलय् तयाः शंखा च्वय् लात, अनंलि शंयात नापसं ध्वः सालाः शां दयेकल, उकिं अन माःकथं आकार चिं तये मफु, संकेत जक यानातःगु दु । शां चीगः आखलय् बांलाक सीमदु ।

आखः तग्वयेकाः स्वल धाःसा थ्व स्पष्ट सीदु । थ्व शांखायात सुथां अभिलेख प्रकाश (पौ १३४) स मखुकथं 'शिखा' ब्वनातःगु दु । 'जोग' योग वा युगया मेगु रुप खः । थुकिया अर्थ २ ल्याः जुइमाः, तर 'अंकनिघण्टु'इ युग्म, युगल आदि जक नसि (२) वाची खँग्वः कथं बियातःगु दु । शंकरमान राजवंशी- नेपाली लिपि विकास । काठमाडौं : कैलाश प्रकाशन, वि.सं. २०३१ पृ. ३६-३७) योग वा युगयात २ ल्याखं च्वयेगु परम्परा मल्लकालय् दुगु खँ थ्व अभिलेखं कं । छथी च्याम्ह देवगणयात 'वसु' धायेगु चलन प्रसिद्ध जू । थन वसुनाप मेगु खँग्वः नं स्वानाच्वंगु दु- वसुश्चेत अर्थात वस+च+एव ('वसु-नापं-हे') । सुथां अभिलेख प्रकाशनय् थुकियात 'वसुस्वेत' ब्वनातःगु दु । संस्कृतय् खँग्वलं ल्याः च्वयेबलय् अःखतं च्वयेमाःगु चलन दु । उकिं थन शांखा (७) जोग (२) वसु (८) च्वयातःगुयात ८२७ ल्याः थुइकेमाःगु दु ।

थन निगूगु 'मासि माधवकृष्णयोः' पादय् मास (ला) या छ्बचं सप्तमी रुप मासि वा मासे मध्ये मासि छ्यलातःगु दु । अमरकोश न्हापांगु काण्ड, प्यंगूगु (काल) वर्ग व भिंखुगूगु सिलःया न्हापांगु पर्यायय् (१:४.१६.१) वैशाखयात माधव व राध नं धाइगु खँ च्वयातःगु दु । उकथं थन माधव धयागु वैशाख महिना धाःगु जुल । थ्व नां च्वःगु बारे 'अमरकोश'या छगू टिकाय् गुगु इलय् मधुरसं जाइ, उकियात माधव धाइ धयातःगु दु । शिवदत्त नाम लिङगानु शासन मुम्बइ : निर्णय सागर प्रेस, ई १९२९) बछलाय् स्वां रसं जाइगु ई खः । कृष्णायोः कृष्ण (गाक) खँग्वःया द्विबचं सप्तमी रुप खः । थुकी लिपिइ लिनिफुति (विसर्ग) तये ल्वःमंसें लिपा तंगु सीदु व चिं अर्धविराम (;) थें च्वं तर थन रुपावली माःकथं लिनिफुति मालेबह जू ।

थन तिथिया नां ब्रह्मा धयातःगु दु । नेपालभाषाया ब्वय् दशमी धयातःगु खने दुगुलिं ब्रह्माया अर्थ १० जुइमाःगु जुल । 'अंकनिघण्टु'इ पितामह १ ल्याः धयातःगु दु । उकथं ब्रह्माया अर्थ पितामह (बाज्या) जुल धाःसा १ जुइगु जुल, उकिं थन ब्रह्माया अर्थ

विधाता अर्थात कर्म थुइकेमाः धयागु खँ पण्डित ऐश्वर्यधर शर्माजुं कनादीगु दु । थुकथं कर्म दशकर्म ल्याखं ब्रह्माया अर्थ १० (दशमी) जुइ । थन बारया नां ज 'जीव' धयातःगु दु । थ्व छबचं सप्तमी जीवे जुइमाःगु, तर लिपि जीव जक हे दु । अमरकोश न्हापांगु काण्ड स्वंगूगु (दिग्) वर्ग नीप्यंगू सिलकय् १.३.२४) ब्रहस्पतिया गुंगू पर्याय नां बियातःगु दु- बृहस्पति, सुराचार्य, गीर्पति, धिषण, गुरु, जीव, आङगिरस, वाचस्पति, चित्रशिखण्डिज । वृहस्पति खँग्वः नेपाली विहीरवार व नेपालभाषाय् वसु (वार) कथं ब्वलंगु दु । वृहस्पतियात मृतसंजीवन मन्त्रपाखें सीम्ह म्वाके फुम्ह जूगुलिं जीव धाःगु खः धकाः अमरकोशया छगू टीकाय् न्त्यथनातःगु दु । .(शिवदत्त, १९२९) सिलःया स्वंगूगु पादय् जीव (जीव) व प्यंगूगु पादया दिने (खुन्हु) नाप स्वापू दु । स्वंगूगु पादया तस्यां (उकिया) या अर्थ फलेचा धाःगु जुइमाः धयागु ऐश्वर्यधरजुया बिचाः दु । धर्मशाला (फले) व्याकरणीक, मिसावाची खँग्वः जूगुलिं थन तक्या धाःगु जुइ, प्यंगूगु पादया जिर्ण खँग्वः जीर्ण (छबचं द्वितीया विभक्ति) जुइमाःगु थन शीरविन्दू मदु । उद्धारते आत्मनेपदः लट्कलकार (वर्तमान काल) छबचं तृतीय पुरुष रुप खः, गुकिया अर्थ ल्त्वनेज्या यायेगु खः ।

५. नेपाल संवत्या थीथी नां

नेपाल संवत्यात इलय्ब्यलय् थीथी नामं थुइकेगु याना वयाच्वंगु दु । थ्व हे भ्वलय् शंख्वा संवत् नं छगू खः । ११२० दँ न्ह्यः थ्व संवत् न्ह्याये धुंकाः दक्वसिबय् न्हापां राष्ट्रिय अभिलेखालयया लङ्कावतार सफुलिइ थ्व 'संवत् २८ कार्तिककृष्ण दिवाष्टभ्याम्' धकाः छ्यल । थुकिया नां दक्वसिवय् न्हापां ने.सं १४८ स 'नेपालवत्सर' धकाः खनेदत । थ्व कलकत्ताया एस.के. सरस्वतियाके दुगु 'अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता' सफुलिइ खनेदेगु खः । 'राजाबसुमनुप्रथिति श्रीमन्नेपालबत्सरे प्रगते माघ शुक्ल दबम्मां राजश्रीरुद्रदेवस्य' । (पेटेक १९८४) थुकथं नेपाल संवत् नां भचा भचा पाक्क छ्यलावन ।

ने.सं ५३ आषाढ शुक्ल दशमी चीनया मिङवंशी जुजु तामिमिउं सँदेय् लामा तिङ तासि रिजिन मार्फत संस्कृत भाषां रञ्जना लिपिं भ्वं तयाः शासक शक्तिसिंहराम (५०२-५४७)यात छ्वयाहःगु परवाना (राजादेश पत्र) य् 'महाचीनद्व' (महाचीनया संवत्) धकाः ५३५ बियातःगु दु । वास्तवय् थ्व चीनिया पद्धति कथं युङलो १४ वर्ष ५ महिना जेन-जू दिनयात नेपाल संवत्य् हिलाः चीनया संवत्कथं उलि बराबर धकाः बोध यायेत संक्षिप्तीकृत यानाः अथे च्वःगु सीदु ।

कूच विहारया जुजु प्राणनारायणं थःगु लुँया मुद्रा पिकाःबलय् 'शाके ७५३' धकाः च्वयातल, तर व नेपाल संवत् खः धकाः प्रमाणित जूगु दु । (भीभी मिराशी, १९४१) थ्व लुँया मुद्रा उत्तरप्रदेशया हमीरपुर जिल्ला महोवा तहसीत, भटिनुरा गामय् लुयावःगु खः । मुद्राय् नेपाल संवत् छ्यःगु थ्व न्हापांखुसी खः । थ्वयां लिउ सिद्धिनरसिंह मल्लं ने.सं. ७५९ स थ्व संवत् छ्यल । (एन.जी. छोडेस व मेपिं, १९८९, पौ ८१) । थन छ्यःगु शंख्वाया सवत्यात विशेष महत्व दु । नेपालया पञ्चांगय् वि.सं. १९५१ निसें 'शंखधरकृत नेपालय

संवत्' धका: छ्यलात:गु खनेदुगु नांया थ्व पूर्वरुप व संक्षिप्त रुप खनेदु । थुकिं न्हापांखुसी नेपाल संवत् शंख्वां (शंखधरं) न्ह्याकूगु खँ पुष्टि या:गु दु ।

६. 'विष्णुप्रीतिन'या संकेत

थुगु अभिलेखय् स्पष्ट रुपं हे 'श्री श्री विष्णु प्रीतिन... थ्व फले जीर्ण्ण उद्धार याना' धका: च्वयात:गु दु । ख्वपय् जेला त्वालय् थुगु फल्चाया दक्षिण पूर्व कुनय् १०-१२ फीट दुने नारायण गणेद्य:या देग: दु व पूर्वय् फ: दयेका: तजायेकात:गु मेम्ह नारायण द्य: (विष्णु)या देग: दु । थ्व अभिलेख पूर्वय् च्वंगु विष्णु देग:नाप स्वापू दु थें च्वं । व अभिलेखय् हे विष्णु प्रीतिन धयात:गुलिं सुथांया ज्याकू नाय: योगेशराजं थ्व फलेयात 'भैल: फल्चा' धाइ धका: पितब्यूगु प्रेस विज्ञप्ति (स्वनिग: ११२० थिंलाथ्व ७ व सन्ध्या टाइम्स) तथ्यनाप ज्व:मला:गु खँ स्वत: स्पष्ट जू ।

थ्व फलेया प्रसंगय् थन जीर्णोद्धार व सेल्होया खँ व:गुलिं न्हापांनिसें थन थ्व फल्चा दुगु सीदु । थ्व स्यनाच्वंगुलिं ने.सं. ८२७ वैशाखकृष्ण १० विहिवार ... विष्णु स्वना: थुकिया जीर्णोद्धार या:गु क्यं । थ्व द्य: स्थापनाया इलय् या:गुलिं अभिलेखय् संकल्प वाक्य नं दुगु ख: । थ्व संकल्प विष्णु स्वना: या:गु थें च्वं ।

नांजा:म्ह कलाकार लैनसिंह वाङदेलं मुना: नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठानं पिका:गु Inventotry of stone sculptures of the kathmanduValley 1995य् ख्वपया जेला त्वालय् निगू मूर्तिया किपा बियात:गु दु । उकी मध्ये छगू ख: -

1. Bhaktapur, Section 18, Jelatol

2. Vishnu with Laksmi and Saraswati Ca, 19 Century 18.5x10.5 Inch

थन कलाकार वाङदेलं १९ औं शताब्दिया अनुमान यानादीगु विष्णुमूर्ति थ्व हे ने.सं ८२७ (ई.सं. १७०७) १७ औं शताब्दीयागु ख: । उकिं वय्क:या सफुलिइ थुगु मूर्तिया मिति संशोधित जूवंगु दु ।

७. शंख्वानिसें शंखधरतक

श्री ५या सरकारं ने.सं. ११२० कछलाथ्व १० बिहिवा: (२०५६ मंसीर २) नेपाल संवत्या प्रणेता शंखधर साख्वा:यात राष्ट्रिय विभूति नालेगु क्व:छ्युसेंलि शंखधर बारे राष्ट्रिय रुपं विशेष चर्चा जुया वयाच्वंगु दु । थ्व हे भ्वलय् वंशावलीइ जक खने दयाच्वंम्ह वय्क:या नां शंख्वा नामं ने.सं. ८२७या ख्वप जेला त्वा:या फलेय् खनेदुगु खँ देशय्मरु भ्या: (६:४४/११२० थिंलाथ्व २, पौ १) स किपा सहित पिदन । थन शंख्वानिसें शंखधरया नां इलय्ब्यलय् क्वय् बियाकथं खने द:व:गु दु -

१. ने.सं ८२७या ख्वप जेला त्वा:या फलेया अभिलेखय् शंख्वा:

२. ई.सं. १८२५ (ने.सं. ९४५) पाखे पद्मगिरीं च्व:गु भाषा वंशावली साफा (?Safa) (Bikrama Jit Hasrat-History of Nepal, 1970, P.50),

३. ने.सं. ९६४स अष्टपाणिया सफुलिं (ने.सं.८०८?) न्त्यःगु अर्यावलोकितेश्वरया घटनावली (देशयमरुभ्याः ६:४६, पौ १ पासुका ३:९, पौ ८)स 'साख्वा धयाम्हन हिल' (पौ २)

४. भाषा वंशावली भाग २ देवीप्रसाद लम्साल, २०२३ पृथ्वीनारायण शाहया यँ देया प्रवेश (ने.सं. ८८८) तक बयान यानातःगु राष्ट्रिय अभिलेखालययया ४-३३२ ल्याःया वंशावली- साख्वा (पृ.२५)

५. वि.सं १९०४ (ने.सं. ९६७) तकया बयान दुगु डेनियल राइटं पिकाःगु वंशावली साख्वाल (Daniel Wright- History Of Nepal, 1877, P.164/ University Library Cambridge/Ms Add. 1952 (a), pp. 86-87)

६. थीथी मेमेगु लिपा लिपाया वंशावली शंख नामक साख्वाल

७. राष्ट्रिय अभिलेखालयय् दुगु वि.सं १९५१या 'नेपालदेशीय पञ्चाङ्गम'य् च्वयातःगु 'श्रीशङखधरकृत नेपाली संवत् १०१४' ।

थुपिं दसुं शंखधरया नां शंख्वा (वास्तवय् शंख ?) खँग्वलं निथिकं ब्वलंगु सीदु । गथे

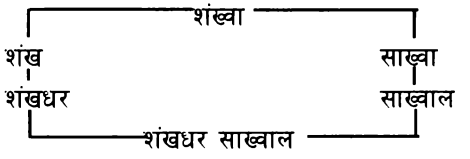

थथे ताः शंख मूल नां पाखें न्हापां शंख्वा ल्याखं लोक प्रचलित नां च्वन, अनंलि व हे खँग्वः ई पानावंलिसे साख्वा सख्वाल ल्याखं ब्वलन व शुद्धीकरण यानाः शंख शंखधर नां नं मेकथं ब्वलन । हाकनं इपिं निगुलिं नां स्वानाः शंखधर साख्वाः नामं छ्यल । थौंकन्हय् साख्वाःयात साखः नं धायेगु याःगुलिं श्री ५या सरकारं राष्ट्रिय विभूति घोषणा याःबलय् थ्व थौंकन्हय् ब्वलंगु नां छुनाः पितबिल, गुगु नांया ऐतिहासिक विकासय् तसकं न्हूगु खनेदु ।

संस्कृत परम्पराय् शंख कुवेरया गुंगू मध्ये छगू खानीयात धाइ । थ्व खँग्वलं १० अरब ल्याः नं थुइकी । थ्व ल्याखं शंख्वाः अल्याख सम्पत्ति दुम्ह धाःगुला मखुला धइगु मती वं । न्त्यागुसां शंखधर साख्वाःयात थौं राष्ट्रिय विभूति नालाकाःगु दु, नाला कायेमाःगु दु ।

८. प्रमान हाकु भारोया वेलस

थुगु अभिलेखय् जुजु जक मखु अब्लेया मुख्यमन्त्रीया नां समेत बियातःगु दु । जनस्तरं तःगु थुगु अभिलेखय् थथे जनताया दक्वसिबय् च्वय्या पदय् थ्यंम्ह कायमचाया नां नं उल्लेख यायेगु ने.सं. ७००-८८८ (इस्वी १७-१८ शदी)या मल्लकालया छगू विशेषता खनेदु । अभिलेखया भ्वः ५-७ च्वयातःगु दु । (श्री २ जय भूपतीन्द्र मल्लदेव

महाराजा, प्रमान हाकु भारोया वेलस' हाकु भारोयात ने.सं. ८२८या अभिलेखय् प्रधानाङ्ग हाकु भाजु (भक्तपुर, शिलालेख सूची, २०२०, पृ २८) (ने.सं. .. पृ : ३० । सुथां अभिलेख प्रकाश १११९ पौ १४) थन हाकुजु व जयसिंह भारो छम्ह थें च्वं । अनौपचारिक नां हाकुजु व औपचारिक नां जयसिंह, तर A Report on the survey and study of newari script (Kathmandu: National-archives, 1995)या तँसापौ ल्याः ७या Some Inscriptions या अभिलेख ९२स थुकियात निथी नां कथं न्त्यथनातःगु दु- प्रधानाङ्ग हाकुजु व मेम्ह जयसिंह भारो । हाकुभारो स्वयां न्त्यः ख्वपय् जितामित्र मल्लया पालय् प्रधानाङ्ग भागिराम दुगु खः । (ने.सं. ७९८/भ.शि.सु., पृ.२०) ख्वपय् प्रमान/प्रधानाङ्ग धकाः मुख्यमन्त्रीयात धायेगु याःगु खनेदुसा थुगु इलय् यें व यलय् चौतारा धायेगु चलन दुगु सीदु । श्री निवास मल्लं यलय् तःबहालय् मत्स्येन्द्रनाथया दच्छियंकं यायेमाःगु व्यवस्था यानातःगु संवत्सर लोहो ने.सं ७९३ चिल्लाथ्व १० आइतवार तःबलय् उकी युवराज योगनरसिंह व चौतारा भगीरथ भयियाया साहुतिं तयागु धकाः ६५ भवःया उगु अभिलेखय् १० थाय् नां कयातःगु दु । ६२ भवलय् धयातःगु दु 'राजा प्रमानयाके विनति यायमदो । (धनवज्र वज्राचार्य- मध्यकालका अभिलेख, २०५६, पृ. १७०-१७४) थुकिं प्रमान व चौतारा छगू हे तहया पद खः धयागु स्पष्ट जू । यलय् ने.सं ८०५ विष्णु मल्लया पालय् 'देशप्रमान' व ने.सं. ८०८ योगनरेन्द्र मल्लया पालय् 'देशया प्रमान'या उल्लेख नं वःगु दु । (वज्राचार्य, पृ २५३ व २६५)

ख्वपय् हाकु भारो प्रमान जुयाच्वंगु जःखः येँय् मूल चुकय् चौतारापा बेतालिं च्यूपिं थथे खनेदु- लक्ष्मीनारायण जोशी (८०७), रघुवीर भारो (८१३), नवमी सिंह (८१८), वंशीधर कुम्हा (८३३), (गौतमवज्र वज्राचार्य, हनुमानढोका राजदरवार २०३३, पृ ११० व धनवज्र २०५६ पृ ३११)

अभिलेखय् जुजुयात धायेमाल धाःसा 'विज्ञयस ज्यस' व 'पर्यावस/पर्ज्यायस' (पालय) व प्रमानयात धायेमाःसा 'बेलस' (इलय्) धयागु खँग्वः छ्यलेगु याः । च्वय् न्त्यथना खं सीदत इस्वी १७-१८ सदी नेपाल मण्डलय् कार्यपालिका प्रमुखयात प्रमान/प्रधानाङ्ग/चौतारा धायेगु याः व जन सरोकारया अभिलेखय् इमिगु नां उल्लेख यायेगु परम्परा दुगु खः ।

कोच विहार, पश्चिम बंगाल, भारतया जुजुं नेपाल संवत् छ्यःगुया पृष्ठभूमि

❑ काशीनाथ तमोट

हेमराज शाक्यया सौजन्यं 'नेपाःया मुद्रा' (ई. १९८९) नांगु न्हूगु अंग्रेजी सफू ब्वनेखन । व स्वस्वं मुद्रा ल्याः २६२या सुकि (ने.सं ७६९)या बयानय् प्रताप मल्लया रानी रुपमतीयात 'विहारी राजकन्या' धाःगुया पादटिप्पणीइ ध्यान वन । उकी च्वयातल - 'रुपमतिया दाजु कोच विहारया प्राणनारायणं (ई. १६३३-६६) थःगु लुँया मुद्राय् नेपाल संवत् छ्यलातःगु चाख दइगु खँ जुइफु, शायद थ्व संवत् नेपालं पिने थबले जक छ्यःगु जुइ ।' च्वमिपिं ह्मोदेश, गाब्रिश्च व वाल्देतारोपिंसं थ्व खँया बः कथं भि.भि. मिराशीया 'प्राणनारायणया छगू स्वर्णमुद्रा' (ई. १९४१) च्वखँ न्त्यथनादीगु दु । मिराशीया उगु च्वखँ स्वयेमखंनि, उकी छ्यःगु संवत्या ल्याः नं च्वयातःगु दइ । नेपाल संवत्या छ्यला सँदेय्-चीनं याःगु खनेदुगु तथ्यय्-भारतं नं छ्यःगु थ्व तथ्यं मध्यकालय् नेपाल संवत्या लोकप्रियता क्यं । थ्व गुकथं संभव जुल, ऐतिहासिक स्वापू दुवालाः स्वये ।

कोच विहार वा कूचविहार थौंकन्हय् भारतया पश्चिम बंगाल प्रान्तया छगू जिल्ला खः । न्हापा थ्व कामरुप (आसाम) राज्यया छगू अङ्ग खः । थ्व राज्य ई. १९५० जनवरीइ पश्चिम बंगालय् दुथ्याकूगु खः । थ्व राज्यया प्रवर्तक विश्वसिंह (१६गू शदी पूर्वार्ध) खः । मध्यकालय् थ्व चिकिचाधंगु हिन्दू राज्य खः ।

नेपालया स्वापू कामरुपनाप भिंस्वसः दँ न्हापांनिसें दु । लिच्छवी जुजु नरेन्द्रदेव (ई. ६४३-६७९), आचार्य बन्धुदत्त व ललित ज्यापु स्वम्ह जानाः बुंगद्यः नेपालय् हःगु खँ प्रसिद्ध जू । नांजाःम्ह लिच्छवि जुजु जयदेव द्वितीयं (ई. ७१३-७३३) थःगु पशुपतिया ई. ७३३या प्रसिद्ध अभिलेखय् सिलःल्याः १५ स न्हापाया कामरुप क्षेत्रया भगदत्त राजवंशया जुजु श्रीहर्षदेवया म्ह्याय् राज्यमतिनाप इहिपा याःगु खँ सगर्व न्ह्यथनातःगु दु ।

स्वयम्भूलाल श्रेष्ठं (१०५१-११०७), 'कूच विहारनाप नेपाःया वैवाहिक स्वापू' नांगु महत्वपूर्ण च्वखँ च्वयादीगु दु । उकिं सिइदु कोच विहारयात न्हापा 'कामपुतारी' नं धाः । कामरुपया कामाक्षी देवीया स्वापू कोच विहारनाप तसकं सती । साफल्य अमात्यया 'कामारु कामाक्ष र नेपाल' मेगु महत्वपूर्ण च्वखँ खः । उकी छथाय् च्वयातःगु दु -

'राजा विश्वसिंहया यक्व रानीपिं मध्ये मुख्य रानी रत्नकान्ति नेपालयाम्ह खः । थ्व हे नेपाली राजकुमारीनाप रतिकान्त उपाध्याय धाःम्ह पण्डित छम्ह नं आसाम वंगु खः, गुम्ह लिपा विश्वसिंहया नवरत्न मध्ये छम्ह जुल । (भाय्हिला) रानी रत्नकान्ति नेपालय् सुया म्हयाय् खः, माले मानि । थुगु इलय् नेपालय् ख्वपय् भुवन मल्ल (ने.सं. ६२५-६३९), रणवीर जीत मल्ल (६३९-६४३), प्राण मल्ल (६४४-६६८), येँय् सूर्य मल्ल (६४४-६५०), नरेन्द्र (अमर) मल्ल (६५८-६८०) जुजु जूगु खनेदु ।

कोच विहार जुयाः भूटान व अनं सँदेय् वनेगु अःपुगु लँपु दुगुलिं अन स्वतन्त्र मुद्रा चलन जूगु खनेदु । विश्वसिंहया काय् जुजु नरनारायणं (ने.सं. ६७५-७००) आपालं मुद्रा पिकाल । थ्व परम्परा वया काय् लक्ष्मी नारायण (७००-७८६) व अनं लिपा नं न्ह्यानावं वन । कोच विहारया ध्यबायात जुजुपिनि लिनां 'नारायण' पाखें नारायणी धायेगु याः । थ्व नारायणी मुद्रा अंग्रेज-कोच विहार सन्धि, ने.सं. ८९२ कथं पिकाये मन्त । थ्वयां न्ह्यः मध्यकालय् जुजु प्राणनारायणं थःगु शासनकालय् नेपाल संवत् छ्यलाः लुँया मुद्रा (ध्यबा) पिकाःगु जुयाच्वन । गुकिं स्वसःत्या दँ न्ह्यः नेपाल व कोच विहारया बांलाःगु मौद्रिक स्वापू नं दइगु खँया छुमां ब्यू ।

प्राणनारायणया नां नेपालया अभिलेखय् नं वःगु दु । प्रताप मल्लया हनुमानढोकाया ने.सं. ७६९या छगू अभिलेखय् संस्कृतं 'वीर नारायणया म्ह्याय् रुपमति, काय प्राणनारायण' धकाः वंशावलीइ बियातःगु दु । (श्रेष्ठ, ११०७) । प्रताप मल्ल (७६१-७९४)या हे स्वयम्भू अनन्तपुरया ने.सं. ७७५या अभिलेखय् वंशावलीइ बीगु सिलसिलाय् नेपालभाषां च्वयातःगु खँ थन न्ह्यथनबेह जू । गथे :-

'....विहारनगरया नायक... महाराजाधिराज श्रीश्री प्राणनारायण, केहेँ राजकुमारी श्रीश्री रुपमतिदेवी थ्वयात केहेँ राजकुमारी श्रीश्री अनन्त प्रियादेवी थ्वम्ह महारानी भूपकेशरी श्री कवीन्द्र जय प्रताप मल्ल देवस पत्नी जुरो । (अभिलात संग्रह ३)

नेपालया जुजु प्रताप मल्लं कोच विहारया जुजु प्राणनारायणया निम्ह केहेँपिं रुपमति व अनन्तप्रियानाप इहिपा याःगुलिं नेपाल व कोच विहारया स्वापू थीथीकथं जूवंगु

सीदु । थुकिया हे छगू विकसित रुप कोच विहारया मुद्राय् छ्यःगु नेपाल संवत् खः । कोच विहारनापया नेपालया स्वापू बारे मालेज्या यायेबह जू ।

लिधंसा

१. *अमात्य, साफल्य, वि.सं. २०४२, 'कामारु कामाक्षा र नेपाल', गरिमा, ३:८:३१ (साउन), पृ. १९-२३)*

२. *बज्राचार्य, गौतमबज्र र महेशराज पन्त (सं.), २०१८ अभिलेख संग्रह, भाग ३, (कार्तिक), पृ. १७-१८*

३. *वज्राचार्य धनबज्र, २०३० लिच्छविकालका अभिलेख, काठमाडौं, नेपाल र एशियाली अध्ययन केन्द्र ।*

४. *श्रेष्ठ, स्वयम्भूलाल, ने.सं. ११०७ 'कूचविहारनाप नेपाःया वैवाहिक स्वापू', खेलुइता:,(कछला), पौ २-१२*

५. *Dev, A., 1973, 'Coch Behar and Bhutan in the context of the Tibeten Trade', Kailash, 1:1, pp. 79-88*

६. *Mirashi, V.V., 1941, 'A gold coin of Prannarayana' JNSI, 3, pp. 9-9. (from Rhodes, etc. 1989)*

७. *Rhodes, N.G., K. Gabrischand c. Valdettaro, 1989. The coinage of Nepal : from the earliest times until 1911. London: Royal Numismatic society. Special publication No. 21*

नेपाल संवत्या प्रवर्तक शंखधर साख्वाः

❑ बद्रीलाल श्रेष्ठ

शंखधर साख्वाःया खँ ल्हायेबलय् नेपाल संवत् प्रवर्तन जूगु खँ नं न्ह्यःने वइ, वया लिसें यँ, लखु तीर्थया फि लुँ जूगु बाखं नं पिलू वइ । भीथाय् नेपालय् चले जुयावंगु व चले जुयाच्वंगु थीथी संवत् कलिगत संवत्, शक संवत्, विक्रम संवत्, इश्वी संवत् व नेपाल संवत् आदि खः । विक्रम संवत्, नेपाल संवत् व इश्वी संवत् थौंकन्हय् चले जुयाच्वंगु संवत् खः । थुपिं मध्ये नेपाल संवत्या विशेष महत्व दु ।

नेपाल संवत् भीगु देशया लः फसय् छम्ह सामान्य नागरिक नेवाः काय्मचा शंखधर साख्वाःया पाखें थौं स्वयां भिंछसः व नीन्हय्दँ अर्थात कलिगत संवत् ३९८१, विक्रम संवत् ९३६ कार्तिक शुक्ल प्रतिपदा म्हपुजा कुन्हु शुरु जूगु खः ।

नेपाल संवत् व म्हपुजा

नेपाल संवत् व म्हपुजा नखः छन्हुं हे हनेगु चलन जुयाच्वंगु वर्तमान सन्दर्भय् गुलिं गुलिं इतिहासकारतय्सं शंखधर साख्वाःजुं देशया सकल जनतायात ऋणं मुक्त यानाः थःगु मांदेय्या नामं न्हूगु संवत्सर न्ह्याकूगु लसताय् जन जनया आत्मविभोर जुयाः थःथःगु म्हगः पुजा यानाः ख्येंसगं कयाः भ्वय् नयाः गुगु लसता प्वंकल, उकिया हे संस्मरण स्वरुप नेवाःतय् म्हपुजा नापं न्हूगु नखः हनेगु चलन जुयावल अथवा नेपाल संवत् प्रवर्तनया लिसेलिसें म्हपुजा नं शुभारम्भ जुयावःगु खँ न्ह्यथनातःगु दु । थःगु थासय् तर्क बांमलाः मजू, तर वास्तविकता थथे मखु । मोहनि, स्वन्ति जक मखु भीगु आपालं नखःचखः पूर्वलिच्छवीकालं निसें हे अस्तित्वय् वयेधुंकूगु खनेदु । अझ थ्व म्हपुजा बुद्धकालीन

समाजय् हे स्वपुजाया रुपय् प्रचलित जुइधुंकूगु खनेदु। स्वन्ति नखःया बारे शास्त्रोक्त विधि उल्लेख जुयाच्वंगु नेपाल वर्ष- क्रिया ग्रन्थय् छगू श्लोक थन न्ह्यब्वये। थुगु शास्त्रोक्त विधि, सृष्टिकर्ता, ब्रम्हां नारदमुनियात कंगु धाइ -

'द्वादश्यांच त्रयोदश्यां चतुर्दश्यां तथैवचः।
अमावश्या प्रतिपदि द्वितीययायां कमाद वुधैः॥
गजं काकं तथा स्वानं गोलक्ष्मी स्वस्व देह कमः।
पूजायेत भ्रातां शास्त्र, विधिवत् सर्वमानवैः॥'

दकलय् न्हापां कार्तिक कृष्णपक्ष द्वादशी कुन्हु गणेद्यःया प्रतिक किसियात पुजा यायेगु, त्रयोदशी कुन्हु क्वः पुजा, चतुर्दशी कुन्हु खिचा पुजा, औसी कुन्हु सुथय् सा पुजा यानाः बहनी धन सम्पत्तिया देवी लक्ष्मी पुजा यानाः कार्तिक शुक्लपक्ष प्रतिपदा कुन्हु स्वपुजा (म्हपुजा ?) यायेगु व द्वितीया कुन्हु किजापुजा यायेगु शास्त्र सम्मत खँ उल्लेख जुयाच्वंगु दु। न्हापा न्हापा स्वन्ति नखः न्यान्हु जक मखु खुन्हु तक माने यायेमाःगु चलन दुगु व दकलय् न्हापांगु न्हि कुन्हु किसियात नं पुजा यायेमाःगु चलन दुगु खँ थुगु श्लोकं क्यं। थुगु श्लोकया आधारय् 'नेपाल संवत्'या प्रवर्तक जुयालि जक नेवाःतय् म्हपुजा यायेगु चलन दयावःगु मखु कि म्हपुजाया पावन दिनस नेपाल संवत् न्ह्याकूगु खँ स्पष्ट जूगु दु। म्हपुजा कुन्हु हे नेपाल संवत् न्ह्याकातःगुया नं छगू कारण दु। नेपाल संवत् शुरु जुइ न्ह्यः थन चले जुयाच्वंगु राजकीय संवत् नं कार्तिक कृष्ण औसी अर्थात लक्ष्मीपुजा कुन्हु पूर्ण जुयाः कार्तिक शुक्ल प्रतिपदा कुन्हु न्हूदँया सुर्य लुइगु अर्थात न्हूदँ हनीगु परम्परा कथं वहे तिथिकुन्हु पुलांगु संवत्या थासय् न्हूगु संवत् नेपाल संवत् १ न्ह्याकूगु खः। दसुया लागि लिच्छवी जुजु नरेन्द्रदेव (राज्यकाल : शक संवत् ५६७-६०३)या ख्वप अनन्त लिङ्गेश्वरया अभिलेख अंश छकूचा थन लुमंकेबह जू। संवत् ५८०या उगु अभिलेखय् 'हंशगृह द्वंग' धयागु थासय् कार्तिक कृष्ण अमावश्याया दिनय् सालतमाम जुइगु व कार्तिक शुक्ल प्रतिपदा कुन्हु न्हूदँ शुरु जुइगु खँ उल्लेख जुयाच्वंगु दु। थ्व अभिलेख ५८०+१३५=७१५ वि.सं अर्थात नेपाल संवत् शुरु जुइ स्वयाः निसः व नीछदँ न्हापायागु खः।

शंखधर साख्वाः

'शंखधर साख्वाः' उम्ह भाग्यमानी व्यक्तिया नां खः गुम्हेसिया सौभाग्यया कारणं 'न भूतो न भविष्यति' नेपाःया इतिहासय् छकःयां छकः जूगु सुवर्ण योगया फिकुइ वयागु दृष्टि लाःवन। अले वं न्यानाकाःगु व हे फि फुक्कं लुँ जुयाः ईश्वरीय वरदान स्वरुप अपार सम्पत्ति दसेंलि देशया धर्ति उत्पन्न जूगु सम्पत्ति भाःपाः व हे देशया लागि खर्च यानाः धन्य जुयावन। 'सम्वत्सर' थेंज्याःगु राजा महाराजा थेंज्याःपिंसं जक तयेफइगु महान् कीर्ति तयाः अमर जुयावन। 'साख्वाः' व हे कर्मशील व्यक्तिया थर खः, गुम्हेसिया कर्मफल 'नेपाल संवत्'या प्रादुर्भाव जुल। थीथी नस्वालं जाःगु

स्वांक्यब थें नेवाः समूह दुने थीथी जातजातिया भ्वलय् साख्वाः, धाख्वाः, सिंख्वाः व खिचाख्वाः धयागु थर नं दुगु जुल । साख्वाःया पूर्वरुप 'साख्वाल' खः ।

गुगुं गुगुं वंशावलीइ शंखधर साख्वाःयात शुद्र व्यापारी धयातःगु दु । थ्व हे खँ मेमेपिं इतिहासकारतय्सं नं नालाकायेगु यात । तर थ्व सही दृष्टान्त मखु, गलत वृत्तान्त खः । तर शंखधर साख्वाः अज्याःम्ह व्यापारी मखु, व छम्ह 'फँबन्जाः' खः । फँबन्जाः धयापिं शहरं तातापाक गांगामय् वनाः हचुवां खाद्यान्न न्याना हयाः थःगु नगर व वस्ती वस्तीया छेंखा छेंखाय् वनाः छम्ना निमना चाःचू मखु, फँ फँ न्यानाः मिइपिं व्यापारीत खः । वं न्यानकाःगु फिइ नं छुं रहस्य खनाः छम्ह व्यापारीया स्वभाव 'जूजूगु जुइ' धकाः न्यानाकाःगु जुइमाः । साख्वाः लः चले मजूपिं व थी मत्यःपिं जातित मखु । यदि 'साख्वाः' उलि क्वह्यंगु व वहिष्कृत थरया ल्याखय् लाःगु जूसा शंखधर साख्वाःयात पशुपति दुने अवश्य नं दुथ्याकी मखु । शंखधर छम्ह व्यापारी जक मखु, पशुपतिनाथया छम्ह परमभक्त नं खः धयागु खँ शंखधरकृत नेपाल संवत् पशुपतिनाथय् छ्वाःगु व पशुपति देगःया दक्षिण रिखे शंखधरया सालिक थापना यानातःगुलिं नं क्यं । अझ नेपाल संवत्या प्रवर्तन यानाःलि शंखधर साख्वाःजुं जीवनया अन्त्यकालय् तक नं पशुपतिया सेवा भक्तिइ तल्लीन जुयाः पशुपतिनाथया हे शरणय् च्वनाः पशुतिनाथया हे श्रीचरणय् जीवन उत्सर्ग यानावंगु खँ वंशावलीकारतय्सं उल्लेख यानातःगु दु । शंखधर साख्वाः पशुतिनाथया परमभक्त जुयाः जक मखु नेपाल संवत्या प्रवर्तकया रुपय् नं पशुपति मन्दिर लागा दुने साख्वाःजुया सालिकयात स्थान बियातःगु खः । शंखधर साख्वाःया उगु सालिकय् जनै क्वखायातःगु नं खनेदु । शुद्रयाके जनै दइमखुगु जुयाः नं शंखधर साख्वाः 'शुद्र' जातियाम्ह मखु धयागु प्रमाणित याः । उगु सालिकया विषयय् कयाः 'नेपाल संस्कृति' साहित्यिक लय्पौया सम्पादन व प्रकाशक एवं विद्वान संस्कृतिविद् छत्रबहादुर कायस्थजुं 'पशुपति दुने च्वंगु सालिक शंखधरया सालिक मखु, काभ्रे जिल्लाया पाँचालनगर पन्तीया छम्ह तःधंम्ह व्यापारीया सालिक खः धकाः यैं, पलिस्था पुचःया ख्वाःपतिइ छगू अन्तर्वार्ताया भ्वलय् थःगु बिचाः प्वंकादीगु दु । तर थ्व खँ थप अनुसन्धानया विषय जूगुलिं मेमेपिं विद्वानत सहमत जूगु खनेमदुनि ।

प्रचलित लोकोक्ति कथं शंखधर साख्वाःया छेँ यैं, मरु सतःया इलाछेँपाखे धाःगु न्यनेदु । निश्चित गुगु छेँ खः, वय्कःया वंश छु खः अले वय्कःया सन्ततिया रुपय् आः सु सु दनि, थ्व नं गहन अनुसन्धानया विषय जुयाच्वंगु दु । नेपाल संवत्या प्रवर्तन यानाःलि शंखधर साख्वाःजुं तयावंगु मेगु कीर्ति कंकेश्वरीया चीभाः झीगु न्त्यःने दनाच्वंगु थें वय्कःया मेमेगु नं कीर्ति गनं लुयावइ तिनि ला, थ्व खँय् नं झीसं आः हे बिचाः यायेमाःगु दु । 'नेवाः महागुथिं' थ्व ज्याया भाला काःगु खः । महागुथिया पलाः गन थ्यन, थ्व खँ नं चर्चाय् वयेमाःगु दु । शंखधर साख्वाःयात नेपाल संवत्या प्रवर्तक कथं राज्यं राष्ट्रिय विभूति घोषणा याःगु थ्वदँ दयेधुंकाः नं नेपाल संवत् राष्ट्रियस्तरय् प्रयोगय् हयेगु खँय् सरकार मौन जुयाच्वं थें नेवाः महागुथि नं मौन जुयाच्वंगुलिं नेपाल संवत्यात राष्ट्रिय

मान्यता बीकेगु कुतः झन झन ख्वाउँया वं थें खनेदयाच्वंगु दु ।

नेपाल संवत्या सन्दर्भय् जुजु राघवदेव

नेपाल संवत्या प्रवर्तकया बारे लुमंके माःगु छता खँ ध्व नं खः कि नेपाल संवत्या प्रवर्तन मल्लकालय् जूगु मखु, उत्तर लिच्छवीकालय् जूगु खः । नेपाल संवत्या प्रवर्तनया लागि थुकिया प्रणेता शंखधर साख्वाःयात उजं ब्यूम्ह येँया जुजु राघवदेव ठकुरी सूर्यवंशी जुजु मानदेव स्वम्हम्हेसिया तःधिम्ह काय् खः । उगु ईया यल, ख्वपया समकालिन जुजुपिं कथंलि जयदेव स्वम्ह व आनन्ददेव न्हापांम्ह खः । येँ, यल व ख्वपय् राज्य यानाच्वंपिं थुपि स्वम्हं दाजुकिजा खः ।, अर्थात जुजु मानदेवया काय्पिं खः । ध्व इलय् ख्वप लाय्कूया राजज्योतिष सिद्धिवंतं फलाना दिनया फलानागु मुहूर्तय् येँ लुँखुतीर्थया फि कयाहल धाःसा प्यन्हु लिपा उगु फि लुँ जुइगु सुवर्णयोगया शास्त्रोक्त खँ जुजु आनन्ददेवया न्यःने बिन्ति याःगु जुल । नकतिनि नकतिनि न्हूगु राज्य स्वनाः राज्यारम्भ यानाच्वंम्ह जुजुया मुख्य उद्देश्य धयागु हे देशयात तःमि यानाः देमितयत सुख सुविधां सम्पन्न यायेगु जुयाच्वनी । उकिया लागिं अपार सम्पत्ति नं माःगु हे खत । राजज्योतिषीया सल्लाह कथं जुजु आनन्देवं उगु ब्रम्हमुहूर्तया फि कायेत प्यम्ह भरियात येँ देशय् छ्वयाहःगु जुल । तर उकिया भोग भाग शंखधर साख्वाःया भाग्यय् लानाच्वन । वयां लिपा छु जुल ध्व खँ झीसं यक्व हे न्यनेकने यायेधुंगु जुल । बरु जुजु आनन्ददेवया हे खँ छकूचा तने ।

जुजु आनन्ददेव न्हापांम्हसिनं दकलय् न्हापां ला यल देशय् च्वनाः थः दाजु जुजु जयदेव स्वम्हम्हेसित हे राजकाजया ज्याय् ग्वाहालि यानाच्वंगु जुल । लिपा गांया गां जुयाच्वंगु भक्तग्राम (थौंकन्हय्या ख्वप देशय्) वनाः 'भक्तपुर' नामं न्हूगु राज्य स्वनाः शक संवत् ७९५ अर्थात वि. सं. ९३० माघकृष्ण प्रतिपदा सोमवाः कुन्हु गद्दीइ च्वंगु जुल । ध्व हे जुजु आनन्ददेवं बनेपाया न्हय्गां मिले यानाः बनिकापूर नामं न्हूगु राज्य थापना याःगु जुल ।

जुजु आनन्देवं नीदँ तक ख्वप देशय् राज्य यानावंगु खँ 'राजभोगमाला' वंशावलीइ उल्लेख जुयाच्वंगु दु । थुकथं येँ, यल व ख्वप देशय् कथंलि राघवदेव, जयदेव व आनन्ददेव स्वम्ह दाजुकिजा स्वथाय् च्वनाः राज्य न्ह्याकावंगु सन्दर्भय् बिचार यायेबहगु छता खँ छु खनेदु धाःसा इतिहासकारतय्सं नेवाः जुजु यक्ष मल्लया मृत्यु लिपा वया काय्पिनि थःथः हे जुजु जुयाः राज्य संचालन यायेगु उच्च मनोकांक्षाया कारणं विशाल नेपाल मण्डल खण्डल जुयाः कमजोर जुयावन....' धकाः मल्ल जुजुपिंत द्वपं बियातःगु दु । तर नेपाल मण्डल उत्तर लिच्छवीकालय् हे खण्डल जुयाच्वने धुंकूगु खँ सुनानं वाःचायेकूगु खनेमदु ।

थुखे येँ देशय् शंखधर साख्वाःयाके अपार धनसम्पत्ति दसेंलि उगु सम्पत्तिं देश व जनताया हितकल्याण जुइगु छुं पुण्यकर्मया ज्याय् अथवा धर्मकर्मया ज्याय् खर्च यायेमाली धयागु धर्मचित्त दयेकाः त्वाःबाःयापिं गण्यमान्य, भद्रभलादमी, पण्डित, पुरोहित व बुजुर्गपिंलिसे

सल्लाह साहुति यानास्वःबलय् देशय् साहुमहाजन व जमिन्दारतय्गु ऋणया भारं क्वचिनाः दयनीय जीवन हनाच्वंपिं दुःखी दरिद्र सकसियागु ऋण मोचन यानाः देशया नामं न्हूगु संवत्सर न्ह्याकेगु खँ निर्णय जूगु जुल । उब्लेयागु नियमकथं चक्रवर्ती जुजु व मेमेपिं जुजुपिंत नं न्हूगु संवत् हिलेगु अधिकार ला अथें नं दुगु हे जुल । लिसें देशया जनतां नं देमित सकसिगुं ऋण मोचन यानाः जुजुयात थःके च्वंगु सम्पत्तिया स्वब्वय् छब्व दस्तूर पुलाः थःगु इच्छां न्हूगु संवत् न्ह्याकेगु जन-अधिकार नं दुगु जुल । शंखधर साख्वाःजुं नं अथे हे यानाः प्रचलित शक संवत्या थासय् 'नेपाल संवत्' न्ह्याकेत यैंयाम्ह जुजु राघवदेवयाके उजं कयाः थुगु संवत् न्ह्याकूगु जुल ।

वंशावलीइ खनेदुगु त्रुटी

नेपाल संवत् न्ह्यानाः न्यासः दँ पुलेधुंकाः नेपाल संवत् हे राजकीय संवत्या रुपय् न्ह्यानाच्वंगु मल्लकालीन युगय् जुजु जयस्थिति मल्लं निर्माण याकूगु नेपाः देय्या सर्वप्राचीन वंशावली 'गोपालराज वंशावली'इ नेपाल संवत् प्रवर्तन थेंज्याःगु राष्ट्रिय महत्वया महान् घटनाया बारे छुं हे उल्लेख जुयामच्वंगु झीगु लागि जक मखु, वंशावली निर्माणकर्तातय्गु लागि नं तःधंगु दुर्भाग्यया खँ खः । अनं सलंसः दँ लिपा च्वयातःगु 'केशर वंशावली' व 'नेपाल वंशावली'इ लिच्छिवि जुजु राघवदेवया राज्यकालय् न्हूगु संवत् शुरु जूगु खँ लुयावल । थुकी नं संवत् न्ह्याकूम्ह प्रणेता शंखधर साख्वाःया नां उल्लेख मयासे जुजुया नां जक उल्लेख यानातल । गुकिं यानाः थुगु नेपाल संवत् जुजु राघवदेवं न्ह्याकूगु खः ला वा शंखधर साख्वाःजुं न्ह्याकूगु खः धयागु खँ स्पष्ट मजुल । उगु निगू वंशावलीइ नं जुजु राघवदेवया राज्यकालय् न्हूगु संवत् शुरु जूगु खँ थथे बियातःगु दु ।

'राजा श्री राघवदेव देव वर्ष ६३ मास ६ ॥
श्री पशुपति भट्टारके सम्वत्सर प्रवृत्तिः कृताः ॥'

केशर वंशावली ने.सं ८५५

राजा श्री राघव वर्ष ६३ मास ८ ॥
श्री पशुपति भट्टारके सम्वत्सर प्रवृत्ति कृताः ॥'

नेपाल वंशावली, वि.सं. १८४७

च्वय्यागु वाक्य कथं जुजु राघवदेवया जीवनकाल खुइस्वदँ व खुला अथवा च्याला धयागु सीदु । अथेहे उम्ह जुजुया पालय् श्री पशुपतिनाथस् न्हूगु संवत् देछाःगु यानाः तिना खँ स्पष्ट जूगु दु । तर न्हूगु संवत्या नां छु खः ? अले थ्व न्हूगु संवत्या प्रवर्तक सु खः ? थ्व निता खँ लिकुनाच्वंगु दु । थुकिं यानाः गुलिखेय् इतिहास निर्माता व शोधकर्तात नं भ्रमय् लानाः छखेर जुजु राघवदेवयात न्हूगु संवत्सर न्ह्याकूम्ह प्रवर्तकया रुपय् चर्चा याःगु खनेदतसा मेखेर जुजु राघवदेवं न्ह्याकूगु न्हूगु संवत् 'तम्बूल संवत्' धकाः नं उल्लेख यानाहल । वंशावलीकारतय्गु असावधानीया कारणं 'नेपाल संवत्' व थुकिया प्रणेता शंखधर साख्वाःजुया तःधंगु योगदान विवादया घेराय् लानावन । तर सत्य

खँ सत्य जुयाः पिहां वयेत छुं भतिचा ई ला अवश्य हे काइ, वयेत वइ । अथे हे धयाथें नेपाल संवत्या सन्दर्भय् भुनाच्वगु भ्रमया जाल थुकथं चब्बुनावंगु दु । सत्य खँ ला छु खः धाःसा जुजु राघवदेव थम्हं हे छुं संवत् न्ह्याकूगु मदु । विद्वानतय्सं गुगु 'तम्बूल संवत्' न्ह्याकल धकाः चर्चा यानातल, उगु कथि तम्बूल संवत् गनं प्रयोग जुयाच्वंगु दसु आःतक लुयावःगु मदुनि । अय्जुयाः ध्व खँ निराधार साबित जूगु दु । अथे हे नेपाल संवत् जुजु राघवदेव थम्हं हे न्ह्याकूगु मखु धायेत च्वय् न्ह्यथनागु वाक्यं पुष्टि यानाच्वंगु दु ।

जुजु राघवदेवया पालय् प्रचलित जूगु नेपाल संवत् यदि जुजु थम्हं हे न्ह्याकूगु खःसा वंशावलीया उगु वाक्यया निगूगु भ्वलय् ....तेन श्री पशुपति भट्टारके सम्वत्सर प्रवृत्तिः कृताः' धयागु खँ उल्लेख जुइमाःगु खः । तर थन 'तेन' खँग्वः मतसे '.....पशुपति भट्टारके सम्वत्सर प्रवृत्तिः कृताः' जक उल्लेख जुयाच्वंगुलिं नेपाल संवत् जुजु राघवदेव थम्हं हे न्ह्याकूगु मखसे उगु संवत्या प्रवर्तक मेम्ह हे खः धयागु खँ सीदु । हाकनं मेगु छगू खँ नेपाल संवत् जुजु थम्हं हे न्ह्याकूगु खःसा थुगु संवत्या नां 'श्री मन्नेपालीका संवत्' मजुसे राघवराज संवत. 'नेपालराज सम्वत्' थथे छुं जुइमाःगु खः । नेपालय् प्रचलित जुयावंगु व प्रचलित जुयाच्वंगु प्यंगू संवत् उत्कीर्ण जुयाच्वंगु दकलय् पुलांगु यल, लुँहितियागु जुजु धर्म मल्लया ने.सं. ५२४या शिलालभिलेखय् संवत्या नां व ल्याः थथे अंकित यानातःगु दु ।

श्री कलिगत वर्ष ४५०५
श्री विक्रमराज वर्ष १४६१
श्री शकराज वर्ष १३२६
श्री मन्नेपालीका वर्ष ५२४

च्वय्यागु अभिलेखय् विक्रम संवत् व शक संवत् जुजुपिनि पाखें न्ह्याकातःगु जुयाः विक्रमराज व शकराज नां उल्लेख जुयाच्वंगु जुल । अले कलिगत संवत् व नेपाल संवत् जुजुपिंसं न्ह्याकूगु मखुगु जुयाः ध्व निगुलिं संवत्य् 'राज' खँग्वः उत्कीर्ण यानामतःगु खः । नेपाल संवत्या प्रणेता जुजु राघवदेव मखसे शंखधर साख्वाः धयागु खँ न्हाय्कं थें छर्लङ्ग जूगु हे कारणं पञ्चाङ्ग निर्माणकर्तातय्सं 'शंखधरकृत नेपाल संवत्' धकाः पञ्चाङ्गय् उल्लेख याना वयाच्वंगु दु । गुकिं यक्व यक्व भ्रम निवारण जुया वनाच्वंगु दु ।

फि लुं जुइ कि मजुइ ?

गुलिं गुलिं इतिहासकारतय्सं 'फि लुँ जूगु खँ पत्याः यायेबह मजू, शंखधरं व्यापार यानाः कमे याःगु ध्यबां हे देशयात ऋण मोचन यानाः संवत् न्ह्याकल जुइ...' धकाः च्वयातःगु लेख जिं ब्वनागु दु । फि लुँ जुइ वा मजुइ, ध्व खँ छखे हे तये । छम्ह फँबञ्जाः, सामान्य व्यापारीं कमे याःगु ध्यबां देशय् दक्व जनतायागु त्यासा पुले फइ मफइ ? न्हापां ध्व बिचाः यायेमाः थें जितः ताः । फि लुँ जुइ मजुइ ? ध्व छगू दैवीय चमत्कारया खँ खः । चमत्कारयात माने यायेगु लाकि मयायेगु ? झीसं गुलि नं धार्मिक

रीतिरिवाज, धर्म कर्म, नखःचखः व संस्कृति हना वयाच्वना, थ्व फुक्कय् छगू छगू चमत्कारया बाखं अवश्य हे दु। चमत्कार व अलौकिक शक्तिं सम्पन्न मजूगु धार्मिक संस्कृतिया छुं बाखं हे मदु। सुवर्णयोग नं छगू चमत्कार हे खः। विश्वास यायेगु व मयायेगु खँ जक खः, विश्वास याःसा ल्वहँतय् नं द्यः लुइ, विश्वास मयाःसा द्यः नं ल्वहं जुइ। देव देवीया अस्तित्वय् विश्वास यानाः हे भीसं मूर्ति पुजा याना वयाच्वनागु खः। अले पूजाफल प्राप्त जूगुया अनुभव नं भीसं याना हे च्वना। मखुसा थुलि थुलिमछि देवदेवीया पुजा अर्चना, आराधना-उपासना छाय् यानाच्वनागु ? द्यः सुनां खंगु दु ला ? अय्सां द्यः दु धकाः भीसं विश्वास यानाच्वना। विश्वासं विश्वासया मत च्याकी। द्यः माने याःम्हेसिनं द्यःया भाव खंकी। तुकि मत छप्वालं कोथा छकुतिं जः खयेकी थें छगू पुञ्जं हे जग ज्योतिर्मय जुइकी। सुपाँय् पतिकं वहःया सि (घेरा) दइ थें हरेक फिइ लुँया अंश नं अवश्य हे दइ। अथे जुयाः हे फिइ लुँ मालाः जीविका याइपिनिगु ल्याः नं थन म्हो मजू।

लुँ लुयावःगु तीर्थ जुयाः हे उगु तीर्थया नां लुँखुसि अर्थात लुँखुतीर्थ नामं प्रख्यात जूगु खः। अथे नं तन्त्रविद्या व ज्योतिषविज्ञान धयागु मिथ्या मखु, बाखं जक नं मखु धयागु खँ भीसं प्रत्यक्ष अनुवभ यानाच्वनागु दु। अज्याःगु सुवर्ण योगया ब्रम्हमुहूर्त आः हाकनं चूलाइगु योग दु लाकि मदु थ्व खँय् शास्त्रज्ञतय्सं बिचाः यायेमाःगु दु।

थीथी नामं चले जूगु नेपाल संवत्

नेपाल संवत् न्ह्यायेधुंकाः नं थ्व संवत् नेपाल संवत्या हे नामं पिहां वये थ्यंमथ्यं सत्या दँति लँच्वने माल। व स्वयाः न्हापा थ्व संवत् थीथी नामं थःगु अस्तित्वय् वयाच्वंगु जुल।

नेपाल संवत्या शुभारम्भ जुयाःलि थुकिया प्रणेता शंखधर साख्वाःया जीवनकालय् हे तयार जूगु दकलय् न्हापांगु वास्तुं निर्माण सम्भवतः यँ कंकेश्वरीइ च्वंगु चीभाः खः। थुगु चीभाः ने.सं ६-७ पाखे निर्माण जूगु अनुमान यानातःगु दु। अले थ्व संवत् छ्यलाः तयातःगु सर्वप्राचीन अभिलेखया रुपय् यँ, वंघः आजुद्यः आकाश भैरव)या अभिलेख लुयावःगु दु। आजुद्यःया देगः दुने पुलां पुलांगु अभिलेख मालेगु भ्वलय् नेपाल संवत् १ अंकित अभिलेख लुयावःगु खँ 'आः आजुद्यः यँया नमूना सम्पदा जुइ' नांयागु च्वसुइ च्वमि भाजु रविन्द्र महर्जनजुं उगु खँ न्ह्यथनादीगु दु। स्वयादिसँ सन्ध्या टाइम्स न्हिपौ (दँ ६ ल्याः २५)। थुगु अभिलेख लुयावये स्वयाः न्ह्यः यल मंगलबजाःया ग़ाःहितिइ च्वंगु जलद्रोणिया अभिलेख सर्वप्राचीन अनुमान यानातःगु खः। उगु अभिलेखय् 'ऊँ सम्वत् माता' उत्कीर्ण जुयाच्वंगु दु। थन उत्कीर्ण जुयाच्वंगु माता खँग्वलं थुलि हे ल्याः धकाः क्वःछी मफइगु अवस्था दुसां 'माता' खँग्वलं 'मातृका' अर्थबोध जुइगुलिं प्रचलित अष्टमातृकायात कायेबलय् थुकिया अर्थ 'नेपाल संवत् ८' धयागु सीदु। तर यल देय्या मातृका देवीया रुपय् 'दश महाविद्या' अतिकं प्रसिद्ध जुयाच्वंगुलिं थ्व 'संवत् माता खँग्वलं ल्याः १०' यात नं संकेत यानाच्वंगु जुइफु। अर्थात यल मंगल् गाःहितिइ च्वंगु जलद्रोणिया

उगु अभिलेखय् 'ऊँ सम्वत् माता' उत्कीर्ण जुयाच्वंगुयात नेपाल संवत् '८' अथवा '१०'या अर्थय् कायेमाःगु खनेदु। गथेकि ख्वप देया प्रसिद्ध न्यातपौ देगः पूर्ण जूगु अभिलेखय् संवत्या रुपय् 'नसेंच्याया दथुस नसें ताङाव' अभिलेखीकृत जुयाच्वंगुलिं उकिया अर्थ ने.सं. ८२२ माने यायेगु जुयाच्वंगु दु स्पष्ट रुपं हे संवत् १० अंकित जुयाच्वंगु अभिलेख मध्यपुर विश्व विनायक मन्दिरया अभिलेख खः। नेपाल संवत्या प्रवर्तन जुयाःलि निर्मित जूगु दकलय् न्हापांगु देगः नं सम्भवतः थ्व हे जुइमाः।

अनं लिपा आकाशय् नगु थी थें थीथी हस्तलिखित ग्रन्थया पुष्पिका वाक्ययू नं नेपाल संवत् पुलुपालु खनेदयावल। 'लंकावतार' संवत् २८, 'अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता' संवत् ४०, 'किरणतन्त्र' संवत् ४४, 'सौर सिद्धान्त' संवत् ६१ अथे हे 'उष्णीषविजयनामधारणी' संवत् ८८ थुपिं फुक्कं नेपाल संवत् शुभारम्भिक कालय् निर्माण जूगु हस्तलिखित ग्रन्थ खः।

'नेपाल संवत्' नेपाल संवत् हे खँग्वलं अभिलेखिकृत जुयाः पिहां वयेत सत्याति दँ लगे जूगु खँ च्वय् हे नं धायेधुंगु दु। अथे हे दकलय् न्हापां नेपाल संवत्सर अभिलेखीकृत जुयाः पिहांवःगु सर्वप्राचीन ग्रन्थ कलकताया एस.के. बालसरस्वतिजुया संकलनय् दुगु ने.सं. १४८या 'अष्ट साहस्रिका प्रज्ञापारमिता' खः। उगु ग्रन्थय् 'राजा वसु मनु प्रथिति (१४८) श्रीमान् नेपालवत्सरे प्रगते माघशुक्ल दशम्यां राज्ञ श्री रुद्रदेवस्य...' उल्लेख जुयाच्वंगु दु। अनं लिपा लिपाया ग्रन्थ 'शिवधर्माशास्त्र' ग्रन्थ छगुलिइ नेपाल सम्वत्सरे २९० उल्लेख जुयाच्वंगु दुसा मेमेगु ग्रन्थ अष्टसाहस्रिका प्रज्ञा पारमिता नांयागु ग्रन्थय् पुष्पिका वाक्ययू कथंलि 'नेपालवत्सरे' ३२३, 'नेपालब्द गत सम्वत्' ३३६, नेपाल संवत् ३४४ उल्लेख जुयाच्वंगु दु। अनं लिपा लिपाया फुक्कं धयाथें ग्रन्थय् नेपाल संवत् हे उल्लेख जुयावःगु खनेदु। थ्व हे कालावधी च्वयातःगु 'क्रियाकलागुणोन्तर' नांयागु सफूया ग्रन्थ पुष्पिकाय् 'नेपालदेशीय संवत् ३०४' उल्लेख यानातःगु दु। नेपाल संवत्यात श्री श्री नामं छ्यलेगु भ्वलय् थ्व संवत्यात 'स्वयम्भू संवत्' या नामं नं छ्यलातःगु खनेदु। कैम्ब्रिज पुस्तकालयय् संग्रहित जुयाच्वंगु 'अस्वघोटवानन्दिमुखा अवदान' नांयागु हस्तलिखित ग्रन्थय् 'स्वयम्भू संवत् ८४१' उल्लेख यानातःगु दु।

थीथी सफूया पुष्पिका वाक्ययू थीथी नामं नेपाल संवत् प्रयुक्त जुयाच्वं थें हे थाय्थासय् शिलाभिलेखय् नं थीथी नामं हे नेपाल संवत् प्रयुक्त जुयाच्वंगु खनेदु। यल, लुँहितिइ च्वंगु संवत् १०६या अभिलेख, यल घाँय्बुँया संवत् १०७या अभिलेख, अथे हे ख्वप देय्या भैरवस्थानया संवत् १२५या अभिलेख आदिस नेपाल संवत् हे उत्कीर्ण जुयाच्वंगु दु। अथे हे इचंगुया संवत् ३०२या अभिलेखय् नेपालवत्सर उल्लेख जुयाच्वंगु दुसा यल पिम्बहाःया संवत् ४७९या अभिलेखय् नेपालीकसम्वत्सर व स्वयम्भूया संवत् ४९२या अभिलेखय् नेपाल संवत् उत्कीर्ण जुयाच्वंगु दु। अले पशुपति देवपाटनस्थित जयबागेश्वरीया संवत् ५०८या अभिलेखय् नं नेपालिक सम्वत्सर उल्लेख जुयाच्वंगु दु। नेपाल संवत् नेपालभाषा व नेपाल लिपि हे उत्कीर्ण जुयाच्वंगु दकसिबय् पुलांगु अभिलेख

नेपाल संवत् ११९ या ख्वप जगन्नाथ देवकुण्डया अभिलेख खः । उगु अभिलेखय् दकलय् न्हापां 'स्वस्ति श्रीश्रीश्री रुबलेगताम्यां नामः श्रीश्री जगन्नाथ' धकाः जगन्नाथ द्यःया स्तुति यानातःगु दु । अनं लिपा मध्यभागय् नेपाः देय् व नेपाःमितय्गु हित कल्याणया कामन्तार्थ जगन्नाथ द्यः स्थापना जूगु खँ उल्लेख यानातःगु दु । लिपांगु भागय् नेपाल संवत् ११९ जेष्ठशुक्ल द्वितीयया पावन दिनस श्री जगन्नाथ नामं जगन्नाथ पुखू नं स्थापना याःगु खँ दु । नेपाल संवत्या तिथिमिति कथं वि.सं. १०५६ ज्येष्ठ सोमवाः, ई.सं. ९९९ मे २१ जुल । उगु इलय् नेपाः देशय् लिच्छवी जुजु रुद्रदेवं शासन न्ह्याकाच्वंगु जुल । थीथी ग्रन्थया ग्रन्थ पुष्पिका व थीथी अभिलेखय् नेपाल संवत् नां उत्कीर्ण जुयाच्वं थें आतक लुयावःगु मध्ये सर्वप्राचीन खनेदुगु ने.सं. १०३या वाकुपतिइ नं नेपाल संवत् नां उल्लेख जुयाच्वगु दु । थ्व वाकु-पौ यल देय्या रुद्रवर्णमहाविहारय् सुरक्षित जुयाच्वंगु दु ।

थुकथं उत्तर-लिच्छवीकालय् आकाशय् नगु थी थें छुं छुं शिलाभिलेख व ग्रन्थ पुष्पिकाय् जक पुलुपालु खने दयावःगु नेपाल संवत् लिच्छवी वंशया विलय व मल्ल वंशया उदय जुसेंलि मल्लकालया छगू पुरा कालखण्डय् देशभाषा नेपालभाषा व राजकीय संवत् नेपाल संवत्या रुपय् सर्वज्ञ व्यवहारय् वःगु जुल । नेपाल संवत् ८८८ सालया येँयाः पुन्हिनिसें मल्लकालया विलय व शाहकालया उदय जुइवं सरकारी ज्याखँय् छ्यलीगु संवत् वहे पुलांगु आयातित संवत् शक संवत् व विक्रम संवत् व्यवहारय् वःसां जनस्तरय् थौंतक नं अविछिन्न रुपय् नेपाल संवत् व्यवहारय् वयाच्वंगु दु । थ्व धयागु नेपाल संवत् व थुकिया प्रणेताया जक सम्मान मखु, देशया नं सम्मान खः । छ्वायधाःसा थ्व जुजु व व्यक्ति विशेषया नामं ब्वलंगु संवत् मखु, देशया नामं जन्मे जुयाः देशया हे लःफसय् ब्वलंगु नेपाल देशीय मौलिक संवत् खः ।

मुद्राया इतिहासय् नेपाल संवत्

मुद्राया प्रचलन नेपाः देशय् उत्तर प्राचीनकालंनिसें हे जुइ धुंकूगु खनेदु । इश्वीया न्यागूगु शदी नेपाः देशय् राज्य न्ह्याकूम्ह जुजु मानदेव न्हापांम्हेसिगु राज्यकालय् पिदंगु 'मानाङ्क' मुद्रा हे नेपाः देय्या सर्वप्राचीन मुद्रा खः, तर मध्यकाल स्वयाः न्ह्यः गुलि नं मुद्रा बजारय् वल, अज्याःगु मध्ये गुगुं नं मुद्राय् छुं नं कथंया संवत् उल्लेख जुयाच्वंगु मदु । नेपालया मुद्राय् दकलय् न्हापां संवत् प्रकीर्ण जुयाः पिहां वःगु मुद्रा नेपाल संवत् ७५१ अंकित यलया जुजु सिद्धिनरसिंह मल्लया मुद्रा खः । अथे हे जुजु सिद्धिनरसिंह मल्लया ने.सं. ७५९ अंकित मेगु छगू नं मुद्रा पिहां वःगु जुल । थ्व मुद्रा थौंकन्हय् राष्ट्रिय संग्रहालय, छ्वाउनीइ संग्रहित जुयाच्वंगु दु । अनं लिपा हे तिनि ख्वप व येँया जुजुपिसं नं थःगु मुद्राय् संवत् अंकित यायेगु चलन दयेकाहःगु खः । थुगु चलन मल्लकालय् जक सीमित मजुसे शाहकालय् नं लागू हे जुयाच्वंगु जुल । मल्लकालय् हे यल देशय् गोरखाली जुजु पृथ्वीनारायण शाहया किजा दलमर्दन शाहं राज्य याःगु इलय् पिहां वःगु मुद्राय् नं नेपाल संवत् हे अंकित जुयाः पिहां वःगु खनेदु । दलमर्दन शाहं यल देशय् ने.सं.

८८४-८८५ दच्छि जक राज्य याःगु खनेदु । थथे नेपाल संवत् अंकित नेपाःया मुद्रा नेपाः देशय् जक मखु तिब्बतया बजारय् नं चलनचल्ती जूगुलिं झीगु मुद्रायात मध्यकालय् अन्तर्राष्ट्रिय बजारय् नं मान्यता बियातःगु खनेदु ।

भाषिक रूपय् नेपाल संवत्

नेपाल संवत् नेपाल देशीय मौलिक संवत्या रुपय् नेपाः देय्या लःफसय् जन्मे जुयाः थन ब्वलनाः थीथी नामं छ्यलाबुला जूगु खँ च्वय्यागु संक्षिप्त वर्णनं प्रमाणित जुइधुंकूगु दु । थुकिया प्रणेता शंखधर साख्वाः नेपाःमांया कायमचाया लिसें व छम्ह नेवाः मचा नं खः धयागु खँ 'सद्धर्मपुण्डरिक' नांयागु हस्तलिखित ग्रन्थया पुष्पिका वाक्यं पुष्टि यानाच्वंगु दु । उगु ग्रन्थया पुष्पिका वाक्यय् 'नेपालभाखा सम्वत्' ८०१ उल्लेख जुयाच्वंगु दु । थज्याःगु प्रमाण मेमेगु नं दइतिनि, मालेकुले यानावन धाःसा लुयावइगु सम्भावना यक्वं दु ।

शंखधरया नामं उत्कीर्ण जुयाच्वंगु नेपाल संवत्

गुलिखे इतिहासकारतय्सं नेपाल संवत् जुजु राघवदेवं चले याःगु संवत् धकाः प्रमाणित यायेत स्वयाच्वंगु दु । तर थ्व खँ गब्लें नं प्रमाणित जुइ फइमखु धकाः क्वय्यागु अभिलेखं कनाच्वंगु दु । थ्व अभिलेख अभिलेख जक नं मखु नेपाल संवत्या प्रणेता शंखधर साख्वाःजुया उच्च योगदानयात लिकुंकेत स्वइपिनिगु लागि थ्व छगू साधना-मन्त्र नं खः । ख्वप जेलां त्वाःया फल्चाय् तयातःगु नेपाल लिपिं च्वयातःगु व नेपाल संवत् ८२७ अंकित नेपालभाषाया थुगु अभिलेखय् शंखधर साख्वाःया नां समेत उल्लेख जुयाच्वंगु दु । अभिलेखया मूल पाठ थथे खः । *स्वस्ति । ऊँ अद्यबाराह कल्पत्यादि ॥ संखजोग वसू श्चैव मासि माधव कृष्णया । ब्रम्ह तिथि तस्या जीव-जीर्णे उद्धारत दिने ॥ अथः नेपालभाषा शंखा सम्वत् ८२७ वैशाख कृष्ण दशमी उत्तभद्र नक्षत्र वृहस्पतिवार थ्व कुन्हु श्रीश्रीश्री विष्णु प्रीतिन श्री २ ज य भूपतीन्द्र मल्ल देव महाराजा प्रमाण हाकु भरोसा बेलास चूकूति प्रमुखन मनहोल सिजी व त्वार नायक रामचन्द्र त्वार नायक जेला टोलया पञ्च सकनूस्यनं थ्व फले जीर्णउद्धार याडा थ्व फल सुनानं कचंगल उपर्द्रव याडाव सेनकरसा पञ्च महापातक, जेलाँ टोलया लोकन विचार याडाव सल्हा आदिन याडाव यातसा श्री ३ शिवलिं थापना याडाया पुण्य लाकः ॥शुभ॥'*

ख्वपया भक्ति जुजु भूपतीन्द्र मल्लया राज्यकालय् जेलाँ त्वाःया जीर्ण जूगु फल्चा जीर्णोद्धार यानाः शिवलिङ्ग थापना यानाः स्थापना याःगु उगु शिलाभिलेखया स्वंगूगु भवःया न्हय्गू व च्यागूगु पादय् शंखा सम्वत् ८२७ उत्कीर्ण जुयाच्वंगु शंखा खँग्वः शंखधरया छोटकरी नां खः । नेपाल संवत् प्रवर्तन जुयाः च्यासः व नीन्हय्दँ लिपा थापना जूगु थुगु शिलाभिलेखया शंखा खँग्वलं नेपाल संवत्या प्रणेताया रुपय् शंखधर साख्वाःजुया म्हसिका ब्वयाक्यंगुलिं नेपाल संवत्या सन्दर्भय् थुगु अभिलेखया नं विशेष महत्व दुगु जुल ।

अन्तर्राष्ट्रिय जगतय् नेपाल संवत्या स्थान

नेपाः देशय् बहुप्रचलित जुयाच्वंगु नेपाल संवत् राष्ट्रिय संवत् जक मखु अन्तर्राष्ट्रिय संवत् नं खः । थ्व संवत् न्ह्यासांनिसें अर्थात इश्वीया गुंगूगु शदीनिसें थुखेया गुलि नं ऐतिहासिक सामग्री दु व फुकलिसं नेपाल संवत् छ्यलाबुला जुयाच्वंगु छुं छुं प्रमाण च्वय् न्ह्यब्वयेधुंगु दु । नापं झीगु नेपाल संवत् अन्तर्राष्ट्रिय जगतय् नं सम्मानित जुयाच्वंगु खँ छकूचा थन न्ह्यब्वये ।

नेपाल संवत् बागमति पुलाः 'व्हाडव्हा' खुसिइ थ्यंक न्ह्याःवंगु खँ झिंप्यंगूगु शदीयाम्ह चीनया बादशाह तायिमिङ्ग नेपाःया जुजु शक्तिसिंहरामया नामय् छ्वयाहःगु फरमान-पत्रं क्यं । उगु फरमान-पत्रय् लिपि रञ्जना लिपि, भाषा संस्कृत व संवत् नेपाल संवत् ५२५ छ्यलातःगु दु । तर चिनियाँतय्सं छगू भेल्याः ज्या छु यानाबिल धाःसा नेपाल संवत्यात नेपाल संवत् मधासे महाचीनाब्द उल्लेख यानातःगु दु ।

शाहकालय् नेपाल संवत्या स्थान

नेपाःया इतिहासय् मल्लकालयात मध्यकाल व शाहकालयात आधुनिककालया रुपय् काल विभाजन यानातःगु दु । थुकथं मल्लकालया विलय व शाहकालया उदय जुयाःलि हाकनं पुलांगु हे शक संवत् सरकारी ज्याखँय् प्रयोग जुयावःगु खःसां नं नेपाल संवत्या राष्ट्रिय महत्व वा राजकीय सम्मान शाहकालया प्रारम्भिक चरणय् नं कायम हे जुयाच्वंगु खनेदु । थुकिया छुं छुं उदाहरण थन न्ह्यथनेगु जुइ ।

जुजु सिंहप्रताप शाहया राज्यकालय् टकया चास्नी यकीन यायेगु विषयस जुजु सिंहप्रताप शाह ल्हासाया ग्याल्छां परिबोछे लामाया नामय् लालमोहर यानाछ्वःगु पतिइ नेपाल संवत् हे तयाछ्वःगु जुल । नेपाल लिपि, नेपालभाषा व नेपाल संवत् प्रयोग जुयाच्वंगु उगु पौ राष्ट्रिय संग्रहालयय् संग्रहीत जुयाच्वंगु दु । जुजु रणबहादुर शाहया लानि राजराजेश्वरी देवीया सक्व वज्रयोगिनी देगःया मूलुखाय् च्वंगु अभिलेखय् नेपाल संवत् ९२० उत्कीर्ण जुयाच्वंगु दु । जुजु रणबहादुर शाहया हे मेम्ह लानि सुवर्णप्रभादेवीया मुक्तिनाथय् च्वंगु अभिलेखय् नं नेपाल संवत् ९२६ उत्कीर्ण जुयाच्वंगु जुल । उगु ईया सैनिक अफिसर लेफ्टिनेन्ट जनरल लेखध्वज खत्री क्षेत्रीया नुवाकोटय् च्वंगु निगू अभिलेखय् नं नेपाल संवत् ९२० व ९२४ उत्कीर्ण जुयाच्वंगु दु । अथेहे नक्साल भगवती देगःया उत्तरपाखे अंगलय् तिकातःगु भीम वर्माया अभिलेखय् नं श्री नेपाल संवत् ९०२ उत्कीर्ण जुयाच्वंगुलिं शाहकालया प्रारम्भिक चरणय् तक नं नेपाल संवत् राजकीय सम्मानं न्ह्यानाच्वंगु खनेदु ।

नेपाल संवत्या राष्ट्रिय महत्व

नेपाल संवत् नेपाः देशय् चले जुयाच्वंगु व चले जुयाच्वंगु मेमेगु संवत् कलिगत संवत्, विक्रम संवत्, इश्वी संवत्, लिच्छवी संवत्, शक संवत्, ठकुरी संवत्, लक्ष्मण संवत् व अयन संवत् थें विदेशी मुलुकं दुहां वःगु नं मखु, सुं देवीदेवता व जुजु

अथवा व्यक्ति विशेषया नामं उत्थान जूगु संवत् नं मखु, थःगु जन्मभूमि थःगु मांदेंय्या नामं हे देशया छम्ह सामान्य व्यापारी नेवाः काय्मचां नेपाल संवत्या नामं थौं स्वयाः भिंछसः व नीन्हय्दँ न्यः न्याकावंगु ध्व संवत् उत्तर लिच्छवीकालंनिसें पूर्वमल्लकाल व उत्तरमल्लकालया छगू पुरा कालखण्ड गुसः व नीखुदँतक राजकीय संवत्या रुपय् राज्यय् स्थान प्राप्त यानाः थौंतक नं निरन्तर रुपय् जनस्तरय् न्ह्यानाच्वंगु संवत् नेपाल संवत्या राष्ट्रिय महत्व दइगु स्वाभाविक हे जुल । नेपाः देशय् लखंलखया ल्याखय् निर्माण जुयाच्वंगु हस्तलिखित ग्रन्थ मध्ये अधिकांश ग्रन्थया पुष्पिका वाक्यय् नेपाल संवत् उल्लेख जुयाच्वंगुलिं थुकिया साहित्यिक महत्व नं यक्व हे दुगु जुल ।

नेपाल संवत्या सांस्कृतिक महत्व

नेपाल संवत्या प्रवर्तक शंखधर साख्वाःयात राष्ट्रिय विभूति घोषणा याःगु तिथिमित वि.सं. २०५६ मार्ग १८यात लुमंकाः स्वयेबलय् ध्व दिन धयागु तःदँ दयेधुंकल । तर नेपाल संवत्या राज्यया ज्याखँय् छ्यलाबुला यायेगु पक्षय् सरकार अझ नं तयार मजूनि । व्यवहार अव्यवहारया खँ ल्हानाः अलमले यानाः च्वनतिनि । छुं जुइकेत अझ नं छुं यायेमानि । नेतृत्व पंक्तिं अझ नं यक्व कुतः यायेमानि । झीगु उद्देश्य धयागु शंखधर साख्वाःयात राष्ट्रिय विभूतिया सम्मानय् सीमित यायेगु जक मखु, वय्कलं न्ह्याकावंगु संवत्यात राज्यय् न्ह्याकेगु नं झीगु मूल उद्देश्य खः ।

नेपाल संवत् व शंखधर साख्वालया छुं खँ दुवाला

❑ ज्यापु पञ्च

झीगु जन्मभूमि, झीगु मातृभूमि, झीगु आदिमभूमि । थौंया नेपाल अधिराज्यया नां प्राचीनकालया नेपाःगाः वा नेपालमण्डलया नामं नां च्वंवःगु खः । विश्वया न्ह्यःने न्ह्यब्वयेबहगु व ल्वःगु थी थी कथंया विषयवस्तुया राष्ट्रिय व अन्तर्राष्ट्रिय महत्वं जाःगु गौरवान्वित जुयाच्वंगु थ्व नेपाः देय् थःगु हे मौलिकता व विशेषतां जायाच्वंगु दु । थुगु हे कथं थ्व नेपाः देय् प्राचीनकालं निसें आतक नं विश्वय् प्रख्यात जुयाच्वंगु खः धकाः धायेथाय् दु । उज्वःगु हे राष्ट्रिय महत्व व गौरवया खँयात कयाः धायेगु खःसा नेपालय् छ्यलातःगु संवत् मध्ये छगू मौलिक संवत् नेपाल संवत् खः । थ्व संवत् नेपाःया भूमिइ हे उत्पति जूगु नेपाःया मौलिक संवत् खः । थ्व संवत्या प्रणेता वा प्रवर्तक संखधर साख्वाल खः धइगु खँ वंशावलीं प्रमाणित जूगु खँयात इतिहासकारतय्सं स्वीकार यानाच्वंगु दु । वंशावलिइ उल्लेख जूगु कथं व थी थी इतिहासकारतय्गु व्याखा कथं नेपाल संवत्या प्रवर्तक शंखधर साख्वाल छम्ह नेपाःया आदिवासी मूल जाति नेवाः स्वाभिमानी नागरिक समाजया छम्ह राष्ट्रभक्त अले उत्कृष्ट व्यक्तित्व नं खः । थ्व नेपाल संवत्या प्रवर्तक शंखधर साख्वालया बारे खँ थीथी वंशावलीइ उल्लेख जुयाच्वंगुया नापं थुकिया बारे न्यँकँ खँनं वयान यानातःगु दु । थ्व नेपाल संवत्या बारे उल्लेख यानातःगु खनेदुगु वंशावली - नेपाल सरकारया पुरात्व विभागं पिथनातःगु भाषा वंशावली-२, इण्डिया अफिस लाइब्रेरी लण्डनया वंशावली, राजभोगमाला, केशर पुस्तकालयस दुगु वंशावली आदि वंशावलीया नां इतिहासकार भाजु भुवनलाल प्रधानजुं च्वयादीगु नेपाल सम्वत् बारेया च्वसुइ नं न्ह्यथनातःगु दु । थुगु कथं राष्ट्रया निंम्तिं हे अतिकं महत्वं जाःगु नेपाल सम्वत्या प्रवर्तक शंखधर साख्वाल छम्ह नेवाः जातिया ज्यापु

वर्गयाम्ह हे खः धइगु इतिहासकारतय्सं धयावयाच्वंगु जक मखसे वंशावलिइ हे उल्लेख जुयाच्वंगु खँ खः । थ्व खँयात नं भाजु भुवनलाल प्रधानजुं थःगु च्वसुइ स्पष्ट यानादीगु दु । विश्वय् छगूयां छगू जक राष्ट्रया नामं नां छुनातःगु नेपाल सम्वत् छगू हे जक दुगु खनेदु । नेपाःया भूमिइ छम्ह ज्यापु वर्गया नागरिक शंखधर साख्यालं उत्पति याःगु संवत्यात नां कयावयाच्वंगु आतकया दुने थीथी सफू, पात्रो, लेखरचना आदि सामग्रीलय् खने दुगु नां खासयानाः थुगुकथं दु :- शंखधर कृत नेपाल सम्वत्, शंख्वा सम्वत्, श्री नेपाल देशीय संवत्, नेपाल देशीय संवत्, श्री मन्त नेपालीक संवत्, नेपाल सम्वत्, थाय्थासय् थुगुकथं संवत्यात संबोधन यानातःगु दु । थ्व संवत् नेपाल राष्ट्रया छगूकथंया पहिचान चिं कथं नं जुयाच्वंगु दु ।

इतिहासय् उल्लेख जुयाच्वंगुकथं नेपाः देशं पिने मेमेगु राष्ट्रय् तक नं छ्यलाबुलाय् हयातःगु थ्व नेपाल सम्वत् लिच्छवी शासनकालय् लिच्छवी संवत् छ्यलाबुलाय् वयाच्वंगु दयेक दयेकं नं छक्वलं लिच्छवि संवत्या पतन जुयाः नेपाल संवत् उत्पति छाय् जुल, छाय् यायेमाल व गुगुकथं जुल धइगु खँय् छक्वः नं दुग्ययेक बिचाः यानास्वये ।

विश्वय् सामन्ती प्रभुत्व व दास-दासी प्रथाया बिगबिगि न्यनावयाच्वंगु इलय् नेपाःया इतिहासय् नं लिच्छवी शासनकालय् सामन्ती प्रथा ब्वलन, सामन्तीतय्गु उत्थान जुल । प्रजा (जनता) झन झन गरिबीया मारय् लालां वन । प्रजात गरिबीया मारं कमजोर जुयावंलिसे शोषणया प्रवृत्ति झन झन क्वातुयावन । दास-दासीया प्रथा ब्वलन । सामन्ती शासकतय्गु जगजगी जुल । प्रजाया गरिवीपन, दास-दासी प्रथा, शोषण प्रवृत्ति, अन्याय अत्याचार, दमनकारी शासकीय नीति, राष्ट्रिय सम्पति व अधिकार फुक्क दरवारीकरण आदि इत्यादी शासकतय्गु व्यवहार चरम सीमाय् थ्यन । धायेत ला इतिहासकारतय्सं लिच्छवी शासनकालयात सुवर्णयुग धायेगु यानावयाच्वंगु दु । उगु इलय् विकास जूगु खँ ऐतिहासिक अभिलेख व पुरातात्विक सामग्रीपाखें खनेदयाच्वंगु दु । तर उगु ईयात सुवर्णयुग धाःसांनं विकास जूगु खनेदुगु खःसांनं दरवारिया सत्ता शासक स्तरं जक विकास जूगु खनेदुगु सिवाय जन (प्रजा) स्तरं विकास जूगु धाःसा खनेमदु । उज्वःगु खँ शिलालेख, अभिलेख व पुरातात्विक वस्तुपाखें सिइदयाच्वंगु दु । लिच्छवीकालय् दास-दासी प्रथा दुगु व प्रजाया अवस्था बारे थी थी अभिलेख शिलालेखय् उल्लेख जुयाच्वंगु दु नेपालय् सामन्ती वर्गया उत्पति बारे धायेगु खःसा मानदेव (प्रथम) लिच्छवी शासकया चांगुनारायण थासय् स्वनातःगु शिलालेखय् *"सामन्ता प्रणिपातवन्धु र शिरः प्रभुष्टमौलिजसः"*, अथे हे शिवदेव अंशुवर्माया नामं स्वनातःगु शिलापत्रय् नं *"समान्त, श्री सामन्त, श्री महासामन्त"* खँग्वः थीथी थासय् उल्लेख यानातःगु दु । अथे हे दास प्रथाया खँय् नं उत्तर प्राचीनकालीन नेपालय् दास-दासी प्रथा विद्यमान जुयाच्वंगु खँया यथार्थता खनेदुगु तत्कालीन निगू शिलापत्र अभिलेखय् दास-दासी प्रथाया सम्बन्धय् उल्लेख जुयाच्वंगु खनेदु । अनुमानित इस्वी खुगूगु शताब्दी मानदेव (प्रथम) या तापाःबाज्या वृषदेव जुजुं स्वनातःगु अनुमान यानातःगु शिलापत्रय् उल्लेख यानातःगु खँपुया छकू कुचा थुगुकथं दु :- *"दुद्धरैरिन्द्रियैः कृत्स्ना वास्यते यैरियम्प्रजा दासवत्तानि सन्धार्य्य कृपया परिप्ड्य ता (:) दानशील..... "* अथे हे अनन्त लिङ्गेश्वरय् स्वनातःगु नरेन्द्रदेवया शिलापत्रय् उल्लेख यानातःगु खँपुया कुचा थथे दु - *"भुक्तिकाधान्यमानिक १४०*

दासीनां विशतीनामेकतो मनिकाशतत्रयंषष्ट्युत्तर..... न्देवलृत्यानाम्पुराण १२०
दासीनाम्पुरण ८० मृत्तिका .....''। थुकथंया खँपु छ्यलातःगु दु ।

उगु कथं राज्य दुने प्रजालोकय् गरिवी व दास - दासी प्रथा अले अन्याय अत्याचार शोषक सामन्ती वर्गपाखें सिमा पुलावंसेंलि राज्यय् कचवं ब्वलनीगु ला स्वभाविक हे जुल । राज्यय् विद्रोह सुरु जुल, जनआन्दोलनं थाय् काल, शोषक सामन्तीवर्ग नाप जनवर्गया संघर्ष जुल । राज्यय् अशान्ति ब्वलन । शासक सत्ता पक्षं कत्ताये मफुत । जनविद्रोहयात शासक सत्ता पक्षं क्वःथले मफुत । संघर्ष झन्झन् चरमसीमाय् थ्यन, जनशक्ति विस्फोटयात पनेमफुत । उगु इलय् यल देशय् व यें देशय् मानदेव (चौथो) जुजुं शासन यानाच्वंगु जुल । मानदेव (चौथो)या उत्तराधिकारी राघवदेव जुयाच्वन । राघवदेव जुजु मानदेवया काय् शासकया उत्तराधिकारी जुयाच्वंम्ह खःसां छम्ह विचारवान, ज्ञानी, लोकप्रिय, उदारवादी नीतियाम्ह कुशल राजनीतिज्ञ, जनभावनायात ल्वःकथं परिवर्तनशीलम्ह जुयाच्वंगु खः वा परिस्थितिं वाध्यता वा मजबूरिं उगु राजनीतिक लँपु लिइमाःगु

राघवदेवं सत्ता परिवर्तन यानाः संवत्यात तकनं न्हूगु कथं छ्यलेगु अनुमति बियाः नेपाल सम्वत्यात प्रचलन हल । राज्य दुने अशान्ति, आन्दोलन देशया परिस्थितियात कयाः शासक वर्ग दुने नं पारिवारिक विद्रोह जूगु खयेफु । परिवार दुने हे हत्याकाण्ड जुल जुइ धइगु अनुमान याय्थाये दु । सायद उत्तराधिकारी राघवदेवं अत्याचारी जनद्रोही थःम्ह अबु मानदेवयागु हत्या यानाः सत्ता परिवर्तन याःगु जुइफु । थ्व नं छगू संभावनाया खँ खः । थःगु वंश न्ह्याकावयाच्वंगु शासन सत्ताया कार्यशैलीयात परिवर्तन यानाः राघवदेवं जनसमर्थन प्राप्त यानाः थःगु सत्ता कायम याःगु खनेदु । निरंकुश शासन, जनगरिवी, दास-दासी प्रथायात उन्मुलन यानाः न्हून्हूगु समाजवादी व्यवस्थाया प्रस्थापना जूगुया लसताय् निरंकुश शासनरुपी पुलांगु सम्वत्यात न्हंकाः न्हूगु समाजवादी संवत् देशया नामं स्वनाः प्रचलनय् हःगु जुल । उगुकथं सामन्ती अतिवादी सत्ता परिवर्तन यायेगु, शोषित जनतायात दासतां मुक्त यायेगु, लोककल्याणया ज्याय् प्रमुख भूमिका ज्वनाः विशिष्ट व्यक्तिया रुपं न्ह्यलुवा जुयाः दंवःम्ह जनस्तरया व्यक्ति छम्ह ज्यापु कुलय् जन्म जुयाः साधारण जीवन हनाच्वंम्ह शंखधर साख्वाल हे छम्ह प्रमुख व विशेष व्यक्तित्व जूवंगु खनेदत । उज्वःगु खँयात बिचाः यानास्वयेबलय् शंखधर साख्वाल छम्ह नेपाल संवत् प्रणेता वा प्रवर्तक जक मखसे छम्ह समाजसेवक, जनरक्षक, लोककल्याणकारी, दास मुक्तिकारी, शोषण मुक्तिकारी, समाजवादी व्यवस्थाया न्ह्यलुवा आदि कथं नं म्हसीकेगु वा नालाकायेगु आवश्यक जू । वंशावलिइ न्ह्यथनातःगु खँकथं ऋण मुक्त धयातःगु दु, गुगु ऋण मुक्त धयातःगु खँयात झीसं राजनीति सत्ता परिवर्तनया नापं जनमुक्त, दास-दासी मुक्त, गरिवीमुक्त, शोषण मुक्त, स्वतन्त्र समाजवादी व्यवस्थाया छुमांकथं नं खः धइगु खँ थुइकाः कायेमाः । व हे नेपाःमि जनताया निंतिं शंखधर साख्वालया तःधंगु देन खः । व हे नेपाल संवत्यात झीसं दँय्दसं स्वन्ति नखःया म्हपुजा कुन्हु न्हूदँया लसता कथं हनाः सकसितं भिंतुना देछाया वयाच्वनागु दु ।

नेपाल संवत् व राष्ट्रिय मान्यताया खँय्

❑ डा. चन्द्रमान वज्राचार्य

खिउँसे लुमधं ख्वाः ब्वयाः थौं
झीत धयाच्वन न्हूगु दं
ग्व, छु हे जुल दँय्दसंया
छ्रिमि सभा सम्मेलनं ?

- जनकवि दुर्गालाल श्रेष्ठ

स्वन्ति लुमनकि न्हूदँया च्याली लुमनी, अले नारा बियावःगु ताइ- 'नेपाल संवत् राष्ट्रिय संवत्, सरकारी मान्यता दये हे माः ।'

व्यक्तिपाखें दकसिबे न्हापां धर्मादित्य धर्माचार्य नेपाल संवत्यात राष्ट्रिय स्तरय् न्हूगु दँ कथं हनेत आह्वान यानादीगु खःसा संस्थागत क्षेत्रं नेपाल संवत्या न्हूदँ हनेगु न्हापां च्वसापासां हनुमानध्वाखाय् २००९ सालं याःगु विराट नेपालभाषा साहित्य सम्मेलनय् खः । थथे धायेबलय् नेपाल संवत्या न्हूदँ हनेगु ज्या थौं नं न्ययप्यदँ (५४) मयाये धुंकल । वयां लिपा २०३६ सालनिसें नेपालभाषा मंकाः खलःया ग्वसालय् दँय् छकः आन्दोलनया रुपय् मदिक्क जुयाच्वंगु दु ।

नेपालय् प्रचलित संवत् थथे खनेदु, - १) ईस्वी संवत्, अन्तर्राष्ट्रिय प्रचलन जुयाच्वंगु दु २) बुद्ध संवत्, धार्मिक साँस्कृतिक पर्वय् प्रचलन जुयाच्वंगु दु ।

थ्व निगू बाहेक नेपालय् न्हापांनिसें प्रचलनय् वयाच्वंगु संवत् १) शक संवत् २) मानदेव संवत् ३) नेपाल संवत् ४) विक्रम संवत् खः । थुपिं प्यंगू संवत् मध्ये निगू संवत्

शक संवत् व विक्रम संवत् भारतया संवत् खःसा मानदेव संवत् व नेपाल संवत् नेपाःया थःगु हे संवत् खः । मानदेव संवत् व्यक्तिया नामं तयातःगु खःसा नेपाल संवत् देशया नामं तयातःगु राष्ट्रिय दृष्टिकोण दुगु संवत् खः ।

वि.सं. ९३६, शक संवत् ८०२ व ई.सं. ८७९ अक्टोवर २० तारिख कार्तिक शुक्ल प्रतिपदा कुन्हु शुरु जूगु नेपाल संवत्या प्रवर्तक व प्रणेता लिच्छवीकालीन समाजसेवी व्यापारी शंखधर साख्वाः खः धइगु खँय् सकसिगुं छप्वाः म्हुतु जुइधुंकूगु दु ।

नेपाल संवत् प्रयोग व प्रचलनय् हयेगु ज्याय् निश्चय नं शंखधर साख्वाः व अबलय्या जुजु राघवदेवया तःधंगु ल्हाः दु । थथे हे अझ दकसिबे तःधंगु ल्हाः थुकी भक्तपुरया छम्ह सामुद्री-शास्त्र स्यूम्ह ज्योतिष सिद्धिवन्तया दु । गुम्हेसिनं शास्त्र कथं व कुतः याःगु हुनिं लखुतीर्थय् जुजुं फि कायेके छ्वःगु व व हे फि लुँ जूगु कारणं हे जक शंखधर साख्वालं नेपाल संवत् प्रचलनय् हयेफुगु खः । उकिं ज्योतिषी सिद्धिवन्तयात ल्वःमंकेगु वप्रति अपराध याःगु साबित जुइ । शंखधर साख्वालं नेपाल संवत् चले याःगु लसताय् नेपाःया आदिवासी नेवाः जनतां शंखधर साख्वाःया लुमंतिइ दँय्दसं नेपाल संवत्या अन्तिम न्हि लक्ष्मीपुजा कुन्हु ल्याःचाः यानाः लक्ष्मीया पूजा यानाः कन्हय् कुन्हु न्हूगु दँया प्रारम्भय् न्हूदँ हना वयाच्वन ।

ने.सं. स्थापना जूगु इलय् कान्तिपुर राज्य स्थापना मजूनिगु व नेपाःया राजधानी यल खः । वंघः -इन्द्रचोक) लिक्क लाःगु वस्ती पूर्णावती व भक्तपुर थ्व निगुलिं राज्ययया जुजु राघवदेव खः । जुजु राघवदेवया अन्तर्गत भक्तपुरय् आनन्ददेव प्रथमं राज्य यानाच्वंगु खः । थ्व संवत् कार्तिक शुक्ल प्रतिपदां शुरु जुयाः कार्तिक कृष्ण अमावश्या (औंसी) कुन्हु फुइ ।

गोरखाया जुजु पृथ्वीनारायण शाहं स्वनिगः त्याके धुंकाः जक नेपाल संवत् सरकारी ज्याखँय् छ्यलेगु दिकाः गोर्खा व पश्चिमी भेकय् प्रचलित शक संवत् चले यात ।

थनं लिपा देय्न्यंकं प्रचलनय् वयाच्वंगु शक संवत्या थासय् वि.सं. १९६० (शक संवत् १८२५, ई.सन् १९०३, ने.सं. १०२३) सालय् श्री ३ चन्द्रशम्शेरं कर्मचारीतय्त प्यदँय् छकः १३ महिनाया तलब बीमाःगुलिं सरकारी प्रयोगय् विक्रम संवत् हःगु यथार्थ तथ्य खः ।

२००९ सालय् हनुमानध्वाखाय् विराट नेपालभाषा साहित्य सम्मेलन याःबलय् तिनि सम्मेलनय् ब्वति काःपिं बालकृष्ण सम व नरेन्द्रमणि आचार्य दीक्षित थेंज्याःपिं विद्वानपिंसं नेपाल संवत्या बारे खँ कनादीगु खः ।

आः नेपाल संवत्यात राष्ट्रिय मान्यता बीगु खँय् समर्थन विरोध, वादविवाद, टीकाटिप्पणी यक्व जुइधुंकूगुलिं नेपाल संवत् आपालं आपाः प्रचार जुइधुंकूगु दु । थ्व छगू दँय् छकः जुयावंगु नेपाल संवत्या आन्दोलनया उपलब्धि खःसा मेगु २०५६ सालय् अबलय्या प्रधानमन्त्री कृष्णप्रसाद भट्टराईं नेपाल संवत्या प्रवर्तक व प्रणेता शंखधर

साख्वाःयात राष्ट्रिय विभूति घोषित याःगु मेगु उपलब्धि खः । अथेहे नेपाल संवत्यात राष्ट्रिय मान्यता बीकेगु आन्दोलनं थ्व नेपाल संवत् नेवाःतय्गु जक मखु, वास्तवय् नेपाःया हे राष्ट्रिय संवत् खः, विक्रम संवत् विदेशी संवत् खः धइगु गैर नेवाःतय्गु दथुइ नं चेतनाया विकास जूगु आन्दोलनया हे उपलब्धि खः ।

तर नेपाल संवत्या आन्दोलनया मूल मर्म व भावना धइगु थुलि हे जक मखु । नेपाल संवत्या मूल मर्म व भावना धइगु ला थ्व संवत्या राष्ट्रिय संवत्या मान्यता बीकेगु व उकथं हे राज्यं व्यवहार यायेगु खः । तर थौंतकं थ्व खँय् भी सफल जूगु मदुनि । नेपाल संवत्या प्रवर्तक प्रणेता शंखधरयात राष्ट्रिय विभूति धकाः घोषणा याःम्ह सरकारं नेपाल संवत्यात धाःसा राष्ट्रिय मान्यता मबीगुया तात्पर्य छु खः ? भीसं स्पष्टीकरण कायेमाः लाकि म्वाः ? यदि स्पष्टीकरण कायेमाः धइगु खःसा थौंतक थ्व खँय् छाय् बेवास्ता ? नेपाल संवत्यात राष्ट्रिय विभूतिया पदवी बीगुया औचित्य छु ?

नेपाल संवत् नेपाःया जुजुपिंसं व जनतां सफू, ल्वहंपौ, सिजःपौ आदि थाय्थासय् छ्यला वयाच्वंगु दु । थ्व संवत् भारत, चीन व तिब्बतय् नं प्रयोग जूगु खः ।

नेवाःत नेपाल संवत् राष्ट्रिय संवत् हाला वयाच्वनागु व नेवाःतय्गु दुने हे जक सीमित जुयाच्वंगु थासय् थौं नेपाल संवत् धइगु नेवाःतय्गु जक खः धाये मज्यू, अथे तायेके मज्यू धकाः गैर नेवाःतय्सं तकं धायेकेफुगु नेपाल संवत् आन्दोलनया तःधंगु उपलब्धि खः ।

नेपाल संवत् राष्ट्रिय संवत् मजुसे विदेशी संवत् विक्रम संवत् हे नेपाःया राष्ट्रिय संवत् जुयाच्वंगु स्वतन्त्र व स्वाभिमानी देश नेपाःयात ल्वःगु खँ मखु । थथे नेपाल संवत् राष्ट्रिय संवत् जुइमफुगुया यक्व हुनि दयेफु । तर प्रमुख हुनि नेपाल संवत् धइगु नेवारी संवत् अर्थात नेवाःतय्गु जक धइगु भ्रम ब्वलनाच्वंगुलिं खः । थ्व भ्रमं मुक्त यायेत नेपाः दुनेया जात जनजाति दुने संसद दुने व सरकार दुने व्यापक छलफल, अन्तर्क्रिया जुइमाः । हरेक राजनैतिक पार्टी दुने नेपाल संवत्यात राष्ट्रिय मान्यता बीगु खँय् थःथःगु दृष्टिकोण स्पष्ट दयेकेमाः । थौंतक नेपाःया गुगुं राजनैतिक पार्टीं नेपाल संवत्प्रति छु गुकथं दृष्टिकोण दयेकूगु दु, सार्वजनिक जूगु मदुनि । थुकिया लागि नं ठोस कुतः यायेफयेके माःगु दु । उकिं थुकिया लागिं आवश्यक पूर्वाधार तयार यायेगुया लागि भी दथुइ दकसिबें न्हापा व्यापक छलफल व होमवर्क जुइमाः । उकिं दँय् छक्वः मोटरसाइकल च्याली कार्यक्रम जक मयासे रेडियो, टेलिभिजन, पत्रपत्रिकापाखें छलफल, अन्तर्क्रिया, गोष्ठी, सभा-सम्मेलन आदि यायेमाः । अले जक सरकारं बाध्य जुयाः नेपाल संवत्यात राष्ट्रिय मान्यता बी माली ।

राष्ट्रिय मान्यता बीमाःगुया अर्थ थौं नेपालय् राष्ट्रिय मान्यता कथं न्ह्यानाच्वंगु विदेशी संवत् विक्रम संवतया पलेसा थःगु हे स्वतन्त्र देशया स्वतन्त्र संवत् राष्ट्रिय स्तरय् छ्यलेमाःगु खः । थ्व धइगु थौं सरकारं गन गन विक्रम संवत् छ्यला वयाच्वंगु खः, अन

अन नेपाल संवत् छ्यलेमाःगु खः । उदाहरणया लागि नेपाल सरकारया क्यालेण्डर नेपाल संवत्या आधारय् जुइमाल । नेपाःया आर्थिक वर्ष नेपाल संवत्या आधारय् जुइमाल । ज्योति व्रदर्सया पद्मज्योति रुपज्योतिपिनिगु कम्पनी थ्व हे नेपाल संवत्या आधारय् आर्थिक वर्ष कथं थःपिनिगु ज्या यानावयाच्वंगु दु । सरकारलिसे व्यवहार यायेत धाःसा आषाढ श्रावणयात हे आर्थिक वर्ष नालाकयाच्वंगु दु ।

नेपाल संवत् नेवाःतय्गु जक संवत् तायेकाः राष्ट्रिय मान्यता मबीगु धयागु खःसा थ्व स्वनिगः नं ला छगू इलय् थनया आदिवासी नेवाःतय्गु जक हे खः । अथे धकाः नेवाः मखुपिं थ्व स्वनिगः त्वःतेत तयार जुइफइला ? अथे हे स्वनिगः दुनेया फुक्क कला, संस्कृति नेवाःतय्गु हे जक खः धकाः राष्ट्रिय दृष्टिं मस्वयेगु खःसा नेपालय् विदेशी पर्यटकत छु स्वयेत थन दुहां वइ ? अले थनया पर्यटन विकास गुकथं जुइ ? थज्याःगु संकीर्ण व साम्प्रदायिक सोचाइ व प्रवृत्ति दतले नेपाःमितय्के राष्ट्रिय भावनाया विकास गुकथं जुइ ? उकिं दकसिवे न्हापां नेपाः दुनेया जाति जनजाति सकलें नेपाःमित खः अले उमिगु फुक्क सम्पदा संस्कृति नेपाःमितय्गु खः धइगु व्यापक दृष्टिकोण दयेमाल ।

थौं नेपाल लोकतान्त्रिक नेपाल सरकार खः धकाः गुलिसिनं धाःसां थ्व खँयात सत्य अनुभूत यायेफुगु मदुनि । छगू प्रमुख कारण थःगु देशया स्वतन्त्र संवत् राष्ट्रिय संवत् मजूनि । राष्ट्रिय सरकार खः मखु, देशभक्त सरकार खः मखुया मूल्यांकन यायेगुया छगू मू आधार थ्व हे खः । उकिं थौंया थ्व सरकारं नं राष्ट्रिय सरकार, देशभक्त सरकार, लोकतान्त्रिक सरकार खःसा थःगु देशय् झिंछसः दँ न्ह्यवंनिसें प्रचलनय् वयाच्वंगु नेपाल संवत्यात राष्ट्रिय मान्यता बियाः राष्ट्रिय स्तरय् प्रचलनय् हयेफयेके माल । मखुसा थौंया थ्व सरकार नं छुकिया लोकतान्त्रिक सरकार जुइ ?

ने.सं. १११९ कार्तिक ८ आइतवाःकुन्हु भक्तपुर क्याम्पसय् नेपाली काग्रेस ख्वप एकाईया ग्वसालय् जूगु न्हूदँया कौला ज्याभ्वलय् मूपाहाँ कथं न्ववानादिसें अब्लेया प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइरालां नेपाल संवत्यात सरकारी मान्यता बीकेगु निंतिं थम्हं माःगु कुतः यायेगु खँ धयादीगु खः । थ्व संवत्यात राष्ट्रिय मान्यता बीकेगुया निंतिं थुकिया प्रामाणिकता पुष्टि यायेगुया निंतिं गुगु ग्वाहालि सरकारपाखें यायेमाःगु व थम्हं यानाबीगु बचं नं वय्कलं बियादीगु खः । तर वय्कलं बियादीगु बचं थौं तक गन पूवंगु मदुनि ।

छम्ह साधारण मनू जुयाः नं शंखधर साख्वालं ऋणी जनताया ऋण पुलाः गुगु महान ज्या यात, आः झीसं नं वया हे पाखें शिक्षा कयाः वं क्यंगु मानव सेवाया लँय् वने फयेकेमाः । शंखधर साख्वाःया थें हे सेवा यायेगु मानवता, दानशीलता, उदारता भावनापाखें प्रेरित जुइफःसा थौंया देशया जटिल समस्या नं अःपुक समाधान जुयाः देशय् शान्ति व प्रगतिया वातावरण ब्वलनी ।

नेपाल संवत् छु खः, शंखधर सु खः

❑ श्यामसुन्दर राजवंशी

नेपालय् दँय्दसं नेपाल संवत् हिलेगुलिसे अनेक कथंया सभा, गोष्ठी छलफल जुया वयाच्वंसां नं नेपाल संवत् व शंखधरया विषयय् द्यने लानाच्वंगु विवादास्पद किचः चिइके फयाच्वंगु धाःसा मदु । उकिं थ्व च्वसुं छुं भचा किचः चिइके फइ ला धयागु आशा दु ।

खास यानाः नेपाल संवत् आरम्भ छुं जग मदयेक अथें छथुं धस्वाःवल अथवा धस्वायेकेहल धाये ज्यूगु खँ पक्का नं मखु । अले छुं कथंया परिवर्तनकारी घटना घटे मजुइकं सामान्य सुं व्यक्तिया इच्छा व रहरं प्रादूर्भाव जुल धायेत संसा व ला भ्कन हे अज्ञानता जूवनी ।

नेपाल संवत् छ्यले हये न्ह्यः नेपाःमिपिंसं छ्यला वयाच्वंगु संवत्यात छक्वः सिंहावलोकन यायेमाः, उब्ले थुइके फइ कि न्हापा नं कार्तिक शुक्ल प्रतिपदाया दिनस नेपाःमिपिंसं संवत् हिलेगु याना वयाच्वंगु जुयाच्वन । थ्व संवत् चले जुइ न्ह्यः लिच्छविकालय् व्यवहार जूगु संवत् ३८६या क्रमयागु व संवत् २९या क्रमयागु जुल । थ्व नितां नेपाःमिपिंसं छ्यलाच्वंगु संवत् जुल । थुपिं निगुलिं संवत् कार्तिक शुल्क प्रतिपदा कुन्हु हे हिलेगु जुयाच्वंगु खँ प्रमाणित जुइधुंकूगुयात ल्वःमंके मजिल । लिच्छविकालय् चले जुयाच्वंगु थ्व नितां संवत्या अनेक कथंया परिभाषित यायां वयाच्वंगु जूसां नेपाल संवत्या आरम्भदिन कार्तिक शुक्ल प्रतिपदा थें थ्व नितां ज्वःलाःगु जुल । थ्व हैसियतं धायेबलय् थ्व स्वतां संवत् छगू हे किसिम धाये फु ।

थ्व स्वतां संवत्या विस्तृत अध्ययनं थ्व सिइदत कि पुलांगु संवत् ३८६या क्रम न्ह्याः न्ह्याः वनाः ८०२ फुनाः ८०३ धायेमाःगु कार्तिक शुक्ल प्रतिपदाया दिन कुन्हुनिसें

संवत् १ कथं न्हूगु संवत्या शुरुवात जुल । थ्व संवत्यात छुं शताब्दी लिपा वनाः नेपाल संवत्या नामाकरण जूवःगु खनेदु । उकिं नेपाल संवत्या अंकय् ८०२ तनेसातं लिच्छविकालय् व्यवहार जूगु संवत् ३८६या क्रमयागु संवत् वइ धकाः अःपुक मिखा तिस्सिनाः धाये जिउ । खय्त ला नेपाल संवत्या नामाकरण जुइ न्त्यः व लिपा नं लिच्छविकालय् थें तुं संवत् जक धयाः व्यवहार जुयाच्वंगु यक्व उदाहरण दु ।

थुगु कथं संवत् ८०२ उप्रान्त ८०३ अर्थात ५०० अव्यक्तगु २९या क्रमयागु संवत् ३०३ धायेगु त्वःताः हाकनं १ धकाः शुरु जूगुलिं हे पुलांगु संवत्लिसे ८०२ दँ फरक धयागु थुइकेमाःगु जुल । थुकियात बेवास्ता यानाः छुं महिनाय् ८०१ तनेगु, छु महिनाय् ८०२ तनेगु धकाः अलमलय् जुल कि सदां सदां अलमलय् जुयाः खसुया दुने लाःम्ह क्वः धाः थें जूवनी । उकिं गुम्ह मनुखं थ्व खँ मथूनि, गुम्ह मनुखं पुलांगु संवत् व न्हूगु नेपाल संवत्या दथुयागु सम्बन्ध ध्वामथू वं नेपाल संवत् छु खः धयागु नं मथूनि धकाः सीदु ।

उखे शंखधरया विषययात कयाः धायेबलय् नं लौकिक जीवनय् संभव हे मजूगु अलोकिक बाखंया लिधंसा सिबाय् मेगु क्यने फयाच्वंगु मदु । थुज्वःगु अलौकिक बाखंया लिधंसाय् खुसीइ च्वंगु फि लुँ धातुइ परिणत जुल, उकी मध्ये गुलि मात्रा लुँ जुल, छु ताल्जुइ लन, तग्वः ल्वहं खनेवं लुँ लंगु दक्व थ्व हे धायेगु, फि लुँ जुसेंलि फल्चा दयेका बिल, चीभाः दयेका बिल धयागु अनेक अनुमान यायेगु यात । थ्व हे अनुमानयात नं प्रमाण माने यायेज्यू धाधां गुलिसिनं शंखधर साख्वाः, गुलिसिनं शुद्र गुलिसिनं किसान, गुलिसिनं फबन्जार, गुलिसिनं ध्यबा दुम्ह जुयाः साख वाल धाःगु धयागु कथंया अनुमान याःगु जुल । तर गुगुपति अनुमान सत्य प्रमाण धायेगु मस्यू ।

परन्तु नेपाल संवत् आरम्भ लिसे शंखधरया नां स्वाना वयाच्वंगु जुल । नापं थ्व संवत्या प्रवर्तक धयागु श्रेय नं वयात हे बिया वयाच्वंगु जुल । वास्तवय् विश्वास यायेबहगु शंखधरया बाखं मेगु नं दु धयागु मनूतय्सं मस्यूगु जुयाच्वन । शंखधर धयाम्ह छम्ह नेवाः साहु, यँ देशय् च्वंम्ह हे खः धाइ । व साहु तसकं धनी व वया ब्यापार व्यवसाय नं फलिफाप जुजुं वनाच्वंगुलिं मेपिं साहुतय्सं इर्ष्या यानाच्वनीगु जुयाच्वन । व्यवसाय निंतिं सुनानं त्यासा काःवल धाःसा माक्व बीगु व मेपिंसं स्वयां कम ब्याज कथं काइगु जूगुलिं वयाथाय् अप्वः आकर्षित जूवन । छन्हु छम्ह खुं खुयाहयातःगु मू वंगु वस्तु बरः तयाः त्यासा कयायंकूगु जुयाच्वन । उखे व बरः तःगु वस्तु दरवारय् च्वंगु वस्तु जुयाच्वन । थ्व फुक्क षडयन्त्र धयागु साहुनं मसिल, अले खुयाहःगु वस्तु त्यानाकाःम्ह साहु धकाः द्वपं बिसें उजूरी परे जुल । आठपहरियात वनाः साहुयात ज्वना यंकल । लाय्कुलिइ भारदारी सभाय् पूर्पक्ष याःबलय् अन षडयन्त्रकारीतय्गु जमात अप्वः जूगुलिं साहुयात दोषी ठहरे यात । उब्ले खुया हयातःगु वस्तु न्यायेगु व बरः कायेगु धयागु नं अपराध हे माने याइगु जुयाच्वन ।

उगुकथं भारदारी सभां दोषी ठहरे यानाः सम्पूर्ण सम्पत्ति राष्ट्रियकरण यानाबिल । लिसें फाया ला म्हुतुइ ल्वसुकाः जातं पतीत यानाबिल । फाया ला म्हुतुइ तयेकूगुलिं शुद्र

धाःगु जुयाच्वन । व साहु थः निर्दोष जुइकं सजाँय भोगे यायेमाःबलय् तसकं विरक्त जुयाः सन्यास ग्रहण यानाः पशुपतिनाथया शरणय् च्वनेगु यात ।

दिन व्यतित जुजुं वन । छुं दिन लिपा षडयन्त्रया पोल खुले जुल । थ्व खँ दरवारय् तत्कालिन जुजु राघवदेवया न्हाय्पनय् थ्यन । थ्व खँ सियाः जुजुयात तच्वंक अफसोस जुल । उपिं फुक्क षडयन्त्रकारीतय्त देसं पितनाछ्वयेगु दण्ड जुल । उम्ह साहुयात आदरपूर्वक सःताहल । थ्व घटनाप्रति अत्यन्त दुःख प्वंकुसें जुजुं समेत साहुयाके क्षमा याचना यात । जुजुं आवंलि न्याय निसाफया ज्या थम्हं स्वयेगु धयागु घोषणा याःगु जुल । उब्ले निसें जुजुयात न्याययाप्रतिक माने यानाः जुजु मदुगु देश मखु धायेगु उखान प्रचलित जुल धयागु विश्वास दु । राष्ट्रियकरण जूगु सम्पत्तिइ राज्यकोषं थपे यानाः दोब्बर गुणा लित बीगु घोषणा यात । लिसें वैश्य वर्णयाम्ह साहुयात जात थकयाः जुजुं आदर यायेमाःम्ह उपाध्याय ब्राम्हण जुल धयागु समेत घोषणा जुल । उब्ले निसें शंखधर व वया खलःपिं सकलें ब्रम्हू जुल धयागु बाखं दु । परन्तु सन्यास ग्रहण यायेधुंकूम्ह उम्ह साहुयात उगु प्राप्त जूगु अपार सम्पत्ति खनाः नं छतिं लालसा मोह मजुल । साहुं जुजुयात बिन्ति यासें थ्व फुक्क सम्पत्तिं देशय् ऋणं क्वचिनाच्वंपिं गुलिखे नेपाःमिपिनिगु ऋण पुला बियाः ऋण मुक्त यायेगुली उपयोग यायेदःसा जिउ धाल । थज्याःगु अत्यन्त च्वछायेबहगु त्याग खनाः जुजु अत्यन्त आश्चर्य जुल । थुज्वःगु हृदय दुम्ह मनू आतक खनागु नं मदुनि, अले भविष्यय् दइ नं मखु जुइ धयागु मनन यानाः इतिहासय् युग युग तक अमर जुइमा धकाः संवत् ८०२ उप्रान्त वइगु कार्तिक शुक्ल प्रतिपदा निसें ८०३ (३०३) यायेगु सट्टा शंखधरकृत संवत् १ धायेगु धयागु घोषणा नं यानाबिल । उब्ले निसें थ्व दिनयात ऋण मुक्त दिवसया लुमन्तिइ तःजिक उत्सव माने यानावःगु जुल । तर ऋण मुक्त लिसें म्हपुजाया छुं सम्बन्ध मदु । म्हपुजा धयागु नेपाःमिपिंसं लिच्छविकालंनिसें याना वयाच्वंगु संस्कृति खः धयागु थुइकेफु ।

कालान्तरय् वनाः थ्व हे शंखधरकृत संवत्यात नेपाल संवत् धकाः अझ इज्जत बियाबिलसा गुलिसिनं थुकियात अनादर यानाः शंख्वा संवत् धायेगु यानाबिल । लिपा मनूतय्सं शंखधर साहु पशुपतिनाथया प्रांगणय् दक्षिणपाखे सदां आसन कयाः च्वनीथाय् लाक्क वया शालिक दयेकाः थापना यानाबिल । व शालिक आतक नं अन स्वये दनि ।

इतिहासया कालखण्डय् थज्याःगु समय वल, थज्याःगु मू मू घटनायात बुलुका बीगु अनेक कुतः यक्व जुल । थथे गुलि बुलुयावन, उति हे विवादास्पद विषय जूवन । परन्तु थुगु युगय् वयाः वर्तमान प्रजातान्त्रिक व्यवस्था नेपाःया भूमियात सिंचित यानाथकूम्ह महान आत्माया मूलययात म्हसीका श्री ५या सरकारं शंखधरयात राष्ट्रिय विभूति धकाः घोषणा यानाबिल । लिसें थुकथंया सकारात्मक दृष्टिकोण दत धाःसा नेपाल संवत्यात राष्ट्रिय मान्यता याकनं प्राप्त जुइ धयागु आशा यायेफु ।

विक्रम संवत्
नेपा:या राष्ट्रिय संवत् मखु

❑ शंकरमान राजवंशी

लिच्छवि संवत् सिबें ११३ दँ न्हापा विक्रम संवत् चले जूगु धयागु खँ जिगु 'लिच्छवि संवत्यागु निष्कर्ष' सीदु । नेपालय् लिच्छवि वंशया उदय जुइ न्ह्यः किराँतवंशया राज्य दुगु खँ सकल वंशावलीकारयागु एकरुपतां सीदु । व किरातवंशी जुजुपिंसं ३१ पुस्ता तक राज्य चले याःगु खँ नं व हे वंशावलीं सीदु । उकिं विक्रम संवत् किरातकालय् चले जूगु धइगु सिद्ध जुल । व विक्रम संवत् विक्रमादित्य धयाम्ह जुजुं चले याःगु धयागु परम्परा चले जुया वयाच्वंगु दु । तर विक्रमादित्य धयाम्ह जुजु उक्त ३१ पुस्ता किरात जुजुया नामावलीइ खनेमदु । अथेसां तबि लिच्छविवंशी जुजुपिनिगु यक्व पुस्ता वंकाः विक्रम संवत् चले जूगु खँ वंशावलीइ उल्लेख याःगु दु । उक्त उल्लेख याःगु खँ थथे खः -

नेपालय् धर्मागत देव जुजुं सक्व वज्रजोगिनीयागु सेवा यानाः देवीयागु वरप्रसादया प्रभावं प्रजापिंत सुखपूर्वक प्रतिपालन यानाः च्वंच्वंगुलिं देश विदेश प्रख्यात जुल । थ्व खँ सियाः उज्जैनयाम्ह जुजु विक्रमं नेपालय् वयाः धर्मागत देव जुजुयागु सेवक जुयाः चालचलन अध्ययन याना वंबलय् धर्मागत देव जुजु बाचाइलय् दनाः सक्वः वज्रजोगिनीयागु सेवा याःवनीगु सियाः चिवा याना स्वःबलय् थःगु शरीरयात पाकपात्र समर्पण यानाः देवीयात भोग नकीगु जुयाच्वन, अले देवीं जीवदान बियाः वरप्रसाद बियाहइगु जुयाच्वन । थ्व खँ सियाः कन्हय्कुन्हु धर्मागत देव सिबें न्हापालाक वनाः थःगु शरीरयात मसलां बुलाः समर्पण यात । देवीं भोग भक्षण याःबलय् अत्यन्त साःगु अनुभव यात । अले जीव दान बियाः म्वाकूबलय् मेम्ह हे मनू खनाः छ सु धाःबलय् धर्मागत जुजुया सेवक धाल । अले वयात पर्शमणि बिया छ्वयाहल ।

धर्मागत देव जुजु न्हापाथें बाचा इलय् वंबलय् पाकपात्र भ्वपुइकातःगु खनाः आश्चर्य जुयाः इश्वरीयागु पुकार याःबलय् देवी प्रकट जुयाः माःगु विधान पुरा जुल । जि कृतार्थ जुल । छिमि सेवकया ल्हातय् पर्शमणि बियाहयागु दु, उकियागु प्रभाव राज्य संचालनया लिपा उद्धार जुइ धकाः देवीं धाःगु न्यनाः अभिप्राय सियाः जिगु भाग्य मदु खनि धयाः थःगु देश विशालनगरय् लिहां वल ।

अले जुजुया सेवक विक्रमं यथार्थ विन्ति याःबलय् छ धन्य खनी, जिं उलिमछि सेवा यानाः सिद्धि कायेमफु, छं छन्हुं हे काल । छंगु पुरुषार्थ खनाः जि खुशी जुल धयाः विक्रमयात राज्याभिषेक बिल । अले वं छु काल राज्य संचालन यानाः थःगु देश उज्जैन लिहां वनाः इश्वरीं ब्यूगु पर्शमणिया प्रभावं हिन्दूस्तानभर विक्रम संवत् चले यात । थ्व खँ पुरातत्व विभागं प्रकाशित जूगु प्राचीन नेपाल धयागु पत्रिका ल्याः ८य् उल्लेख जूगु दु ।

थथे लिच्छविकालय् थ्व बाखं जोडे यायेगु सर्वात्मना अशुद्ध खःा मेगु खँ विक्रम संवत् नेपालया जुजुं चले याःगु धकाः वंशावलीकारं स्वीकार मयाःगु खं नं स्पष्ट जू । थ्व संवत्या बारे भारतया इतिहासय् थथे उल्लेख जूगु दु -

सातबाहनवंशी प्रंतापी जुजु गौतमीपुत्र सातकर्णि ई.पू. ९९-४४ बलय् शक नाप युद्ध यानाः उज्जैन महाराष्ट्र कासियावादं पितिन । व सातकर्णियात शकारि नं धाइ । छायधाःसा शकयात हांनिसें लेहँथनाबिल । थ्व घटना ई.पू. ५८ पाखेयागु जूगुलिं विक्रम संवत्या प्रारम्भ थब्ले जूगु धइगु सीदु । न्हापा ला थ्व संवत्यात मालवगण संवत् धाइगु । लिपा थ्वयात विक्रम संवत् धयाहःगु धइगु खँ अनयापिं इतिहासकारपिनि धापू दु ।

थ्व विक्रम संवत् नं झीगु नेपाल संवत् थें गोवर्धन पुजा यानाः माने याइगु संवत् खः । थ्व चलन दक्षिण भारतय् आतकं दनि । थुकिं छु सीदत धाःसा विक्रम संवत् नं चन्द्रमास कथंयागु संवत् धइगु सीदत । थ्वयात थनयापिं सनातन हिन्दू धर्मावलम्बीतय्सं सौरमास कथं वैशाख १ गतेनिसें माने यायेगु याःगु खः । संक्रान्तिया घडी बाफपुल कि कन्हय्कुन्हु संल्हु माने यायेगु झीगु सिद्धान्त खः । तर इमि छुं सिद्धान्त मदु । छायधाःसा थुगुसी श्रावण महिनाबलय् संक्रान्ति घडी ५९/३५ जुलं नं उकुन्हु हे संल्हू माने याःगु जुयाः इमि श्रावण महिना ३२ दिनयागु जुल । थ्व खनाः विश्वभूमिं नेवाः क्यालेण्डर मिले मजुल धकाः धयाहल । थुकिं छु सीदत धाःसा विश्वभूमि पात्रो नं स्वये मसः खनी ।

थथे विक्रम संवत् भारतीय संवत् धकाः सीकं नेपाल संवत् मकासे विक्रम संवत् छाय् नालाकाःगु ले धाइ ? नेपाल संवत्यात ऋण मुक्त संवत् धकाः गिरे याये धुंकल, थ्वयात नेवाःतय्सं नं स्वीकार यात, उकिं नेपाल संवत् नालामकासे विक्रम संवत् नालाकाःगु खः । गोवर्धन पुजा कुन्हु माने यात धाःसा नेपाल संवत् नाप ल्वाकज्याइ धकाः वैशाख १ गतेनिसें माने याःगु खः । जरावरी संवत्यात सौरने परिणत यानाः नेपाःयागु संवत् धयाहःगु खः ।

नेपा:या मौलिक ला व तिथिया नां : छगू अध्ययन

❑ मदनसेन वज्राचार्य

न्हयसँ

मनूतय्गु जक मखु प्राणी मात्रयागु आयुर्प्तक्रम सूर्य व चन्द्रमाया न्हि व चाया ल्याखं छन्हु वा छगू तिथि कथं स्वीन्हु (३० न्हु)या छगू ला (महिना) व भिंनिगू ला अर्थात ३६५ न्हुया दच्छि जुया: दँबदँ जुजुं ई न्ह्यानाच्वनी । थुकथं न्हि ल्या: खायेगु ज्या अतिकं मूवंगु अध्ययन खगोलशास्त्रीतय्सं प्राचीनकालंनिसें न्ह्याका वयाच्वंगु ख: । थ्व हे अध्ययन घडि, पला, घण्टा, तिथि, बार, नक्षत्र, योग, करण राशी , ला व ऋतु आदिया नां छुछुं मानव जीवनया संस्कृति, धार्मिक एवं सामाजिक ज्या न्ह्याकु न्ह्याकुं वयाच्वंगु ख: ।

नेपालय् दकलय् न्हापां गुगु संवत् तिथिमिति छ्यल धयागु सी मदुनि । नेपालय् लूगु दकलय् पुलांगु शिलास्तम्भ निग्लीहवा व लुम्बिनीया अशोक स्तम्भ ख:सां उकी साल तिथि उल्लेख जुयाच्वंगु मदु । केवल वि.सं. पूर्व२२६ निसें २३२ पाखेयागु अनुमान यानात:गु दु ।

नेपालय् लूगु थौंतकया पुलांगु अभिलेख जय वर्मायागु शक संवत् १०७ अज्योत ई.सं. १८४/८५ पाखेयागु ख: । तर थुकीला व तिथिमिति छ्यलात:गु खनेमदु । पशुपतिइ लुयाव:गु जुजु धर्मदेवया पालय्यागु धयात:गु शिलापत्र संवत् ३८१ (ई.सं. ४५९)यागु ख:, गुकी 'वैशाखमासे शुक्ल पक्षे' धका: विक्रम संवत्या कथं ला (महिना) न्ह्यथनात:गु दु । थुगु क्रम सलंस: दँ तक न्ह्याना वयाच्वंगु खनेदु । नेपालय् नेपा:या मौलिक ला व तिथि मदुगु ख: वा दया: नं लिच्छवि शासनया कारणं छ्यलेमफुगु ख:,

थथे हे जुइ धकाः धायेमफु । तर कछला, थिंला आदि झिंनिगू लाया नां दुगुलिं न्हापा न्हापा नं वयेमाःगु खनेदु ।

नेपाःया ला (महिना) गुलि पुलां ?

नेपाःया पुलांगु व महत्वपूर्णगु वंशावली ने.सं. ५००-५०९यागु खः । थ्व वंशावलि अतिकं विश्वसनीय जूगुलिं इतिहासकारतय्सं समकालीन अभिलेखया ति हे मान्यता बियातःगु खनेदु । इतिहासकार धनवज्र वज्राचार्य व डा. कमलप्रकाश मल्लपिंसं थुगु वंशावलीयात गोपाल वंशावलीया नामं प्रकाशित याःगु जुल । थुगु ग्रन्थया पौ ३८या (३० ख)' (३)..... चङ्गुया दुदु फकं (४)या हेतु श्री प्वस्येदेव राजास प्रज्यास असहन देशस मह्नं डँव, थ्वतेस सातक याङा, म्हंग्वस क्यंङा । गुणिला थोक दुह्निसि कोन्हु दुदु फकं (५) न खुत्रे थ्वन द्वारस तये.... । स्वस्तिः भूत वृत्तान्तर लिखितपञ्च श्रृणु ॥" धकाः न्त्यथना तःगुलिं नेपालया मौलिक ला (महिना) तसकं पुलांगु जुइफुगु खनेदु । प्वस्येदेव (पुष्यदेय) जुजुया राज्यकालय् दुदु फकं खनेगु आदि घटना 'गुणिला थोव दुह्निसि कोन्हु' जूगु धकाः बः बियाः न्त्यथना तःगुलिं उम्ह जुजुया इलय् हे थुगु महिना छ्यले धुंकूगु अनुमान जू । छाय्धाःसा थज्याःगु विशेष घटना, पर्व, नखः आदियात यथावत हे यायेगु चलन थौंतक दनि । गथेकि तिलाव्रत (.....), दिशिपुजा (.....), सिथिनखः (.....), चह्रे, चथाआदियात कायेफु ।

च्वय्या घटनां न्त्यथनातःगु गुणिला -महिना) व दुहिसि (द्वादसी) तिथि गुलि पुलां स्वयेत गोपाल वंशावली (पौ २८/२९ व डा. जगदीशचन्द्र रेग्मीया लिच्छवि इतिहास (पौ २४५)यात लिधंसा कयागु जुल ।

	जुजुया नां	राज्य काल
१.	पुषदेव	दुदु फकं खुनेगु.... आदि ।
२.	श्री बसुदत्त	३७ वर्ष
३.	श्री पति	३४ वर्ष
४.	श्री शिववृधिवर्मा (शिवदेव)	७५ वर्ष
५.	श्री वसन्तवर्मा	४१ वर्ष
६.	श्री सुपुष्पवर्मा	५६ वर्ष
७.	श्री वृषदेव (विश्वदेव)	१०० वर्ष
८.	श्री मानदेव	४१ वर्ष
९.	श्री शंकरदेव	४० वर्ष
१०.	श्री धर्म देव	५ वर्ष
		४२९ वर्ष

नेपाल संवत्य्
दक्वसिबय् पुलांगु अभिलेख

❑ **जगन्नाथ मास्के**

नेपाल पुरातात्विक वस्तुया भण्डार खः धकाः ला विश्वं हे धयाच्वंगु खँ खः । झी नेपालनापं स्वाःगु छुं नं खँ सीके मालीगु खण्डय् थनया अभिलेख गथेकिः शिलापत्र, भोजपत्र, सुवर्णपत्र तथा वंशावली बः कायेमाः । व दक्व धयाथें अभिलेख थनया नेपालभाषाय्, नेपाल लिपिं प्राप्त जुयाच्वंगु दु । उकिं उकिया सारतत्व सीकेत नेपालभाषाया नापनापं नेपाल लिपि नं सयेकेगु अति आवश्यक जूवइ । व सारगर्भित भाय् व आखः म्हमसीकेगुया मतलब उकिं तापाक जक च्वनेगु मजुसे नेपालया मू तत्वनाप अपरिचित जुइगु नं जुल। उकिं नं नेपाःया प्रत्येक नागरिकं जक मखु मेमेगु देय्या मनूतय्सं नं थ्व भाय् व आखः सीके सयेकेगु तसकं आवश्यक जू ।

नेपाःया कुंकुलामय् गथेकिः देवालय, शिवालय, मठ, बहाः ननि अथेंतुं स्मारक आदिइ प्राप्त जूगु अभिलेख नं नेपाःमिपिंसं अध्ययन याना मच्वंगु मखु । थ्व हे प्रसंगय् झीसं झी चित्तधरजुया 'नेपालभाषाया जातः' नांगु ग्रन्थ नं न्ह्यःने तयेफु । व सफू कथं नेपालय् नेपालभाषाय् नेपाल लिपिं च्वयातःगु यक्व अभिलेख प्राप्त जुयाः संकलन जूगु खनेदु । किन्तु ने.सं. १६९ न्ह्यःया छगू हे अभिलेख खनेमदु । नेपालया इतिहासकथं नेपाल संवत्या प्रादुर्भाव ख्वपया जुजु आनन्द मल्लया पालय् जूगु सीदु । थ्व संवत् जन्म जूगु विषयय् छगू न्ह्यइपुगु ऐतिहासिक बाखं नं प्रचलित जुया वयाच्वंगु खँ सकसिनं स्यूगु हे खँ खः ।

थथे महत्वपूर्ण पृष्ठभूमिं जाःगु थ्व संवत्या अन्वेषण ज्या ला ल्यं हे दनि । आतक प्राप्त अभिलेख मध्ये संवत् ११९ उल्लेखित शिलाभिलेख दक्वसिबय् पुलांगु सिद्ध जूवंगु दु । थ्व अभिलेख प्राप्त जुइ न्ह्यः न्ह्यपांगु अभिलेख धकाः माने यानातःगु सर्वप्राचीन अभिलेख श्री हरिराम जोशीजुं दयेकादीगु ख्वप टौमढी त्वाःया ने.सं. १२५ अंकित शिलाअभिलेख खः । थ्व

अभिलेखय् क्रिया मदुगु भाषाया खँग्वः छ्यलातःगु धकाः नं उल्लेख यानातःगु खनेदु ।

थ्व संवत् ११९ अंकित जुयाच्वंगु अभिलेख ख्वपया जगन्नाथ देवकुण्ड लागाय् प्राप्त जूवःगु खः । खोज अर्थात अन्वेषणया सिलसिलाय् प्राप्त जूगु अभिलेख जूगुलिं थ्वयागु महत्व झन वृद्धि जूगु ताल । थ्व नेपाल संवत्य् आतक प्राप्त जूगु अभिलेख मध्ये दक्वसिबय् पुलांगु जुयाः झीगु न्हयःने वयाच्वंगु दु । थ्व स्येल्लाःगु अभिलेख ख्वपया छगू कुण्ड व देव मन्दिर प्रतिष्ठा एवं स्थापना याःगुया सन्दर्भय् अनावरण याःगु खः । थ्व खँ व हे शिलालेखय् कियातःगु आखलं सीदत । अभिलेख कथं रुद्रदेव नांयाम्ह छम्ह व्यक्तिं छगू पुखूया निर्माण याःगु जूगुलिं व पुखूया नां जगन्नाथदेव पुखू तःगु खः । जगन्नाथदेव मूर्तिया नापनापं मन्दिर (देगः) नं स्थापना याःगु लसताय् थ्व पुखू नं दयेकूगुलिं व द्यःया नामं हे जगन्नाथदेव पुखू नां च्वंवंगु जुइमाः । आः वयाः व देगः मदये धुंकूसां पुखू प्रत्यक्ष दनि । किन्तु व पुखूया रुपरेखाय् यक्व हिउपाः वयेधुंकल । स्थानीय मनूतय्गु धापूकथं छुं दँ न्हय्: थ्व पुखू अर्थात जगन्नाथदेव पुखू चिकिचाधंगु छगू कुण्ड खः । लिपा अर्थात ३० दँ ति न्हय्: अनया स्थानीय मनूतय्गु संयुक्त प्रयासं थ्वयात पुखूया रुप हीकेगु ज्या यात । पुखूयात तःधंकाः ताँपु नं स्वात । उकी दथुइ छम्ह भुइजःसि नारांद्यः नं स्थापना यात । व द्यःयात ख्वपया भुइजःसि नारांद्यः धाइ । व नारांद्यःया फुसय्सं मच्छेनारांद्यःया छगः देगः नं दु । व मच्छेनारांद्यः स्थापना याःम्ह बिचारी शम्शेरराज खः । प्राप्त अभिलेखया ई व नां व आःया थ्व थाय्या स्वरुपय् बिचाः यायेबलय् अन गाक्कं हिउपाः वयेधुंकूगु प्रत्यक्ष जू । आः वयाः अन प्राचीन धायेबहगु छगू हे व खः थ्व हे अभिलेख । उकिं व अभिलेख ने.सं. ११९ पाखेया प्रज्वलित न्हाय्कं जुयाः झीगु न्हय्:ने दनाच्वंगु दु । व अभिलेख अन्दाजि छगूत्या फुट हाकः व बागू फुट ब्या दु । उकी नेपाल लिपिं कियातःगु दु । छथाय् निथाय् तज्याना नं च्वंगु दुगुलिं छुं आखः भचा सीमदु । व अभिलेखया संरक्षण जूगुया छगू श्रेय अनया छम्ह फकिर सन्तान गिरीयात दुगु जुयाच्वन । छ्यधाःसा स्थानीय व्यक्तितय्गु धापू कथं न्हापा व अभिलेख बेपत्ता जुयाच्वंगु खः । व जगन्नाथ देव पुखू सफा याःबलय् व हे फकिरं व अभिलेख लुइकल । लखं बांलाक सिलाहयाः तसकं जतन यानाः व अभिलेखयात आतकं सुरक्षित यानातल । मखुसा व सारगर्भित अभिलेखया छु गति जुयाः थुलि खँ तकं सीके मफइगु खः । व सुरक्षित अभिलेखया सारांश थथे खः -

व शिलालेखय् दक्वसिबय् न्हापां हे द्यःया स्वस्ति अर्थात *'स्वस्ति श्री श्री श्री स्वनी मवाम्यां नम श्री श्री जगन्नाथ नम'* नं प्रारम्भ यानातःगु दु । अले अभिलेखया दथुइ नेपाः व नेपाःमिपिनिगु बारे उल्लेख यानातःगु दु । अन्तपाखे संवत् ११९ जेष्ठ शुक्ल द्वितीया कुन्हु नं जगन्नाथदेव प्रतिष्ठा याःगु दिनय् श्री ३ रुद्रदेवनं जगन्नाथदेव पुखू नं स्थापना यानाः मंगल याःगु खँ उल्लेख दु । थ्व नेपाल संवत्या तिथिमितिकथं विक्रम संवत् १०५६ जेष्ठ महिना सोमवार व इस्वी संवत् ९९९ साल लाः वः, गब्ले जुजु रुद्रदेवया शासन काल लाः वः । थथे झीगु देय् नेपाःया पौराणिक ऐतिहासिक व साँस्कृतिक महत्व क्यनाच्वंगु अभिलेख अनेक दया हे च्वंगु दइतिनि । व दक्व मालेगु ज्या ला ल्यं हे दनि । उकिं झी नेपाःमि छप्पँ जुयाः थज्याःगु अनुसन्धानात्मक ज्याय् न्हय्ज्याये मालाच्वंगु दु । उकिया सम्वर्द्धन वा प्रवर्द्धन जुयाः नेपाःया धुकू हे जायेकेगुली छगू आयाम तनेफु ।

नेपाल संवत्
छगू अध्ययन

❑ पूर्ण ताम्राकार

नेपाल संवत् थौं म्हिगः तिनि अप्रत्यासित रुपं वा सुयागुं कचि कल्पनाया आधारं उपज जगु मखु। थौं स्वयां ११०९ दँ न्हयः शुरु जूगु नेपाल संवत् छम्ह नेपाःमि नेपाःया चाय् स्वंगु खः धयागु खँय् जक मखु नेपाःया लकसय् हे व्वलंगु धयागु खँय् नं थौंतक्क दक्वसियां छगू हे विचाः जुइधुंकगु दु। अले नेपाल संवत् गुवलेनिसें शुरु जगु धयागु बारे नं बिदेशी विद्वान किलहन थ्व संवत् व मेगु संवत्या तिथिमिथिया तुलनात्मक अध्ययन यानाः इ.सं. ८३९ अक्टोवर २० अर्थात् वि.सं.९३६ कार्तिक शुक्ल प्रतिपदा विहिवार कन्हुनिसें नेपाल संवत् शुरु जगु खः धकाः पिकाःगु निष्कर्षयात नं अप्वः इतिहासकार, अन्वेषक व लेखकतय्सं स्वीकार याये धुंकगु दु। अय्सां नेपालय् नेपाल संवत् उत्पति जूगुया बारे थौं नं गुलिखे आवास्तविक, असत्य व अऐतिहासिक ख नं प्रचार प्रसारय् वयाच्वंगु मदुगु मखु। थथे जूगुया मू कारण न्हापांला थौंतक जुइमाः कथंया वैज्ञानिक कथं अनुसन्धान, अन्वेषण व अध्ययनया म्हतिं यानाः खः धाःसा मेगु कारण व हे छता खँ नं वंशावली थेंज्याःगु ऐतिहासिक सामग्रीइ छगू वंशावली व मेगु वंशावलीइ छता हे मजुइक पाकाः उल्लेख यानातःगुलि यानाः नं खः। थ्व हे कारणं यानाः नेपाल संवत्या नापं बढया निर्वाण दिं, भृकुटी सुया म्हयाय् धयागु थेज्याःगु तसकं ऐतिहासिक महत्व दुगु घटना नं विवादं थाय् कयाच्वंगु दु, गुगु बांलाःगु खँ मखु। थ्व बाहेक नं नेपाल संवत्या ऐतिहासिक सत्यता व वास्तविकतायात पूर्वाग्रहया लिधंसाय् अस्विकार यानाच्वंगुलिं यानाः खः। तर म्हिगःया ऐतिहासिक सत्यतायात त्वपुइत स्वयेगु सूर्द्यःयात निपा ल्हातं त्वपुइत स्वयेगु थें जक खः।

धात्थें नेपाल संवत्या पक्षय् वा विपक्षय् च्वइपिसं मात्र भावावेस व भावुकताय् दुनेगु त्वःताः वा पूर्वाग्रहं पीडित मजुसे नेपाल संवत्या ऐतिहासिक वास्तविकता, सत्यताया आधारय् च्वसा न्ह्याकेमाः । इतिहास थेंज्याःगु तसकं सम्वेदनशील विषयवस्तुया बारे इमान्दारी पूर्वक च्वसा न्ह्याके फयेमाः । अथेला जि इतिहासया विधार्थी तक नं मखु उकिं नेपाल संवत् सम्वन्धी प्रकाशनय् वये धुंकगु च्वसुया आधारय् नेपाल संवत्या उत्पत्तिया वारे जिं स्यू कथं छ्सिकथं न्ह्यथनेगु कुतः यानाच्वना ।

१. तिब्बतया अधिनं नेपाः मुक्त जग़ु लसताय् स्वंगु संवत्

नेपाल संवत्- थ्व धारणा दकलय् न्हापां न्ह्यब्वःम्ह फान्सया विद्वान सिल्भान लेभि खः । लेभिं चिनिया वत्तान्तया आधारय् ईसाया खुगगु शताब्दीया अन्तनिसें गुंगू शताब्दी तक नेपाः भोटया अधिनय् लाःग खँ प्रमाणित यायेगु कुतलय् न्ह्यब्वःगु दसिकथं ई. ८१६-३८ तक भोटया जुजु खि-दे-स्रोङ वा रल्-पाया राज्य उत्तरय् मंगोलियानिसें दक्षिणय् गंगातक व नेपाः नं व हे सिमाना दुने लाः । अले ई. ८३८ स भोटया जुजु ग्लाङदर्मा (चिनिया भापां ता-मो) या अत्याचार यानाः भोटया वृहत साम्राज्य कुचा कुचा दल । थ्व हे अवसरय् भोटय् जूगु गृहयुद्धं फाइदा कयाः नेपाः भोटया अधिनं मुक्त जुल जुइ । अले थुकिया हे प्रतिक कथं इ. ८७९-८० निसें नेपालय् प्रचलित नेपाल संवत् छ्यःगु जुइ[२] धकाः लेभिं थःगु धारणा न्ह्यब्वगु दु । थुकी ऐतिहासिक सत्यता मदु धयागु खँ क्वय् न्ह्यथनागु धापति स्पष्ट याइ ।

१) खुगूगु व न्हय्गूगु शताब्दी नेपालय् अंशुवर्मा, नरेन्द्रदेव, शिवदेव द्वितियपिंसं शासन यानाच्वंगु ई खः । अंशुवर्मां थःगु नांया न्ह्यःने "महासामन्त", "परम भट्टारक" "वप्पदानुध्वत", "महाराजाधिराज" थेंजाःगु राजकीय उपाधि च्वकाः ध्यबा (टक) नं चलय् यानावंगु दु । ई. ६०३ पाखे जुजु जुम्ह नरेन्द्रदेवं नं थःगु नांया न्ह्यःने राजकीय उपाधि "परम भट्टारक महाराजाधिराज" धकाः अभिलेखय् च्वकावंगु दु । थथे हे इस्वी सन्या न्हय्गूगु शताब्दीया अन्तपाखे जुजु जूम्ह शिवदेव द्वितियं थःत थम्हं प्रसारित यानातःगु अभिलेखय् "भगवन्यशुति - भट्टारक - पादानु गृहीत दानुध्यात" व "परम भट्टारक महाराजाधिराज" थेंज्याःगु गौरवशाली राजकीय उपाधि च्वकावंगु दु । यदि सुयागुं देय्या अधिनय् जूगु खःसा अज्याःगु राजकीय उपनधि च्वयावंगु मदये माःगु खः । स्वतन्त्रकथं टक (ध्यबा) नं पिहां मवयेमाःगु खः ।

२) उगु इलय् नेपाः तिब्बतया अधिनय् लाःगु धयागु खँ नेपाःया आतक लूगु ऐतिहासिक सामाग्री गनं नं उल्लेख जुयाच्वंगु मदु ।

३) हर्षवर्धन नापलायेत ई. ६४७-४८ पाखे वांग हियुन शेया नेतृत्वय् भारत वंपिं चिनिया दूत मण्डल भारतय् थ्वंबलय् हर्षवर्धनया निधन जुइधुंकूगु व वयागु पदय् वया हे मन्त्री अरुणास्व जुजु जूगुलिं वं चिनिया दूत मण्डलयात आक्रमण यानाः अपमान याःगुलिं व घटनाया बदला कायेत भोटया जुजुं वांगयात १२०० सिपाहिं छ्वयाः ग्वाहालि

यात धाःसा नेपाःया जुजु नरेन्द्रदेवं ७००० सल व सिपाहिं खतय् यानाः छ्वयाः वांगयात तःधंगु सैनिक ग्वाहालि याःगु घटनां नं उबलय् नेपाः तिब्बत स्वयां तसकं शक्तिशालि धयागु क्यं । थथे हे ई. ७०४-५ पाखे शिवदेव द्वितियया पालय् नेपाः व तिब्बतया दथुइ युद्ध जूबलय् तिब्बतय् जुजु चिन-चु-सी लुङ्गयात स्याःगु खँ चिनिया वृतान्तत् उल्लेख जुयाच्वंगुलिं यानाः उबलय् नं तिब्वत स्वयां नेपाः शक्तिशाली धयागु क्यं । गनं, नं शक्तिशाली देश सुयागुं दबावय् वा अधिनय् च्वनेगु खँ वइमखु ।

४) लेभिं अंशुवर्माया पालं निसें नेपाल संवत् चलय् मजूबलय् तकयात नेपाः तिब्बतया अधिनय् धकाः च्वयाः उकियात प्रमाणित यायेत शिवदेव द्वितियया "संवत् ११९" च्वयातःगु लगंत्वाःया अभिलेख "इत्येवं" सीमान्तर्मूलास्मित्रग्रहरे भोट्टविष्टिहेतोः प्रतिवर्ष भारिकजनाः पंच ५ व्यवसायीभिग्रहीत व्याः" अभिलेखयात न्ह्यथंगु दु । लेभिं थ्व अभिलेखय् च्वयातःगु "भोटविष्टि" खँयात तिब्बतय् पुलेमाःगु कर कथं अर्थ छ्यानाः नेपाः तिब्बतया अधिनय् खः धयागु खँयात प्रमाणित यायेगु कुतः याःगु खः । तर "भोटविष्टिया" अर्थ नेपालं तिब्बतयात पुलेमाःगु राज्यकर मखुसे धार्मिक गुथि धयागु खँ व हे अभिलेखं स्पष्ट याः ।[३] अभिलेखया धापूकथं शिवदेव थम्हं थापना याःगु शिवदेवश्वर मन्दिरया नामय् ब्यूगु वैद्यग्राम इलाका दुनेया रैतितय्सं तिरो दक्वं व मन्दिरया जिम्मावाल वसवासुपत आचार्यतय्त बिइमाः । तर इमिसं दँय्दसं व्यापारीतय्त (भोटं वइपिं व्यापारीतय्त-च्व) न्याम्ह भरिया "भोटविष्टि" कथं बिइमाःगु नियम चाहिं मानय् यायेमाः । थ्व सन्दर्भय् व्यापारीतय्गु व्यवसायिभी) उल्लेख यानातःगु दु । थ्व भ्वलय् "भोटविष्टि"यात राजनीतिक कथं मखुसे व्यापारिक परिप्रेक्षं स्वयेमाःगु खँ प्रस्ट याः । उकिं लेभिं न्ह्यथंगु अभिलेख कथं नं नेपाः भोटया अभिनय लाः धयागु धारणा गलत खः धयागु स्पष्ट याः ।

५) थ्वया वारे अन्वेषक भाजु ठाकुरलाल मानन्धरजुं 'पश्चिमी विद्वानतय्सं तिब्बतया साहित्य पुतुप्वीकास्व वनं नं नेपालं तिब्बतय् कर पूवं धइगु गनं हे खने मदु ।' धकाः जक न्ह्यथंगु मखुसें प्रो. पेटेकं (PETECH) थःगु 'दि मेडियभल हिस्टोरी अफ नेपाल' सफुलिइ च्वःगु..... BUT THERE IS NOTING IN THE TIBETAN TEXTS ABOUT CONQUESTS IN NEPAL' खँ नं न्ह्यथना दीगु दु ।[४]

६) च्वय् न्ह्यथनागु दक्व खँयात ल्वःमंकाः छकःया नितिं लेभिं व भारतीय इतिहासकार रमेशचन्द्र मजुमदारया खँयात हे माने यायेगु खःसा भोटया जुजु खि-दे-स्रोग-सनया साम्राज्य, गुगु उत्तरय् मंगोलिया निसें दक्षिणय् गंगातक फैले जू धाइ , इ. ८३७-३८य् ग्लांग दर्मा जुजुया पालय् कुचा कुचा दले धुंकल । धायेबलय् नेपाः नं इ. ८३७-३८ पाखे हे तिब्बतया अधिनं मुक्त जुइ धुंकल । अले हानं ई. ८७९-८० दँय् पीदँ,पीनिदँ लिपा तिनि तिब्बतया अधिनं मुक्त जूगु लसताय् धकाः न्हू संवत् नेपाल संवत् चलेयायेमाःगुया छुं औचित्य मदु । फुक्क खँ नेपाः तिब्बतया अधिनं मुक्त जूगुया लसताय् नेपाल संवत् प्रतिस्थापन जूगु धयागु खँ असत्य, ऐतिहासिक व अव्यवहारिक धयागु

सावित जू । उकिं हे लेभिया थ्व धारणायात नेपाःया इतिहासकारतय्सं आतक अस्विकार याना: खण्डन यानाच्वंगु दु ।

२. शक संवत् ८०० लिपा १ निसें शुरु जूगु संवत्

नेपालय् नेपाल संवत्या उत्पतिया बारे सिल्भान लेभिं मेगु नं मखुगु धारणा न्ह्यब्वःगु दु । लेभिया धापू कथं नेपालीतय्सं ८ यात अशुभ तायेकीगुलिं उबलय् नेपालय् प्रचलित जुयाच्वंगु शक संवत्[१] ८०१ या ८ लिकया: हानं १ निसें शुरु यात । थुकथं छुं दँ चलय् जुइ धुंका: लिपा थ्व शुरु जूगु याथार्थ कारण ल्वःमंका: अले न्हू संवत् (नेपाल संवत्) कथं माने यायेत प्राचिन भारतय् प्रचलित वैजनाथ प्रशस्नी त्र लोककाल संवत्यात न्ह्यब्वःगु दु, गुगु सम्बत् १०० व १००० या अंक लिकया: १ निसें शुरु याइगु धयागु धारणा दु । थ्व धापुतिइ लेभिया कचि कल्पना बाहेक छुं हे दसि, प्रमाण मदु धयागु खँ क्वय् न्ह्यथनागु धापुतिं प्रस्ट याइ ।

१) नेपाल सम्बत् व शक सम्बत्या दथुइ ८०० दँ मखुसे ८०२ दँया खाली (Gapnes) खनेदु ।

२) शक सम्बत् ८०१ थ्यनेवं ८ अंक लिकया: १ निसें शुरु यात धयागु धापू आतक लूगु वंशावली, अभिलेख थेंज्याःगु ऐतिहासिक सामाग्री छुकिसनं हे उल्लेख मजूगु खँ नेपाःया इतिहासकारतय्सं छप्वा: म्हुतुं धायेथें धयाच्वंगु दु । ख: नं संवत्या दँ ल्या: खाखां न्ह्याबलें ८ (च्यागू अंक) व ० (शून्य) वल धका: हानं छ्सिकथं १ निसें हे ल्या: खाना: सुं नं शासकं न्हूगु संवत् छ्यःगु खनेमदु ।

३) शक संवत् फेरकथं संवत् हिइका: (८०१ यात ८० अंक लिकया: १ निसें) छुं दँ प्रचलनय् वये धुंका: लिपा थ्वयात नेपाल संवत् धायेगु यात धका: धयाच्वंगु दु । तर शक संवत् फेरकथं हिला: प्रचलित जुइ धुंका: "छुं दँ" लिपातिनि नेपाल संवत् धायेगु याःगु ख: धयागु धारण यात माने यायेत "छुं दँ, धयागु ग्वःगु दँ ख: ? ग्व: दँ लिपा ख: ? थुकिया लिस: स्वयं लेभिं नं बांलाक स्पष्ट यायेफुगु मदु ।

४) शक संवत् फेरकथं चलेजूगु छुं दँ लिपा थ्वयात नेपाल संवत् धायेगु यात धयागु स्वयां नं गुगु सालं निसें, सु शासक वा जुजुया पालंनिसें, सुनां अले छ्राय् शक संवत्यात नेपाल संवत् धका: धायेगु याःगु ख: ? उकिया ऐतिहासिक दसि प्रमाण स्वयं लेभिं जक न्ह्यथने मफुगु मखुसे लेभिया उगु धारणायात समर्थन यानाजूपिं सुं नं इतिहासकारं नं आतक न्ह्यब्वये मफुगुलिं थ्व खँ निराधार व असत्य धयागु खँ स्पष्ट या: ।

५) नेपालय् नेपाल संवत् प्रारम्भ जूगुया बारे लेभिं थःगु सफुलिइ च्वय् न्ह्यथनागु निगू विपरित धापू न्ह्यब्वःगुलिं नं लेभि स्वयं अलमल, अस्पष्ट व भ्रमय् लाःगु स्पष्ट या: । उकिं लेभिया निगुलिं धापू अऐतिहासिक, अवास्तविक जक मखुसे कचि कल्पनाय् आधारित ख: ।

---

३. नान्यदेवया नेपाः आक्रमण लिपा पिदंगु संवत्

सिल्भान लेभि थें हे विलियम कर्क पेट्रिकं नं नेपाल संवत्या बारे असत्य, निराधार खँ प्रचार याना वंगु दु । नान्यदेवं नेपालय् आक्रमण यानाः विजय जूगु लसताय् चले याःगु संवत् हे नेपाल संवत् खः धकाः कर्क पेट्रिकं थःगु सफू "नेपाल" (Nepal) च्वयावंगु दु । वय्कलं व खँ राइटया वंशावलिकथं शक संवत् ८११ वा नेपाली संवत् ९ श्रावण - शुक्ल सप्तमि शनिवार कुन्हु कर्नाटया जुजु नान्यदेव नेपाः दुहां वल ।[७] धयागु धापूया आधारय् च्वःगु खः । कर्क पेट्रिकया धापू गुलि तक असत्य व अप्रमाणिक खः धयागु खँ क्वय् न्ह्यथनागु खं स्पष्ट याइ ।

१) न्हापांगु नान्यदेव नेपालय् दुहां वःगु धकाः गुगु संवत् व तिथि बियातःगु दु, व हे असत्य व निराधार खः । उकिं छथाय् इतिहासकार भाजु सूर्यविक्रम ज्ञवालिजुं थथे धयादी - नेपाल संवत् चलेजुयाः २०२ दँ लिपा नान्यदेवं नेपालया अंचलय् आक्रमण याःगु जूगुलिं व (नान्यदेव) नाप नेपाल संवत्या छुं सम्बन्ध मदु धयागु खँ स्पष्ट याः ।[८] थथे हे नान्यदेवनाप नेपाल संवत्या छुं स्वापू मदु धयागु खँय् वय्कलं थःगु सफू "नेपालको आलोचनात्मक इतिहास"य् नं दसि व प्रमाण बियाः विवेचना यानादीगु दु ।

२) भारतया इतिहासकारत डा. ओमप्रकाशं "प्राचिन भारतको इतिहास"य् रमेशचन्द्र मजुमदारं "प्राचिन भारत" नांगु सफुलिइ व डा. रामशंकर त्रिपाठीं "प्राचिन भारतका प्राचिन इतिहास" सफुलिइ झिंछगू शताब्दिया अन्तपाखे झिंनिगू शदी शुरु जुइ न्ह्यः तिरहुटया कर्नाटक जुजु नान्यदेवं नेपाः त्याकाकाःगु धकाः च्वयातःगुलिं यानाः नान्यदेव नेपालय् दुहां वःगु धकाः कर्क पेट्रिकं न्ह्यथंगु संवत् व तिथि मुक्कं निराधार व असत्य खः धयागु खँ स्पष्ट याः ।

३) नान्यदेवं नेपाः त्याकाः संवत् चले याःगु धयागु खँ आतक लूगु अभिलेख, वंशावलि छुकिसनं हे उल्लेख जुयाच्वंगु मदु । उकिं कर्क पेट्रिकया धापू मुक्कं अऐतिहासिक व अवास्तविक खः धयागु खँ प्रष्ट जू ।

१) डा. जगदिशचन्द्र रेग्मी व भाजु भुवनलाल प्रधानं भृकुटी अंशुवर्माया म्ह्याय् मखुसे उदयदेवया म्ह्याय् खः धकाः त्याजिक धाये धुंकूगु दु । "सितु" दँ ८ ल्याः ४७ स पिदंगु भुवनलाल प्रधानजुया "भृकुटी अंशुवर्माया म्ह्याय् जुइफइ मखु नांगु लेख ब्वनादिसँ ।

२) बालचन्द्र शर्मा- नेपालको ऐतिहासिक रुपरेखा पौ १०५

३) बालचन्द्र शर्मा- नेपालको ऐतिहासिक रुपरेखा पौ १०५

४) डा. जगदिशचन्द्र रेग्मी : "प्राचिन नेपालको राजनैतिक इतिहास" पौ १६७

५) ठाकुरलाल मानन्धर : "भाजु निवन्ध" पौ ५७

६) शक सम्बत् बारे ..... अप्वः भारतीय विद्वानतय्सं आः थ्व मानेयाः कि कनिष्कया राज्यकाल ई ७८ स प्रारम्भ जुल अले ई, ७८ या शक सम्बत् चलेयाःम्ह

कनिष्क हे खः .....

थ्व सम्बत्यात ५०० दँ तक शक सम्बत् धकाः मधाः । लिपा थ्व शक सम्बत् धायेगु यात, छ्वायकि थ्व सम्बत् शक जुजुपिनिगु दथुइ चले जुल । शक जुजुपिनिगु तिथि शक सम्बत् ४१ निसें ३१० वा ई.सं. ११९ निसें ३८८ या दथुईया खः । (डा. ओमपकाश "प्राचिन भारतका इतिहास" पौ १९१-१९२)

७) बालचन्द्र शर्मा : "नेपालको ऐतिहासिक रुपरेखा" पौ ११८

८) सूर्यविक्रम ज्ञवालि "नेपाल उपत्यकाको मध्यकालिन इतिहास" पौ २९-३२

नेपाल संवत्या प्रवर्तक शंखधर साख्वाल

नेपालय् नेपाल संवत् गुकथं व गथे जुयाः उत्पत्ति जुल धयागु खँय् च्वय् न्ह्यथनागु स्वंगू खँ नं इतिहास, वंशावली विपरित जूगुलिं नेपाःया अप्वः इतिहासकार तय्सं उकिया प्रमाण सहित खण्डन यायेधुंकूगु दु । नेपालय् दुगु इतिहास व वंशावलीइ उल्लेख जुयाच्वंगु कथं धायेगु खःसा ख्वपय् आनन्ददेव व यलय् राघवदेव जुजु जुयाच्वंगु इलय् येँया शंखधर साख्वाल धाःम्ह छम्ह नेपाःमिं फुक्क नेपाःमितय्त त्यासां मुक्त यानाः नेपाल संवत् नीस्वनाथकूगु बारे नेपाःया वंशावली मध्ये दकलय् पुलांगु केशर पुस्तकालयय् च्वंगु गोपालराज वंशावलीया नापं भाषा वंशावली, राजभोगमाला वंशावलीइ बांलाक न्ह्यथनातःगुलिं यानाः नेपाल संवत्या प्रवर्तक शंखधर साख्वाल खः धयागु खँय् दक्वसियां छ्वाः म्हुतु धाःसां जीधुंकल । उकी मध्ये डानियल राइटं 'हिस्टोरी अफ नेपाल' सफुलिइ भाषा वंशावलीया सार न्ह्यथनाः साख्वालं नेपाल संवत् स्वंगु धकाः च्वयावंगु दु । व भाषा वंशावलीइ आनन्ददेवया पलेसा आनन्द मल्ल (आनन्ददेव ॥ भिमदेवया काय् ने.सं. ४२८ निसें ४४० तक राज्य याःम्ह जुइमाः) न्ह्यथनातःगु व अले येँया जुजु राघवदेवया पलेसा जयदेव मल्लया स्वीकृति कयाः शंखधरं नेपाल संवत् स्वंगु धकाः च्वयातःगुलिं आनन्देव-राघवदेवया शासनकालय् नेपाल संवत् उत्पत्ति जूगु मखु धकाः धाइपिं नं दु । तर मल्ल वंशया न्ह्यः ठकुरी जुजुपिनिगु पालय् नेपाल संवत् स्वंगु धयागु जयदेव मल्लया र ाज्यकाल स्वयां ३७५ दँ न्ह्यः हे नेपाल संवत् प्रचलनय् वयेधुंकूगु दसि दुगुलिं भाषा वंशावलीइ न्ह्यथनातःगु जुजु आनन्द मल्ल व जयदेव मल्लया नां असत्य व गल्ती धयागु उलाक्यं । थुकथंया गल्ती जूवंगुया कारण नेपाःया वंशावली मल्ल कालय् च्वःगुलिं यानाः जूवंगु यक्वं सम्भावना दु । नेपाःया दकलय् पुलांगु धयातःगु गोपालराज वंशावली हे जयस्थिति मल्लया पालय् च्वकूगु खः ।

म्हपुजा व नेपाल संवत्

❑ प्रेमहिरा तुलाधर

दँय्दसं न्यायेका वयाच्वनागु भी नेवाःतय् दकलय् तःधंगु न्ह्यइपुगु नखः स्वन्ति नखः खः । कौलागा त्रियोदशीनिसें कछलाथ्व द्वितिया न्यान्हु तक क्वःपुजा, खिचापुजा, लक्ष्मीपुजा, म्हपुजा व किजापुजा धकाः थुगु नखः न्यायेका वयाच्वनागु दु । थ्व न्यान्हुयात यमपञ्चक नं धाइ । थ्व न्यान्हु मध्ये आमाइ, पारु व द्वितिया स्वन्हु धुमधामं न्यायेकीगु जुयाः थ्व नखःयात स्वन्ति धाःगु खः । थ्व स्वन्हु मध्ये नं नेवाःतय्सं विशेष रुपं माने याइगु न्हि म्हपुजा खः । थ्वकुन्हु हे नेपाल संवत् हिलीगु जुयाः सकस्यां न्हूदँ नं माने यायेगु याइ । थुकथं सकल नेपाःमिपिंसं नेपाल संवत् अनुसार न्हापांगु लाया न्हि कुन्हु न्हूदँ व म्हपुजा छन्हुं हे माने यायेगु याना वयाच्वंगु दु ।

थुकथं नेपाःमिपिनि लागि म्हपुजाया न्हि तसकं तःधंगु न्हि खः । अले न्हूदँया न्हापांगु न्हि कुन्हु थम्हं थःत पुजा यायेगु दिन म्हपुजा खः । थ्व म्हपुजा नखः मेमेगु जातीय संस्कृति नाप ज्वःमलाःगु नेवाःतय् थःगु हे किसिमया मौलिक संस्कृति खः । परम्परागत रीतिरिवाजया नापनापं दर्शन व आदर्श जाःगु म्हपुजा नेवाःतय्गु दकलय् उत्कृष्ट संस्कृति नं खः ।

संसारया थीथी प्राणीं मध्ये मनूत बिचाः बुद्धि विवेक दुपिं जूगुलिं फुक्कस्यां थः थें हे ताया थःत सुख दुःख जू थें मेपिंत नं जुइ अले थःत यःगु मयःगु दु थें मेपिंत नं दइ धयागु खँ सीकेफुगु खः । थज्याःगु ज्ञान प्राप्त यायेत हे भीसं म्हपुजा यायेमाःगु खः । थुकथं थःत थम्हं म्हसीकाः थःगु आत्माया छेँ जुयाच्वंगु थःगु म्हयात नेवाः समुदायलय्

म्हपुजा यायेगु चलन जूगु खः । नापं थ्व म्हपुजा थः याकःचिया जक पूजा मजुसे थः परिवारया सकल जःपिं छथासं मुनाः यायेमाःगु सामुहिक पूजा खः । यदि थब्ले परिवारया सु नं जः देशं पिने वनाच्वंगु जूसा उम्हसिया प्रतिनिधि अनुरुप मन्दः दयेकाः खेलुइताः च्याकाः, च्याःगु इताः व सगं मन्दलय् हे तइ । थुकथं म्हपुजा ध्यबा दुपिं ध्यबा मदुपिं तःधंपिं चिधंपिनिगु धइगु मदु, थ्व ला सम्पूर्ण नेवाः जातिया महत्वपूर्ण व उल्लेखनीय पुजा खः ।

थुगु न्हि कुन्हु सुथय् म्वःल्हुयाः वँ थिलाः शुद्ध जुइ धुंकाः माःमाःगु ज्वरे यानाः बहनी म्हपुजा यायेगु याइ । दकलय् न्हापां थःथः कथंया मन्दः दयेकाः उकी दुने चिकंमन्दः आखे, ताय् वा माय वा हाकुमुस्याया घेरा दयेकी । उगु मन्दलय् सिन्हः, स्वां, समय्बजि, सिसाबुसा छायाः धुँधुपाँय् इताः च्याकाः पुजा याइ । थःगु मन्दः दयेकीगुया अर्थ थः जहान परिवार, इष्टमित्र थःथिति फुक्क न्ह्याब्लें थः हे जुयाच्वनी, नापं मन्दः दुने च्वंगु चिकंमन्दः आत्मा व दीर्घजीवनया प्रतीक खः । अनं लिपा छेँया थकालिं निसें मन्दः न्ह्यःने च्वनाः ताःआयु सुस्वास्थ्य, सफलता, समृद्धि, भिंगु ज्याया संकल्प आदिया कामना यानाः छेँया नकिनं पुजा यानाः सिसाबुसा खेलुइताः लःल्हानाबी । म्हपुजा यानाच्वंम्हेस्यां नं जाकिं पुज्यानाकयाः मन्दलय् तइ । खेलुइताः च्याकेगु धइगु निस्वार्थ रुपं त्यागि जुयाः थः च्यानाः मेपिनि उपकार यायेगुया प्रतीक खः । म्हपुजा सिमधःतले खेलुइताः स्याये मज्यू धइगु नं धारणा दु । थथे हे ख्यँ, न्या सगं कयाः जजंकां क्वखायाः ग्वय्स्वां, गोदावरी स्वां, तफ्वः स्वां नं छुइगु याइ ।

थीथी सिसाबुसाया नापं गब्लें पूमजुइगु तःसि व गब्लें ध्वमगीगु ख्वःसिं नं थुगु म्हपुजाया लागि मदयेक मगाःगु वस्तु खः । छाय्धाःसां तःसि शुद्धता व गब्लें सुके मजुइगु ग्वय्स्वानं जीवनय् वइगु समस्या नाप सामना यायेफइगु क्षमताया संकेत याइ ।

थ्व म्हपुजा छाय् यायेगु यानातःगु धयागु वारे छगू ऐतिहासिक घटना नं दु । लिच्छवी जुजुपिनि पालय् अन्दाजि १५०० दँ न्ह्यः यँदेया विशाल नगरय् तसकं मिं नःगु जुयाच्वन । मिं नयाः ध्वस्त जूगु उगु थासं बचे जुयाः वयेफुपिंसं उगु भयपाखें मुक्त जुया वयेफुगुलिं थःत पुज्यानाः सगं कयाः म्हपुजा यायेगु यानातःगु खः । थुकथं म्हपुजा यायेगु परम्परा न्ह्यानावःगु खः । थुकुन्हु मन्दःया न्ह्यःने च्वनाः थःत पुज्यानाः सगं कयाः भिंगु बिचाः, भिंगु कर्म यायेगु संकल्प याइ । दच्छिया झीगु जीवन सफल जुइमा धकाः आसिका यानाः थःथःगु गच्छे अनुसारया विभिन्न तिसा वसतं पुनाः साःसाःगु नयेत्वने यानाः माने याना वयाच्वंगु स्वन्तिया थुगु म्हपुजाया दिन धयागु दकलय् तःधंगु सन्तुष्टिया दिन खः ।

ईब्यःया खँ खः, म्हपुजाया न्हिकुन्हु हे छगू संयोग नं लात कि नेपाल संवत्या शुभारम्भ जुल । थौं नेपाल संवत् चले जूगु ११२१ दँ फुनाः ११२२ दँ क्यन । नेपाःया इतिहासय् थ्व ११२२ दँ धयागु छगू तःधंगु महत्वपूर्णया खँ खः । विश्वया इतिहासय्

विश्वया सभ्यता व संस्कृतिइ हे अद्वितिय जूगु घटनाक्रम छगू अनौठोगु योग खः। छाय्धाःसा यँ देय्या छम्ह मध्यम वर्गीय् समाजया शंखधर साख्वाःजुं उगु ईया जुजु राघवदेवया बचं कयाः छम्ह मनूया नामं मखसे थःगु देश, थःगु राष्ट्रया नामं नेपाल संवत् चले यानाः थःगु देशया सम्पूर्ण जनतायागु ऋण पुलाः छगू शोषणरहित न्हूगु समाज सृजना यात। थुकियात शंखधर साख्वाःया छगू तःधंगु ऐतिहासिक देन धकाः थौंतक माने याना वयाच्वंगु दु। खला थ्व घटनाक्रम दुने ख्वपया व महान सिद्धिवन्त वैज्ञानिक ज्योतिषयात नं झीसं लुमंकेमाः, गुम्हेस्यां भद्रमति व विष्णुमति स्वानाच्वंगु लखुतिर्थया फि लुँ जुइगु शुभ साइत पिकयाः नेपालय् आर्थिक क्रान्तिया सूत्रपात यात। थुकथं नेपाल संवत्या प्रवर्तक शंखधर साख्वाःजु खः। थुगु नेपाल संवत् उगु ईया जुजुया अनुमति कयाः व्यवहारय् सार्वजनिक रुपं लागु याःगु खः। थुकथं नेपाल संवत् गुकथं शुरु जुल धैगु खँ झीत इतिहासं कनी। अले झी फुकस्यां स्यूगु हे खँ खः कि थःगु देय्या नामं नेपाल संवत्या प्रवर्तन याःम्ह शंखधर साख्वाःयात नेपाल सरकारं सम्मानार्थ थगुने राष्ट्रिय विभूति घोषित यात।

थुगु नेपाल संवत्यात न्हापा नेपाली संवत्, नेपालीका संवत्, नेपाल देशीय संवत् आदि धकाः च्वयेगु यानातःगु दु। थ्व संवत् छुं छगू सम्प्रदाय वा जातिइ सीमित जुयाच्वंगु मदु। नेपाल संवत् उगु इलय् चले जुयाच्वंगु शक संवत् व आः प्रचलित विक्रम संवत् थें पिनें वःगु अर्थात् विदेशी संवत् मखु। उकिं नेपाल संवत्या नेपाःया इतिहासय् विशेष भूमिका दु। थुगु संवत् झीगु राष्ट्रिय सम्पत्तिया छगू अंग जुयाच्वंगुलिं ११२२ दँ न्ह्यःनिसें इतिहासय् सर्वमान्य जुया वयाच्वंगु खः। विक्रम संवत् छ्यःगुया इतिहास उलि ताःहाकः मजूनि। थ्व संवत् नेपालय् सरकारी संवत्या रुपय् छ्यःगु सच्छि दँ नं मदुनि। व स्वयां न्ह्यः सरकारी संवत् नेपाल संवत् हे खः।

नेपाल संवत् तसकं पुलांगु व महत्वपूर्णगु राष्ट्रिय संवत् खः। थ्व संवत् न्हापांनिसें चले जुया वयाच्वंगु खँया आपालं दसि न्ह्यब्वयेफु। गथे मल्लकालंनिसें राणाकालया प्रारम्भ तक थुगु संवत्यात राष्ट्रिय संवत्या रुपय् छ्यला वयाच्वंगु खँ झीसं इतिहास व वंशावलीपाखें सीका कायेफु। अथे हे न्हापा गनं देगः, सतः, फल्चा, तुं, बुंगाःचा आदि दयेकीबलय् दयेकूपिनि नां थाय्बाय् व उगु तिथिमिति नं नेपाल संवत् हे च्वयेगु यानावःगु खँ नेपाल लिपिं च्वयातःगु शिलापत्र, ताम्रपत्र आदिया अध्ययनं सीका कायेफु। नेवाःतय्गु थीथी नखःचखः जात्रा उत्सव गुलि नं दु, व फुक्क नेपाल संवत्या तिथि अनुसार हे न्यायेका वयाच्वनागु दु। अथे हे नेपाःया नेवाःतय्सं न्यायेका वयाच्वंगु थीथी गुथिया नियमपत्रय् नं थ्व हे नेपाल संवत् हे छ्यलातःगु दु। नापं नेपाल व भारतं पिकाइगु पञ्चाङ्ग पात्रोय् नं नेपाल संवत्यात हे नेपाली संवत् खः धकाः च्वयातःगु दु।

थुकथं थौं स्वयां ११२२ दँ न्ह्यःनिसें न्ह्याना वयाच्वंगु नेपाल संवत् नेपाः दुने सिर्जित संवत् खः। उकिं थ्व संवत् छुं नं छगू जातिया जक संवत् मखसे सम्पूर्ण

नेपाःमिपिनिगु संवत् खः । थुगु खँय् भी सकलें हे गौरवान्वित जुइमाःगु दु । भीगु हे देश नेपाः देय् दुने प्रवर्तन जूगु थुगु संवत् राष्ट्रिय संवत् खः । नापं न्हापा नं सरकारी स्तरय् चले यानातःगु संवत् जूगुलिं आः नं सरकारी स्तरं थुकियात मान्यता बीमाः । अथे हे साँस्कृतिक पक्षं स्वयेगु खःसा नेपाल देशय् च्वनाच्वंपिं सम्पूर्ण बौद्ध, हिन्दूतय्सं थ्व हे चन्द्रमासया तिथि अनुसार हे नखःचखः हना वयाच्वंगु दु । उकिं थुगु नेपाल संवत्यात सरकारी ज्याखँय् छ्यःसां छुं अवैज्ञानिकता खनेमदु ।

थुकथं भी सकल नेपाःमिपिंसं माने यायेमाःगु थुगु राष्ट्रिय गौरवं जाःगु नेपाल संवत् कथंया न्हूदँ तःदँ न्त्यःनिसें नेपाः दे न्यंकं थीथी कार्यक्रम तःजिक यानाः माने यानाहःगु दु । न्हूदँया लसताय् छम्हेस्यां मेम्हेसित नं भिंतुना बीगु ज्याखँ नं जुयाच्वंगु दु । अले साँस्कृतिक भिंतुना च्यालीइ, साइकल च्यालिइ, मोटरसाइकल च्यालिइ ब्वति कयाः संगीत ज्याभ्वः न्त्याकाः मैन मतयाः, किपा धेंधेंबल्लाः कासा, प्रचलित नेपाल लिपिया च्वज्या याकाः, साहित्यिक ज्याभ्वः न्त्याकाः पत्रपत्रिका पिथनाः, म्हपुजा व नेपाल संवत् बारे प्रवचन बियाः, हिदान, ब्वाज्या यानाः, म्येचाः पिकयाः बाय्च, क्वाइन पिकयाः आदि थीथी ज्याभ्वः न्त्याकाः भःभः धायेक तःजिक न्हूदँ न्यायेका वयाच्वंगु दु । थज्याःगु ज्याभ्वलं थःगु संस्कृति प्रति माया मतिना जायेकेगुया नापं थःगु संस्कृतिया संरक्षण व सम्वर्द्धन यायेगुली उत्साह थनाबिइ ।

थुकथं दँय्दसं पुलांगु दँ फुनाः न्हूदँ वइगु सकस्यां स्यूगु हे खँ खः । फुक्क पुलांगु स्यनावनी, अले न्हून्हूगु सृजना जुजुं वइ । तर पुलांगु दँ हे हानं न्हूदँ जुयाः वःथें भीसं नं न्हून्हूगु ज्या यानाः यंकेमाः । अथे हे जीवनय् वःगु समस्यायात पुलांगु दँ नापं वांछ्वये फयेकेमाः । अले जक न्हूदँया नापनापं भीसं नं जोश, जाँगर व उत्साहं न्हून्हूगु ज्या यानाः न्त्याःवने फइ । उकिं भीसं छन्हु नाश जुयावनीगु 'म्ह'यात जक पुजा यायेगु मखु कि मनूतय्गु बांलाःगु शुद्धगु बिचाः, सद्भावना व गुणयात नं पुजा यानाः व हे अनुसार ज्याखँ याना वनेमाः । अले जक म्हपुजा यानागु सार्थक जुइ ।

नेपाल संवत्
नेपा:याग्रु हे संवत् खः

❑ राजेश्वर देवकोटा

नेपा:या नां कायेवं हे नेवा:त न्य:ने दं वइ । नेवा:त थ्व देय्या सुसंस्कृत व सभ्य जातियापिं खः । थुमिगु थ:गु हे मौलिकता दु थें थुमिगु भाय्, लिपि, संवत्यात नेपा:या हे नां बिया: नेपाल संवत्, नेपालभाषा, नेपाल लिपि धायेगु यानात:गु दु ।

नेपाल संवत् नेपाल राष्ट्रया निधि खः धइगु खँय् गनं शंका मदु । तर थ्व नेपाल संवत्यात छाय् छ्यलाबुलाय् महल धइगु खँ धा:सा चिन्तनया विषय खः । थथे धया: थ्व संवत् नेपाल संवत् नां जूगु कारणं जक जूसां राष्ट्रिय मान्यताय् वयेमा: धइगु चिन्तन मजुइमा । तर छगू इलय् थ्व राष्ट्रं हे नाला कया तयेधुंकूगु प्रमाणिक ग्रन्थय् तकं नेपाल संवत्या न्त्यथना व छ्यलाबुला दयेधुंकूगु कारणं थुकिया ऐतिहासिकता व प्राचिनतायात ल्व:मंके फइमखु ।

नेपाल संवत् थुकथं महत्वपूर्ण जुया: नं आ: आधिकारिक प्रचलनय् वयाच्वंगु मदु । नेपाल संवत्या मान्यताया विषयय् आन्दोलन न्त्यानाच्वंगु दु तर थुकियात राजनीतिक पार्टीतय्सं 'उपयोगितावादी' कथं जक नालाच्वंगु खनेदु । उकिं हरेक राजनीतिक पार्टी लगायत थुगु आन्दोलनय् न्त्यानाच्वंगु शक्तिं थुकिया उपादेयता व उपयोगितायात कया: स्पष्ट यायेमा:गु आवश्यकता दुसा राजनीतिक पार्टीतय्सं नं नेपाल संवत्या विषयस आधिकारिक धारणा व उकी थ:पिनिगु राजनीतिक मान्यता गुकथं वनी धइगु खँ स्पष्ट जुइमा: । थुकिया निंतिं विशिष्ट व्यक्ति लगायत पार्टी स्तरं नं नेपाल संवत्या उपादेयता विषयस अनुसन्धान यानाः उकी थ:पिनिगु आधिकारिक धारणायात स्पष्ट यायेमा: । केवल

उपयोगितावादीया नीति जक नालाः जनताया मानसिकता लिसे म्हितेगु ज्या जुइमज्यू । यदि नेपाल संवत्या चलन व्यवहारिक मदु धइगु खःसा थथे धायेगु आँट दयेकेमाल, बरु थ्व अव्यवहारिक पक्षयात चिइकाः राष्ट्रिय उपादेयतापाखे चिन्तन ब्वलंकेमाःगु थौंया अपरिहार्यता दु ।

नेपाल संवत्या आन्दोलन छगू निश्चित वर्ग व थासं जक संचालन जुयाच्वंगु कारणं नं थुगु आन्दोलनया गतिविधिइ उलि सक्रियता ब्वलने मफयाच्वंगु खनेदु । थुकथं हे थ्व संवत् नेवाः संवत् खः धकाः धयाच्वनीपिंत ख्वाःपाःतिक्क लिसः बिइफइ कथं थीथी जनजातिया थ्व राष्ट्रया दुने च्वंपिं फुक्क जनजातितय्त सचेत यायेमाःगु आवश्यकता नं दु ।

नेपाल संवत्यात अव्यवहारिक धाइपिं छथ्वः मनूत नं दु । छुं नं संवत् थःथम्हं हे पूर्ण जुयाच्वंगु मदु । आः विश्वय् न्ह्यानाच्वंगु इश्वी संवत् नं पूर्ण कथं व्यवहारिक धकाः गथे धायेछिं, अथे हे थ्व संवत्यात नं आः थुगु रुप व विश्व मान्यता बिइकेगु निंतिं नं कम ज्या जूगु मदु । थ्व संवत्यात कयाः निक्वः स्वक्वः ला संशोधन हे जुइधुंकूगु दुसा अझ ला महिना तकं तनेगु ज्या जूगु दु । थुकिं यानाः थ्व सरल व व्यवहारिकताय् वःगु खःसा थज्याःगु हे प्रक्रिया थःगु हे मौलिक संवत् नेपाल संवत्या दुने नं न्ह्याकेमफइगु धइगु खँ मदु । आः न्ह्यानाच्वंगु विक्रम संवत्या हे खँ न्ह्यथनेगु खःसा गब्लें गव्लें लच्छिया हे स्वीनिन्हु न्हि दयाच्वनीसा गब्लें नीच्यान्हु जक दयाच्वनी । थज्याःगु हे खँ नेपाल संवत्य् नं दु । विक्रम संवत्यात राज्यं संरक्षण बियाः थज्याःगु अव्यवहारिक खँयात नं व्यवहारिकताय् हयेफइगु खँ दुसा नेपाल संवत्यात जक छाय् हये मफइगु ? न्ह्यसः थन ब्वलनेफु । उकिं राज्यस्तरं थुकियात संरक्षण यानाः माःगु व्यवहारिकताय् छ्यलाबुलाय् हल धाःसा नेपाल संवत् थःगु हे राष्ट्रया संवत् जूगु कारणं छ्यलाबुलाय् हयेमाः ।

नेपाःया हरेक साँस्कृतिक पक्ष, सामाजिक पक्ष, रितिथिति नेपाल संवत्या हे लिधंसाय् न्ह्यानाच्वंगु दु । छम्ह छम्ह नेपाःमिया हिनुलिइ नेपाल संवत्या तिथि स्वचानाच्वंगु दु । अथे खःसां आडम्बरया कारणं वा नेपाःमितय्सं नेपाल संवत्यात नाल धायेवं हे नेवाःतय्गु विजय जुइ धइगु गलत भ्रमया कारणं नेपाल संवत्यात छ्यलाबुलाय् महयेगु धइगु काय् पितिना च्यः दुतिनेगु थें जुइ । थःपिनिगु धइगु न्ह्याब्लें थःगु हे धुकूयागु जुयाच्वनीसा मेपिनिगु ज्यां थःपिनिगु साँस्कृतिक धुकू गब्लें हे मजाइगु खँ नं स्पष्ट दु ।

छता मेता खँ, नेपाःया थःगु हे संवत् दयेक दयेकं नं मेमेपिनिगु संवत् नालाकाल धायेवं थःपिनिगु संस्कृति नं स्यनावनीगु संभावना दयाच्वनी । गथे आः हे नं लक्ष्मीपुजा आः नर्क चतनदुर्श कुन्हु यायेमाः धइगु विवाद ब्वलनाच्वंगु दु । स्वन्ति नखः धइगु नेवाःतय्गु मौलिक नखः खःसा थ्व नेपालय् हे प्रतिपादित जूगु तिथि व संवत्या

लिधंसाय् हनेगु जुइ । थुकथं थनया परम्परा कथं लक्ष्मीपुजा धयागु न्ह्याब्लें अमावस, औंसि कुन्हु हे हनेमाः । तर विदेशं वःगु संवत्या लिधंसाय् लक्ष्मीपुजा चतुर्दशी कुन्हु हनेगु ज्याया परम्परा ब्वलनावल धाःसा नेपाःमितय्गु थःगु मौलिकता हे तनावनी । नेवाः नखःचखः अलमल जुयावनी । थौं व खँ सामान्य कथं कयाः विदेशं वःगु संवत्या लिधंसाय् थनया नेपाःमितय्सं नखःचखः हनावन धाःसा कन्हय् संस्कृतिया मूल्य व मान्यता तनावनी ।

उकिं थज्याःगु सामाजिक रितिथिति, धार्मिक उत्सव व महोत्सव नाप ला व लुसि थें स्वानाच्वंगु नेपाल संवत्या विषयय् गहनतम अध्ययन यानाः थुकिया महत्व सर्वसाधारण नेपाःमितय्गु दथुइ थ्यंकाबीगु हे न नेपाल संवत् आन्दोलनया छगू महत्वपूर्ण पलाः जुइगु निश्चित दु ।

(भाजु राजेश्वर देवकोटालिसेया खँल्हाबल्हाया लिधंसाय् तयार जूगु ।)

नेपाल संवत् सुनां शुरु यात ?
गब्ले शुरु यात ?

❑ रास जोशी

नेपाल संवत् नेपाःया मौलिक व राष्ट्रिय संवत् खः । थ्व खँय् आः विवाद मदये धुंकल । अथे खःसां नं देशय् थ्व संवत्या शुरुआत गब्ले जुल, गथे जुल, सुनां यात धयागु बारे धाःसा थीथी इतिहासकारतय्सं थीथी हे कथंया तर्क न्ह्यःने तयेगु यानाच्वंगु दु । थ्व बारे आतक नं इतिहासकार व विद्वानतय् दथुइ छगू हे मत खनेमदुनि ।

थ्वहे भ्वलय् थन नेपाल संवत् बारे पिदनाच्वंगु थीथी सिद्धान्त व तर्कया बारे छुं खँ न्ह्यथनेगु कुतः जुइ ।

नेपाल संवत् शंखधरकृत् नेपाली संवत्, शंखधरकृत नेपाल संवत्, श्री शंखधरकृत नेपालीय संवत्, श्री नेपाल देशीय संवत्, नेपालिका संवत् आदि थीथी नां छुनातःगु दु । शंखधर साख्वालं ख्वपया न्हापांम्ह जुजु आनन्ददेवं (?) लखुतीर्थय् कायेके हःगु फिया रहस्य थुइकाः उगु फि, थम्हं कयाः व हे फि लुँ जूगु व व हे लुँपाखें जननायात त्यासा मुक्त यानाब्यूगुलिं वय्कःया हे नामय् 'शंखधरकृत' धकाः जुजु राघवदेवया पालय् नेपाल संवत् धकाः नां छूगु खँ छथ्वः इतिहासकारतय्सं धायेगु यानाच्वंगु दु । थ्व ल्याखं स्वयेगु खःसा शंखधर साख्वाल हे नेपाल संवत्या प्रवर्तक कथं खनेदः वः । तर थ्व हे भ्वलय् मेता छु खँय् ध्यान बीमाः थें च्वं धाःसा संवत् हिलेगु ज्या धयागु जुजु, महाराजपिंसं जक याइगु खनेदु । छम्ह साधारण नागरिकं संवत् हिलाछ्वःगु खनेमदु । अय्नं थुगु संवत्यात कयाः छता मेगु नं बिचाः पिदनाच्वंगु दु, व खः - राघव धयागु राम वा नारायणया प्रतीक जूगुलिं नारायणया प्रतीकं शंख ज्वनाच्वंम्ह मनूयात वा शंखया प्रतीक कंथं राघवदेवयात

हे शंखधर (शंख ज्वनाच्वंम्ह) धाःगु खः । छाय्धाःसा भीगु समाजय् जुजुयात नारायण द्यःया प्रतीक कथं कायेगु चलन दु ।

गन तक शंखधर साख्वालं हे संवत् स्वन धयागु खँ दु, आःतक पिहां वयाच्वंगु शंखधर सम्बन्धी वंशावली शंखधरयात साख्वाल जक मधासें गन शुद्र, गनं ज्यापु, गनं गोपाल व गन महाजु नं धयातःगु दु । थ्व ल्याखं स्वयेगु खःसां नं शंखधर सु खः धयागु खँ बांलाक सीमदु । गन तक शंखधरं लुँ जूगु फिपाखें ऋण मोचन यात धयागु खँ दु, भीगु पुलां साहित्यय् न्त्यथनेबहगु ज्या याःम्ह जुलकि व मनूया नामय् थीथी अजू अजूचायापुगु बाखं स्वानाबीगु चलन दु । गथेकि सम्यक गोबरया लुँ जूगुपाखें न्यायेकूगु धयातःगु दु । अथे जूगुलिं थ्व संवत्या बारे नं उज्वःगु हे बाखं दयेकूगु जुइफु । अय्नं गन तक शंखधरं हे नेपाल संवत् पलिस्था यात धइगु खँ दु, ने.सं. ९७२ व १०२७ या अभिलेखय् वाहेक मेगु गनं हे शंखधरकृत धकाः न्त्यथनातःगु खनेमदु । उकीं नेपाल संवत् शंखधर साख्वालं हे स्वंगु खः धयागु खँय् शंका यायेछिं । मेखे संवत् ७ या यलया महावोधी विहारय् च्वंगु ताडपत्रय् 'परम भट्टारक महाराज धिराज परमेश्वरी श्री शंकरदेव राज्यय्' धकाः च्वयातःगु दु । गनं थ्व हे जुजुं जकं मुक्कं संवत्यात शंखधरकृत धकाः न्त्याकूगु मखुला ? अथे हे थ्व संवत् नेपाः स्वतन्त्र जूगु लसताय् स्वंगु खः धाइपिं छथ्वः इतिहासकारत नं दु। इमिगु धापू कथं नेपाःयात खुगूगु शताब्दी (सन् ६००) या जःखः श्रोङचङ गम्पों अंशुवर्माया पालय् अधिनस्थ याःगु व लिपा चीन व तिब्बतया दथुइ गुंगूगु शताब्दीया अन्त्यय् ताःई तक ल्वापु जुइधुंकाः तिब्बतया बादशाह सिनाःलि वा तिब्बत बुनाःलि नेपाः स्वतन्त्र जूगु व उकिया हे लसताय् नेपाल संवत्या पलिस्था जुल धयागु धापू नं दु । सन् ८४२य् तिब्बती जुजु ग्लाङ्ग वर्माया हत्या लिपा नेपाः अधिनस्थ मजुल, उकिया लसताय् नं संवत् छ्यल जुइफु ।

थ्व संवत् गब्ले निसें छ्यलाहल धयागु बारे मेगु छता नं खँ दु । नेवाः समाजय् च्याय् हाःगु मभिं, उकिं शक संवत् ८०१य् थ्व ल्याः च्याय् हाःगु कारणं थुकिं '८' ल्याःयात चीकाः '०१' जक च्वयाः संवत् न्त्याकूगु जुइमाः धइगु छगू तर्क नं न्त्यःने वयाच्वंगु दु । गथेकि भीसं आतक नं २०१७ सालयात ०१७, २००७ यात ०७ जक च्वयेगु यानाच्वनागु दनि । थ्व हे कालक्रम लिपा वनाः ९०० संवत् थ्यंगु इलय् ल्वःमनावन वा उगु १ सालयात हे संवत् कथं कायम यानायंकल जुइमाः धयागु धापू दु । थ्व ल्याखं स्वयेगु खःसा नेपाल संवत् थौं १११८ मजुसे (८००+१११८) १९१८ जुइमाः धाइपिं नं दु ।

अथे हे उगु इलय् जुजु हिलकि वा वंश हिलकि संवत् नं हिलेगु चलन दु । गथेकि अंशुवर्मा वि.सं. ६३३य् न्हूगु संवत् छ्यल । अथे हे राघवदेवया पालय् नं थःगु राज्यारोहणया न्हापांगु दँयात न्हूगु संवत् मखुसां गणना ल्याः १ छुनाबिल । गुगु लिपा थ्यंमथ्यं निसःदँ पुले धुंकाः तिनि नेपाल संवत्या रुपय् न्त्यात धाइपिं नं दु । थुकियात न्हापा 'नेपाल हायन' अर्थात राज्याभोग वर्ष कथं तायेकाः वयाच्वंगु खः । यदि जुजु

हिलावंक्वपतिं संवत् हिलाच्वनीगु खःसा कार्तिकादी शुरु जूगु अंशुवर्मा संवत् १४२१ दत, थ्वयात हे भीसं नेपाल संवत् धायेमाली । नापं थ्व इलय् भीसं ४७ दँ पुलांगु त्रिभुवन संवत् छ्यले मालावइ ।

सन्दर्भ हाकनं छक्वः राघवदेवपाखे यंके । राघवदेवकालीन थुगु संवत्यात वय्कःया राज्यया निसःदँ ति लिपा जक ने.सं. धकाः नां छुनाब्यूगु खःसां भाषा वंशावली कथं जुजु राघवदेवं न्हापा हे पशुपति भट्टारक संवत्सर च्वःगु खनेदु । तर राघव देवकालीन छुं हे इतिहास भीगु न्त्यःने मदु । ६३ दँ तक राज्य यात धकाः धयातःम्ह थुम्ह जुजुबारे बेंडाल व कर्कपेट्रीक त्वःताः मेपिं सुं नं इतिहासकारतय्सं चर्चा यानातःगु मदु । न त राघवदेवया शिलालेख हे छुं लूगु दु । थ्व ल्याखं स्वयेगु खःसा थुगु संवत् स्वंगु ई तसकं अन्धकारया युग खः । गुलिं इतिहासकारतय्सं थुगु इलय् राघवदेवया राज्य विशाल नगर छगुलिं छस्वा जुइक च्याःगुलिं पशुपतिइ वनाः क्षमापूजा यानाः हाकनं न्हूकथं राज्य चले यानागु कथं न्हूगु संवत् छ्याःगु धकाः नं धायेगु याः । थ्व ल्याखं स्वयेगु खःसा थ्व संवत् न्हापा हे दयाच्वंगु खः । तर लिपा हाकनं राज्य स्थापना यायेमाःगु कारणं जक हानं थ्व संवत् स्वंगु खनेदु ।

अथे हे मेगु तर्क उगु इलय् नेपाः गालय् जुजु जुइ तसकं थाकु । जुजु जुइ थाकु सिबें नं नेपाःमि धायेके तसकं थाकु । नेपालय् न्हापा न्हापा गुलि नं जुजु जुयावन इपिं अप्वः धइथें सामन्त, महासामन्त, संयुक्त शासक जक जुल । अझ गुलिं गुलिं जुजु (शासक) जूसां सुयां अधिनय् च्वनाः जुजु जूगु कारणं थनयापिनि नुगः त्याकेमफु । शासन जुजु जूसां नेपाली जुइमफुगु कारणं यानाः हे नेपाल संवत् छ्यलेमफुगु जुइफु । लिपा शङ्करदेवया पालंनिसें तिनि जनमतया आधारय् थः नेपाःया जुजु व नां मदयाच्वंगु संवत्यात नेपाल संवत् घोषणा याःगु जुइमाः । थुकियात दसु कथं मल्ल जुजुपिंत कायेफइ । मल्लतय्त ताःई जुजु जुइधुंकाः तिनि लिपा नेपालेश्वर धकाः विशेषण घाकेहःगु खः ।

दकलय् लिपा शंखधर हे । शंखधर धयाम्ह छु शुद्र हे खः ला ? वा जुजु राघवदेव हे खः ? पशुपतिइ च्वंगु शंखधरया सालिकया लिधंसा कयाः बिचाः यायेगु खःसा शंखधर शुद्र मखु । छाय्कि वया जनै चिनातःगु दु, अले शंख ज्वनातःगु दु । जनै दुगु कारणं व जुजु जकं खः ला धकाः धायेछिं, अय्नं उगु शालिकया न्हाय्पनय् कानफत्ता जोगीतय् थें कुण्डली घानातःगुलिं व जुजु मखसे खालि भक्त जक खः ला धकाः नं बिचाः यायेछिं । यदि व शंखधर वा राघवदेव हे खःसा सालिक दयेकेफु, तर अन नापसं शिलापत्र छगू हे छाय् तयेमफु, थ्व धाःसा अनुत्तरित हे तिनि ।

व्यवहारं हे क्यनाच्वंगु दु नेपाल संवत् गुलि व्यावहारिक जू

❑ सुरेश मानन्धर

नेपाल संवत्या राष्ट्रिय महत्व व ऐतिहासिक पृष्ठभूमिया खँय् सुनां नं विवाद पिकाये फइगु अवस्था मदये धुंकल । थ्व संवत्या विषयय् विद्वानतय्सं थुलि सामाग्री मुंके धुंकल कि आः थुकियात कयाः सुनां नं न्त्यसः थने फइमखु । नेपालय् थौंतक सरकारी मान्यता कया वयाच्वंगु विक्रम संवत्या बारे तकं थौं तक थुलि विशद खोज जूगु मदुनिसा नेपाल संवत् स्वयां पुलांगु खँ खयां नें विक्रम संवत्या मामिलाय् झीसं उलि राष्ट्रिय भावना व ठोस इतिहास लुइके मफुनि, गुलि कि नेपाल संवत्या सवालय् झीसं लुइके धुंगु दु । अय् जूगुलिं नेपाल संवत्या बारे गनं विवाद यायेबलय् थुकिया विपक्षय् न्ववाइपिं मनूतय्सं गब्लें नं थुकिया राष्ट्रिय व ऐतिहासिक महत्वयात हाथ्या बियाः वकालत याइमखु, यायेमफु । उमिसं थुकिया आलोचना याइबलय् संवत्या मेमेगु हे पक्षयात कयाः आलोचना याइ । इमिसं अप्वः यानाः आलोचना याइगु पक्ष खः- व्यवहारिक पक्ष व वैज्ञानिक पक्ष । अर्थात इमिसं नेपाल संवत् व्यावहारिक मजू व वैज्ञानिक मजू धकाः अक्सर धायेगु यानाच्वंगु दु, गुगु कि निगुलिं अव्यावहारिक व अवैधानिक तर्क खः ।

नेपाल संवत्या वैज्ञानिक पक्ष थुलि क्वातु कि उकियात विक्रम संवत्या ला खँ हे त्वःते, अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता प्राप्त इश्वी संवत् तकं ध्वयेमफु । ब्रम्हाण्डया ग्रह व उपग्रहतय् गतियात सेकेण्ड- सेकेण्ड व पल पलया ल्याखय् हिसाब यानाः पिकाइगु तिथिमितियात अवैज्ञानिक धायेगुया अर्थ विज्ञान धयागु हे मथूगुया चिं खः। थ्व ब्रम्हाण्डय् च्वंगु ग्रह व उपग्रहतय् गति, उत्पति आदिया खोज आदिकालं निसें वैज्ञानिकतय् रुचीइ

वनाच्वंगु विषय खः । थुकिया खोज उगु इलंनिसें थौंतक जारी हे तिनि । अतः विज्ञानया थुलि सतिक च्वनाः तयार याइगु तिथिमितियात गथे यानाः अवैज्ञानिक धायेगु ?

अथेहे नेपाल संवत् अव्यावहारिक धइगु नं छगू द्वपं दु । तर नेपाल संवत्यात अव्यावहारिक धायेगु झन हे अव्यावहारिक व हास्यास्पद खँ खः । कमसे कम नं नेपालय् च्वंपिं सुं मनूतय्सं नेपाल संवत्यात अव्यावहारिक धाल धाःसा व स्वयम थःत नं अव्यावहारिक धाःगु जुइ । छ्यकि नेपाल संवत् छ्तिं अव्यावहारिक मजू, थ्व नेपालय् अझ नं व्यवहारय् छ्यलाच्वंगु दनि । सर्वसाधारणं हनीगु नखःचखः आदि लागाय् जक मखु राष्ट्रिय व सरकारी स्तरय् तकं नेपाल संवत् तसकं व्यावहारिक जुइक लागू जुयाच्वंगु दु । थुकिया दसि स्वयेगु खःसा झीसं न्हयःने छक्वः दच्छियंकंया विक्रम संवत्यागु क्यालेण्डर तयाः स्वत धाःसा ध्वाथुइ । विक्रम संवत्या वैशाखंनिसें चैत्र मसान्त तकया दथुइ सरकारं शनिवाः व मेगु आकाझाकां वइगु वाहेक थीथी कथंया पर्व, दिवस, बुन्हि आदि यानाः करिब ३० न्हुया सरकारी बिदा बियातःगु दु । थ्व ३० न्हुया बिदा दुने करिब २२-२३ न्हुया बिदा नेपाल संवत् कथं बियातःगु (तिथिया आधारय्) दुसा मुक्कं न्हय्न्हुया बिदा जक विक्रम संवत् कथं (गतेया आधारय्) बियातःगु दु । नेपालीतय्त दकलय् ताःहाकः बिदा दइगु ई धयागु मोहनि खः, वयां लिपा स्वन्ति । मोहनि व स्वन्ति नितांया बिदा सरकारं नेपाल संवत्या आधारय् बीगु खः । अथे जूगुलिं थ्व बिदा सरकारं गब्लें आश्विनं बीमाःसा गब्लें कार्तिक मंसीरं नं बीमाले यः । थब्ले हे बीगु धइगु पाय्छि ठेगान मदु । तर अथे खःसां सरकारं थ्व बिदा बिया हे च्वंगु दुसा सारा देशवासीतय्सं सरकारं बिदा ब्यू थें कया नं च्वंगु दु । आः थ्व अवस्थाय् नेपाल संवत्यात अव्यावहारिक धाइपिं मनूतय्सं लिसः बिइमाल, थपाय्हाकः व थुलिमछि बिदा नयेबलय् व्यावहारिक जुयाच्वंगु नेपाल संवत्यात मान्यता बीगु खँय् थ्यनीबलय् जक गय् अव्यावहारिक जुल ? सरकारं बीगु करिब ७० प्रतित सरकारी बिदा नेपाल संवत्या आधारय् खः । बिदा बीगु थ्व ज्याय् आतक गन गुगुं हे कथंया व्यावहारिक समस्या वल धइगु खँ प्रकाशय् वःगु मदुनि । थुकिं नं प्रष्ट जू कि नेपाल संवत् लागू यात धाःसा याउँक हे व्यवहारय् छ्यलेफइगु संवत् खः । सरकारी ज्यासः कलकारखानाय् थ्व संवत् छ्यलां व्यवहारिक समस्या वइगु छुं हे खनेमदु ।

बरु छता खँ थ्व दु कि दथु दथुइ थ्व संवत्या तिथि तूत् जुइबलय् वा निन्हु क्यनीबलय् कर्मचारीतय् तलब गय् यानाः मिले यायेगु ? अथे ला थज्याःगु समस्या पि हे कायेगु खःसा इश्वी संवत्या नं पिकायेज्यू । तर अथेखःसां थ्व छुं चिन्ता कायेमाःगु समस्या धाःसा मखु । थौंकन्हय् संसारय् तलब धइगु महिनाया आधारय् व हप्ताया आधारय् बीगु मखु । अज्याःगु जमाना आः वने धुंकल । थौंकन्हय् तलब वा ज्याला धइगु घण्टाया आधारय् बीगु खः । घण्टाया आधारय् तलब वा ज्याला बीबलय् अन तूत् वा निन्हु क्यनीगु ज्यां समस्या वइगु खँ हे मदु ।

नेपाल संवत् व थुकिया महत्व

❑ बुद्धरत्न शाक्य

संसारय् यक्व हे संवत् प्रचलनय् वय्काच्वंगु दु । नेपाः दुने हे जकया वंशावली, शिलालेख, ताम्रपत्र व सफू आदिइ छ्यलातःगु संवत् जक हे अनुसन्धान यानास्वल धाःसां झीसं कलिगत संवत्, शक संवत्, लक्ष्मण संवत्, विक्रम संवत् व नेपाल संवत् लिसें मेमेगु नं यक्व संवत् छ्यलातःगु लुयावःगु दु । अझ ला गुलिं गुलिं स्तम्भ अभिलेख, वंशावली व थ्यासफुलिइ संवत्या नां तक नं उल्लेख जुयाच्वंगु मदु । तर थ्व संवत्यात इतिहासकारतय्सं लिच्छवी संवत्, गुलिसिनं शक संवत् धकाः थःथःगु हे दृष्टिकोण न्ह्यब्वयातःगु दु । तर सुमति तन्त्रकथं थ्व संवत्यात मानदेव संवत् धकाः क्वःछिनाबिल ।

च्वय् न्ह्यब्वयातयागु संवतं स्पष्ट जू कि थुपिं गुलि नं संवत् प्रचलनय् वल व संवत् गुगुं जातिया नामं, गुगुं धर्मया नामं सा गुगुं जुजुया नामं प्रचलनय् वःगु खने दुसा संसारया दुने छगू हे जक बिस्कं खनेदुगु संवत् खः नेपाल संवत् । न थ्व संवत् जातिया नामं खः न धर्मया नामं, न राजाया नामं । थ्व ला छगू राष्ट्रया हे नामं पलिस्था यानातःगु संवत् खः ।

नेपाल संवत् कछलाथ्व पारुनिसें न्ह्यानाः कौलागा आमाई कुन्हु क्वचाइ । पारुनिसें आमाइ तक 'गा' जुइसा पारुनिसें पुन्हि तकयात 'थ्व' धाइ । नेपाल संवत् तिथि कथं ल्याः खाइ अर्थात थ्व संवत् चन्द्रमा पद्धति कथं गणना जुइ । थ्व संवत् २० अक्टोवर ८७९ विहिवाः इस्वी सनय् तद्नुसार वि. सं. ९३७ कुन्हुं निसें न्ह्याःगु खः । तर थ्व संवत् प्रारम्भ जूगु तिथिमिति बारे इतिहासकारतय् दथुइ हे मतभेद दःसां अप्वः इतिहासकारत सन् ८७८-८७९ दुने नेपालय् प्रचलनय् हःगु धयागु खँय् सहमत दु ।

नेपाल संवत् दकलय् न्हापां सुनां प्रचलनय् हल व सु जुजुपिनिगु शासन कालनिसें चलन चल्तिइ वल धयागु ऐतिहासिक पृष्ठभूमिया खँय् इतिहासकारतय् दथुइ मतभेद दःसां थौंतकया दुने लूगु वंशावली, अभिलेख इतिहासपाखें नेपाल संवत् बारे अप्वः मखुसां भचा भचा जूसां वास्तविक खँ पिहां वःगु दु । मल्लकाल न्हयः लिच्छवीकालयात छगू ख्यूंगु काल धाइ । छायधाःसां उगु इलय् अभिलेख शिलापत्र आदि तयेगु चलन मदु । अथे जुयाः पुवंक हे वास्तविक दँ सीके मफयाच्वंगु दु । अय्सां आतकया दुने लुयावःगु छुं छुं वंशावली, अभिलेख, व इतिहासकारतय्गु धापू थन न्हय्ब्वयेगु सान्दर्भिक हे तायेका । छायकि थ्वपाखें थन नं भीसं नेपाल संवत् बारे छुं भचा बांलाक सीकेफइ ।

वंशावलीकथं नेपालय् जुजु अभय मल्ल मदयेवं वयकःया तःधिकःम्ह काय् जयदेव मल्लं यें व यलय् राज्य संचालन यातसा चीधिकःम्ह काय् आनन्ददेव मल्लं ख्वपय् राज्य संचालन याःगु जुयाच्वन । छन्हु ख्वपया जुजु आनन्ददेव मल्लया अनया नांदंम्ह ज्योतिष सिद्धि वन्तं सुवर्णाकर्षण लुँ जुइगु खँ कन । अले आनन्ददेव मल्ल जुजुं प्यम्ह ज्यामितय्त यें देया भद्रावति व विष्णुमति दथुइ च्वंगु लखुतीर्थय् सुथसिया पायछि इलय् फि कयाहयेगु उजं बिल । प्यम्ह भरियातय्सं लखुतीर्थय् फि कयाः क्वबियाहःगु खनाः यें देया फबन्जाः शंखधर साख्वालं खनेवं उपिंप्रति शंका वनाः न्यनेकने याना स्वःबलय् उमित ख्वप देया जुजु आनन्ददेव मल्लं फि कायेके व्छयाहःगु वृतान्त कन । अले शंखधर साख्वालं व फि थःगु छेंय् यंकाः उमित ज्याला बियाछ्वत । भरियातय्सं मेगु फि कयायंकल । प्यन्हु लिपा शंखधर साख्वालं काःगु फि लुँ जुयावल । अले शंखधर साख्वालं यें देया जुजु जयदेव मल्लया स्वीकृति कयाः देया जनताया त्यासा पुलाः पशुपतिइ पुजा यानाः छगू न्हूगु संवत् नेपाल संवत् नीस्वनाः अन हे लीन जुयावन धकाः च्वयातःगु दु । तर इतिहासपाखे स्वयावन धाःसा इस्वी सम्वत् १२२४ नेपाल सम्वत् ३४४ निसें जक नेपाःगालय् अभय मल्लं राज्य चले याःगु खँ भारतीय नाट्य शास्त्र धइगु सफुली नेपाल संवत् ३४४ ८८० -१२२४ सन धकाः च्वयातःगुलिं वंशावलीइ च्वयातःगु खं भीत अतःमतः कंकातःगु दु । थ्व खँ प्रष्ट जू कि नेपाल संवत् मल्ल शासनकालय् मखु , लिच्छवी शासनकालय् हे नीस्वंगु खः ।

अथे जूगुलिं भीसं लिच्छवी जुजुपिनिगु वंश छक्वः भवःलाक अध्ययन याना स्वये फयेकेमाः । वंशावलीइ जुजु वरदेव धुंकाः शंकरदेव, बालार्जुन देव, विक्रमदेव, गुणकामदेव क्यनातलसा राइटजुं वरदेव धुंकाः शंकरदेव, वर्धमान देव, वलिदेव, जयदेव व वालार्जुनदेव धकाः धालसा बेण्डालजुं वलिदेव धुंकाः राघवदेव, जयदेव, विक्रमदेव, नरेन्द्रदेव, गुणकामदेवपिं जुजु जुयावन धकाः न्हयथनातःगु दु । तर वंशावली राधवदेव व जयदेवया नां त्वःफिकातःगु दुसा राइटजुं राघवदेव त्वःफिकातःगु दु । तर बेण्डालजुं राघव देव व जय देव निम्हेसिगुं नां न्हयथनातःगु दु । तर कनिंघमं थःगु "इण्डियन इराज" धयागु सफुलिइ "नेपाल संवत्"या प्रवर्तक राघवदेव हे नालातःगु दु । कर्क पेट्रिक वंशावलीइ नं राघव देवया नां उल्लेख जुयाच्वंगु नापं तांउला (?) संवत् चले यात धयागु खँ दु । राइटजुं जयदेवया नां क्यनाबिल धाःसा बेण्डालजुं जयदेव स्वयां न्हयः राघवदेव

धकाः क्यनाबिल । वंशावलीइ जयदेव मल्ल धयातःगु मल्ल मखुसें लिच्छिवी जुजु धकाः नाला यंकेबलय् नेपाल संवत् राघवदेव जुजुया पालय् चले जूगु खः धकाः भीसं नाला कायेमाः । अझ छगू मेगु ग्यसुग्यंगु दसु केशर पुस्तकालयय् च्वंगु वंशावली खः उकी धयातःगु दु - "राजा श्री राघवदेव वर्ष ६३ मास ६ ॥ श्री पशुपति भट्टारके संवत्सर प्रकृर्ति कृता ।" थुकी मास ६ धुंकाः मेगु हे आखलय् "संवत् दयेकु" धकाः थपे यानातःगु दु । वयां भतिचा क्वय् "नरेन्द्र देवया" थासय् नं "संवत् दयेकु" धकाः थपे यानातःगु दु । तर थौंकन्हय् केशर वंशावलीया पूर्ण प्रति लुयावःगु दु । व नेपाल वंशावली (पत्र १३) उा ७-११ पृष्ठ केशर वंशावली नापं नं मिलेजूगुलिं आः तक लुयावःगु वंशावली आदिपाखें नं राघवदेवया पालय् दयेकूगु खः धकाः मेगु खँ लुयामवःतले भीसं माने यायेमाः ।

तर भीसं नेपाल संवत् राघवदेवया राज्यकालं निसें प्रचलनय् वःगु खँ लुइ धुंसेंलि थुकिया प्रवर्तक सु ? धकाः मालेगु आवश्यक तायेकाः छगू निगू वंशावली आदिपाखें स्वयेबलय् थुकिया प्रवर्तक शंखधर साख्वाल हे खः धकाः आः तक भीसं माने यायेमाःगु थी थी दसु लुयावःगु दु । गथेकि : डिल्लीरमण रेग्मीं "मिडिएभल क्यालेण्डर अफ नेपाल" नांगु छगू अंग्रेजी च्वसुइ "नेपाल संवत्सर साखिवाल साख्वाल धयाम्ह ज्यापुं चलेयाःगु" धकाः वंशावलीइ उललेख जूगु खँ च्वःगु दु । अथे हे नेपाली पात्रोय् "शंखधर नेपाली सम्वत्सर" धयातःगु वंशावली जयदेव मल्लया पालय् "नेपाल संवत्" शंखधर साख्वालं नीस्वनादिल धइगु उल्लेख यानातःगुलिं नं थ्व संवत्या प्रवर्तक शंखधर साख्वाल हे खः धकाः नाला कायेमाः । तर गनं गनं शंखधर साख्वालयात ज्यापु, शुद्र, फबन्जाः आदि न्हयथना तःसां नं थुकिं धायेफु कि नेपाल संवत् राघवदेवया राज्यकालय् शंखधर साख्वालं नीस्वंगु खः ।

नेपाल संवत्यात गुगुं गुगुं अभिलेखय् संवत्, नेपाली संवत्, नेपालीक संवत् नेपाल संवत् धकाः च्वयातःगु दुसां गुलिसिनं "शंखधर कृत नेपाल संवत्" व "नेपाली देशीय संवत्" धकाः नं च्वयातःगु दु ।

न्हयागु हे थजु, नेपाल संवत् नेपाः दुने उत्पत्ति जूगु संवत् खः मेगु गुगुं देशं वःगु मखु । थ्व छगू राष्ट्रया गौरब, राष्ट्रियता, राष्ट्रिय स्वतन्त्रता व समानता, थःगु मौलिकता व मानवअधिकारं जाःगु संवत् खः । थ्व संवत् गुगुं जाति विशेष व व्यक्ति नामं मखसें देशया नामं जूगुलिं थ्व नेपाःया राष्ट्रिय संवत् खः । उकिं थ्व संवत्या महत्वयात भीसं निब्व थलाः स्वयेफु राष्ट्रिय पक्ष व मेगु साँस्कृतिक पक्ष ।

राष्ट्रिय पक्ष

राष्ट्रिय पक्ष धायेबलय् आः तक नेपाः दुने गुलि नं संवत् छ्यलाबुलाय् वयाच्वंगु दु उकी मध्ये निगू संवत् जक नेपाः दे दुने नीस्वनातःगु संवत् खः । १. लिच्छवी संवत् व मेगु नेपाल संवत् । थ्व नेपाल संवत् सुं नं तःधंपिं व्यक्ति मखसें छम्ह साधारण नागरिकं थःगु निःस्वार्थ भावना क्यनाः जनतायात त्यासां मुक्त यानाः थःगु हे देशया नामं नीस्वंगु जुयाः थुकिया बिस्कं हे महत्व दु । थ्व संवत् उगु इलय् अर्थात लिच्छवी व मल्लकालय् नेपाः दुने जक मखसें नेपाःगालं पिने तिब्बत व चीनया

भूमिइ अले भारतया आसाम व बंगला थ्यंकं प्रशिद्ध जुयाच्वंगु खः । सन् १९५४ स अखिल भारतीय इतिहास सममेलनय् न्ह्यब्वःगु थीथी सामग्री मध्ये भारतया न्हापांम्ह ब्रिटिश सरकारयात दलाइ लामाया मन्त्रीमण्डलं ब्यूगु कोशेलीया छगू प्राचीन तिब्बती किपाय् "नेपाल संवत्" तिथि च्वयातःगु दु । नेपालं चीनय् थ्यंगु अले चिनीया भाषां अनुवाद यानाः पिहां वःगु बौद्ध ग्रन्थ "सद्धर्म पुण्डरीका"य् नं ने.सं. २०२ धकाः उल्लेख जूगु दु । अथे हे चीनया मीन वंशीय वादशाहं ने.सं. ५३५ उल्लेख यानाः नेपाःया जुजु सामन्त शक्ति सिंह रावर्द्धनयात च्वःगु परवाना पत्रि थौंतक नेपाःया पररा्ष्ट्र मन्त्रालयय् सुरक्षित दु । थ्व जुल नेपाःपिने तकं प्रशिद्ध जूगु खँ ।

नेपाः दुने नं थ्व संवत् नीस्वंसांनिसें मल्लकाल तक ला थुकिया स्वर्ण युग खः अर्थात राष्ट्रिय संवत् कथं छ्यलाबुलाय् हयातःगु खः । पृथ्वीनारायण शाहं नेपाःगाः त्याकेधुंकाः नं थ्व रणबहादुर शाह, राजेन्द्रवीर विक्रम शाह आदि जुजुपिंसं च्वयातःगु म्ये, भजन आदि लेख व नेपाल संवत् ८९५ स नेपाःया जुजु सिंहप्रताप (प्रतापसिंह) या पालय् जूगु नेपाल-तिब्वत सन्धिइ नं थ्व हे संवत् छ्यलातःगु पुष्टि जू । तर राणा शासनया उदय लिपा अझ नं धायेगु खःसा राणा प्रधानमन्त्री चन्द्रशम्शेरया पालंनिसें थःत भारतीय भक्त धकाः क्यनेत नेपाल संवत्यात त्वःताः विक्रम संवत्यात मान्यता ब्यूगु खँ दु । थुगु इलंनिसें नेपाल संवत्यात राष्ट्रिय स्तरया मान्यता मब्यूगु जक मखु आः वयाः ला थ्व संवत्यात छगू जाति विशेषया संवत् धकाः "नेवार संवत्" तक नं धायेत थनया शासकत लिमचिले धुंकूगु दु ।

सांस्कृतिक पक्ष

नेपाःया छगू निगू नखःचखः गथेकि खाइसंल्हू (बिस्काः जात्रा) व घ्यःचाकु संल्हूयात त्वःताः मेगु फुक्कं धइथें नखः चखः थ्व हे नेपाल संवत्कथं हना वयाच्वंगु दु । नखःचखः जक मखु झीपिं बुसांनिसें सीबलय् तकया विधि व्यवहार काजक्रिया नं थ्व हे नेपाल संवत्या लिधंसाय् हे न्ह्याका वयाच्वंगु दु । तर थौंकन्हय् जूगु छगू निगू घटना बुन्हि आदियात त्वःताः मेगु फुकं घटना नखःचखःया विदा सरकारी स्तरं नेपाल संवत् कथं बियातःगु खः धकाः क्यालेण्डर स्वयाखतं झीसं धायेफु । उकिं झीसं गौरब यानाः धायेफु नेपाल संवत् न्हंका छ्वयेवं थनया संस्कृति न्हनावनी । संस्कृति न्हनेवं नेपाः झीगु खः धकाः झीसं धायेगु त्वःतावने माली ।

अन्तय् छता खँ छु धाःसां नेपाल संवत् गुगुं नं जाति विशेषया संवत् मखु । थ्व नेपाःयागु राष्ट्रिय संवत् खः । नेपाःयागु राष्ट्रिय संवत् खः । नेपाःया थःगु हे गौरव दुगु मौलिक संवत् खः । उकिं थ्व संवत्यात सरकारी क्षेत्रं हे संरक्षण बियाः म्वाका तयेमाः । यदि थ्व संवत्यात गुगुं नं जाति विशेषया संवत् धकाः सरकारं थुकियात मान्यता मबिसें ध्याकुनय् वांछ्वयातयेगु खःसा कन्हय् वयाः नेपाःया इतिहास ख्युंसे च्वनी, अले झीसं न्यनेमाली - नेपाः धयागु छु खः ?

थ्व शिलापत्र किम्बदन्ती मखु प्रमाण खः

❑ प्रदीपमान श्रेष्ठ

श्री ५या सरकारं नेपाल संवत्या प्रणेता शंखधर साखःयात राष्ट्रिय विभूति घोषणा यायेधुंकूगु दु। अय्सांतबि छथ्वः बुद्धिजीवी धाःपिंसं शंखधर बारे गुगुं कथंया अभिलेख लूगु मदुनि धकाः शंखधरया विभूति घोषणा याःगुयात हे विवादय् लाकेत स्वयाच्वंगु दु। थ्व हे इलय् शंखधरं हे नेपाल संवत् नीस्वंगु खः धयागु ल्वहंपौ (शिलापत्र) लूगु दु। थ्व शिलापत्र गुगुं कथंया बंशावली मखु, नत थ्व किम्बदन्ती खः। थ्व शिलापत्र नेपाल संवत् व शंखधर बारे मल्लकालीन अभिलेखीय प्रमाण खः।

मल्लकालय् ख्वपया जुजु भूपतीन्द्र मल्लया पालय् ख्वपया जेलाँ त्वाःया छगू फल्चाय् नेपाल संवत् ८२७य् तयातःगु थुगु शिलापत्रं नेपाल संवत् शंखधरं हे तःगु खः धयागु प्रमाण न्त्यब्वयाच्वंगु दु। थौंकन्हय् ख्वप नगरपालिका वडा ल्याः ३ दतात्रय देगःया दक्षिण पूजारि मठया म्हय्खाभ्याः दुथासं क्वसं जेलाँ त्वालय् गणेद्यः नारायणद्यःया च्वसं विष्णु देगः पश्चिम, दक्षिण स्वःगु फल्चाया दथुइ अंगलय् थुगु ल्वहंपौ (शिलापत्र) तयातःगु दु।

उगु शिलापत्रय् 'अथः नेपाल भाखा शंख्वा संवत् ८२७ वैशाख कृष्ण दशमी उर्तभद्रनक्षत्र वृहस्पतिवार थ्व कुन्हु, श्री श्री श्री विष्णु प्रीतिन श्री २ जय भूपतीन्द्र मल्लदेव महाराजा, प्रमान हाकु भारोया बेलसं ....' धकाः च्वयातःगु दु। थुगु अभिलेख तःगु इलय् निश्चित रुपय् भाषा वंशावली पिदंगु हे मदुनि। थुकिं प्रस्ट रुपय् क्यनी कि जुजु भूपतीन्द्र मल्ल व प्रधानमन्त्री अर्थात प्रमान हाकु भारो (श्रेष्ठ)या शासन कालय् शंखधर साखः नं हे नेपाल संवत् छ्यःगु धयागु क्वातुगु आधार दयाः हे उकथंया शिलालेख

तःगु खः ।

उगु शिलापत्रय् प्रस्ट रुपं च्वयातःगु दु कि जेलां त्वाःया उगु फल्चा नेपाल संवत् ८२७य् जिर्णोद्धार याःबलय् ख्वपया जुजु भूपतीन्द्र मल्ल व प्रधानमन्त्री हाकु भारो प्रधानाङ्ग हाकुजु जयसिं भारो ने.सं. ८३३या क्वाछें त्वालय् भगवतिइ च्वंगु शिलापत्र, गुकी भूपतीन्द्र मल्लयात श्री ३ भूपतीन्द्र मल्ल देव प्रभुथाकुल धकाः च्वयातःगु दु)या संयुक्त शासन न्त्यानाच्वंगु प्रस्ट जूसा उगु फल्चा जिर्णोद्धार जूगु इलय् चुकया प्रमुख मनहोल सिंजी त्वाः नायो रामचन्द्र व जेलां त्वाःया जनता सकसिनं उगु फल्चा जिर्णोद्धार याःगु धकाः शिलापत्रय् उलातःगु दु ।

उगु इलय् प्रधानमन्त्रीयात प्रमान प्रधानाङ्ग धायेगु याइगु खः । थ्व फल्चा जिर्णोद्धार याःगु इलय् नेपाल संवत् शंखधर साखलं तःगु धयागु परम्परा व प्रमाण मदुगु जूसा जुजु भुपतीन्द्र मल्ल व प्रधानमन्त्री हाकु भारोपिंसं 'नेपालभाखा शंख्वा सम्वत्' धकाः गुगुं हालतय् तयेके बीमखु ।

उकिं श्री ५या सरकारं नेपाल संवत्या प्रणेता शंखधर साखःयात राष्ट्रिय विभूति धकाः सम्मान याःगु गुगुं हालतय् छुं अभिलेखीय आधार मदयेक याःगु मखु धायेफु । देशया राष्ट्रियता नाप स्वापू दुगु नेपाल संवत् व राष्ट्रिय विभूतिया बारे बिना आधार प्रमाण मदु अभिलेख मदु धकाः जुइपिंसं थ्व शिलापत्र ब्वनेवं प्रमाण लुइकेफइ ।

गनथाय् तक शंखधर साखःया नांया सवाल दु, झीथाय् जक मखु मेमेथाय् देशय् नं पुरा नां, चिहाः नां, उपनां तयेगु यक्व चलन दु। गथे प्रताप सिंह शाहयात सिंह प्रताप शाह धाइपिं नं यक्व दु । जुजु महेन्द्र स्वयमं थःपिंसं च्वइगु कविताय् थःगु नां म.वि.वि. शाह धकाः च्वइगु पुलांगु खँ मदु । आः छु ले प्रताप सिंह शाह वा सिंह प्रताप शाहयात पृथ्वी नारायण शाहया काय मखु वा नेपाःया जुजुया नां छगू हे जक जुइमाः धकाः विवाद याये ज्यू ला ? अथे हे जुजु महेन्द्रया थासय् म.वि.वि. शाह च्वःगुयात म.वि.वि. शाह ला नेपाःया जुजु मखु धाये ज्यू ला ? थ्व ला सकस्यां स्यूगु खँ हे जुल ।

गनथाय् तक शंखधर साखः धकाः सरकारं राष्ट्रिय विभूतिया नां ब्यूगु खः, उब्ले गथे भूपतीन्द्र मल्लया प्रधानमन्त्री हाकु भारोयात व हे इलय् प्रधानाङ्ग हाकुजु जयसिं भारो धकाः धायेगु यात, थुकिं छु क्यनी धाःसा हाकु धयागु वयागु त्वालय् वा मचाबलय् छेंय् छ्यलीगु नां जक जुइफु, अथे वया पुरा नां जयसिंह भारो जुइफु । न्हापा श्रेष्ठतय्त भारो धाइगु खः ।

थुकथं हे शंखधर साखः, साख्वाः, साखःवाल, साख्वाल जूगु खया नं छोटकरी यानाः यंकूबलय् शंख्वा जुयावंगु प्रस्ट जू । छाय्धाःसा शंखधर जनताया मचा खः । जनताया मचा जूगु कारण च्वये बियागु शिलापत्र नं जनतां हे तःगु जुयाः जनताय् शंखधर साखःया छोटकरी नां शंख्वाः जूगुलिं हे नेपालभाखा शंख्वाः सम्वत् धकाः च्वःगु प्रस्ट जू । अथे मखुगु खःसा जुजु भुपतीन्द्र मल्लं उज्वःगु शिलापत्र तयेके बी ला ? थ्व खँय् ध्यान बीवं शंखधर साखःयात राष्ट्रिय विभूतिया सम्मान ब्यूगु सरकारया सही पलाः जूगु प्रमाणित जुइ ।

नेपाल संवत् :
छगू म्हसीका

❑ उत्तमराज शिलाकार

कछलाथ्व पारुकुन्हु हिलीगु नेपाःया संवत्यात झीसं नेपाल संवत् धकाः धया वयाच्वना । नेपाःया छम्ह सपूत शंखधर साख्वालं सकसिगुं त्यासा (ऋण) पुलाबिसें छ्यलाबुलाय् हःगु थुगु संवत्या थःगु हे बिस्कं महत्व दु ।

न्हयसँ

थौंतक खनेदुगु अभिलेख कथं विक्रम संवत्यात त्वःताः नेवाःतय्सं न्हापांनिसें निगू संवत् छ्यला वयाच्वंगु खनेदु । नेवाःतय्सं छ्यला वयाच्वंगु न्हापांगु संवत् शक संवत् खःसा मेगु निगूगु संवत् नेपाल संवत् खः । शक संवत् ४९८ (वि.सं. ६३३ ई.सं. ५७६) जुजु मानदेव निम्हम्हं पिकाःगुलिं थुकियात मानदेव संवत् धकाः नं धाः । थ्व संवत् ३०४ दँ तक न्त्यात । अनं लिपा वि.सं. ९३६ पाखे कछलाथ्व पारु कुन्हुनिसें नेपाल संवत् कथं न्त्याःगु खः । थुकथं नेपाल संवत् नेपाः दुनेया निगूगु संवत् जूवल । नेपाल संवत् मानदेव संवत् स्वयां ३०४ दँ लिपा तिनि वि.सं. ९३६ व शंक संवत् ८०२ पाखे न्त्याःगु खनेदु । विद्वान किलहर्नया धापू कथं थुगु न्हि ई.सं. ८७९ अक्टुवर २० तारिख बिहिवाः कुन्हु लाः वः ।

(Indian antipuary Vol 17, Sep 1888)

ऐतिहासिक मान्यता

भाषा वंशावली राजगोपाल मालाय् च्वयातःकथं उखे ललितपटन शहरय् मानदेव प्यम्हम्हया काय राघवदेव जुजु जुल .... थ्व इलय् ख्वपय् आनन्द देवं राज्य यानाच्वन ।.... थ्व इलय् ख्वपया छम्ह ज्योतिषीं फि लुँ जुइगु मुहूर्त (सुवर्ण योग) ... लाकाः भल्यातय्सं भद्रमति व विष्णुमतिया संगम लखु तीर्थय् वनाः फि कायेके छ्वत । ... फि कुबिया

वयाच्वंगु इलय् येँय् च्वंम्ह छम्ह शंखधर नांयाम्ह साख्वाल शुद्रं खंकाः दक्व भल्यातय्त ह्ययेकाः (फि) क्वबीकाः यंकल । उगु सुवर्ण मुहूर्त पुले धुंकाः भल्यातय्सं हाकनं (लुँखु) लखुतीर्थय् लिकाःगु फि लुँ मजुल ।

उखे येँय् थ्व घटनाया प्यन्हु दयेकाः द्वँ मुनातःगु फि स्वःवंगु इलय् लुँ जुयाच्वंगु खनाः तसकं लय्ताल ।... शंखधर ज्ञानीम्ह धर्मात्माम्ह जूगुलिं उगु लुँ गुगुं भिंगु (कर्म) ज्याखँय् खर्च यायेगु व लोकय् आपालं यश कीर्ति व परलोकय् तःधंगु पुण्य कमे याये फइगु मतिइ तयाः अन दुपिं पण्डित, ज्योतिषीतय्गु सम्मतिं नेपाल निवासी दक्व जनताया त्यासा पुलाः संवत् हीकेगु निश्चय यानाः जुजुयाके उजं काल । अले नेपाःया दक्व धनी गरीबतय्गु त्यासा पुलाः कलिगत संवत् ३९८१ शाके संवत ८०२स नेपाल संवत् कायम यानाः संवत् हीकाः जुजुपाखें उगु संवत् छ्यलाबुलाय् हयाः तःधंगु यश आर्जन यात ... थुम्ह शंखधरं पशुपतिनाथ इता (दक्षिण) ध्वाखा न्ह्यःने थःगु प्रस्तर मूर्ति दयेकाः स्थापना याकल । पशुपतिनाथया न्ह्यःनेसं बागमति खुसिया लिक्कसं देह त्याग यात ।

(केशर पुस्तकालय वंशावली प्राचीन नेपाल-१६)

साख्वाः व साखवालया खँय् :

शंखधर साख्वाःयात साखवाल नं धयातल । साखवाल खँग्वःया शाब्दिक अर्थ ध्यबाया छ्यलाबुला याइम्ह, साहु महाजन वा त्यासा बीम्ह कथं कायेगु याः । उगु इलय् तःमिम्ह साख्वाःयात वय्कलं यानादीगु ज्वः मदुगु महान ज्यायात कदर यानाः थथे साखवाल अथे धइगु धनदौलत यक्व दुम्ह धाःगु नं जुइफु । मेकथं साखवालया अर्थ सायात स्याहार याइम्ह, सुसाःकुसाः याइम्ह वा लहिनाच्वंम्ह नं जुइफु । तर धाथें झीसं अनुमान यायेफुगु खँ धाःसा मेगु हे दु । साखवाल खँग्वः हे लिपा अपभ्रंस जुयाः साखवालं साख्वाःल अनं साख्वाः जुयावंगु जुइमाः धइगुली यक्व सत्यता खंकेफु ।

शंखधर साख्वाः व नेपाःया जुजुपिं नापया स्वापू

नेपाल संवत्नाप स्वापू दुम्ह ख्वपया जुजु आनन्देवया खँय् भाषा वंशावलीइ थुकथं क्यनातःगु दु - यल आः थौंकन्हय् येँया (पूर्णवती वंघः) तकया जुजु जयदेव स्वम्हम्ह जुजु जुयाच्वंगु इलय् पूर्वपाखे लाःगु छकू राज्य थः किजा आनन्ददेवयात बिल... उम्ह जुजु आनन्ददेवया दाजु जयदेव दुर्गशहर (यल व पूर्णावती) किजायात भोग याके बियाः थः पूर्व इलाकापाखे वन... अन न्हापा गांया गां जक दुगु जुयाच्वन । अनया गांयात छथाय् स्वानाः दयेकूगु गांयात भक्तपुर (भाद्गाउँ) धाल । आनन्ददेवं वि.सं. ९३० साल माघकृष्ण पारु सोमवाः कुन्हु भक्तपुरय् नं थम्हं राज्य यासें नीदँ तक राज्य यात... यलया जुजु जयदेव तृतिया लिपा बालार्जुन देव व मानदेव खुम्हम्ह कच्चागु उमेरय् हे सिनावन । अनंलि राघवदेव जुजु जुल । ख्वपय् धाःसा स्वम्ह प्यम्ह यलया जुजुपिं हिलं नं वं हे राज्य यानाच्वन ।

आनन्ददेव व राघवदेवया खँय्

नेपाल संवत्नाप स्वापू दुपिं निम्ह जुजुपिं आनन्देव व राघवदेवया खँय् यक्व खँ

मिले मजू धइगु खँ वयेगु याः । ख्वपया जुजु आनन्ददेव न्हापांम्ह पालय् वि.सं. ९३० पाखे व यलया जुजु राघवदेवं राज्य यानाच्वंगुया ईया समयकाल यक्वं पाःगु व उपिं निम्हं छगू हे समयकालयापिं मखु । उकिं शंखधरया खँ फुक्क बाखं जुइफु धइगु धापू नं वयेगु याः । थुकिया ऐतिहासिक तथ्य खँ थुकथं दु -

थन स्वनिगलय् आनन्ददेव नांयापिं जुजुपिं नं स्वम्ह स्वम्ह मछि दु । आनन्ददेव न्हापांम्ह वि.सं. ९३० पाखेयाम्ह खः । ख्वपया जुजु आनन्ददेव निम्हम्ह ने.सं. २६७-२७८ याम्ह खः । अले आनन्ददेव स्वम्हम्ह ने.सं. ३४८-४४० साल पाखेयाम्ह खः । थुपिं मध्ये न्हापांम्ह आनन्ददेव ख्वपया जुजु व यलया राघवदेव जुजुपिं जक समकालीन खः ।

हानं थुगु खँय् नेपाल संवत्या स्वापू शंखधर नाप मखु, जुजु राघवदेव नाप जक दु धाइपिं नं दु । थुगु धापूया खँय् ऐतिहासिक तथ्य थुकथं दु । लखुतीर्थं कयाहःगु फि लुँ जुयाः वा मेगु गुगुं कथं अचानक शंखधर साख्याः धन प्राप्त यासें तःमि जुइधुंकाः उगु धनं जनताया त्यासा पुलावीगु मतिइ तल । न्हापा प्रचलित जुयाच्वंगु पुलांगु संवत्यात दिकाः न्हूगु संवत् छ्यलेत जुजुया उजं (हुकुम) मकासे मज्यूगु कारणं शंखधरं जुजुयाके उजं कयाः उगु संवत् छ्यलाबुलाय् हल । मेकथं धायेगु खःसा शंखधर साख्वाःया अनुरोध स्वीकार यासें जुजु राघवदेवं नेपाल संवत् नीस्वन । थुकथं जुजु राघवदेवया नां नेपाल संवत्नाप स्वाःवःगु खः । थुकिया ऐतिहासिक पुष्टि - पशुपतिनाथया दक्षिण ध्वाखाया न्त्यःनेसं थनातःगु शंखधर साख्वाःया भ्वाताय् क्यनातःगुलिं तिथिमिति व जुजु राघवदेवया नापं नेपाल संवत् व जुजु राघवदेवया पालय् शंखधरं नेपाल संवत् छ्यलाबुलाय् हःगु खँय् विवाद मदये धुंकल ।

प्राचीनता

थुगु संवत्या स्थापना बारे राजभोगमाला, केशर पुस्तकालयया वंशावली, भाषा वंशावली कथं लिच्छवि जुजु राघवदेव गुम्हेसिया राजधानी उब्ले यल खः, वयागु हे अन्तर्गत ख्वपया जुजु आनन्ददेव न्हापांम्ह खः धइगु सीदु । थुगु संवत् शंखधर साख्वाःजुं सूत्रपात यानादीगुलिं थुगु संवत्यात शंखधरकृत नेपाल संवत् धायेगु यात । थुकथ नेपाल संवत्या प्रादुर्भाव जूगु खँ भाषा वंशावली व मेमेगु नेपालभाषा व संस्कृतिया ग्रन्थय् नं न्त्यथनातःगु दु । ने.सं. ५०८पाखेया जुजु जयस्थिति मल्लं च्वकातःगु गोपालराज वंशावलीइ थुकिया छुं उल्लेख मदुसां थुकिया हे पौ २४ स उनी विशति सवच्छशत ह्वये परिवर्तनमान ॥ राजा श्री शिवदेव वर्ष २७ (स) ॥ धकाः क्यनातःगु दु । थुकिया हे पौ २६ स संवत् ३७५, ४०८ आदि क्रम संवत् ५०८ सला धकाः धाःसां यद्यपी थुकी संवत् धकाः जक धयातःसां थ्व संवत् नेपाल संवत् हे खः । मेमेगु थीथी नेपालभाषा व संस्कृत ग्रन्थ, भोजपत्र, शिलापत्र, ताम्रपत्र, नीलपत्र, सुवर्णपत्र आदिइ नं शंखधरकृत संवत् धकाः नेपाल संवत्यात हे क्यनातःगु लुइकेफु । थौंतकया लिखित प्रमाण मध्ये दकलय् पुलांगु कथं नेपाल राष्ट्रिय अभिलेखालयय् दुगु शिवधर्म शास्त्रको पुष्पिका वाक्य खः । थुकी नेपाल संवत् २९० पौष शुक्ल पूर्णिमा आदित्यवार उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।

नेपाल संवत्यात कया:
यानाच्वंगु मखु मखुगु व्याख्या

❑ गंगालाल श्रेष्ठ

लिच्छविकालया अभिलेख अध्ययन याना स्वयेबलय् उब्ले मानदेवया पालंनिसें छ्यला वयाच्वंगु संवत् व शक संवत् खनेदइ । थ्व हे संवत्यात कया: ज्योतिषाचार्य नयराज पन्तजुं 'लिच्छवि संवत्को निर्णय' सफू पिकया: थ:गु धारणा न्त्यब्वयादिल । इतिहासकार शंकरमान राजवंशीजुं नं थ:गु तर्क व प्रमाण न्त्य:ने तया: 'लिच्छवि संवत्को निष्कर्ष' सफू पिकयादिल । थ्व हे 'लिच्छवि संवत्को निर्णय' व 'लिच्छवि संवत्को निष्कर्ष' सफूया लिधंसा कया: नेपा:या इतिहासकार व विद्वानतय्सं मानदेवकालिन संवत्यात लिच्छवि संवत् धका: धया वयाच्वनसा गुलिगुलिसिनं शक संवत् धका: नं धया वयाच्वन । छुं दँ न्त्य: श्यामसुन्दर राजवंशीजुं 'लिच्छविकालीन संवत्को निश्चय'या नामं गणित प्रमाण सहित क्यना: च्वयात:गु सफू पिकयादिसेंलि लिच्छविकालय् निगू संवत्यात जक राष्ट्रं नालाव:गु ख: धयागु खँ सीकेफत । व ख: - लिच्छवि संवत् व शक संवत् ।

शक संवत् भारतं व:गु ख:सा लिच्छवि संवत् नेपा:यागु हे ख: । लिच्छविकाल फुना: मध्यकाल शुरु जुसेंलि नेपाल संवत्या उदय जुल, अले लिच्छवि संवत् गुगुं नं अभिलेखय् खने मदयावन । नेपाल संवत्यात कया: 'गोपालराज वंशावली'इ छुं नं खँ न्त्यथनात:गु मदु । अय्सां मेमेगु वंशावलीइ थ्व संवत्यात कया: न्त्यथनात:गु दु । नेपाल संवत् बारे थीथी वंशावलीइ बियात:गु विवरण कथं जुजु राघवदेवया पालय् साखवाल धा:म्ह छम्ह मनुखं सम्पूर्ण जनताया ऋण पुला: देशया नामं न्हूगु संवत् चले या:गु धका: धयात:गु दु । नेपाल संवत्या उदय जूबलय् राघवदेव मखु, आनन्देव जुजु ख: धका: थीथी

विद्वानतय्सं थःथःगु तर्क न्ह्यःने हःगु नं खः । तर नेपाःया इतिहासयात दुवाला स्वयेवलय् आनन्ददेव निम्ह खनेदु, व खः नेपाल संवत् २६७ निसें २८७ तकयाम्ह व मेम्ह ४२८ निसें ४४० तक याम्ह । तर इतिहासकार भूवनलाल प्रधानजुं यलय् राघवदेव जुजुं शासन यानाच्वंबलय् लिच्छवि जुजु जयदेव स्वम्हम्हया किजा आनन्ददेवं दाजुया स्वीकृति कयाः ख्वप शहर दयेकाः वि.सं. ९३० निसें अन शासन न्ह्याकूगु ऐतिहासिक प्रमाण बियादीगु दु । थुकिया लिधंसाय् विद्वान व इतिहासकारतय्सं नेपाल संवत् प्रचलनय् हःबलय् यँयाम्ह जुजु आनन्ददेव २६७-२८७ ईयाम्ह खः धकाः थुइकाः गुगु विवाद ब्वलंका वयाच्वंगु खः व नेपाल संवत् चलनय् हःबलय् यँयाम्ह आनन्ददेव मखुसे ख्वपयाम्ह वि.सं ९३०याम्ह आनन्ददेव खः धयागु खंकेफु । थ्वहे आनन्ददेवं ख्वपय् शासन न्ह्याका च्वंबलय् यलया जुजु राघवदेवं नेपाल संवत् प्रचारय् हःगु धयागु प्रमाण खनेदत । थ्व आधारय् वंशावलीइ राघवदेवया पालय् संवत् वःगु धकाः गुगु धयातःगु खः, थुकिं नं नेपाल संवत् खने दयावःवलय् राघवदेव हे जुजु जुयाच्वंगु खः धयागु खनेदत ।

नेपाल संवत्यात कयाः हालसालय् तिनि नेपाल एशियाली अनुसन्धान केन्द्र त्रिभुवन विश्वविद्यालयं पिकाःगु 'नेपालको पूर्व मध्यकालिन इतिहास' सफुलिइ दुथ्याकातःगु 'नेपाल संवत् सम्बन्धी परिचर्चा' नांगु च्वसुइ इतिहासकार भाजु ज्ञानमणि नेपालं 'भारतका आनन्दपुर निवासी महदत्तका छोरा 'वंतेश्वर'को जन्म वि.सं. ९३६ (शक संवत् ८०२)मा भएको थियो । चौविस वर्षको उमेरमा वंतेश्वरले सो ग्रन्थ (वंतेश्वर नाम ज्योतिषग्रन्थ) लेखेका थिए । वंतेश्वरको जन्मसाल र नेपाल संवत्को प्रचलनसाल एकै देखिन्छ । यो घटना संयोग मात्र नभएर वास्तविक घटना भइदिएका खण्डमा हाम्रो अल्झिएको समस्या सुल्झेसरी हुन आउने थियो । अयनाशको गणना भारतीय ज्योतिषशास्त्रको नौलो आविष्कार थियो । यो आविष्कार गर्ने ज्योतिषाचार्य वंतेश्वरको सम्झनामा नै यो संवत् चलेको त होइन ? भन्ने भाव मनमा कता कता आउन सक्छ' धकाः न्ह्यथनादीगु दु । थ्व हे भ्वलय् बिचय् भारतीय जोगी, सेना, व्यापारी, भिक्षु, विद्वान नेपालय् वःगु वर्णन बियाः 'यस्तै सम्बन्धमा प्रकाण्ड ज्योतिषीले हेरेको साइतमा हिंडेका व्यापारीले असंख्य धनसम्पत्ति कमाएर सो कमाएको धन पशुपतिनाथमा बसेर धार्मिक कृत्यमा खर्च गरेर ज्योतिषी विद्वानको सम्झनामा आफ्ना नाउँबाट चलाउनु र सो संवत् उनकै अनुयायी व्यापारीवर्गमा प्रचलित हुँदै आउनु धेरै सम्भव' धकाः नं न्ह्यथनातःगु दु । थ्व धापुतिइ नेपाल संवत्या उत्पत्ति नेपालीतय्गु कुतलं जूगु मखु कि भारतीय नागरिक वा भारतं याःगु आसय खनेदु ।

शक संवत् ८०१, विक्रम संवत् ९३६ कार्तिक २६ गते तदनुसार सन् ८७९ अक्टोवर २० तारिख मंगलवाः घडी ६ पला ०५ दिन कुन्हु नेपाल संवत् छ्यलाबुलाय् वःगु धयागु के.वी. उदयजुया धापू दु । अथे हे शक संवत् ८०१ जूबलय् शाके संवत् ८०३ अर्थात शक व शाके पाःगु क्यनाः शक व शाके व हे छगू संवत् मखु धयागु खँ श्यामसुन्दर

राजवंशीजुं प्रमाणित यानादी धुंकूगु दु । थ्व आधारय् ज्ञानमणि नेपालजुं वि.सं. ९३७ (शक संवत् ८०२)पाखें भारतया वंतेश्वर ज्योतिष आचार्य नाप गुगु स्वाकेहःगु दु व सरासर गलत खः । 'लिच्छविकालीन संवत्को निश्चय' सफुलिइ बियातःगु गणित प्रमाणयात मान्यता मबिसे 'लिच्छवीकालिन संवत्को निर्णय' सफूयात मान्यता बियाः विक्रम संवत् ९३७ शक संवत् ८०२ क्यनाः नेपाल संवत् प्रचलनय् वःगु खः धकाः धायेगु गुगु कुतः खः, उकी सत्यना खनेमदु । इतिहासया रुपं सत्य प्रमाणया आधारय् जक तथ्य रुप काइगु खः । उकिं नेपाल संवत् चले जूबलय् शक संवत् ८०२ मखुसे ८०१ खः । विद्वान ज्ञानमणी नेपालजुयाके शक संवत् ८०२ पाखे नेपाल संवत् चले जूगु धयागु गणित प्रमाण थःके छुं दुसा न्त्यःने हयाबीमाल । मखुसा थथे गलत तथ्य न्त्यब्वये मजिल । थ्व संवत् दकलय् न्हापां 'लंकावतार' (बौद्ध ग्रन्थ)य् संवत् २८ छ्यलातःगु खनेदु । लिपा वयाः जुजु रुद्रदेवया पालय् रचित 'अष्टस्राहसिका प्रज्ञापारमिता'य् नेपाल संवत् १४८ धकाः न्त्यथनातःगु दु । रुद्रदेव धुंकाः अर्थात नेपाल संवत्१४८ निसें नेपाःया दक्व धइथें अभिलेख व इतिहास ख्यलय् नेपाल संवत् धकाः गर्व यानाः हे बियातःगु दु । थ्व खँयात कयाः ध्यान बीबलय् थ्व संवत् न त भारतया संझनाय् उदय जूगु खः, न त भारतया सुं अनुयायीतय्सं छ्यलेहःगु हे खः । वंशावलीइ न्त्यथनातःकथं छम्ह साखवाल नेपाली जनताया नामय् संवत् चले याःगुलिं थ्व संवत्य् नेपाःमिया मर्मया इतिहास व जीवनगाथा स्वानाच्वंगु कारण वा उब्लेया नेपाःमितय्सं नेपाल संवत् नां वियाः छ्यलाहःगुयात ध्यान बीबलय् थ्व संवत् चले जूगुली भारतीय देन व योगदान छुं हे मदु । थ्व नेपालीतय्गु हे श्रृजना खः धयागु खँ पुष्टि जू ।

इतिहासकार ज्ञानमणि नेपालजुं व हे च्वसुया अन्तिमय् 'शक्तिसिंह रामवर्द्धनलाई मिङ्गवंशी चीनिया बादशाह युङ्गलोले लेखेको संस्कृत परवानामा चाहिं यसलाई माङ्गचीनाव्य भनेर संवोधित गरिएको छ' धकाः न्त्यथनातःगु दु । थ्व धापुती व च्वय् न्त्यथने धुंगु गलत धापुतिं नेपाल संवत् नेपाली समाजय् गुगुं हालतं नं उदय जूगु मखु, थ्व ला विदेशं वःगु खः धायेगु मनशाय खनेदु । मिङ्गवंशी शासन अवधि सन् १३६८-१६४४ तक जक खः । अनं लिपा छिङ्ग राजवंश शुरु जूगु खः । थ्व हे छिङ्ग राजवंशयाम्ह छम्ह लामा मार्फत बनेपाया शासक शक्तिसिंह रामवर्द्धनयात छ्वयाहःगु परवानापत्रय् 'नेपाल संवत् ५३५'यात महाचिनाव्य धकाः संवोधन यानातःगुलिं क्यं । थथे नेपाल संवत्यात महाचिनाव्य धकाः चीनिया जुजुं थःगु कथं नामाकरण यानाः नालाकाःगु धयागु अजूचायापुगु मखुकि हर्षया खँ खः । छाय्कि लगभग २२१ ईश्वी रचित चिनया तांग वृत्तान्तय् नेपाःया वर्णनय् लिच्छवि जुजु अंशुवर्मायात अङ-चु-फा-मो व नरेन्द्रदेवयात नाङलिङतिया धकाः चिनियातय्सं थःगु धाँचां नामाकरण यानातःगु दुसा 'आर्यमञ्जुश्री मूलकल्प'य् भोतीयतय्सं लिच्छवि जुजुपिंत इमिगु हे पहलं नां छुनातःगु दु । थथे नेपाःया जुजु व नेपाल संवत्यात चीन व भोट देशय् थःथःगु हे पहलं नां बियाः

नालाकाःगु थ्व छुं आश्चर्य मखसें नेपाःया इतिहास व नेपालीतय्गु लागिं गौरवया खँ खः ।

लिच्छवि आभीर, वर्मन, गुप्त, सेन आदि गुलि नं जाति भारतं नेपालय् दुहां वल, इपिं गब्लें नं हाकनं थःगु मूलथासय् लिहां वंगु मदु । नेपालय् शासन जुयाः नेपालीतय्गु ग्वाहालि कयाः नेपाली जनतायात सेवा यानाः थम्हं ज्वनावःगु धर्म व संस्कृति नं नेपाःमितय्सं नेपाली समाजय् सृजना यानाः न्ह्याकावःगु संस्कृति व धर्मय् समाहित यानाः नेपालीत्व बियाः थःत नं नेपाली धायेकाः नेपाली जुयाः नेपाःया धर्तीइ हे मृत्युया वरण यात । तर भारतया नाप व भारतया सम्झनाय् नेपाःया समाजय् प्राण त्याग याःगु मखु धयागु भुइजःसि नारांद्यः व पलाञ्चोक भगवतीया विशालमूर्ति व स्वयम्भू व खास्तियागु विशाल स्तूप निर्माण यानाः गुथि स्वनाः नेपाली समाजया संस्कृतिया धरोहर दयेका थकूगुलिं प्रमाणित याः । थौं नेपालय् नं थज्याःपिं विद्वानत खनेदयेकः वयाच्वंगु दु कि छम्ह नेपाली जनतां नेपालीतय्त ऋणमुक्त यानाः जनताया नामं चले याःगु संवत्यात हे विदेशी धायेगु कुतः यानाच्वंगु दु । थथे स्वदेशया माया मदुगु व विदेशी प्रति माया दुगु कारणं हे नेपाःया धर्तीइ च्वनाच्वंसां विदेशीत्व झल्के जुयाच्वंगु दु धयागु विद्वानया म्हय् गनं गनं सुलाच्वंगु खनेदु ।

नेपाल संवत् हे छाय् माल ?

❑ बुद्धाचार्य शाक्य

नेपाल संवत् राष्ट्रिय संवत् जक मखु नेपाल समुदाय अर्थात शुद्ध नेपाली सकलसिगु नामं चले जुयाच्वंगु मंकाःगु संवत् खः । थुज्वःगु राष्ट्र व जनतायागु संवत् क्वःथलेगु खस ब्राम्हणतय्सं कुतः यानावःगु यक्व दँ दत । थ्व हे कथं नेपाल संवत्यात नेवार संवत् व नेवारी संवत् धकाः धायेगु व धायेकेगु यानाच्वन । थ्व संवत् जातयागु मखु राष्ट्रयागु खः ।

नेपाल संवत्यात न्हंकेगु कुतः याःपिंसं विक्रम संवत्यात छ्यलाहल । भारतय् न्हना वनाच्वंगु विक्रम संवत् न्ययाः छ्यलाः च्वंपिंसं नेपालया राष्ट्रिय संवत् धयाच्वन । उमित थ्व हे न्त्यसः न्यनाच्वना- भारतयाके न्यय् कयाः ज्वनावःगु विक्रम संवत् राष्ट्रिय संवत् खः कि नेपाल राष्ट्र व जनताया नामं चले जुयाच्वंगु संवत् राष्ट्रिय संवत् खः ? थुगु न्त्यसःया लिसः बीफुला ? नेपाल संवत् ज्याख्यलय् मदु धायेकेगु दुसाहस थौंया पञ्चाङ्ग निर्णय समितिपाखें नं जुयाच्वन । थुकिया दसि नेपालया जातिं माने याना वयाच्वंगु थीथी नखःचखःयात ल्वाकःब्वाकः यायेगु, राशी, नक्षत्र, घडी, पला व विपलायागु ल्याखं तिथि दयेके फुपिंसं गते व वारयात नं तूत धायेगु व निन्हु क्यंगु धायेगु छाय् मयात ? न्हिच्छिया छन्हु धायेगु कथं नखःचखः नं छन्हुया ल्याखं हे क्वःछी माःगु खः । थ्व छाय् मजुल ? थुकियागु लिसः पञ्चाङ्ग निर्णय समितियाके दु ला ? गते व बार तूत वा निन्हु क्यंगु याये मफुसा उपिं छुकिया ज्योतिष ?

नेपाल व नेपाली जनताया मंकाःगु राष्ट्रिय संवत्यात क्वःथलेगु निंतिं नखःचखः नाप ल्वाकःब्वाकः यानाच्वन । पिनें न्यय् कयाहःगु संस्कृतियात छाय् मयात ? विक्रम

संवत् छ्यले न्ह्यः तक स्वदँय् छक्वः झिंस्वलायागु तलब नयाच्वंपिं नेपालीतय्त न्ह्याबलें दच्छिया झिंनिलायागु जक तलब नकेगु यात ।

विक्रम संवत् धयागु भारतया उज्जेनयाम्ह जुजु विक्रम सेनं थःगु नामं चले याःगु खः । विक्रमादित्य धकाः नं धाइम्ह विक्रम सेनं थःगु नां चले यायेगु निंतिं थ्व संवत् छ्यःगु खः । पूर्व दिशाय् लाःगु न्हापांगु चन्द्रमा दर्शन व शुक्र नगु बिनावनीगु ख्वाउँगु फुनाः क्वचाया वइगु न्हि कुन्हु विक्रम संवत्या न्हूगु न्हि जुइगु धयातःगु दु । उगु संवत्यात भारतया ब्रम्हूतय्सं माने यात धाःसा लिपा खस ब्रम्हूतय्सं नं जुजुयात लय्तायेकाः लबः कयाच्वनेगु कथं माने यायेगु यात । थ्व संवत् भारतय् हे छ्यलेगु त्वःताहल । अथे खःसां नं नेपालया खस ब्रम्हूतय्सं नेपालया राष्ट्रिय संवत् धकाः मछाः मजुसे धयाच्वन । उलि जक मखु विक्रमादित्य जुजु नेपालय् वयाः शासन याःगु व नेपालयाम्ह हे जुजु विक्रमादित्यं चले याःगु धकाः फय्गं वंशावली व इतिहास नं च्वयावन । विक्रम संवत् १३५ दँया इलय् थुकिं ज्या मव्यूगु जुसेंलि सौरमास व चन्द्रमास कथं मेषया न्हापांगु न्हि संवत् हिली । थ्वयात हे विक्रम सेनं थःगु नामं संवत् दयेकल । थ्वयातं न्हापा सौर संवत् जक धाइगु जुल ।

लिच्छवि जुजु राघवदेवया इलंनिसें चले जूगु नेपाल संवत् खःसां नं पृथ्वीनारायण शाहं नेपालया जुजु जुइधुंकाः शक संवत्यात मान्यता बिल । थुकिया दसि शक संवत् १६९०यागु पृथ्वीनारायण शाहयागु टकमरीं बियाच्वंगु दु । नेपालय् विक्रम संवत् १९४८ यागु पृथ्वी वीरविक्रम शाहयागु ध्यबा खः । थ्व हे जुजुया लुँ व वहयागु दां शक संवत् १८३३ यागु नं दु ।

इतिहासविद् भूवनलाल प्रधानया धापू कथं शक संवत् १८२५ व विक्रम संवत् १९६०या दँय् राणा प्रधानमन्त्री चन्द्रशम्शेरं गतोगु सौरमासकथं विक्रम संवत् छ्यलेगु यात । जुजु त्रिभूवनया राज्यारोहणया इलय् पिकाःगु ध्यबाय् विक्रम संवत् छ्यल ।

इतिहासकारतय्गु धापू कथं नेपाःयाम्ह न्हापांम्ह अराष्ट्रिय तत्व राणा प्रधानमन्त्री वीरशम्शेर खः । थुम्ह प्रधानमन्त्री भारतमुखि जक मखु कि भारतं थन वःपिं खस ब्रम्हूतय्गु सुझाव कयाः शासन याइम्ह मनु नं खः । व हे ब्रम्हूतय्गु खँ न्यनाः विक्रम संवत् १९४८ निसें थ्व हे साल तयाः ध्यबा छापे याकल । थ्वयां लिपा देवशम्शेर प्रधानमन्त्री जुल । थ्वयात कुनाः प्रधानमन्त्री जूम्ह चन्द्रशम्शेरं नेपाल संवत्यात सरकारं मान्यता मबीगु यात ।

नेपालं भारतयागु विक्रम संवत् छ्यले धुंकाः नेपाल संवत् व शक संवत्यात तंकेगु कुतः यात । राणा शासन क्वःदलेवं नेपाल संवत्, शक संवत् कियातःगु ल्वहंपौ खुइकेगु, तछ्यायेगु व स्यंकेगु ज्या तक नं यात । नेपाःयागु पौराणिकता, ऐतिहासिकता व प्राचीनपहः न्हन धाःसा थः हे थकालि जुइदइगु तायेकाः उज्वःगु ज्या याकल । अथे हे नेपालभाषां च्वयातःगु वंशावली, इतिहास व ग्रन्थ मिं नकाः छ्वयेकाब्यूगु इलय् ब्यलय्या घटनां क्यनातःगु दु । थ्वया नापं ऐतिहासिक ग्रन्थ गर्भय् तल कि धर्म लाइ धाइपिंसं नं नेपाःयागु इतिहास व वंशावली नं बँय् हे स्वथनेगु याकल, गुकिं यानाः नेपाल संवत् नाप स्वानाच्वंगु अनेक खँ न्हनावन । थुकिं नेपाल संवत्यात महीपिंत जक ग्वाहालि बिल ।

नेपालय् विक्रम संवत् छ्यलेगु हाथ्या याःपिं खस ब्रम्हूत व हिन्दूस्थानीत थन न्हापा शरण वःपिं व उमि सन्तानत जक हे खः । धर्मनिरपेक्षता व सहिष्णुता ब्वलनाच्वंगु नेपालय् हिन्दू राज्य धायेगु व यायेगु तातुनाच्वंपिंसं विक्रम संवत् हे नेपाःया राष्ट्रिय संवत् खः धकाः सः थ्वयेकाच्वन । थःत नेपाली धकाः धायेकाः नं नेपाल व नेपाली जनताप्रति आस्था मदुपिं गब्ले गब्ले सत्ताय् वइ, अब्ले अब्ले नेपाःयागु राष्ट्रियताया अंगः व थी दक्व तछ्यानाच्वन । नेपाली जनतायात भारतमुखी संस्कारय् भुले यानाः नेपाःयात हिन्दू मात्रयागु जक धायेगु नं यानाच्वन । नेपाःयागु ऐतिहासिक नखःचखः न्हंका छ्वयेगु व हिन्दूस्थानया संस्कारयात जक ब्वलंकेगु स्वयाच्वन । नेपाल व नेपालीतय्गु संस्कृति, संस्कार व परम्परायात न्हंकाः भारतया च्यःबुद्धितय्सं थः च्यः जुयाः नं मगानाः सकसितं च्यः यायेगु कुतः यानाच्वन ।

नेपाल व नेपाली जनता स्वतन्त्र सार्वभौमसत्ता सम्पन्नपिं खः धइगु जूसा विक्रम संवत् मखु नेपाल संवत् हे छ्यलेमाःगु खः । तर च्यःबुद्धितय्सं नेपाःयात भारतय् प्यपुंकेगु कुतःयात माने यायेगु कथं थन विक्रम संवत्यात राष्ट्रिय संवत् धयाच्वन । छु थ्व नेपाल व नेपाली जनतायात ल्वःगु खँ खः ला ? थन नेपालय् विक्रम संवत् छ्यलेगु हाथ्या यानाच्वंपिं हे खनेदयेक नेपाःयागु आन्तरिक भ्वाकलय् लाकाच्वंपिं जुल । नेपाल संवत्यात न्हंकाछ्वयेगु कुतः यानाच्वंपिं नं थुपिं हे जुल । नेपाःयात पराधिन मखु, स्वाधिन यायेमाःगु दु । भारतयागु संस्कृति परम्परा व नखःचखः मखु, थःगु हे जक छ्यलेमाःगु दु । थःगु तुतिइ थः हे दने मसयेकं सुनांनं थःत माने याइमखु । विक्रम संवत्यात राष्ट्रिय संवत् याःसां नं ज्यू धयाजूपिं भारतय् वा वलकि नेपालय् कुसां कुइमाः धाइपिं जक खः । नेपालय् वा वःसा नेपालय् हे कुसां कुइमाः धाइपिं मखु ।

विक्रम संवत्यात नेपाःया राष्ट्रिय संवत् यायेमाः धाइपिनिगु छगू धापू दु - नेपाल संवत्यात छ्यल धाःसा तराईवासीतय्सं लक्ष्मण संवत् व उत्तरवासीतय्सं ल्होसार संवत् छ्यलेमाः धाइ । थ्व विक्रम संवत्यात नेपाःया राष्ट्रिय संवत् धाइपिनिगु राष्ट्रघाती भावना खः । नेपाल संवत् हे छ्यलेमाःगु खँयात ध्याकुनय् वांछ्वयेगु कुनियत थुकी खनेदु । तराइलय् लक्ष्मण संवत् छ्यलेमाः धाइपिं भारतीय मूलयापिं खः । उमिसं विक्रम संवत् माने मयाः । अथे हे ल्होसार संवत् छ्यलेमाः धाइपिं सँदेया कूलपिं खः । उमिसं नं विक्रम संवत् माने मयाः । उकिं नेपाल संवत् हे सकल नेपाःमितय् मंकाः संवत् जुल । नेपाल देशीय संवत्, नेपालिक संवत्, नेपाली संवत्, श्री संवत् धकाः सकसिनं माने यानाच्वंगु दु । थ्व खँयात उत्तर व दक्षिणय् च्वनाच्वंपिं दक्वसिनं माने यानाच्वंगु दु । नेपाल संवत्यात नेवाःतय्गु जक धाइपिनिगु ग्याःचिकु पहःगु खँ न्यन धाःसा उमिसं थौं वयाःलि नेपाल संवत् धइगु नेवारी संवत् नं धाल ।

नेपालय् न्ह्याम्ह न्ह्यागु हे थासं वयाच्वंपिं छाय् मजुइमा उमिसं नेपाली जुयाः म्वायेगु खःसा नेपाल संवत् हे छ्यलेमाः । मखुसा इमिसं थःत नेपाली धायेगु थाय् हे मदु । नेपाल व नेपाली जनताया निंतिं नेपाल संवत् माःगु हुनि थ्व हे खः ।

नेपाल सम्वत् व थीथी बिचा:

❑ बज्रमुनि वज्राचार्य

नेपाल सम्वत् वि. सं. ९३६ साल शक सम्वत् ८०२, मानदेव सम्वत् ३०४ व कोलहर्नया तुलनाया ल्याखं सन ८७९ अक्टोवर २० तारीख कार्तिक शुक्ल परेवा वृहस्पति वार कुन्हु जन्म जूगु ख:। थ्व सम्वत् चले जुइ न्ह्य: नेपा:या हे शक सम्वत् (लिच्छवी सम्वत्) व मानदेव सम्वत् चले जुयाच्वंगु ख:। थ्व सम्वत् गथे जुया: सुनां चले यात धइगु छगू विवाद व अनुसन्धानया विषय जुयाच्वंगु दु। थ्व सम्बन्धय् थी थी वंशावली, शिलालेख व इतिहासकारतय् दथुइ थीथी हे धापू पिहां व:गु दु।

नेपाल सम्वत् सुनां गथे याना: चले यात धइगु सम्बन्धय् थी थी विद्वान्तय्गु धापू व शिलालेख पुइकास्वये -

भाजु कर्क पेट्रिक

ने. सं. ९, शाक्य सम्वत् ८११ स नान्यदेवं उपत्यका आक्रमण याना: त्याकल। वयां लिपा वयागु छुं अवशेष अर्थात् लुमंकेया निंतिं "नेपाल सम्वत्" छ्यलावन।

यलया महाबोधि विहारया ताडपत्र

शंखचार्यया अवतारक पश्चिमपाखें उपत्यकाय् दुहां वल। व ब्राम्हणया उपत्यकाया वरदेव जुजुनाप क्वातुगु स्वापू दत। उगु हे इलय् जुजुया काय् बुल। व मचाया नां वहे ब्राम्हणं शंकरदेव धका: तल। व हे इलय् च्वयात:गु यलया महाबोधि विहारया ताडपत्रय् प्रज्ञापारमिता सफुलिइ "परम भट्टारक महाराजधिराज परमेश्वरी शंकरदेव राज्ये" च्वयात:गुलिं थ्व हे शंकरदेवया जन्मंनिसें "नेपाल सम्वत्" छ्य:गु ख:ला धइगु विद्वानतय् धापू दु।

सिल्भां लेभि

लिच्छवीकालंनिसें नेपा: व तिब्बतया व्यापारिक सम्बन्ध दु। तर वि. सं. ८ औं

शताब्दिइ वयाः नेपाः व तिब्बतया दथुइ ल्वापु जुल नेपालं वूगु स्वीकार यायेमाल । तर लिपा हानं ल्वापु जुयाः नेपाः तिब्बतं मुक्त जुल । व हे मुक्त दिंयात कयाः हे "नेपाल सम्वत्"या जन्म जुल । अथे हे छुं विद्वानतय् धापूकथं चीनया जुजु स्रोम सन गम्पों नेपाः आक्रमण यानाः थःगु अधिनय् तल । थ्व हे लुमन्तिया लागि स्रोम सन गम्पों "नेपाल सम्वत्" चले यात ।

रमेशचन्द्र मजुमदार

शक सम्वत मानदेव प्रथमनिसें चले जुयाच्वंगु खः तर ८०१ शक सम्वत् थ्यनेवं ८ अंक अशुभ माने याइगुलिं न्ह्यःनेया ८ व दथुया ० लिकयाः न्हूगु हे १ निसें शुरु यात । थुकियात हे "नेपाल सम्वत्" कथं छ्यल ।

सहोतर तन्त्र

ने. सं. ३ दँ न्ह्यः च्वंगु आःया केशर पुस्तकालयय् दुगु "सहोतर तन्त्र"य् मानदेवयात ने.सं.या प्रवर्तक माने याःगु दु । थुकी धयातःकथं "देशय् महामारीत फैलय् जूगुलिं पशुपति पूजा-आजा आदि यानाः महामारी दैविप्रकोप दिइ धुंकाः राघवदेवं व प्रति कृतज्ञ जुयाः व हे दिंया लुमन्तिइ "नेपाल सम्वत्" चले यात ।"

नेपाल सम्वत् सम्बन्धि प्रचलित जुयाः पिहां वयाच्वंगु प्रमाण ख्वपया शिलालेखय् उल्लेख जुयाच्वंगु दु । थन शंखधर साखःयात नेपाल सम्वत्या प्रवर्तक माने यानातःगु दु । साखःया अर्थ ल्हासा व्यापारीतय् ध्यवाया कालबिल यायेगु छकू क्वथा खः, गुकी ख्वपया क्वाथछेँ त्वालय् आतक नं द हे दनि । थ्व शिलालेख कथं साखःया नां संस्कृत भासं लिपा तिनि शंखधर जूवंगु धइगु उललेख दु ।

ख्वपया शिलापत्र

ख्वपया जुजु आनन्ददेव प्रथमं ख्वपय् राज्य चले यानाच्वंगु व वया दाजु जयदेवं येँय् राज्य यानाच्वंगु इलय् ख्वपया नामूद ज्योतिषया धापू कथं विष्णुमतिया दोभानय् (लखुतीर्थ) शुभमुहूर्तय् लिकयाहःगु फि लुँ जुइ धैगु तायेकाः भरियातय्त फि कायेके छ्वःगु इलय् लँय् दथुइ छम्ह चलाख व्यापारी साखःनं फि थःथाय् हयाः ज्याला बियाः मेगु फि यंकल, तर ज्योतिषया धापू कथं व लुँ मजुल । साहुया छेँय् यंकूगु फि लुँ जुयाच्वन । थ्व हे सम्पतिं त्यासा पुले ल्यं दुपिं नेपाःमितय्त त्यासां मुक्त याःगुलिं व हे दिंयात मुक्त दिवस हने थें "नेपाल सम्वत्" हन । तर गनं वंशावली, इतिहासय् आनन्ददेवं शासन याःबलय् ने.सं. २७५ थ्यने धुंकल धइगु नं स्वयेफु । इतिहासया पाना पुइकाः स्वयेबलय् आनन्ददेव प्रथम, द्वितीय व तृतिय स्वम्हसिनं शासन चले याःगु खनेदु । थ्व ने.सं. २७५ इलय् शासन चले याःम्ह आनन्ददेव द्वितीय खः । द्वितीयं ने.सं. २६७ निसें २८७ तक शासन चले याःगु खः ।

आः नेपाल सम्वत् सम्बन्धि थुलिमछि विवाद वये धुंकाः भीसं सुनां चले यात धइगु विश्वास यायेगु ? नान्यदेवं नेपालय् आक्रमण याःगु खः तर ने.सं. २२० सं निसें

तिनि नान्यदेवं शासन चले याःगु जूगुलिं थ्व खँ पायछि मजू ।

वरदेव जुजुया काय् शंकरदेवया जन्मनिसें नेपाल सम्वत् चले याःबलय् "शंकरदेव राज्ये" धकाः च्वयातःगु कारणं हे जक शंकरदेवया जन्मनिसें नेपाल सम्वत् चले जूगु अनुमान याःगु खः, तर ने.सं. ७ निसें शंकरदेवं राज्यकाल धइगु नं जुइफु । छगू ला सुं नं जुजुपिंसं शिलापत्र ताड्पत्र छाइबलय् न्हूगु महत्वपूर्ण ज्या त्वःफिकी मखु, यदि शंकरदेवया पालंनिसें जूगु जूसा सायद "नेपाल सम्वत्" उल्लेख याये नं त्वःमनी मखु ।

सिल्भां लेभिया हे धापूकथं ८ औं वि.सं. शताब्दी नेपाः तिब्बतया अधिनय् मलाः चीनया सम्वन्धय् नेपाः आक्रमण याःगु खः । तर सुदूर नेपालय् बिचाः हे याये मलावं तिब्बत व चीन त्वापु जुल नेपाः अथें हे स्वतन्त्र जुल ।

मानदेवं चले यानावंगु शक सम्वत्पाखें नेपाल सम्वत् चले जुल धइगु खँ नं बिल्कुल पायछि मजू । छायधाःसा यदि ८ अंक अशुभ खःसा ने.सं. नं ८०० नं च्वय् थहां मवनेमाःगु खः ।

राघवदेवं नेपाल सम्वत् चले यात धइगु सम्बन्धय् कर्क पेट्रिकया वंशावली राघवदेवं ताबुल सम्वत् चलेयात धइगु उल्लेख दु ।

अथे हे प्रचलित कथं हनाच्वंगु शंखधर साखःया विषयलय् अनुसन्धान याये हे ल्यं दनि । थौंया वैज्ञानिक इलय् विष्णुमतिया फि कयाः हयेवं लुँ जुल व हे त्यासा दुपिंत पुलाबिल धइगु पायछि मजू । नेपाल सम्वत् विवाद व अनुसन्धानया विषय जुयाच्वंगुलिं थ्व हे चले यात धायेगु पायछि जुइमखु । शंखधरया बारे झीगु पात्रोय् "शंकधरकृत नेपाल सम्वत्" "नेपाल देशीय सम्वत्" "नेपाल सम्वत्" धकाः च्वयातःगु वाहेक मेगु वर्णन गनं लुइके मफु । शंखधरया भवाता पशुपतिया दक्षिण ढोकापाखे शंख ज्वनाः तःम्हेसित हे शंखधर खः धइगु तायेकाः कलाकारतय्सं किपा दयेकाः न्यादँ खुदँ न्ह्यःनिसें जात्रा यायेगु नं चलन यात ।

थ्व नेपाल सम्वत् सम्वन्धि स्पष्ट प्रमाण उपलब्ध याये मफुसां झीसं थुलि यकीन कथं धायेफु कि थ्व नेपाल सम्वत् नेपाःमिया नामं नेपाःभूमि इ हे जन्म जूगु सम्वत् खः । उगु इलय् ने. सं. चीन, तिब्बत व भारतया कुच विहारय् छ्यःगु खनेदु । कुच विहारया मुद्राय् ने.सं. छ्यलातःगु दु गुकी ने.सं. कुचविहारय् चले जू धइगु स्पष्ट सीदु । चीनया मिङवंशि वादशाहं काभ्रेय् सामन्त शक्तिसिंहरायया त ब्यूगु प्रमाणपत्रय् ने.सं. ५३ च्वयातःगु दु । थुकिं चीनय् नं ने.सं. छ्यः धइगु स्पष्ट जू । नेपाः व तिब्बतया दथुइ व्यापारिक सम्बन्ध दुगुलिं कालबिल यायेबलय् ने.सं. छ्यलातःगु लुइकेफु । "कुच विहारया" मुद्रा प्रेमबहादुर कसाःयाके संकलित दु धइगु न्यनेदुसा शक्तिसिंह रायया त ब्यूगु प्रमाणपत्र पररा्ष्ट्र मन्त्रालयय् सुरक्षित दु ।

झीगु हे थ्व भूमिइ नीस्वंगु थ्व सम्वत् फुक्क नेपाःमितय्गु सम्वत् खः । थ्व नेपाःमिया सम्वत् खःसां तवि व्यावहारिक कथं छ्यलेगु धाःसा गबलें मजू । झीगु

सरकारी क्षेत्रय् भारतया इलाहावाद प्रदेशया मालवीय धइगु थासय् जुजु विक्रमदित्य धइम्हं चले यानातःगु वि.सं. सम्वत् छ्यलाच्वंगु दु। गुगु कि भारतं थःगु देशय् हे मछ्यले धुंकल। थ्व श्री ३ चन्द्रशम्सेरं छ्यलातःगु वि.सं. यात सरकारं छ्यलाः थःगु धर्तिइ ब्वलंगु, जन्म जूगु नेपाल सम्वत्यात मिखा ब्वयाच्वंगु मदु। राणाशासन लिपा नेपालय् हरेक परिवर्तन वल, तर राणातय्सं चले यानावंगु वि.सं. धाःसा यथावत कायम हे तिनि। आः वयाः थ्व नेपाःया सम्वत्यात नेपाल सम्वत् मधासे "नेवारी सम्वत्" धकाः खंय्तय्सं चासो मतयेगु जुयावल। ऐतिहासिक, धार्मिक सांस्कृतिक महत्वं बिलिबिलि जाःगु थ्व सम्वत्यात छुं नं छगू विशेष सम्प्रदाया खः धायेगु नीति गलत खः। श्री ३ चन्द्रशम्सेरं नेपालय् चले यानावंगु वि.सं. यात मान्यता बियाः ने.सं. यात पूर्वाग्रह तयाः वि.सं. यात हे छ्यलाच्वनेगु नं सरकारया गलत नीति खः। न्ह्यागु हे थजु, थ्व नेपाल सम्वत् छ्यलेत व्यवहारिक कथं औचित्य मदुसां कमसेकम थ्व नेपाःया सम्वत्यात सरकारं राष्ट्रिय सम्वत् धकाः घोषणा यायेमाः अले नेपाःया दक्व जनजातिं नेपाल सम्वत्यात थःगु हे सम्वत् नालेमाः, नापं नहूगु नेपाल सम्वत् १११४ या उपलक्ष्य सकल नेपाःमिया भिं जुइगु कामना याना।

नेपाली

नेपालमा कुन संवत् प्रचलनमा ल्याउनु उपयुक्त हुन्छ ?

❑ डा. जगदीशचन्द्र रेग्मी

नेपाल संवत्भन्दा अघिका संवत्हरू

काठमाडौं उपत्यका र यसका सेरोफेरोबाट अहिलेसम्म प्राप्त हुँदै रहेका प्राचीन शिलालेख, भोजपत्र, तामापत्र, वंशावली र अन्य अभिलेखमा सबभन्दा पुराना देखिएको संवत्का साल, महिना, तिथि र वार आदि ज्योतिष गणनाबाट शक संवत्सँग ठिक्क मिल्छन् । त्यसैले बाबुराम आचार्य, नयराज पन्तजस्ता इतिहासविद्हरुले यस संवत्लाई शक संवत् नै ठहराएका छन् । यसै शक संवत्को ४९८ साल -तदनुसार वि.सं ६३३, ई.सं ५७६ साल) मा यहाँ एउटा नयाँ संवत् पनि चलाइएको थियो, जुन हालसालै भनेजसो यहींका एकजना राजा मानदेव द्वितीयले चलाएका थिए भन्ने थाहा हुन्छ । यो नयाँ संवत् मानदेव द्वितीयले चलाएको हुनाले मानदेव संवत् भनिएको छ । यो मानदेव संवत् नै यहिं उपत्यका अर्थात तत्कालिन नेपालमा निकालिएको पहिलो संवत् भन्ने बुझ्न सकिन्छ । यो मानदेव संवत् ३०४ सालसम्म प्रचलनमा रहेको पाइएको छ ।

मानदेव संवत्को ३०४ साल बितेपछि फेरि अर्को एउटा नयाँ संवत् चलाइयो जसको नामाकरण देशकै नाउँबाट 'नेपाल संवत्' भनेर गरिएको छ । यसको संस्थापनबारे राजभोगमाला, केशर पुस्तकालय वंशावली आदि भाषा वंशावलीमा लेखिएको व्यहोराबाट के थाहा हुन्छ भने लिच्छवि राजा राघवदेव (राजधानी त्यसबेला ललितपुर थियो) को राज्यकालमा भक्तपुरका शासक (राघवदेवकै अन्तर्गतका) आनन्ददेव प्रथमले काठमाडौंकै लुँखु तीर्थ (लुँ बराबर सुन, खु बराबर खोल्सो, कंकेश्वरी स्थानपारि विष्णुमतीको पश्चिमी

किनारमा छाउनीतिरबाट मिल्न आउने स्वर्णावती भनिने सहायक नदीको दोभान) बाट ज्योतिषीले तोकिदिएको मुहूर्त अर्थात् साइतभित्र ठीक पारेर बालुवा झिकेर ल्याउन भरिया पठाएका थिए । भक्तपुरे भरियाहरु लुँखु स्वर्णावती, यस खोलाको नाउँ लुँखुलाई अपभ्रंश गरी 'लखु' पनि भन्ने गरिन्छ) खोलाबाट झिकिएको बालुवाको भारी विष्णुमती खोलाको पूर्वी किनारस्थित -आजकल कंकेश्वरी मन्दिरको दक्षिणतिर झोलुङ्गे पुलको छेउमा भत्किरहेको) पाटीमा बिसाइरहेको बेलामा त्यसै ठाउँका एकजना स्थानीय निवासी शंखधरले ती भरियाहरुसँग उक्त बालुवा किनेर लिए । सुन मिसिएको त्यस बालुवाबाट सुन बुटुलेर धनी भएका शंखधरले पछि राजा राघवदेवको हुकुमद्वारा जनताका सबै ऋण तिरी नेपाल संवत् नाउको नयाँ सवत् चलाउन लगाए । यससम्बन्धी वंशावलीहरुको व्यहोरा यस प्रकार छ -

'..... उता ललितपतन सहरतिर मानदेव (चौथा)को पुत्र राघवदेव राजा भए... यसताका भक्तपुरमा आनन्ददेवले राज्य गरिरहेको बेलामा भक्तपुर निवासी कुनै एक ज्योतिषी.... बालुवा सुन हुने मुहूर्त सुवर्णयोग)... भरियालाई भद्रमती र विष्णुमतीको संगम लखुतीर्थमा गई... बालुवा बोकेर आइराख्दा कान्तिपुरवासी कुनै एक शंखधर नामक साख्वाल भन्ने एक ज्यापू (शुद्र) ले देखेर ... सबै भरियालाई फकाएर सम्झाएर लालचवशमा पारेर बालुवा सबै आफ्नो घरमा लग्यो । उक्त सुवर्ण मुहूर्त बितिसकेपछि भरियाहरुले फेरि लुँखुतीर्थबाट झिकेर लगेको बालुवा सुन भएन... उता कान्तिपुरमा यस घटनाको चार दिनपछि थुपारिराखेको बालुवा हेर्न जाँदा... सुन भएको देखेर मनमा साह्रै खुसी ...शंख साह्रै ज्ञानी धर्मात्मा भएकाले मनमनै बिचार गरे... उक्त उक्त सुन... साधारणजनले गर्न नसक्ने धर्मकार्यमा उपयोग गर्छु....जुन कर्ममा उक्त धन खर्च गरी लोकमा ठूलो यश र परलोकमा ठलो पुण्य प्राप्त गर्न सकियोस् । यसरी मनमा विचार गरी त्यहाँ भएका पण्डित, ज्योतिषीहरुका सम्मतले नेपाल निवासी सबै दुनियाँको ऋण तिरेर.... संवत् परिवर्तन गर्ने निश्चय गरी राजासँग स्वीकृति लिए । अनि नेपाल निवासी सबै धनी गरिबका ऋण चुक्ता गरी एक पैसा पनि नबचाई कलिगताब्द ३९८१ र शाके ८०२मा नेपाल संवत् १ कायम गरी संवत् परिवर्तन गरेर राजाका तर्फबाट उक्त संवत् व्यवहारमा चलन गराई ठूलो यश आर्जन गरे । यी शंखधरले पशुपतिनाथ इता -दक्षिण) ढोकाको सामुन्ने प्रस्तर मूर्ति बनाई स्थापना गराए । पशुपतिनाथको समीप बागमति खोलाको छेउमा देहत्याग गरे ।'

(केशर पुस्तकालय वंशावली, प्राचीन नेपाल-१६)

यी साख्वाल (शंखधर) को मृत्यु ने.सं. १० सालमा भएको थियो ।

यसरी भाषा वंशावलीहरुमा साल र तिथिसहित राजा राघवदेवको राज्यकालमा शंखधर साख्वालले संवत् परिवर्तन गरेको किटानसाथ लेखिएको छ । अनि शंखधरले सूत्रपात गरेकाले यसलाई 'शंखधरकृत् नेपाल संवत्' भनिएको हो । नेपाल संवत् यसरी प्रादुर्भाव भएको चर्चा भाषा वंशावलीहरु, नेपाल वंशावली र अरु ग्रन्थमा गरिएको छ ।

ने.सं. ५०८ सालमा राजा जयस्थिति मल्लले लेखाएको गोपालराज वंशावलीमा यसको कुनै उल्लेख छैन । तर, त्यस वंशावलीको पत्र २४ कमा 'उनविंसति संवच्छशतद्वये परिवर्तमान ॥ राजा श्री शिवदेव वर्ष २७ मा (स) ७ ॥' भनेर चर्चित यही नेपाल संवत् हो । त्यसपछि पत्र २६ मा सं. ३७५, ४०८ आदि क्रमले सं. ५०८ सालसम्म यही नेपाल संवत् दिइएका छन् यद्यपि त्यसमा तत्कालीन चलनअनुसार केवल संवत् भनेर मात्र लेखिएको छ । यस नेपाल संवत्लाई भाषा वंशावली, पञ्चाङ्गहरुमा चर्चित हुनु अगाडि विभिन्न ग्रन्थ, भोजपत्र, तामापत्र, नीलपत्र, सुवर्णपत्र, शिलापत्र आदिमा शंखधरकृत नेपाल संवत्, नेपालिका संवत भनेर लेखिएको छ ।

यहाँनिर के स्मरणीय हुन्छ भने ने.सं. १०० सालभन्दा केही अगाडि र केही पछाडि -ने.सं. १०३, १०६, १०७) आदि का संस्कृत भाषा, नेपालभाषामा लेखिएका ताडपत्र, तामापत्र, शिलापत्र आदि केही भेटिएका छन्, तापनि नेपाल संवत् भनेर किटानसाथै लेखिएका लिखतमध्ये हालसम्म भेटिएको सबभन्दा पुरानोचाहिँ नेपाल राष्ट्रिय अभिलेखालयमा रहेको 'शिवधर्मशास्त्रको पुष्पिका वाक्य' हो, जसमा नेपाल संवत् २९० पौष शुक्ल पूर्णिमा आदित्यवार भनेर लेखिएको छ ।

अर्को एउटा होसियारीसाथ सम्झनुपर्ने कुरा के छ भने नेपाल संवत् प्रारम्भ हुनुभन्दा सयौं वर्ष अगाडि र प्रारम्भ भएको सयौं वर्षपछि पनि शक संवत्, विक्रम संवत्, मानदेव संवत्, कलिगत वर्षसमेत कात्तिक शुक्ल प्रतिपदावाट शुरु भई कात्तिक कृष्ण अमावस्यामा अन्त हुन्थे । नेपाल संवत् शक सवत् ८०१ साल, मानदेव संवत् ३०४ साल, कलिगत वर्ष ३९८१ साल सकिएपछि कात्तिक शुक्ल प्रतिपदाको दिन सुरु गरिएको थियो । यो संवत् सुरु भएको दिनबारे किलहर्नले लामो ज्योतिषी गणना गरी यो संवत् इस्वी संवत् ८७९ साल अक्टोवर २० तारिख बिहिवार थालिएको थियो भनेका छन् । यहाँ प्रचलित विक्रम संवत् अहिले चैत शुक्लादि भए पनि उहिले कात्तिक शुक्लादि नै थियो भन्ने चर्चा भरखरै भइसकेको छ । फेरि यो विक्रम सवत् अहिले पनि कात्तिक शुक्लादि भएर गुजरातमा चलिरहेकै छ । यस सम्बन्धमा नयराज पन्त लेख्छन् -

'कार्तिकादि संवत्हरुमा नेपाल संवत् मात्र पर्दैन, अरु संवत् पनि पर्छन् भने वेङकटेश केतकरले लेखेका छन् । अचेल हामीहरुले व्यवहार गरिरहेको विक्रम संवत् पनि गुजराततिर कार्तिकादि मानिन्छ भनेर शंकर बालकृष्ण दीक्षितले लेखेका छन् । कुनै कुनै भाषा वंशावली (उदाहरणार्थ राजभोगमाला)मा राजा निमिषटांकार (गोपालराज वंशावलीमा 'निमितकाल' भनिएका) ले थरीथरीका ब्राम्हणहरुका साथै गुजराती बाजा भित्र्याए भनिएकोबाट त्यसताका नेपालमा गुजराती प्रभाव भित्रिएको देखिन्छ । त्यसैले विक्रम संवत् गुजरातमा जस्तै यहाँ पनि कात्तिक शुक्लादि भएर चलेको बलियो सम्भावना छ ।'

नेपाल संवत्को नामकरण र प्रचलन

नेपाल संवत् चलाउन प्रमुख भूमिका शंखधर साख्वाल र राजा राघवदेवको

थियो । शंखधरले संयोगवश अपर्झट धनी भएको पैसाले जनताको ऋण चुक्ता गरिदिनु र राजा राघवदेवले नयाँ संवत् चलाउन आवश्यक हुकुम दिन र व्यवस्था मिलाउनु । संवत् फेर्नेजस्तो राज्यीय मामिलामा राजाको सहयोग र स्वीकृति अनिवार्य हुने नै भयो । तर, संवत् फेर्ने लागेको खर्च सरकारी कोषबाट नभई साख्वालले ब्यहोरेको हुनाले राजा राघवदेवले यस संवत्को नामाकरण आफ्नो नाउँबाट राख्नु उचित ठानेनन् होला । त्यसैले उनले यस संवत्को नामाकरण देशकै नाउँबाट गर्ने अनुमति अर्थात हुकुम दिए हुन् । यसै कारणले होला यस संवत्को नाउँ 'शंखधरकृत नेपाल वा नेपाली संवत्' रहिआएको छ ।

यो प्रक्रिया बिलकुल स्वाभाविक देखिन्छ र यस संवत्को प्रचलन त्यसबेलादेखि प्रशासनिक, वित्तीय, धार्मिक, सामाजिक आदि राष्ट्रिय जनजीवनका सबै पक्षमा कायम हुँदै आएको छ । अनि आठ सय अठासी वर्षपछि पृथ्वीनारायण शाहले काठमाडौं राज्य वा उपत्यका जितेपछि मात्र सरकारी मामिलामा यसको प्रयोग रोकियो।

(आशंकाहरुमाथि प्रतिचिन्तन)

बालुवा सुन हुन सक्दैन ?

यसरी स्वाभाविक रुपमा प्रवाहित भइआएको नेपाल संवत्को बारे बालुवा सुन हुन सक्दैन, तसर्थ शंखधरे प्रकरण कति पनि व्यावहारिक र पत्यारिलो छैन, संवत् भनेको राजाले मात्र फेर्न सक्छ, अदना व्यक्तिले संवत् फेर्न भन्ने सम्भाव नै छैन' इत्यादि भनेर शंखधरबारे एघार सय वर्षअघिको घटनालाई अहिलेको सन्दर्भमा हेरी नाना शंका र प्रश्नहरु तेर्साउने प्रयास गरिएको पाइन्छ । बालुवा सुन हुन सक्दैन भन्ने तर्क हेर्दा । खोलाको बालुवा मन्त्र-तन्त्रले ठाडै सुन हुन्छ भन्नु वा त्यसो विश्वास गर्नु अन्धविश्वास हो । तर, खोलाको पानीसँग सुनका चूर्ण वा कणहरु मिसिएर आउँछन्, आउन सक्छन् भन्नु अन्धविश्वास हुँदैन- यो त भौगोलिक वा भूगर्भीय वैज्ञानिक तथ्य हो ।

सुन वा सुनखानी भूगर्भभित्र अवस्थित चट्टानमा अनेक रासायनिक क्रिया प्रक्रिया भएपछि बनिने पदार्थ हो । प्राकृतिक प्रक्रियाले चट्टान चिरिएर वा चर्किएर अथवा नचिरिए पनि त्यस भित्रभित्रै निस्केका विभिन्न रासायनिक पदार्थ धर्सो-धर्सो भएर आउँछन् । त्यस्ता चट्टान वा धर्सा-धर्साभित्र विभिन्न रासायनिक तरल पदार्थ लाखौं वर्षको ताप, चाप आदि विभिन्न रासायनिक प्रक्रियाबाट नै सुनमा परिवर्तित हुनसक्छ । यस्ता प्रक्रियाबाट नै सुन खानी बन्ने हो । फेरि घाम, पानी, बतास आदि प्राकृतिक क्रियाप्रक्रियाको फलस्वरुप चट्टान खिएर वा चर्किएर सुनका कण वा धुलो सतहमाथि पर्न आउँछ । यस्ता सुवर्ण कण वा चूर्णलाई खोला वा आकाशबाट परेको पानीले बगाएर होचो सतहमा ल्याउँछ । यसरी खोलाको पानीमा सुन मिसिन सक्छ ।

जुन चट्टानबाट हिमालय पर्वत बनेको छ, त्यसभित्र सुन छ भन्ने ठोस प्रमाण त हाम्रो हिमालयको उत्तरी पाखाको छिमेकी प्रदेश तिब्बत नै विद्यमान छ। हिमालय पवर्तको उत्तरी पाखामा मात्र सुन हुन्छ दक्षिणी पाखा नेपालमा चाहिँ सुन हुन सक्दैन

भन्ने तथ्य वैज्ञानिक वा खानी विशेषज्ञहरुले वैज्ञानिक अन्वेषण, परिक्षण, प्रयोगद्वारा सिद्ध गरिसकेका छन् कि ? यतातिरको हिमाली चट्टानहरुमा पनि सुन भेटिएकै छ । हाम्रो गण्डकी नदीका किनारमा पाइने ढुंगाका डल्ला शालीग्रामहरुभित्र सुन पाइन्छ । कर्णाली नदीका सहायक नदीहरु कत्तिमा त आजसम्म बालुवामा सुन खोजिदै छ, भेट्टाइँदै छ पनि । काठमाडौं उपत्यकाको पूर्वतिर हिमालयबाट बगेर आउने एउटा नदीको नाउँ 'सुनकाशी' रहेकै छ । त्यस्तै तामाकोशी, लिखु खोलाहरु छन् । दोलखामा सुनखानी भन्ने ठाउँ छ जहाँबाट उहिले सुन झिकिन्थ्यो । विनाकारण त्यस्तो नाउँ रहँदैन ।

सयौं हजारौं वर्ष अगाडि र अहिलेको प्राकृतिक स्थिति र वातावरण निकै फरक भइसकेको छन् । आजकल प्राकृतिक प्रक्रियाभन्दा प्रकृतिमाथि मानिसको प्रतिक्रिया झन् झन् तीव्र हुँदै छन् । त्यसैले खोलाको पानीमा सुवर्ण कण उहिले जतिको परिमाणमा आउन सकेनन् होला । यो कुरा भिन्नै भयो । तर उहिले उहिले यस्तो घटना सामान्य नै थियो । यस विषयमा केवल दुईसय वर्ष अगाडीको एउटा ज्वलन्त तथ्य प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

श्री ५ रणबहादुर शाहको राज्यकाल वि.सं १८३४-५६ ताकासम्म खोलाहरुमा बालुवासित मिसिएर आउने सुन तत्कालीन राजस्वको एउटा प्रमुख अंश थियो । यसबारे बाबुराम आचार्यले यसो लेखेका छन-

'हिमालय पारबाट आएका नदी बालुवा धुँदा जो सुन निस्कन्थ्यो त्यो निकाल्ने काम पनि चलिरहेथ्यो । यति सुनले मात्र नुपुग्ने हुनाले भोट र भारतवर्षबाट समेत सुन-चाँदी झिकाएर गहना बनाउने र टक मार्ने काम हुँदै रहेथ्यो ।'

(नेपालको संक्षिप्त इतिहास, सम्पादक देवीप्रसाद भण्डारी, पूर्णिमा ८१, पृ. ७६)

नेपाली भूगर्भभित्र र बाहिरी सतहमा सुनको अवस्थितिबारे भूगोलविद् प्राध्यापक शरणहरि श्रेष्ठको त्यस्तै प्रामाणिक विचार यस्तो छ- *'सुन धेरै ठाउँमा पाइए पनि साधन सानो छ । पूर्व १, २, ३ र पश्चिम १, २ ३ का इलाकामा खोला र नदीहरुका बालुवामा सुनको धुलो पाइएको छ- विशेषगरी रिडी, पाल्पा, बाग्लुङ्ग, मुस्ताङ्ग, चितौन, भद्रमती, बूढी गण्डकी, काली गण्डकी, सुनकोशी, मर्स्याङ्दी खोला, चरी खोलाको उपत्यकामा सुन पाइएको ।'*

(प्रा शरणहरि श्रेष्ठ- नेपालको सरल भूगोल, तृतीय संस्करण, सं. २०२२, पृ. ८०)

वझाङ, डोटिमा बग्ने सेती नदीका सहायक खोलाहरुका एवं बर्दियाको बबइ नदीका बालुवाबाट स्थानीय खुनाहा थारुहरुले आजसम्म पनि सुन बटुल्छन् । त्यस्तै काली गण्डकीबाट बालुवामा सुन बटुल्ने मूल पेसा अपनाउने एक जातिको मानिसको बसोबास उहिले बाग्लुङ्ग, पर्वतमा प्रशस्त थियो । हाल त्यसरी निर्वाह नचल्ने भएकोले यस पेसाको अनुसरणमा मात्र लागिरहनेहरु संख्या दिनानुदिन घट्दै गए पनि यो परम्पर ागत पेसा नछाड्ने कतिपय व्यक्तिहरु भेन्टिछन् । यस्तो ठोस ऐतिहासिक र भौगोलिक प्रमाणहरुको बिल्कुल उपेक्षा गरेर तिब्बततिर मात्र सुन पाइन्छ नेपालतिर खोलाहरुबाट

सुनको धूलो बगेर आउँछ भन्नु वा सोच्नु अन्धविश्वास हो भन्ने ?

श्री ५ रणबहादुरको समय दुई सय वर्षमात्र अगाडिको कुरा भयो । शंखधरले छाउनीमुनिको स्वर्णावती (लुँखु) बाट झिकिएको बालुवाबाट सुन पाएको घटना एघार सय वर्ष अगाडिको हो । त्यसवेला भीमढुंगा, रामपुर, सीतापाइला, छोकडोल, स्वयम्भु, किम्डोल, छाउनी कति जंगलात थिए होलन । नागार्जुन, भीमफट्केका चोसाचोसीबाट निस्केका खोल्साहरु कति भरिला, उर्लंदा थिए होलान् । यस्तै खोल्साहरुमध्ये विष्णुमतीका सहायक नदीहरु विमलावती (टोखा, सपनतीर्थ), भद्रमति (शोभाभगवति, निर्मत तीर्थ), पापनाशिनी (टंकेश्वर ज्ञानतीर्थ) जस्तै स्वर्णावती लुँखु (निदान तीर्थ)पनि एउटा हो । आजको स्थितिको मूल्यांकन गर्ने होइन, एघारसय वर्ष स्थिति कस्तो थियो होला सोच्नु पर्छ । यो स्वर्णावती (लुँखु) सीतापाइलातिरदेखि जोडतोडले बगेर निदान तीर्थ (कंकेश्वरीनाथको पारिपट्टि) विष्णुमतीमा मिसिन्छ । गोकर्णलाई (पानी छानिनेजस्तो भएकाले) शोधन तीर्थ, गुह्येश्वरीलाई (सम्म र फराकिलो ठाउँमा पानी नहुँडलिने हुनाले) शान्त तीर्थ भनिएको कारण देखिएजस्तै यस तीर्थलाई निदान (मुख्य, शुद्ध, महत्वपूर्ण) र खोलालाई ल

(सुनखोला, स्वर्णावती) भनिएकामा पनि कुनै आधार त अवश्य होला । सुनसँग सम्बद्ध नभए यसको नाउँ अवश्य पनि स्वर्णावती (लुँखु) हुने थिएन । फेरि भक्तपुरे भरियाहरुले यस दोभानबाट झिकेको बालुवाले भरिएका खर्पन अडाएको भने देखाइने पाटीको भग्नावशेष अहिले पनि खोलापारि सामुन्ने कंकेश्वरी मन्दिरको दक्षिण खोला किनारमा झोलुङ्गे पुलको छेउमा स्पष्टै देखिएकै छ ।

नेपाल संवत् र पञ्चाङ्गकर्ताहरु

संवत्, तिथि-मितिहरुका ज्ञाता ज्योतिषीहरुले नेपालमै पञ्चाङ्ग निकालेदेखि नेपाल संवत्का विषयमा राजा राघवदेवलाई होइन शंखधरलाई महत्व दिएका छन् । वि.सं. १९४६ सालदेखि अटुट सेवा गरिरहेका सुविख्यात ज्योतिषी पं. तोयनाथ पञ्चाङ्गकर्ता (एवं प्रकाशक सत्यनाथ, सूर्यनाथ आदि)का पात्रोहरुमा शंखधरकृत नेपाली संवत् (सं २०४४ सालको पात्रोमा) तथा दैवज्ञ पं. बाबुराम शर्मात्मज विश्वराम शर्मा विशालनगरका पात्रोमा शंखधरकृत नेपालीय संवत् (सं. २०३६ सालको पात्रोमा, सं. २०४९ सालको पात्रोमा) भने बिनाकारण, बिनाआधार लेखिएनन् होला । व्यवहारमा प्रचलित नभएका नयाँ संवत् बनाई त्रिभुवन संवत् भन्ने राजाप्रति सम्मान दर्शाउने तोयानाथ पात्रोमा प्रकाशकहरुले नेपाल संवत्लाई राघवदेव संवत् भन्न मिल्ने भए त्यसो लेख्न चुक्ने पनि थिएनन् । यी ज्योतिषी पण्डितहरु राघवदेवको नाम अघि नसारी शंखधरको भनेबाट पनि नेपाल संवत्को औपचारिक सम्बन्ध उनैसित भएको पुष्टि हुन्छ ।

उपरोक्त विभिन्न कारणवाट नेपाल संवत्को सम्बन्ध राजासित भन्दा साख्वा शंखधरसित बढी भएको सिद्ध हुन्छ । फेरि आजसम्म भेटिएका लिखतमा यसलाई 'शंखधरकृत' नेपाल, नेपाली, नेपाल देशीय भनिएको पाइन्छ, 'राघवदेवकृत, राघवकृत, राजकृत' आदि

संवत् भनिएको लिलिखत पाइएको छैन, यदि नेपाल संवत्को हकदार चोखै र एकलौटी रुपले राजा राघवदेव भए त्यससित शंखधरको नाउँ मात्र कहाँबाट कसरी गाँसिन आउँछ र ? संवत्मा प्रारम्भमा गाँसिनपर्ने राजाको नाउँको सट्टा शंखधरको नाउँ विनाकारण गाँसिन आउँदैन होला । यो तथ्य पनि विचारणीय हुन्छ ।

नेपाल संवत् र गोपालराज वंशावली

नेपाल संवत्को प्रादुर्भावसम्बन्धी चर्चा गोपालराज वंशावलीले प्रत्यक्ष रुपले गरेको छैन । तर, त्यसको पत्र २४ (क) मा जुन संवत्त्सर २१९ सालको उल्लेख पहिलो पाल्ट गरिएको छ त्यो नेपाल संवत् नै हो । त्यसपछि पनि सं. ५०८ सालसम्म जति पनि साल तिथिहरु त्यसमा दिइएका छन् ती सबै नेपाल संवत्कै हुन् । त्यसैले गोपालराज वंशावलीमा नेपाल संवत्को चर्चा परेको छैन भन्न मिल्दैन । बरु नेपाल संवत्को कुरा गोपालराज वंशावलीले जति गरेको छ त्यो अरु वंशावलीले गरेको देखिन्न किनभने तिनीहरुले अरु संवत्हरु - कलिगत वर्ष, शक संवत्, विक्रम संवत्हरुको पनि प्रयोग भरमार गरेको पाइएको छ ।

ऋण मोचन रकम थोरै हुनु

नेपाल संवत् र शंखधरको सम्बन्धबारे बिचार गर्नुपर्ने अर्को एउटा बुँदा त्यस बेलाको काठमाडौं उपत्यकाको जनसंख्याको अत्यधिक कमी हो । त्यसबेला स-साना गाउँहरु जोडेर भक्तपुर बनाएको मात्र ६ वर्ष भएको थियो । राजधानी ललितपुर थियो, कान्तिपुर बनिसकेको थिएन, यहाँ इन्द्रचोकको सेरोफेरोमा पुण्यवती भनिने बस्ती मात्र केही वर्ष अगाडि बसालिएको थियो । सं. १९९० सालको ठूलो भूकम्पपछिको समयताका नेपालको कुल जनसंख्या ६६ लाख थियो । पृथ्वीनारयण शाहको अन्तिम समय सं. १८३१ सालताका तत्कालीन अधिराज्यभरका घर संख्यापुग नपुग तीन लाख थियो । त्यसबेलाको अधिराज्य गोर्खा, तनहुँ, नवलपरासीदेखि सिक्किम, दार्जिलिङ्ग सम्म पुगिसकेको थियो । त्यस भूभागको दाँजोमा काठमाडौं उपत्यका त कता कता सानो खण्ड मात्र थियो। जनसंख्या भनेको अंकगणितीय होइन कि ज्यामितीय बृद्धिदरले हुने अनुपातको बिचार गर्दा नौ सय वर्ष अगाडि नेपाल संवत् शुरु गरिनेताका यस खण्ड मात्रको घर संख्या र जनसंख्या कति नै पुगेका थिए होला ? निश्चय पनि यहाँको जनसंख्या केही हजारमा मात्र सीमित रहेको हुनुपर्थ्यो । फेरि तत्कालिन पारिवारिक एकाइ, धेरथोर आर्थिक तवरले आत्मनिर्भर, केही हदसम्म पुग्दो नै थियो । त्यस्तो स्थितिअन्तर्गत केही हजार निवासीहरुको बीच कति नै कारोबार र लेनदेन चल्थ्यो होला ? तिनीहरुको लिखित, औपचारिक ऋण रकम ज्यादै सानो भएकाले नै शंखधरले बालुवामा भेट्टाएको सुन बेचेको पैसाले भ्याइने क्षमताभित्र परेको थियो । यसरी तत्कालिन जनसंख्याको कमी र ऋण मोचन रकमको ठूलो न्यूनताबाट पनि शंखधर पक्षको पुष्टि हुन्छ ।

यसरी नेपाल संवत् आफ्नो प्रारम्भकालदेखि नेपाल राज्य (तत्कालीन नेपाल मण्डल) को सरकारी एवं राष्ट्रिय संवत्को रुपमा (ने.सं. ८८८ वि.सं. १८२५, ई.सं.

१७६८) सालमा पृथ्वीनारायण शाहले काठमाडौं विजय नगरेसम्म अटुट रुपले प्रचलनमा रह्यो। त्यसताका यस संवत्लाई हाम्रा छिमेकी देश-प्रदेशले पनि नेपालसित गरेको पत्राचारमा प्रयोग गरेका थिए। त्यस्तै तात्कालिक पश्चिम नेपालका विभिन्न राज्यहरुमा पनि यो संवत् प्रचलित भइरहेको देखिन्छ। काठमाडौं उपत्यका जितेपछि पृथ्वीनारायण शाहले आफ्नो पुर्ख्यौली राज्य गोर्खा र पश्चिमीभेकका तत्कालिन राज्यहरुमा प्रचलित भइरहेको शक संवत्लाई नै यहाँ पनि चलाए। यसै बेलादेखि मात्र नेपाल संवत् नया अधिराज्यको सरकारी कामकाजमा प्रयुक्त हुन छाड्यो। तर जनजीवनका अरु पक्षहरु धार्मिक कर्मकाण्ड, चाडपर्व, जात्रा, चिह्ना, पञ्चाङ्ग, शिलापत्र, तामापत्र आदि अभिलेख र वंशावली आदिमा आजसम्म यो नेपाल संवत् यथावत् चल्दै आएको छ। कतिपय नेवार साहुहरुले आ-आफ्नो वार्षिक हिसाब किताब, वही-खाताहरु अहिले पनि नेपाल संवत् अनुसारै राख्छन्।

यसरी वि.सं. १८२५ (ई. १७६८) सालमा पृथ्वीनारायण शाहले काठमाडौं जितेदेखि अधिराज्यभर प्रचलनमा रहिआएको शक संवत्को ठाउँमा चन्द्रशम्शेर राणाले वि.सं. १९६० (शक १८२५, ई. १९०३, ने.सं. १०२३) सालमा त्यस बेला तिथिले (चान्द्रमासले) तलब दिने चलनअनुसार तीन तीन वर्षमा एकचोटि मलमासको पनि तलब दिइआएकामा सो नदिइकन सरकारी खर्च किफायत गर्न सौरमासको गति अनुसार तलब दिने चलन गरी शक संवत्को ठाउँमा चलाएको विक्रम संवत्को प्रयोग आजसम्म सरकारी कामकाजमा कायमै छ। तामाका टक (पैसे सिक्का)हरुमा पनि त्यसै सालदेखि विक्रम संवत् मात्र लेखियो, सुन र चाँदीका टक (मोहर, रुपैयाँ, असर्फी) हरुमा चाहिँ वि.सं. १९६८ (शक १८३३) सालदेखि मात्र विक्रम संवत् मात्र अंकित गरियो। ने.सं. १०३१, शक १८३३, ई. १९११ वि.सं.१९६८ सालमा त्रिभुवनको राज्यारोहणका साथै सबै किसिमका टकहरुबाट पनि शक संवत् हटाइयो।

उपसंहार

अन्तमा उपरोक्त विवरणबाट सम्बन्धित संवत्हरुबारे संक्षिप्त रुपले निम्नलिखित तथ्यहरु सिद्ध हुन्छन्-

क) शक संवत् नेपाल उपत्यकामा लिच्छवीकालको प्रारम्भदेखि चलेको र यसै -शक संवत्) को ४८९ सालमा मानदेव संवत् प्रारम्भ गरिएको र त्यसपछि केही वर्ष (हाल प्राप्त अभिलेखअनुसार सं. १०७ देखि सं. ५२६साल) सम्म प्रचलनमा थियो। त्यसपछि यसको प्रचलन उपत्यकामा नगरिए पनि पश्चिमी भेकतिर पछिसम्म कायम थियो। काठमाडौंमाथि गोरखाको विजयपछि (शक सं. १६९०, वि.सं. १८२५, ई.. १७ ६८) फेरि सरकारी संवत्का रुपमा प्रचलनमा आएको यो संवत् १८२५ (वि. १९६०, ई.. १९०३) सालमा यसको ठाउँ विक्रम संवत्ले नलिएसम्म कायम थियो।

ख) मानदेव संवत् शक सं. ४९८ (ई.. ५७३) सालमा संस्थापित थियो। नेपालमै संस्थापित प्रथम संवत् यो मानदेव संवत् यसैको ३०४ साल (शक ८०१, ई. ८७९) सम्म

सरकारी संवत्को रुपमा कायम रह्यो । अनि यसको ठाउँ नेपाल संवत्ले लियो ।

ग) नेपाल संवत् (किलहर्नअनुसार) शक सं. ८०१ र मानदेव सं. ३०४ अन्त भएपछि ई.. ८७९ अक्टोवर २० तारिखको दिन प्रारम्भ गरियो । यो नेपालमै संस्थापित गरिएको दोस्रो संवत् हो । त्यसै बेलादेखि यो संवत् तत्कालिन नेपालको जनजीवनका सबै पक्ष, सरकारी संवत्को रुपमा सम्पूर्ण राज्यीय मामिलामा र छिमेकी राष्ट्रहरुले गरेका लेखापढीमा समेत प्रचलनमा थियो । यस संवत्को ८८८ सालमा भएको गोरखा विजयपछि यसको प्रयोग नयाँ अधिराज्यका राज्यीय मामिलामा बन्द गरिए पनि जनजीवनका अरु सवै पक्षमा यथावत् कायम छ । यस संवत्का पर्याप्त अभिलेख, शिलालेख आदि नेपालको इतिहासका आधारभूत सामग्रीका रुपमा विद्यमान छन् ।

घ) विक्रम संवत्को प्रयोग मल्ल राजा जयस्थितिको मृत्युपछि शिलालेखमा देखिएको छ । तर मल्लकाल र शाहकालमा यसको प्रयोग नेपाल संवत्, शक संवत् र कलिगत वर्षको साथमा मात्र गरिएको देखिन्छ, छुट्टै सरकारी संवत्को रुपमा गरिएको थिएन । यसै संवत्का १९६० (शक सं. १८२५) सालमा शक संवत्को ठाउँमा विक्रम संवत्को गतेसहितको सौर्य मासलाई सरकारी कामकाजमा चलाइएको थियो । यसरी विक्रम संवत्को प्रयोग सरकारी संवत्का रुपमा चलेको एक सय वर्ष पनि पुगेको छैन । सम्बन्धित संवत्हरुको यस तुलनात्मक समीक्षाबाट के प्रमाणित हुन्छ भने नेपाल संवत् प्रथमतः नेपालमै संस्थापित संवत् हो, जबकि शक संवत् र विक्रम संवत् विदेशबाट आयातित संवत् हुन तथा मानदेव संवत् यहीं स्थापित भए पनि यसको प्रचलन बन्द भएको एघार सय वर्ष नाघिसकेको छ । द्वितीयतः यसको नामकरण देशकै नामबाट रहेको छ । तृतीयतः यो आफ्नो स्थापनाकालदेखि अटुट रुपले ८८८ वर्षसम्म राज्यीय मामिलामा चलिसकेको र जनजीवनका अरु सबै पक्षमा ११९ वर्ष चल्दै आइरहेको जीवित संवत् हो । चतुर्थतः यसको जति लामो प्रचलन देशमा अरु संवत्हरुको छैन ।

आजको प्रजातान्त्रिक सन्दर्भमा राज्यीय मामिलाहरुमा अपनाउनुपर्ने संवत्सम्बन्धी निर्णय गर्ने सिलसिलामा आफ्नै देशमा स्थापना गरिएको, अटुट रुपले चालु रहिआएको, ऐतिहासिक रुपले खँदिलो संवत्को अनास्था गरी विदेशबाट आयातित, मात्र ९० वर्ष अगाडि राणाबाट लागू गरिएको आंशिक रुपले मात्र सरकारी कामकाजमा प्रयोग भइरहेको संवत्लाई प्रश्रय दिनु कहाँसम्म व्यावहारिक र उपयुक्त होला ? विक्रम संवत्का गतेहरुबाट व्यापक सर्वाङ्गीण उपयोगिता पाउन सकिएको छैन नै । आखिर एकातिर आजको बढ्दो अन्तर्राष्ट्रिय गतिविधि -उदाहरणार्थ : सर्टिफिकेट, बैंक चेक, पासपोर्ट, अन्तर्राष्ट्रिय पत्राचार, कागजात इत्यादि)का लागि इस्वी संवत् र त्यसका तारिखको सहारा नलिइ नहुने भएको छ भने अर्कोतिर हाम्रा परम्परागत धार्मिक, सामाजिक व्यवहार अर्थात श्राद्ध, जन्मोत्सव, पूजा, चाडपर्व, जात्रा आदिका लागि चन्द्रमास तिथिहरु अनिवार्य छँदैछन् । हाल चालु रहेको गतेसहितको सौरमास प्रथा आजकल काम चलाउ ढंगले मात्र उपयोगी भइरहेको छ, यसबाट आजको राज्यीय मामिलामा चाहिने जति काम लिन परिरहेको कठिनाइ त

प्रत्यक्ष दिनानुदिन अनुभव गरिदैछ। नेपाल संवत्का चन्द्रमास तिथिमितिहरु र इस्वी संवत्का महिना-तारिखहरु मिलाएर एउटा नयाँ किसिमको पात्रो (क्यालेण्डर) प्रचलनमा ल्याइयो भने समस्याको पूर्ण समाधान हुन्छ। चन्द्रशम्शेरीय गते प्रथाको फलस्वरुप हाल कुनै एउटा घटनाका लागि दुई थरी मिति घोक्नुपर्ने बाध्यता भइरहेको छ। उदाहरणार्थ काठमाडौंमाथि गोरखा विजय भएको मिति सम्झनुपर्‍यो भने एउटा वि.सं. १८२५ साल आश्विन १३ गतेभनेसर अर्को चाहिँ ई. १७६८ साल सेप्टेम्बर २५ तारिख भनेर सम्झिराख्नुपर्छ। फेरि कुनै पनि कार्यालयको समयसारिणी बनाउने, कार्यक्रमको मिति तय गर्ने, संक्रान्ति र मसान्तको दिन थाहा पाउने आदि कामका लागि पात्रोको सहारा नलिइ नहुने हुन्छ। त्यसैले नेपाल संवत्को चन्द्रमासका तिथि र इस्वी संवत्का महिनाका तारिखहरुको मिलान गरी एउटा नयाँ किसिमको पात्रो निकालिए उपरोक्त झन्झट अथवा प्रत्येक महिनामा कति गते रहेछ भनेर थाहा पाउन पटकैपिच्छे पात्रो पल्टाउने झमेलाबाट मुक्ति मिल्नेछ।

यहाँनिर विचारणीय के छ भने संवत् चयनको सम्बन्धमा सरकारले उदार, राष्ट्रिय, वस्तुगत रुपले विचार गर्नुपर्छ न कि दलगत, सम्प्रदायगत वा क्षेत्रीय संकीर्ण दृष्टिकोणले नेवार भाषा, नेवार जाति, नेवार सम्प्रदायप्रति नै साँघुरो, अप्रजातान्त्रिक, अनुदार विचारधारा राख्ने पूर्वाग्रही केही व्यक्तिहरुको लहैलहैमा लागेर नेपालसित सम्बद्ध जे पनि नेवार देख्ने र तुच्छ त्याज्य, हेय सम्झने दृष्टिले नेपाल संवत्लाई नेवार संवत् भन्ने हो भने शंखधर र राजा राघवदेव मात्र होइनन् लिच्छवि बैस, ठकुरी, मल्ल राजाहरु पनि नेवार वा साम्प्रदायिक तौल हुन्छ। एकछिनका लागि नेपाल संवत्लाई नेवार सवत् मान्यौं भने नेवारहरुले सिर्जना, निर्माण र संस्थापन गरेजति कृतिहरु नेवार हुने भए, अनि आज हाम्रो देशमा विद्यमान स्थापत्य कला, मूर्तिकला, चित्रकला इत्यादि तमाम कृतिहरु साम्प्रदायिक र जातीय मात्र हुन्छन्। फलस्वरुप बौद्ध, स्वयम्भू, पशुपति, पुराना दरवारहरु आदि त जातिगत, जातगत, सम्प्रदायगत नै हुनेछन्।

संक्षेपमा एउटा उदाहरण लिऔं - नेपाल संवत्लाई नेवार संवत् मान्ने प्रस्थापना अन्तर्गत डम्फु, मादल, मुन्दुम, च्याब्रु, ढोलक र मुहाली आदि बाजाहरु सबै साम्प्रदायिक हुन्छन्, अनि नेपालको राष्ट्रिय बाजा कुनलाई मान्ने ? त्यस्तै भात, ढिँडो, रोटी, चामल, गहुँ, मकै, कोदो, फापर आदिमध्ये कुनलाई राष्ट्रिय खाना मान्ने ? यस्तै एकथरी नेपालीहरु बाँदरलाई रामचन्द्रका सहायक मित्र मानेर पुजा गर्छन, भने अर्काथरी नेपालीहरु बाँदरलाई खोजी खोजी मारेर खान्छन्। यी मध्ये कुनचाहिँ परम्परा साम्प्रदायिक र कुनचाहिँ राष्ट्रिय मान्ने ?

आफ्नै देशमा उब्जेको, हुर्केको संस्कृतिको अंग नेपाल संवत्, माना-पाथी आदिलाई जातिगत, सम्प्रदायगत गरेर हामीहरुलेके ८० वर्ष अगाडिमात्र चन्द्रशमशेरले चलाएको संवत् र हालै चलाइएको किलो, लिटर, मिटरलाई राष्ट्रिय मान्ने ? जनजीवनका विभिन्न पक्षमा व्याप्त नभइकन कुनै पनि वस्तुलाई राष्ट्रिय भन्न मिल्दैन। गतेहरुबाट

आज सरकारी क्षेत्रका कतिपय कामकाजहरु ढाकिएका छैनन् । जाँचका फारम, पासपोर्ट आदिमा ई.को प्रयोग आज पनि अनिवार्य छ । श्राद्ध, जात्रा, पुजाआजा पर्व र उत्सव आदि हाम्रो परम्परामा गते काम नलाग्ने कुरा त छँदैछ ।

हज्जारौं वर्षदेखि चलिआएका अधिराज्यभित्रका परम्परागत साँस्कृतिक पक्षहरुबीच सीमांकन रेखा कोर्न खोज्नु सग्लोलाई फोर्नु, सङ्लोलाई धमिल्याउनु मात्र हुनेछ । राष्ट्रलाई सग्लो, सङलो र दरिलो वनाउनुपर्ने बेलामा नेपाल संवत्लाई अन्यथा सम्झने सोचाइ पृथकतावादी हुन जालाजस्तो लाग्छ ।

नेपाल संवत्को स्थापना राजा कि शंखधरबाट ?

नेपाल संवत्का स्थापना विषयमा पनि यता केही वर्षदेखि के भन्ने गरेको पाइयो भने यसका संस्थापक शंखधर होइन राजा राघवदेव थिए र तिनले नेपाल संवत् पशुपति भट्टारकमा चढाए । यस अनुमानको आधार ई. १९८५ सालमा राष्ट्रिय अभिलेखालयमा फेला परेको नेपाल वंशावलीको पृ ७ मा राष्ट्रिय अभिलेखालयमा फेला परेको नेपाल वंशावलीको पृ ७ मा 'श्रीराघव वर्ष ६३ ॥ मास ८॥ श्रीपशुपतिभट्टारके संवत्सर प्रवृति कृता ॥' भनेर लेखिएको वाक्य हो । यस वाक्यको अर्थ त केवल राजा 'श्री राघव (देवको भोग) वर्ष ६३ ॥ महिना ८ ॥ श्रीपशुपतिभट्टारकमा संवत्सर चढाइयो ॥' भन्ने अर्थमात्र हुन्छ । वंशावली लेख्ने परम्परानुसार प्रत्येक नयाँ राजाको राज्यकालमा भएका घटना वा उनले गरेको कामको विवरण दिइन्छ । अव यसवारे बिचार गरौं ।

सबभन्दा पहिले उपरोक्त संस्कृत भाषाको वाक्य कर्मवाच्यमा भइरहेकाले 'श्रीपशुपतिमा अर्थात 'लाई' चढाइयो (वा प्रविष्टि, समावेश, समर्पण गरियो) भन्ने अर्थ मात्र हुन्छ । यसको कर्ता अर्थात संवत् चढाउने -वा संवत् संस्थापन गर्ने) व्यक्ति त खुलेको छैन, अज्ञात नै छ । त्यसैले यो संवत् राघवदेवले चलाए भन्ने अर्थ त विल्कुल मिल्दैन । दोस्रो, उपरोक्त 'संवत्सरप्रवृति कता' को कर्ता राघवदेव नै भएको भए त्यस वाक्यमा 'तेम वा राज्ञा वा राघवदेवेन' भन्ने शब्द वा त्यस आशयको केही संकेत लेखिन्थ्यो । भोग वर्ष र मास (महिना पछि पूर्णविरामस्वरुप दुई धर्का ठड्याइराखेकालाई निरर्थक सम्झनु हुन्न । ती दुई धर्कापछि लेखिएको कर्मवाच्य वाक्यको कर्ता तिन (ती दुई धर्का अगाडी)को वाक्यको कर्ता मान्नु मिल्दैन ।

तेस्रो, माथि वंशावलीवाट लिइएको उद्धरणमा शंखधर साख्वालले संवत् परिवर्तन गर्न राजाको स्वीकृति लिए, राजाद्वारा उक्त संवत्का चलन व्यवहृत गराए, पशुपतिमा आफ्नो शिलामूर्ति स्थापना गराए, पशुपतिनाथको समीप खोलाका किनारामा देहत्याग गरे भन्ने उल्लेख गरेकोले यिनी पनि पशुपतिनाथका भक्त थिए भन्ने स्पष्ट छ । यी सबै घटना राजा राघवदेवको राज्यकालका हुन् । माथि चर्चित वंशावलीमा राजा राघवदेवको भोगवर्षको लगत्तै पछि संवत्सर पशुपतिमा चढाइएको कुरो लेखिनाको अर्थ उनको राज्यकालमा घटेको घटनामध्ये बढी महत्वपूर्ण घटना यही भएको हुनुपर्दछ ।

यहाँनेर के सम्झनु आवश्यक हुन्छ भने सार्वजनिक ऋण चुक्ता गर्न पैसा

शंखधरले व्यहोरे, संवत् फेर्ने र नयाँ संवत् व्यवहारमा प्रचलन गर्ने हुकुम राजा राघवदेवले दिए, अनि संवत्को नामाकरण शंखधरकृत नेपाल संवत् (वा नेपाली संवत्) भनेर गरियो। चौथो, नेपालमा समय समयमा र अहिलेसम्म प्रचलित चारवटा संवत्मध्ये अहिलेसम्म भेटिएको सबभन्दा पुरानो अभिलेख राजा धर्म मल्लकालीन ने.सं. ५२४ सालको पाटन सुन्धाराको हो, जसमा यसो लेखिएको छ -

१) श्री कलिगत वर्ष ४५०४
श्री विक्रमराज वर्ष १४६१
श्रीशंकराज वर्ष १३२६
श्रीमन् नेपालिका सं. ५२४

उपरोक्त अभिलेखमा राजाले सूत्रपात गरेको संवत्मा मात्र 'राज' शब्द प्रयोग गरिएको छ, अरुमा छैन। नेपाल संवत् राजाले नै सूत्रपात गरेको भए यसमा निश्चयपनि 'राज' शब्द प्रयुक्त हुनुपर्थ्यो। यसमा केवल 'श्रीमन नेपालिका संवत्' मात्र लेखिनु एकदम अर्थपूर्ण छ।

२) फेरि भक्तपुर राजदरवार मालती चोकस्थित राजा भूपतिन्द्र मल्लको निम्नलिखित अभिलेखमा राजाले चलाएका संवत्हरु विक्रम संवत् र शक संवत्मा लिच्छविकालीन गद्दिनसीन राजालाई मान प्रयोग गरिएको श्री शब्द राखिएको छ, अरु दुइवटा-कलिगत वर्ष र नेपाल संवत्मा छैन।

नेपाल संवत् ८१८
कलिगत वर्ष ४७९९
श्रीविक्रम संवत् १७५५
श्रीशक संवत् १६२०

यसबाट पनि नेपाल संवत्का संस्थापक राजा (राघवदेव) भन्न नमिल्ने तथ्य स्पष्ट झल्कन्छ। नेपाल संवत् राजा राघवदेवले स्थापना गरेका थिए कि भन्ने सम्बन्धमा मात्र ५०० वर्षपछि अभिलेख लेख्ने, लेखाउने अधिकारीहरुले लेखि नराखेको तथा राजा भूपतिन्द्र मल्ल -ने.सं. ८१६-४१/२ ले पनि नलेखाएको देखादेखी ११०० वर्षपछि केवल अनुमानको भरमा, कुनै आधार नदेखाइकन नेपाल संवत्को संस्थापना शंखधरले होइन राजा राघवदेवले गरेको भनेर तर्क गर्नुमा तुक देखिन्न। नेपाल संवत्लाई राघवदेव संवत् वा राज संवत् भनेर लेखिएको आजसम्म कहिं पनि भेटिएको छैन।

उपरोक्त दुइटा शिलालेखले नेपाल संवत्का संस्थापक राजा राघवदेव होइनन् भनेर सशक्त रुपले साबित गरिदिएको छ।

गोपाल वंशावली र नेपाल संवत्

❑ **वैकुण्ठप्रसाद लाकौल**

राष्ट्र विभिन्न जात, धर्म, भाषा, भेषभूषा, रहनसहन, आचारविचार तथा आचरणका वर्ग समुदायले बनेको हुन्छ। समय र स्थितिको तारतम्य औ आर्थिक, औद्योगिक आदि समस्याको सन्दर्भमा सांस्कृतिक र राजनीतिक परिवर्तन आउँदै गर्छ। अझ खासगरी राजनीतिक उथलपुथलले इतिहासमा विशेष प्रभाव पार्छ। यस्तो घटनाचक्रको क्रममा विशेषतः शक्तिको स्वार्थलाई ध्यानमा राख्नुका साथै जनपक्षको आवश्यकतामा सहानुभूति देखाउने गरी वस्तुस्थितिलाई छर्लङ्ग्याउनु पनि इतिहासको आदर्श हुन्छ। परन्तु कुरो र कुलो जता पनि लगाउन सकिन्छ। यसो हुनाले इतिहासकारहरूबाट राजनीतिक दृष्टिकोणले मात्र घटनाहरूको समयोचित कसी-तराजुद्वारा मूल्यांकन भएको पाइन्छ। फलस्वरूप इतिहास वा वंशावलीको रूपरेखा सापेक्षिक सत्यताको आधारमा सृजित हुनजान्छ। यसैले कुनै पनि इतिहास चाक्लोबाक्लो हुनाका साथै साङ्गोपाङ्ग मिलेको र सबै सुहाउँदो पाउन दुर्लभप्रायः छ, तैपनि इतिहास कोशजस्तो पनि अवश्यै हो। कोश कमसल खालकै भए पनि बिल्कुलै रद्दी नभई धेरथोर आंशिक रूपरेखा मात्र भए पनि फेला पार्न सकिन्छ।

हाम्रो पनि, क्लिष्ट र सूत्ररूप भएको एउटा वंशावली भेट्टाइएको छ- 'गोपाल वंशावली'। नहुनु मामाभन्दा कानो मामा निको भनेझैं यसले नेपालको 'अन्धयुग' अर्थात् मध्यकालीन इतिवृत्तिका कतिपय कुरामा आश्चर्यजनक प्रकाश दिन थालेको छ। शमसुद्दीनको नेपाल आक्रमणमा यसबाट दुई-चार महत्वका कुरा पत्ता लागेका छन्।

तनतरे पूर्व सुरतान समसदिन्यागत...

नेपाल भस्मीभवान् हाहा भवन्ति लोक संवत् ४७० मार्गशिर शुदि ९ महाकष्ट भवाकि भक्तपुरे-

यहीं घटना अर्को ठाउँमा-

'सं. ४७० मार्गशिर शुदि ९ समसदिन सुरतान लिवस्य समस्त दाहरपा दिन ७ माक्वा'

माथिका उद्धरणबाट यति थाहा हुन्छ - नेपाल संवत् ४७० मार्ग शुदि नवमीमा सुल्तान शमसुद्दीनले तीनै शहर नेपाललाई सखाप पारेछ।

अर्को एउटा कुरो-

सं. २८० वैशाख शुक्ल द्वितीया भग्न पशुपतिस स्थापना याङा- दिन जयसिंह रामः महाय भासनल्वह सा हरपा गण्डगोम वथौ चोस थ्व यज्ञस श्री जयार्जुन देवस वो शंकर देवीस वो राजासाला वुथे।

शमसुद्दीनको उत्पात्पछि नेपालमा सवभन्दा पहिले यहाँका अधिष्ठातृदेव पशुपतिनाथको जीर्णोद्धार भएछ। यस कार्यमा श्री जयार्जुनदेव र श्री महामन्त्रधिराज जयसिंह रामलाई ९ वर्ष, ५ महिना लागेछ।

'नेपालमा पद्य र गद्यमय रचनाका अभिलेख पाँच सय वर्षसम्म लोप भएपछि जयस्थिति मल्ल र उनका उत्तराधिकारीहरूको समयमा मात्र प्रादुर्भूत भएको छ भन्ने प्रो. सेसिल वेन्डालको उक्तिको कारण शमसुद्दीनको व्यापक ताण्डवी लीलालाई नै दिन सकिन्छ।' नेपालको इतिहासमा लिच्छविकालीन स्वर्णयुग अन्धकारमय भई राजा जयस्थिति मल्लपछि मात्र मिमिरे देखिनुको तात्पर्य शमसुद्दीनकै प्रलयंकारी मार हो भन्ने गोपाल वंशावलीवाट सिद्ध हुन आयो। त्यस अन्धकार युगमा छिपिसकेका अनेकौं महत्वपूर्ण घटनाका संक्षेप भए पनि त्यसै वंशावलीवाट खोतल्न सकिन्छ। नेपाल संवत्लाई संज्ञा दिई यसको व्यापक चलन नेपालमा भएको यस वंशावलीवाट देखिन आएको छ।

यस पुस्तकको प्रारम्भमा *'स्वस्ति... कलियुग.... गोलाख्यान गोग्रामस्य आगमेन 'नेपनामा'* इत्यादि लेखिएको छ। 'गोल' नामले प्रख्यात गोग्रामको 'नेप' नाम गरेको गोपालको बहुह्री नामकी कपिला गाईले प्रतिदिन बाग्मती तिरको एक 'मुशीर' ढिस्कुरामा स्वयं दूधको धारा लगाउँदी रहिछन्। त्यो देखेर 'नेप' गोठालाले ढिकुरो खनेर हेर्दा पशुपतिनाथ महादेव प्रकट भए।

'नेपनामा गोलक'मा को 'नेप' शब्दले 'नेपाल' नाउँबारे विचार गर्ने ठाउँ पाइएको छ भन्नु तर्कपूर्ण छ। पशुपतिनाथ प्रकट गर्नुको श्रेय 'नेप' भन्ने 'गोपमा' भएको एउटा महत्वको कुरा नै पुस्तकको आरम्भमा उल्लेख छ। नेपालमा धेरैजसो निवासी मंगोल हुन्। यस जातिका मानिसले क-ख-ग-घ- लाई का-खा-गा-घा भने जस्तै 'नेप'लाई 'नेपा' भन्नु स्वाभाविकै हो। यसरी पशुपतिनाथको देशलाई 'नेपा गोपाल' को नामले नेपालका आदिवासी 'नेपा' भनेमा कत्ति आश्चर्य हुँदैन। नेवारहरू यस देशलाई 'नेपा'

मात्र भन्दछन् । 'नेपा'लाई नेपाल शब्दको व्युत्पत्ति मान्नु सामान्य कुरा हो । पशुपतिनाथ प्रादुर्भाव भएको कुरा जस्तै देशको नाम नेपाल भएको कुरा पनि गोपाल वंशावलीमा रहेछ ।

यसप्रकार यो अनौठो पुस्तक गोपाल वंशावली फेला परेपछि नेपालको इतिहासको मध्यकालीन इतिवृत्तिमा नयाँ मोड आउन थाल्यो ।

जतिसुकै क्लिष्ट र सांकेतिक वंशावली भने पनि मध्यकालीन इतिवृत्तमा यस वंशावलीले महत्वपूर्ण भूमिका ओगट्न सक्ने कुरामा दुई मत हुँदैन । यो वंशावली पाइएपछि नेपालका इतिहासवेत्ता डिल्लीरमण रेग्मी, ढुण्डीराज शर्मा आदिले पनि हरिसिंहदेवबारे गोपाल वंशावलीकै कुरामा सहमति जनाई आ-आफ्ना पुस्तकहरूमा संशोधन गरिसक्नु भएको छ ।

नेपालको इतिहासमा 'अन्धयुग' ठानिएको मध्यकालीन इतिवृत्तबारे 'गोपाल वंशावली' जति प्रामाणिक ग्रन्थ अद्यापि अरु छैन भन्ने कुरा निर्विवाद भइसकेको छ । यहाँ अघि सार्न खोजिएको मूल विषय 'नेपाल संवत्' हो र अब त्यसैका बारेमा निक्यौंल गरिदैछ ।

शक, लिच्छवि, ठकुरी संवत्लाई उछिटचाएर प्रचलनमा आइरहेको नेपाल संवत् नेपालकै आफ्नो निजी सम्पत्ति हो, राष्ट्रिय विशेषता हो । तर, मध्यकालीन नेपालभन्दा चार शताब्दी अघिदेखि चलिआएको यति महत्वपूर्ण संवत्सरको अवमूल्यन गरी पराई संवत्लाई अँगालेकोमा विचार गर्नु अवाञ्छनीय होओइन ।

नेपालको राष्ट्रिय संवत्मा मान्यता दिदै आएको विक्रम संवत्को थातथलो कुन हो, त्यो कहाँ कसले चलाएको हो- ती तथ्यहरू आजसम्म पनि राम्ररी पत्ता लागेको छैनन् । उज्जयिनीका राजा विक्रमादित्यले आजभन्दा २०३५ वर्षअघि विक्रम संवत् चलाएका हुन् भन्ने कुरा दन्त्यकथाजस्तै हो । विक्रम वा विक्रमादित्य राजाले भारतबाट म्लेच्छहरू निर्मूल पारे वा समस्त भारतमा आफ्नो विजयध्वजा फहराए भन्ने कुरा 'कथासरित सागर', 'कथा मञ्जरी' 'बेतालपच्चीसी' 'सिंहासनबत्तीसी' तथा 'शत्रु)जय महात्म्य' आदि रचनाको तर्क हो । मानौं लौ, तर विक्रम संवत्को वस्तुस्थिति अनुसार नेपाल अधिराज्यमा यसले यति उच्च स्थान ओगट्न दिनुचाहिं राष्ट्रियताको दृष्टिले कति सुहाउला ?

राजपुतानाको जयपुर रियासत बर्नाल भन्ने ठाउँमा यही संवत् २८४ सालमा 'कृत' संवत् नामले सम्बोधित भएको एउटा शिलास्तम्भ सर्वप्रथम भेटियो । राजपुतानाका बहवा, नन्दसा र विजयगढमा यसै ताकका 'कृत' नामकै अरू शिलापत्र र स्तम्भ पनि फेला पारे । त्यसपछि मालवामा मालव नामले यही संवत्सरका अभिलेख भएको पाँचौं शताब्दीका केही शिलालेख पाइए । आठौं शताब्दीसम्म पनि यस संवत्को 'विक्रम' संवत् नामाकरण भएको भेटिएन । यसरी नै यस संवत्को हजार वर्षजति व्यतित भयो । दशौं

शताब्दीमा संवत् भन्नेसम्म नामांकित हुन थाल्यो । त्यसपछि दुई सय वर्षका अभिलेखहरूमा पन्ध्र प्रतिशतसम्म 'विक्रमादित्य' नाम भएको पाइन्छ । यो थियो डा. आल्टेकरको भनाइ । दक्षिण भारतमा यसलाई 'संवत्' मात्र भन्दछन् र नववर्षारम्भ कात्तिक शुक्ल प्रतिपदः 'म्हपूजा'कै दिन हो ।

अर्का विद्वान् श्री शंकरवालकृष्ण दीक्षितको पनि यस्तै भनाइ छ । उनले ८९८ को विक्रम शब्दाङ्कित एउटा अभिलेख मात्र भेट्टाएका रहेछन् । यस संवत्मा 'विक्रमादित्य'को उपाधि जोड्न गएपछि विदेशी शासन-व्यवस्थाद्वारा थिचिई-मिचिई मनोभावनामा पराजयले पिटिरहेको भारतमा यसले गौरव हुन थाल्यो । विक्रमादित्यका दिग्विजयको कथाले गर्दा 'विक्रम' नामको संवत्लाई तँछाडमछाड गर्दै गौरव मानी आ-आफ्ना राष्ट्रमा भित्र्याउन थाले । हुन पनि अकबरी, ईसाई संवत्को पराजयको लज्जाले उँधो मुन्टो लाएको भारतले 'विक्रम' नामको घुम्टो किन नहाल्नु ? राजपुतानाबाट उँभो लाग्दा-लाग्दा यो संवत्ले बङ्गालको एउटा प्रान्त वाहेक उत्तर भारतलाई नै सर्लक्क निल्यो । 'संसर्गजा दोषगुणाः भवन्ति' - विक्रमादित्यले प्रभुत्व जमाएको थिएन तापनि नेपालमा चाहिं विक्रम संवत् पश्चिममा गोर्खासम्म चल्न थाल्यो । अनि यो सरूवा रोग क्रमशः नेपाल खाल्टोका राज्यहरूमा पनि अलि अलि सर्न थाल्यो । महत्वपूर्ण अभिलेखमा शालिवाहन (शक)सँगै विक्रम संवत्लाई पनि एकै हारमा बसाउन नेपालका अधिराज्यहरूलाई एउटा लहड लाग्यो र यसमा उनीहरू केही गौरव पनि सम्झन लागे ।

ललितपुर सुनधाराको अभिलेखमा चारवटा संवत् यसरी गाभिएका छन् - *ॐ नमः शिवाय । अथ श्री कलिराज वर्ष ४४०१ श्री विक्रमराज वर्ष १४४५ श्री सकराज वर्ष १३२४ श्रीमतः नेपालिकः श्रेयअस्तु संवत् ५२४ चैत्रकृष्ण अष्टम्यां तिथौः ।.... युवराजाधिराज श्रीश्री यक्ष मल्ल ठाकुर देवस्य विजयराज्ये... ।*

भक्तपुर दरबारभित्र चोकको भित्तामा रहेको भूपतीन्द्र मल्लको सुवर्णपत्रमा पनि यस्तै लेखिएको छ- *'कलिगताब्द ४८०७ विक्रमाब्द १७६३ शाकाब्द १६२८ नेपाल संवत् ८२६ ज्येष्ठमास ।'*

चलनचल्तीमा खास नेपालमा यही 'श्रेयोस्तु नेपाल संवत्'कै सर्वमान्यता थियो । गोरखामा पनि विक्रम संवत्ले राम्रो जरा हाल्न सकेको थिएन । गोरखासँगको पृथ्वीनारायण-जयप्रकाशको वाणिज्य सन्धिपत्रमा नेपालले शक संवत्को प्रयोग गरेको देखिन्छ । त्यसमा *'संवत् १८१४ रोज ३ मिति पौषवदी ९ लिखितमिति शुभम्' लेखिएको छ* । यसमा सुदीवदीकै व्यवहार भएको छ ।

राणा शासकहरूले नेपाल संवत्लाई एक जातिको मात्र संवत् भनी अरू वर्गमा घृणा उत्पन्न गराउने काम गरे । जतिसक्यो बढी अंग्रेजी शब्दलाई जनजीवन र सरकारी अड्डाखानामा स्थान दिने काम हुँदै गयो । संवत् सालमा ईस्वी सन्को मर्यादा बढाउँदै लगियो । जातिवर्गमा भेदभावको कलह र धर्म-धर्ममा पक्षपातबाट आफन्तमा फुट,

वैमनस्यता हुने कामकुरालाई प्रोत्साहन गर्दै गयो । यसैगरी शक संवत्को ठाउँमा विक्रम संवत्ले मात्र अड्डा-अदालतमा मान्यता पायो ।

नेपालको आफ्नो संवत् 'नेपाल-संवत्' राजा राघवदेवको पालोमा चलेको देखिन्छ । यो कुरा कनिंघामले लेखेका छन् । डेनियल राइट र कर्क प्याट्रिकले पनि यही कुराको समर्थन गरेका छन् । यस कुरालाई लिएर गोपाल वंशावलीमा लागौं । गोपाल वंशावलीले साल-संवत्को हकमा यही नेपाल-संवत्लाई नै मान्यता दिएको छ । गोपाल-वंशावली पत्ता लगाउने सेसिल बेण्डालले धोइ-फोइ गरेर राजा राघवदेवको पालामा नेपाल संवत् सन् ८७९ अक्टोबर २० तारिखको दिनदेखि चलाएको भनी निधो गरेका छन् ।

परन्तु यस विषयमा श्री बालचन्द्र शर्माको 'नेपालको ऐतिहासिक रूपरेखा' प्रथम संस्करणको पाता १०७ मा यस्तो लेखिएको छ-

कनिंघमको अनुसार यिनै राघवदेवको पालादेखि नेपाली संवत् अथवा नेवार संवत्को प्रारम्भ भएको हो । अधिकांश वंशावली राघवदेवको नाम छाडेको र कुनै वंशावलीमा उनको नाम आए तापनि यिनैले नेपाली संवत् चलाएको उल्लेख नगरिएकोले प्रो. लेवी राघवदेवले कुनै ठूलो काम गरी यो नयाँ संवत् चलाएको कुरा मान्न तयार छैनन् । उनको भनाइ अनुसार नेपालीहरू ८ को अंक अशुभ अंक झिकेर यो संवत् चलाइएको हो । शक संवत् ८०१ पुगेर ८ (आठ) अंक झिक्दा संवत् १ हुन गयो । यसै क्रममा यो संवत् चलिसकेपछि यसको कारण बिर्सेर यो नयाँ संवत्को रूपमा ग्रहण गरियो ।

जुनसुकै अवस्थाले चलाएको भए पनि नयाँ संवत् बनाएर 'नेपाल-संवत्' नामको हुनु विशेष कुरा हो राष्ट्रियताको दृष्टिले ।

केशर लाइब्रेरीमा एक टुक्रा वंशावली १५ पाते थ्यासफू रूपमा छ । यो पनि गोपाल वंशावलीको संस्कृत खण्ड (बेन्डालले पत्ता लगाएको वंशावली १) कै आधारको र त्यसैबाट उद्धृत जस्तै छ । यसको भाषा पनि वंशावली १ मिलानको छ । यी दुई वंशावलीमा एकको पूरक अर्कोजस्तो भई एउटामा खण्डित भएका कुरा अर्कोमा भेटिएका छन् । छोटो पुस्तिकाको रूपमा पनि यिनमा जे जति छ तिनलाई भिडाई हेर्दा यो आफ्नै संवत् भएको स्पष्ट छ । यस वंशावलीको पहिलो पाताको पछिल्ला हारतिर अंकित छ- *'राजा राघवदेव वर्ष ६३ मास ६ (संवत् दयकु)। श्री पशुपति भटारके संवत्सर प्रवृत्तिःकृत ।'* संवत् दय्कु- संवत् बनायो अर्थात् चलायो र श्री पशुपतिनाथमा समर्पण गऱ्यो ।

यसैमा दोस्रो पाताको सुरुमा *'लक्ष्मीकामदेव वर्ष २१ तेनहि चमपट सहिते संवत्सर निधाने राष्ट्र शान्ति क्लाय'* लेखिएको छ । यसको अर्थ हो- 'राजा लक्ष्मीकामदेवको शासनकाल २१ वर्ष । शासनको केही कालमा संवत्सर सकिएकोले (अर्थात् शून्य साल पर्न आएकोले) राष्ट्रको शान्ति-स्वस्ति गरियो । गोपाल वंशावली (हिमवत्संस्कृति प्रकाशन

पाना ११ को पहिलो लहरको पुछारमा) मा पनि - *'राजा हंस (लक्ष्मी) कामदेव वर्ष २१ चमाट पश्चात् सहिते सम्बच्छ सते द्वाने राष्ट्र शान्ति कृतवान्'* अर्थात् संवत्सर दुई सय वर्ष पुगेकोले शून्य साल परेकोले राष्ट्रमा शान्ति-स्वस्ति गर्ने काम भयो ।

यी सबै परिबन्दले नेपाल संवत् राजा राघवदेवको पालामा प्रचलनमा आएको तथ्य सिद्ध हुन्छ । यो संवत् श्री पशुपतिनाथमा समर्पित भै प्रतिष्ठित भएको छ । नेपालको आफ्नै अस्तित्व भएको विशुद्ध संवत् हुनु ठूलो महत्वको कुरा हो । संसारमा कुनै पनि राष्ट्रमा नभए जस्तो देशको नामले संवत् पाउनु कम महिमाको कुरो होइन ।

नेपाल संवत्सित सम्बन्धित साख्वाल (शंखधर बनियाँ)को उपाख्यान जनश्रुति नै होस्, त्यस नमूनालायक र उदारतापूर्ण कथामा केही तथ्यता अवश्य हुँदो हो । एकजना व्यापारीले सबै जनताको ऋण बेमाख पारी तिरिदिनु, नयाँ संवत् चलाउनु, स्वदेशको नामले त्यसको नामाकरण गर्नु र त्यस संवत्लाई राष्ट्रप्राण आफ्ना नरेशद्वारा नेपालका अधिष्ठाता श्री पशुपतिनाथमा समारोहपूर्वक समर्पित गर्नु-गराउनु चानचुने कुरो होइन ।

हाम्रा देव, पितृ आदि धार्मिक र सांस्कृतिक कार्यहरू तथा दशकर्मका कुलायन कर्महरू चन्द्रमानबाट निर्धारण गरी चलिआएका र चलाउनुपर्ने शास्त्रोक्त परम्परा छ । यसको लागि नेपाल संवत् यथावत् ठीक छँदैछ । तर चन्द्रमानका तिथि-मितिको घटबढ तथा अधिक मास, क्षयमासहरू पर्ने भएकाले दिन, मिति फरक पर्न जाने र कारबार, लेनदेन व्यवहारमा मितिमा कतै-कहीं भ्रम हुन जाने हुन्छ ।

सोभियत समाजवादी महान् क्रान्तिको विजय त्यस बखतको अक्टोबर महिनाको २५ तारिखमा परेको थियो । यस महान् पर्वको नाम नै 'महान् अक्टोबर क्रान्ति' रह्यो । पछि ईस्वी संवत्को गणनामा भइरहेको भूलसुधार हुँदा त्यही महान् क्रान्ति-दिवस नोभेम्बर महिनाको ७ तारिख हुनुपर्ने ठहरिएछ । त्यसैले साल-सालै नोभेम्बरको ७ तारिखमै मनाईंदैछ ।

रोमन इम्पाएरभर आफ्नै चलन अनुसारको जुलियन क्यालेण्डरको चलन थियो । पछि धर्मगुरू पोप ग्रेगोरी तेह्रौंको उदय भयो । अनि ईस्वी १५८२ तिर ग्रेगोरिन क्यालेण्डरको चलन गरिए । १७०० वर्ष जतिको अन्तरालमा तिथिमितिमा अलिकति गडबडी देखापऱ्यो । यसको निराकरणमा 'महान् अक्टोबर क्रान्ति' दिन नोभेम्बर ७ तारिख मुकर्रर भयो ।

अनि, हामीकहाँ पनि व्यवहारमा चलनमा मिति लेख्न हाम्रो नेपाल संवत्को कुनै एउटा वर्षलाई सौरमान बनाएमा भ्रम पर्न जाने सम्भावना नै हुँदैन । नेपालमा तिथिबाट चलाइने सबै कार्य यथावत् चल्दै जानेछन् । नेपाल संवत्मा त्यही चाहिं एउटा साल मात्र छ महिनाको भई त्यसपछि साधारण हिसाबले १२ महिनाकै वर्ष चल्दै जानेछ ।

नेपाल संवत्को सन्दर्भमा नेपालभाषा मंका: खल:

❑ **नरेशवीर शाक्य**

नेपालको मौलिक संस्कृति, भाषा, कला, लिपि संरक्षण र विकास एवं मुलुकमा रहेका सम्पूर्ण मातृभाषाहरूको समान विकास अधिकारका लागि नेपालभाषा मंका: खल: निरन्तर रुपले सक्रिय रहँदै आएको छ। राज्यसत्ताले भाषा जाति दमन गर्ने, असमान व्यवहारको विरुद्ध यस संस्थाले धेरै कार्यक्रमहरू संचालन गरिसकेको छ। त्यसरी नै राष्ट्रको मौलिक सम्पदा संरक्षण र विकासको निमित्त जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू पनि संचालन गर्दै आएको छ। यसै सन्दर्भमा नेपालको मौलिक संवत् नेपाल संवत्को जगेर्ना र राष्ट्रिय मान्यतालाई पनि लिएर मंका: खल:ले आफ्नो सुरु वर्षदेखि नै आन्दोलनको रुपमा विविध कार्यक्रमहरू संचालन गर्दै आएको छ।

नेपालभाषा मंका: खल:ले भाषिक समान अधिकारको आन्दोलन र नेपाल संवत्को आन्दोलनलाई पृथक पृथक रुपमा संचालन गर्दै आएको छ। यसै सन्दर्भमा नेपालभाषा मंका: खल:ले ने.सं. १११३ देखि प्रत्येक वर्ष 'न्हूदँ समारोह समिति' गठन गरी उक्त समितिमा नेपालका वरिष्ठ तथा ख्यातिप्राप्त व्यक्तित्वबाट गराउँदै आएको छ।

नेपालभाषा मंका: खल: न्हूदँ समारोह समितिका अध्यक्षज्यूहरूको नामावली -

वर्ष	नाम
१११३	प्रा. सुवर्ण शाक्य
१११४	डा. शान्तवीर सिंह तुलाधर
१११५	लक्ष्मण राजवंशी

१११६	प्रयागराज सिं सुवाल
१११७	कनकमान शाक्य
१११८	बुद्ध सार्यमि
१११९	उत्तम नारायण श्रेष्ठ
११२०	डा. रत्नकमल वैद्य
११२१	सर्वज्ञ रत्न तुलाधर
११२२	लक्ष्मीदास मानन्धर
११२३	सुरेन्द्रवीर मालाकार
११२४	आर.के.मानन्धर
११२५	डा. मङ्गल सिद्धि मानन्धर
११२६	हिक्मत बहादुर माली
११२७	प्रा. प्रेमशान्ति तुलाधर

नेपाल संवत् नेपालको मौलिक संवत् नेपाल देशकै माटोमा जन्मी हुर्किएको कुरामा कतै विवाद छैन । नेपाल संवत्को नामले नै यो नेपाल मुलुकसँग सम्बन्ध रहेको स्पष्ट हुन्छ । नेपालका मूलवासीहरूले यसलाई चलनचल्तीमा ल्याई दैनिक जीवनको अभिन्न अंगको रुपमा विकसित गरेका छन् । साथै कुनै बेला यही संवत् राज्यस्तरबाट संचालन भई राज्य-संवत् र जन-संवत्को रुपमा रहेको कुरा हाल प्राप्त विभिन्न अभिलेखहरूले पुष्टि गरेको छ ।

नेपाल अधिराज्य हुनुअघिसम्म यो नेपाल संवत् राजकीय संवत् नै थियो । काठमाडौं उपत्यकामा गैरनेवारहरू सत्तासीन भएपछि नेपाल संवत्को प्रचलनलाई विस्थापित गर्ने क्रममा अन्य संवत्हरू राज्यस्तरबाट नै संचालन गरे र राणा प्रधानमन्त्रीहरूले काठमाडौंका आदिवासीहरूले प्रयोग गर्ने भाषा र तिनीहरूले प्रयोग गर्ने भाषाबाट लेखिएका कागजातहरूलाई कानुनी मान्यताबाट बञ्चित गराइदिए । नेपालका महाराजाहरूले आ-आफ्नो नाममा वीरविक्रम भन्ने पदावली प्रयोग गर्ने गरेको हुनाले राणा प्रधानमन्त्रीहरूले राजालाई रिझाउने प्रयोजनको निमित्त भारतको कुनै प्रान्तमा प्रचलनमा रहेको विक्रम संवत्लाई नेपालमा राजकीय संवत्को मान्यता दिई प्रयोगमा ल्याए । बिक्रम संवत् नेपालको राजाहरूलाई देखावटी रिझाउन मात्र प्रयोग गरेको हो भन्ने तथ्य यसबाट पनि स्पष्ट हुन्छ कि त्यसवेला नेपालमा नेपाली राजाहरूले नै चालु गरेको त्रिभुवन संवत्को पनि अस्तित्वमा थियो तर यसलाई प्रचलनमा ल्याउने अरु राणा प्रधानमन्त्रीहरूले गरेको देखिएन ।

नेपाल संवत्ले नेपाल राष्ट्रको सिंगो प्रतिनिधित्व गरेका अनेक दृष्टान्तहरू छन् । नेपाल राष्ट्र एक सार्वभौमसत्ता मुलुक हो भनी प्रमाणित गर्न यहाँ प्रचलनमा रहेका आफ्नै भाषा, धर्म, जाति र संवत्लाई अगाडि सार्न सकिन्छ । यसै सन्दर्भमा पंचायतकालीन

समयसम्म पनि संयुक्त राष्ट्रसंघमा नेपालको दिन भनी यही कछलाथ्व पारुका दिन विभिन्न समारोह गरी नेपाल राष्ट्रको पहिचान गर्ने कार्य भइरहेको नै थियो ।

नेपाल संवत् विषयक जानकारीमूलक कार्यक्रमहरू नेपालभाषा मंकाः खलःले आफ्नो स्थापनाकालसँगै सुरु गरेको हो । कछलाथ्व पारुका दिन भिंतुना सांस्कृतिक जुलुस आयोजना गरी विभिन्न साँस्कृतिक बाजागाजासहित सहर परिक्रमा गर्ने कार्यक्रम हालसम्म पनि विद्यमान नै छ । यसरी नै अधिराज्यभर नेपाल संवत्को प्रचारप्रसार गर्ने क्रममा काठमाडौं उपत्यकाबाहिर मोटरसाइकल च्याली गरी हेटौंडा, वीरगंज, स्याङ्जा, पोखरा, बाग्लुङ, बाह्रबिसे, गोरखा, धादिङसम्म पनि पुगी कार्यक्रमहरू आयोजना हुने गरेका छन् । फलस्वरुप अब आएर अधिराज्यभर नै नेपाल संवत् नववर्षको उपलक्ष्यमा तुल, ब्यानरहरू राखी शुभकामना सन्देशहरू दिने, चियापान र भेटघाटको कार्यक्रमसँगै विचार गोष्ठी, सभा, सम्मेलनहरू पनि आयोजना हुने गरेको छ ।

यसै आन्दोलनको महत्वपूर्ण उपलब्धिको रुपमा मंकाः खलःले सुरुदेखि नै माग गर्दै आएको नेपाल संवत्का प्रणेता शंखधर साख्वाःलाई राष्ट्रिय विभूति घोषणा गर्नुपर्दछ भन्ने मागलाई सरकारले स्वीकार गरी राष्ट्रिय विभूतिबाट सम्मानित गरिसकेको छ । मुलुकमा विद्यमान सबै राजनीतिक पार्टीहरूले पनि नववर्षको उपलक्ष्यमा शुभकामना सन्देशहरू जारी गर्ने र विविध कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने परिपाटीहरूको विकास हुँदै आएको छ । यी सबै सकारात्मक उपलब्धिहरू हुन् ।

हुलाक विभागले राष्ट्रिय विभूतिको सम्मानमा हुलाक टिकट प्रकाशित गरिसकेको छ । नेपालका संचार माध्यमहरूले नेपाल संवत्को प्रयोग गर्दै आइरहेको छ । नेपाल सरकारले नेपाल संवत् सम्वन्धी एक कार्यदल समेत गठन गरी नेपाल संवत् सम्बन्धी नीतिहरू बनाउने भएको छ ।

नेपाल संवत् नेपाल राष्ट्रको महत्वपूर्ण सम्पदा र धरोहर

❑ प्रा. डा. तुलसीराम वैद्य

भौगोलिक रुपमा एक सानो राष्ट्र भएर पनि विश्वभरको मानचित्रमा नेपालको राष्ट्रको आफ्नै अति प्रतिभाशाली गाथा छ, जसले गर्दा हामी विश्वमा सगोरव साथ आफ्नो चिनारी दिन्छौ । हाम्रो गौरवमय चिनारी हो- शान्तिका अग्रदूत गौतम बुद्धको जन्म देश नेपाल हुनु । त्यतिमात्र नभई सिद्धार्थ गौतम भन्दा पहिलेका अरु दुई मानव बुद्धहरु- क्रकुच्छन्द बुद्ध र कनकमुनी बुद्धहरु पनि नेपालको कपिलवस्तु जिल्ला स्थित गोटिहवा र निग्लीहवा (क्रमिक)मा जन्मनु । यसरी तीन मानव बुद्धहरु नेपालमा जन्मनु हाम्रो अति ठूलो भाग्यको कुरा हो । प्रकृतिले पनि साथ दिदै विश्वको सर्वोच्च शिखर सगरमाथा नेपालमै भएकोले हाम्रो देशको इज्जत संसारभर फैलिएको छ । यस्तो महान देशका जनताले पनि आफ्नो राष्ट्रको इज्जत अगाडि बढाउन अनेक महत्वपूर्ण साँस्कृतिक, बौद्धिक, धार्मिक र कलात्मक देनहरु दिएका छन् । विश्वसामु अति गौरवशाली हाम्रो परिचय यही नै हो । जसले गर्दा विश्वका बौद्धिक वर्ग, धार्मिक प्रबुद्ध वर्ग र अन्य बुद्धिजीविहरु नेपालमा आकर्षित भएका छन् । यसै सन्दर्भमा नेपालको एक गौरवमय सम्पदा र धरोहर हो नेपाल संवत् ।

नेपाल संवत् सन् ८७९ अक्टोवर २० मा शुरु भएको हो । यस संवत्को नयाँ वर्षको पहिलो दिन कार्तिक शुक्ल प्रतिपदा हो । यो संवत् हाम्रो परम्परागत मानिआएको तिथि अनुसार नै चलिआएको छ । त्यसैले गर्दा यो संवत् थालनी विक्रम संवत् वा इश्वी संवत्सँग मिलाएर हेर्दा कहिले अगाडि कहिले पछाडि परेको हुन्छ, जस्तै गत साल

अर्थात वि.सं. २०६३ साल (सन् २००६)मा कार्तिक ६ गते सन् २००६ अक्टोवर २३) शुरु भयो तर यसपालि अधिकमास (अधिक जेष्ठ महिना) भएकोले यो कार्तिक २४ गते (नोभेम्वर १०) का दिन नेपाल संवत् ११२८ शुरु हुन्छ। नेपाल संवत् चन्द्रमास अनुसार हुने भएकोले यस्तो भएको हो। हजार वर्ष भन्दा पहिले देखि चन्द्रमान अनुसार मानिएको परम्परा अनुसार यो महिला, यो पक्ष र यो तिथिमा यो कार्य गर्ने भनी मानिआएको हाम्रो परम्परा अनुसार कार्तिक शुक्ल प्रतिपदाको दिन नेपाल संवत् शुरु हुने भएकोले विक्रम संवत्को गते भन्दा अगाडि पछाडि पर्दछ। तर विश्वको प्रत्येक संस्कृतिको आ-आफ्नो परम्परा हुन्छ। यही अनुसार नेपाल संवत् चलिआएको छ। त्यही परम्परा अनुसार हाम्रो अर्थात सारा नेपाली समाजले मानिआएको चाड, पर्व, जात्रा, पूजाआजा यही चन्द्रमास अनुसार मानिआएका छौं।

नेपाल संवत् बारेमा अहिलेसम्म स्वदेशी र विदेशी विद्वानहरुले प्रशस्त बुद्धि लगाई प्रशस्त लेखहरु लेखिसक्नु भएकाछन्। हामीसँग अहिलेसम्म प्राप्त ऐतिहासिक सामाग्रीहरुमा नेपाल संवत्को उत्पत्ति सम्बन्धमा वंशावलीहरु, लोकोक्ति, परम्पराहरु प्रमुख भएका छन्। अहिलेसम्म प्राप्त वंशावलीहरु प्रख्यात पुराना वंशावलीहरुमा गोपालराज वंशावलीमा यो संवत् बारेमा उल्लेख नभए पनि यो वंशावलीमा घटनाहरुको विवरण ने.सं नै प्रयोग गरेर दिएका छन्। केशर पुस्तकाल स्थित त्यतिकै पुरानो वंशावली (केशर पुस्तकाल वंशावली) मा निम्न कुरा लेखिएको छ।

'राजा श्री राघवदेव देव वर्ष ६३ मास ६ ॥ श्री पशुपति भट्टारके संवत्सर प्रवृत्ति कृता'

डा. कमलप्रकाश मल्लले फेला पार्नु भएको त्यतिकै पुरानो वंशावलीमा पनि राजा राघवदेवको शासनकालमा शुरु भएको संवत् भनी यसरी लेखिएको छ।

'राजा श्री राघवदेव वर्ष ६३ मास ८ ॥ श्री पशुपति भट्टारके संवत्सर प्रवृत्ति कृता'

यस प्रकार राजा राघवदेवको शासनकालमा पशुपतिनाथको संवत् शुरु भएको भनी उल्लेख भएको छ। अहिलेसम्म प्राप्त सामाग्रीहरुको आधारमा सबभन्दा पुरानो स्रोत उपरोक्त दुई वंशावलीहरुले एउटै वर्णन प्रस्तुत गरेका छन्। पछिल्ला वंशावलीहरुले शंखधर साखःको नाम र उद्धार कार्य यस संवत्सित उल्लेख गरिएको पाइएका छन्। यसबारे तत्कालिक स्रोत अझ खोजकार्य हुनु जरुरी छ।

यस संवत् बारेमा माथि उल्लेख गरे अनुसार धेरै लेखहरु विभिन्न विद्वानहरुले लेख्नु भइसकेका छन्। तथापि य बारेमा अझै पनि खोज र शोधकार्य हुनु बाँकि नै छ। जुन खोज कार्यले अझै यस संवत्का बारेमा तत्कालिन आधिकारिक स्रोत फेला पार्ने आशा गर्दछौं। तथापि यस संवत्को ऐतिहासिकता विषयमा कुनै विवाद छैन। मात्रा राजा राघवदेवले कार्तिक शुक्ल प्रतिपदाको वि.सं. ९३६ र इश्वी सन् ८९५ अक्टोवर २० दिन किन यो नयाँ संवत् थालनी गरे भन्ने कुरा खोजीको विषय भइरहेको छ।

नेपालको इतिहासका स्रोतहरुमा विभिन्न संवत्हरु जस्तै कलि संवत्, शक संवत्, मानदेव (द्वितीय) संवत् (जसलाई लिच्छवि संवत् पनि भनिन्छ), नेपाल संवत्, विक्रम संवत् आदि उल्लेख भएको पाइन्छ। यी मध्ये शक संवत् र विक्रम संवत् भारतबाट प्रचार हुँदै नेपालमा पनि प्रचलनमा आए। नेपाल देश भौगोलिक दृष्टिकोणमा दुई भिन्दै संस्कृति, परम्परा आदि भएका ठूला देशहरुविच अवस्थित भएकोले दुवै सित राजनैतिक, साँस्कृतिक, सामाजिक, आर्थिक, बौद्धिक आदि पक्षहरुमा राम्रो सम्बन्ध रहेको तथ्य इतिहासबाट प्रमाणित भएको छ। उत्तर दक्षिणमा राजनैतिक, धार्मिक, प्राकृतिक, आर्थिक आदि संक्रमण भई क्षतविक्षत हुँदा त्यहाँका जनताहरुको लागि सुरक्षित शरण लिने क्षेत्र नेपाल देश रहेको ऐतिहासिक काल छैठौं शताब्दी ईशा पूर्वदेखि बिसौं शताब्दीसम्मका घटनाहरुले प्रमाणित भएको छ। ईशापूर्व छैठौं शताब्दीमा कौशलका राजा विरुद्धकले कपिलवस्तुका शाक्यहरुमाथि भिषण आक्रमण गर्दा शाक्यहरु भागी काठमाडौंमा शरण लिएका थिए, त्यस्तै कोलियहरु र अरुहरु। मध्यकालमा पनि यस्तै घटनाहरु हुँदा काठमाडौं उपत्यका र नेपालका पहाडी षेत्र शरणार्थीहरुको सुरक्षित वासस्थानमा विकास भयो। २० ओं शताब्दीमा चीनले तिब्बतमाथि अधिपत्य जमाउँदा त्यहाँका कयौं बासिन्दाहरु (खम्पाहरु) काठमाडौंमा आई बसे। यस्तो देश नेपाललाई विशेष गरिकन काठमाडौं उपत्यका (जसलाई १८ औं शताब्दीदेखि नेपाल उपत्यका वा नेपाल मण्डल भनियो)मा आई बस्नेहरु यहाँकै प्राचीनकालदेखि 'नेप' नाम जातिको गोपालहरुले विकास गरेको स्थानमा आई बसोबास गरी यहाँको भाषा र संस्कृति अपनाई 'नेवार' भए र नेवार संस्कृति, भाषा र सभ्यताको विकास गर्दै आगाडी बढे।

एक इतिहासको विद्यार्थीको हैसियतले म के भन्न गौरव सम्झन्छु भने नेपाल संवत् एक कुनै जाति वा सम्प्रदायसित मात्र सम्बन्धित संवत् होइन। यो संवत् नेपाल राष्ट्रसित सम्बन्धित संवत् हो। नेपाल संवत्लाई नेवार सम्प्रदायसितमात्र जोड्न र एक स्थानीय क्षेत्रका समुदायको संवत् भनी अर्कै दृष्टिकोणले हेर्ने प्रचलन एक विडम्बना हो। प्राचीनकालमा नेपाल मण्डल, नेपाल भुक्ति आदिले मेचीदेखि महाकाली नदी बीचको देश भनी राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा चिनिने देश पछि राजनैतिक विभाजन भइ अनेक राज्यहरुमा विभाजित हुँदा पनि यो संवत्ले नेपाल राष्ट्रको महत्वपूर्ण अवधारणार्ला कायम गरेको ऐतिहासिक महत्वका साँस्कृतिक धेराहरु र परम्परा हो। नेपाल राष्ट्र, नेपाल मण्डल आदिको अवधारणा नबुझेकाले एकीकृत नेपाल राज्यलाई पछि गोरखा राज्य नामाकरण गरी भीमशम्शेर राणाको पालामा गोरखा राज्य, गोरखा भाषा भन्ने नियम कायम गरे। तर जुद्ध शम्शेरले गोरखा राज्यलाई 'नेपाल राज्य' र 'गोरखा भाषा'लाई 'नेपाली भाषा' भन्ने चलन चलाए। तत्कालिन राष्ट्रिय गानमा पनि रहेका 'गोरखा' र 'गोर्खाली' शब्दहरुको सट्टामा 'नेपाल र नेपाली' शब्दहरु जद्ध शम्शेरले चलाए।

नेपाल संवत्ले नेपालको गौरवमय संस्कृति, परम्पार र शोचलाई कायम गरेको ठान्दछु। पूर्व आधुनिककालसम्म स्वदेशी महत्वपूर्ण दस्तावेज र विदेशी सन्धिपत्रहरु विशेष गरिकन तिब्बतसँगका सन्धिहरुमा नेपाल संवत् उल्लेख गर्ने परम्परा सन् १७७५ मा भएको खासा सन्धिले पति प्रमाणित गरेको छ। नेपाल संवत् खाली काठमाडौं उपत्यकाका नेवार समुदायकोमात्र नभई नेपाल राष्ट्रको साँस्कृतिक धराहर हो। नेपालमा प्राचीनकालदेखि चलेका संवत्हरुमा यो एउटा मात्र नेपाल संवत्को नाम चलेको संवत् हो। यो सत्य र तथ्य कसैले पनि बिर्सनु हुँदैन। अर्को पक्ष मेरो मनमा लागेको, विद्वत पाठकवृन्द अगाडि प्रस्तुत गर्न चाहन्छु, जुन यस प्रकाश छ – हामी सबैले सरस्वती पूजाका दिन आफ्ना बच्चाहरुलाई सरस्वती पुजा गराई ब्रत राखी 'नमो बागीश्वरायः' लेखाई पढ्ने कार्य थालनी गराउँछौ। कालरात्रीको दिन अर्थात महाअष्टमीको दिन भगवतीलाई पूजा गरी दशैं मान्दछौं। त्यस्तै लक्ष्मीपुजाको दिनमा हामी सबैले राती दियो बत्ति बाली ढुकुटीमा राखेको लक्ष्मी पुजा गरी साल भरको कमाईबाट आवश्यक खर्च गरी बाँकी भएको सम्पत्ति जम्मा गरिन्छ। आजकाज सरकारी तहमा आर्थि वर्षको अन्त आषाढ मसान्तमा आम्दानी खर्चको हिसाब बन्द गरी 'साल तमाम' भने जस्तै आम जनताको तहमा लक्ष्मीपूजा गरी आर्थिक वर्षको साल तमाम गरेको होला। यसलाई नयाँ वर्ष थालनी भएको मानि आफ्नो शरीर स्वस्थ राखी आर्थिक दृष्टिकोणले सम्पन्न होस् भनी आभ्नो 'म्ह' (शरीर)लाई पूजा गरी न्हूदँ (नयाँ वर्ष) मान्न परम्परा थाले। यही परम्परा सारा नेपालका बासिन्दाको शुभ चिताई थालनी गरे। यो नयाँ आर्थिक वर्षलाई नेपाल संवत्को नामले अगाडि बढाए। नेपाल संवत्को थालनिले सारा नेपालीको सुस्वास्थ्य, दीर्घयु, सम्पन्नर समृद्धि कामना गरेको आभाष हुन्छ।

यस प्रकार नेपाल संवत्ले सारा देशवासीको सुस्वास्थ्य, समृद्धि र सम्पन्नतालाई आत्मसात गरेको पनि आभाष हुन्छ। यो सारा नेपाल राष्ट्रको धार्मिक, साँस्कृतिक, आर्थिक र आत्मिय परम्परा हो। नबुझ्नेले यसलाई नेवार सम्प्रदायको मात्र संवत् ठान्छन्। संसारमा विभिन्न संवत्हरु चलेका छन्, तर राष्ट्रको नाममा चलेको संवत् यही एक मात्र रहेको सम्झन्छु। यसलाई कसैले संकुचित, साम्प्रदायिक र जातिगत सोचाई राख्नु नै उक्त व्यक्तिको कमिकमजोरी र हिनता हो। अन्तमा म यो भन्न चाहन्छु कि नेपाल राष्ट्रको नाममा रहेको संवत् नेपाल संवत् सारा नेपालीको राष्ट्रिय साँस्कृतिक, परम्परागत र गौरवमय सम्पदा र धरोहर हो।

बौद्ध दृष्टिमा राष्ट्रिय विभूति साख्वाः

❑ भिक्षु सुदर्शन

बोधिसत्वका विभिन्न चर्याहरुमा दान (त्याग)को पहिलो स्थान छ। जातकीय चर्याहरु र स्वयं बुद्धको समयका चर्याहरु यसका उदाहरण हुन्। सिद्धार्थले महाभिनिष्क्रमण गर्नुभयो। विपुल वैभवशाली यशकुमार "हा संतप्त हा संतप्त" भन्दै शान्तिको खोजीमा वन जंगल भटेकँदै केही महिनाअगाडि मात्र बुद्धत्व पाउनुभएका भगवान बुद्धकहाँ पुगेर उनले शान्ति पाए। भद्र कापिलायन दम्पतीको कथा पनि यस्तै छ। यसको मूल हेतु त्यसबेलाको धार्मिक, सामाजिक र आर्थिक विसंगतिपूर्ण संरचनाबाट विरक्त भएर जनतामा आएको चेतना हो। बुद्धको शील, समाधि र प्रज्ञाको सदाचार, मानिसको मनमा ल्याउने शान्ति र सम्यक् दृष्टि त्यसबेलाको धर्म र संस्कारले सम्हाल्दै आएको हिंसा, उत्पीडन, शारीरिक संक्लेश, असमानता, वरदानवाद, अभिशाप (श्राप) वादकै कारणबाट उब्जेको हो। बौद्ध दर्शनअनुसार जुनसुकै विचार-प्रवाह अथवा घटनाक्रममा हेतु हुन्छ। हेतुको सम्यक् पहिचानबाट सत्यतथ्यको नजिक हामीलाई पुऱ्याइदिन्छ। राष्ट्रिय विभूति शंखधर साख्वाःको नेपालको ऋणमोचन र नेपाल संवत्को प्रवर्तकमा पनि हेतुवादको आधारमा अध्ययन अन्वेषण हुनु जरुरी छ।

इसाको नवौं शताब्दीको शुरुदेखि विशेषतः ७० वर्षीय आचार्य भिक्षु शान्तरक्षितको धर्म प्रचारको चारिका कालदेखि नालंदा-नेपालमण्डल-सैरेश (तिब्बत) बीचको धार्मिक, सांस्कृतिक र आर्थिक क्षेत्रमा बोधिसत्व चर्याको ठूलो प्रभाव रहेको छ। यो प्रभाव अत्यन्त गतिशील पनि थियो। आचार्य कमलशील, ज्ञानेन्द्र र श्रीज्ञानजस्ता बौद्ध भिक्षुहरुको प्रयासबाट नेपालमण्डल र सैरेशमा अरुको हितको लागि तन, मन र धन यहाँसम्म कि हातमा आएको मोक्षसमेत त्याग्ने बोधिसत्व आदर्श फैलिरहेको थियो। सैरेशको धार्मिक

राजा खि-सोङ्को उत्तराधिकारी मु-नि-बचन्-पोमा बोधिचित्तको ठूलो प्रभाव परेको थियो । ऋणी भएर शोषण र पीडा भोगिरहेका र गरिबीमा पिल्सिएका प्रजा देखेर उनको हृदय विह्वल भयो । प्रजालाई यस दुःख-पीडाबाट मुक्ति दिन उनले राज्य धनको वितरण गर्नु एउटा मात्र बाटो देखे । एकपछि एक गरेर तीन पटकसम्म उनले धनको समवितरण गरे । यो कार्य भारतका राजा हर्षबर्द्धनको प्रति पाँच वर्ष सम्पूर्ण राज्य कोष जनतामा दान गर्नुभन्दा केही फरक जरुर छ, तर बौद्ध संस्कारमा तात्विक अर्थमा फरक छैन । मु-नि-बचन्-पोको यस राज्यको धन गरीब प्रजामा वितरण राहुल सांकृत्यायनको शब्दमा ८४५/४६ इस्वीको आर्थिक साम्यवादको प्रयोग हो । हाम्रै देशको दासप्रथा उन्मूलन र हालैको कमैयाप्रथा उन्मूलनमा कार्यपद्धति भिन्नता भएजस्तै त्यसबेलाको गरिबी-मुक्ति र ऋण-मुक्ति पद्धतिमा केही भिन्नता हुनु स्वाभाविकै छ ।

मु-नि-बचन्-पोको इ. ८४५/४६ को यस गरीब जनतामा धन वितरण वा ऋण-मोचनको ठीक ३३/३४ वर्षपछि साख्वाःबाट नेपालमण्डलका नेपालीको जनताको ऋण मोचन कार्य भएको छ । नेपाल र तिब्बतको त्यसबेलाको धार्मिक, साँस्कृतिक र आर्थिक सन्निकटताको सन्दर्भमा मलाई लाग्दछ, मु-नि-बचन्-पोको उदाहरण र बोधिसत्व चर्याको आदर्शबाट साख्वाःको ऋण - मोचन कार्यमा अभिप्रेरणा भए कुनै आश्चर्य मान्नुपर्ने छैन ।

अर्को एक विचारणीय कुरा छ साख्वाःलाई शुद्र महाजन भनिने कथन । अशोकजस्ता राजालाई पनि शुद्र भनेको छ । बौद्ध वाङमयले वर्णन गरेको बौद्ध प्रशस्ति 'देवानाप्रिय' लाई देवानाप्रिय इति च मूर्ख (देवताप्रिय अर्थ हो मूर्ख) भनी अर्थ्याएको छ । यस्तै नै बोधिसत्व चर्या गर्ने कृणी भएर शोपित, पीडित र दुखित भएका जनताको कृण तिरिदिने साख्वाःलाई पनि पहिले शुद्र भने । अनि पछि यो श्रेय राजामा समर्पित गर्ने प्रयत्न गोपाल वंशावली पुनर्लेखन गर्नेबाट भए ।

साख्वाः वा साख्वाल शब्दको अभिलेख प्रमाण अहिलेसम्म पाएको मलाई थाहा छैन । साथै भाषाशास्त्रको दृष्टिकोणबाट ऐतिहासिक समीक्षा गर्ने कार्य पनि बाँकी नै छ । तर पनि यहाँ एउटा कुरा विचारणीय छ । आफ्नो सन्तानको आयु लामो गर्न विशेषतःअल्पायुमा नै आफ्नो छोरा मर्न नपरोस् भनेर आफ्नो छोरो निम्न जातिकालाई दिने (जो बच्चा हुर्केपछि केहि पैसा दिईकन फिर्ता लिने गर्दछ ।) अथवा नराम्रो नाउँ राख्ने एक प्राचीन परम्परा छ । बौद्ध, गृहस्थहरुको आचार-शास्त्र 'गृहीविनय' को उपदेश बुद्धले सिगारपुत्रलाई नै दिनुभएको हो । सिगारपुत्र (श्रृगालपुत्र) को अर्थ हो स्यालको छोरो ।

यस उसले साख्वाःको ऋणमोचन कार्यमा बोधिसत्वको आदर्श चरितार्थ भएको छ । अनि जनताको ऋण मोचनपछि पाएको पुण्यबाट पनि जगत्कै प्राणीको उद्धार होस् भनेर शंख लिई अर्घ गरेको ठहर भए कुनै आश्चर्य छैन ।

बोधिसत्व चर्यामा 'अहम्'लाई स्थान छैन । त्यहाँ नाम, रुपको मोह हुँदैन । आत्मश्लाघाबाट मुक्ति र स्वनिरपेक्ष गुणको अनुकरण बोधि चर्याको अर्को विशेषता हो । यसैकारण बोधि चर्या अनुयायी शंखधर साख्वाःले आफ्नो नाउँको वा जातिको संवत् चलाउनु भएन, देशको नाउँबाट नेपाल संवत् चलाउनुभयो ।

नेपाल संवत्को राष्ट्रिय पक्ष

❑ हिरण्यलाल श्रेष्ठ

अनेक प्रकारका संवत् आज विश्वभर प्रचलनमा छन्। कुनै व्यक्ति विशेषको नामबाट, कुनै धार्मिक सम्प्रदायको नामबाट, कुनै एउटा वंश वा जातिको नामबाट स्थापित गरिएका संवत्हरु छन्। २० अक्टोवर ८७९, इ. (वि.सं. ९३६) देखि नेपालमा प्रचलनमा आएको नेपाल संवत् कुनै एक व्यक्ति, वंश, जाति वा धार्मिक सम्प्रदायको नामबाट प्रारम्भ गरिएको नभै, यो देश नेपालको नामबाट स्थापना गरिएको हुनाले प्रारम्भदेखि नै राष्ट्रियताको भावनाबाट प्रेरित भएर मुलुकको गौरव बढाउने मनसायबाट प्रतिस्थापित देखिन्छ।

जनश्रुति अनुसार शंखधर साख्वाःले अप्रत्याशित रुमा आफ्नो हातमा अपार सम्पत्ति फेला पार्दा तत्कालिन ठकुरी राजा राघवदेवको अनुमति प्राप्त गरेर जनताको ऋण तिरेर नेपाल संवत् प्रचलनमा ल्याएका हुन्। शंखधर साख्वाःले आफ्नो नामबाट आफ्नो जातजातिको नामबाट, आफ्नो धर्मको नामबाट संवत्को नाम राखेनन्। उनले आफ्नो मातृभूमि नेपालको नामबाट उक्त संवत् स्थापना गरेको हुनाले यो संवत् नेवार संवत् होइन। देशका नाम चम्काउने राष्ट्रिय संवत् हो। तसर्थ प्रत्येक नेपाली जसलाई नेपालको नागरिक भन्न गौरव लाग्छ, तिनीहरुको लागि नेपाल संवत् पनि प्यारो लाग्नु स्वाभाविक नै हुन्छ। यसरी राष्ट्रियतालाई सुदृढ गर्न राष्ट्रकै नामबाट संवत् चलाउने नेपाल संवत्का संस्थापक शंखधर साख्वाःलाई श्री ५ को सरकारले नेसं. ११२० कछलाथ्व १० वि.सं. २०५६ मंसिर २३ गते) विहिवारका दिन नेपालको राष्ट्रिय विभूतिको रुपमा मान्यता दिने निर्णय गरेको छ। एक साधारण नेपालीले पनि नेपाल देशको गौरव बढाउने

काम गर्छ भने त्यसको कदर प्रजातन्त्रमा हुन्छ भन्ने राम्रो उदाहरण सरकारले प्रस्तुत गरेर सराहनीय काम गरेको छ ।

नेपाल संवत्लाई मध्यकालमा राष्ट्रिय संवत्को रुपमा प्रयोगमा ल्याइएको थियो । नेपालको इतिहासमा नेपाल संवत्को प्रारम्भलाइ प्राचीनकालको अन्त्य र मध्यकालको शुरुवातको रुपमा इतिहासकारहरुले ग्रहण गरेका छन् । काठमाडौं उपत्यका र तत्कालिन नेपाल मण्डलभित्र मात्र नेपाल संवत्को प्रचलन सीमित थिएन, अन्तर्राष्ट्रिय पत्राचार गर्दा पनि यसको प्रयोग गरिएको देखिन्छ । महाचीनका मिङ्वंशी सम्राट ताये मिङले बनेपाका शासक शक्तिराम सिंहलाई संस्कृत भाषा रञ्जना लिपिमा लेखेर पठाएको परवानपत्रमा ने.सं. ५३५ असार शुक्ल दशमी भनी उल्लेख गरिएको छ ।

उत्तरतर्फबाटमात्र होइन, दक्षिणतर्फका छरछिमेकीले पनि नेपाल संवत्को प्रयोग गरेका उदाहरणहरु छन् । भारतको पश्चिम वंगालको कुचविहारका राजा प्राणनारायणले ने.सं. ७५३ अंकित गरी सुनको मुद्रा निष्काशित गरेको देखिन्छ । राजा प्राणनारायणका दुई बहिनीहरु रुपमति र अनन्तप्रियाको काठमाडौंका राजा प्रताप मल्लसित विवाह भएको थियो । मुद्रामा पहिलो ने.सं.को प्रयोग यसैबेला भएको देखिन्छ । यसपछि पाटनका राजा सिद्धिनरसिंह मल्लले पनि मुद्रामा ने.सं ७५९ प्रयोग गरेको पाइन्छ ।

नेपाल संवत् शाहवंशको प्रारम्भकालसम्म प्रयोग भएको पाइन्छ । नेपाल संवत् परित्याग गरि आधिकारिक रुपमा विक्रम संवत् भित्र्याउने काम राणा प्रधानमन्त्री चन्द्रशम्शेरले गरेको थियो । आफुलाई सूर्यवंशी र राजपूतसित सम्बन्धित देखाउने अभिप्रायबाट आयातीत विक्रम संवत्को औपचारिक रुपमा सन् १९०३ देखि मात्र नेपालमा चलाइएको देखिन्छ । राणाशाहीको अन्त्य र प्रजातन्त्रको अभ्युदयपछि संवत् कुन किन प्रचलनमा ल्याउनु उपयुक्त हुन्छ भनेर समीक्षा गरि राष्ट्रिय हितको पक्षमा निर्णय लिनु वाञ्छनीय हुनेछ । नेपालको अस्तित्वलाई सुदृढ पार्ने नेपालभित्रको जुनसुकै जातजाति, जनजातिहरुले जोगाइराखेको राष्ट्रिय विशेषतायुक्त कुरालाई सबैले ग्रह गर्नु पर्दछ । संवत्का मामिलामा नेपाल देशकै नाम जोडिएको राष्ट्रिय संवत् नेपाल संवत् छँदाछँदै किन आयातीत विदेशी संवत् ग्रहण गर्ने ? नेपालभित्रै नेपालीहरुको संवत् नभएको भए मात्र छिमेकी देश वा अन्यत्रको संवत् ग्रहण गर्नु अस्वाभाविक हुँदैन । नेपालको गौरव बढाउने नेपाल संवत् हामीसित भएकोले यसलाई सरकारले आधिकारिक रुपमा प्रचलनमा ल्याउने निर्णय गर्नु उपयुक्त हुनेछ । शंखधर साख्वाःलाई राष्ट्रिय विभूतिको कृतित्वलाई मान्यता प्रदान गर्नु विवेकपूर्ण निर्णय हुनेछ ।

मध्यकालमा पूर्वको उदयपुर र पश्चिम मगरातमा समेत नेपाल संवत् अंकित अभिलेखहरु फेला परेको कुरा धनवज्र वज्राचार्यलगायतका इतिहासकारहरुले उल्लेख गरेका छन् । गढी गुल्म विषयमा लेखिएको अष्टसहस्रिका प्रज्ञापारिमितामा ने.सं. ११९ उल्लेख गरिएको छ । काठमाडौं उपत्यका र नेपाल मण्डलका मध्यकालीन शिलापत्र,

ताम्रपत्र र ग्रन्थहरुमा नेपाल संवत् नै प्रचलित थियो । कसैले इतिहासलाई मेटन सक्दैन । श्री ५ बडामहाराजा पृथ्वीनारायण शाहले गोर्खाबाट प्रारम्भ गरी त्यसबेलाको विखण्डित र विभाजित नेपालको पुनर्एकीकरण गरेपछि यो मुलुकको नाम गोर्खा नराखी नेपाल राखियो होला ? किन राजधानी काठमाडौं उपत्यकामा नै राखियो होला ? दिव्य उपदेशमा विदेशको नाचगान होइन, नेवारको नाचगान हेर्नु भनियो होला ? किन नेपाललाई चार वर्ण छत्तीस जातको साझा फुलबारी भन्ने उपमा दिइयो होला ? हजारौ वर्षदेखि स्वतन्त्र अस्तित्वमा रहेको नेपालको गौरवको पुनर्स्थापना गर्नु र नेपाल राष्ट्रलाई निरन्तरता प्रदान गर्नु नै यसको मूल मनसाय रहेको कुरा निर्विवाद छ । अनि देशलाई नेपाल भन्दा गौरव मान्ने, तर संवत्तर्फ नेपाल संवत् अस्तित्वमा छँदाछँदै आयातीत अर्काको संवत् किन अपनाउने ? नेपालसित जोडिएको सभ्यता, संस्कृति र संवत्लाई संरक्षण र सम्वर्द्धन गर्नु राष्ट्रिय कर्तव्य हुनेछ ।

नेपाललाई आफ्नो प्रभाव क्षेत्र सम्झने, हस्तक्षेप र प्रभुत्व जमाउन खोज्ने प्रवत्तिहरु एसियामा अझै मौजुद रहेको सन्दर्भमा राजा विक्रमादित्यको बेलामा नेपाल साँस्कृतिक प्रभाव क्षेत्र भएकोले यहाँ विक्रम संवत् प्रचलित भएको भन्ने गलत अवसर अरुलाई किन दिने ? नेपालको मौलिक संवत् छँदाछँदै अर्काको पैंचो किन लिने ? फेरि इस्वी संवत्जस्तो अन्तर्राष्ट्रिय प्रचलनमा आइसकेको संवत् विक्रम संवत् होइन । भारतमा समेत यो व्यापक प्रचलनमा छैन । तसर्थ देशभित्र नेपाल संवत् र अन्तर्राष्ट्रिय व्यवहारमा इस्वी संवत् चलाउनु उपयुक्त हुनेछ ।

नेपाल संवत् प्रारम्भ हुने दिन 'म्हपुजा' (आत्मपुजा) गर्ने प्रचलन पुरानो परम्परागत चलन हो । मानदेव संवत् र नेपाल संवत् पनि म्हपुजा गर्ने दिन अर्थात चन्द्रमासको तिथि अनुसार कात्तिक शुक्ल पक्ष प्रतिपदा तिथिको दिन नयाँ सूर्य उदाएको हेरेर मनाउने परम्परा छ । म्हपुजा अर्थात आफ्नो शरीरलाई आफै मण्डप बनाएर दीप प्रज्ज्वलित गरी पुजा गर्ने स्वपुजाको प्रचलनबाट आत्मसम्मान र स्वाभिमानको भावना जगाउँछ । सबै जनतालाई ऋण मोचन गरेर मात्र नयाँ संवत् चलाउने परम्परा अनुसार ११ सय वर्ष भन्दा अगाडि देखि काठमाडौ उपयत्यकामा शंखधर साख्वाःको अगुवाईमा सम्भवतः दासप्रथा अन्त्य गरी आफ्नो शरीर अरुको अधीनबाट मुक्त भएको स्वतन्त्रताको दिनलाई आत्मपुजा गरेर मनाउने गरेको हुनसक्छ । शंखधर साख्वाःलाई राष्ट्रिय विभूति घोषणा गरिसकेपछि नेपाल संवत् उपत्यकाबारे अध्ययन अनुसन्धान व्यवस्थित रुपमा गराउने दायित्व स्वतः सरकारमाथि आएको छ । आत्मसम्मान र स्वाभिमानबिना राष्ट्रियता बलियो हुन सक्दैन । नेपाल संवत् र म्हपुजाको प्रचलनले आत्मसम्मान र स्वाभिमानको भावनालाई जगाउने र निरन्तरता प्रदान गर्दै आइरहेको छ । विदेशी साँस्कृतिक अतिक्रमणको विरुद्ध नेपालको साँस्कृतिक राष्ट्रवादलाई दिइने नेपालको नाम नेपालीत्वको भावना चम्काउने संवत् र संस्कृतिलाई जोगाउनु पर्छ ।

संवत् सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति आउनु जरुरी छ

❑ पद्मरत्न तुलाधर

नेपाल संवत्लाई राष्ट्रिय संवत्को मान्यता सरकारबाट दिइनुपर्छ भन्ने मागका साथ नेपालमा एउटा आन्दोलन पनि चालु रहेको छ । खास गरी काठमाडौंमा नेपालभाषा मंकाः खलः र विभिन्न खलः पुचःहरुले यसलाई एउटा राष्ट्रिय संवत्को रुपमा मानी उल्लासमय पर्वको रुपमा मनाउँदै आएको सर्वविदित नै छ । यो आन्दोलन व्यापक पनि हुँदै गरइरहेको छ ।

नववर्षको उपलक्ष्यमा 'भिंतुना' भनेर नेपाली जनताको हित होस् भन्ने अथवा मानव मात्रको कल्याण होस् भनी शुभकामना व्यक्त गर्ने परम्परा स्थापित भएको छ भने अर्कोतिर नेपालको आफ्नै राष्ट्रिय संवत् नेपाल देशप्रति समर्पित संवत् यो नेपाल संवत्लाई राष्ट्रिय मान्यता दिनुपर्छ भन्ने एउटा सशक्त आन्दोलन केही वर्ष अघिदेखि हुँदै आएको छ । तर दुर्भाग्यको कुरा, यो विषयलाई नेवार समुदाय बाहेक अन्य समुदायले त्यति ग्रहण गर्न सकेको देखिदैन । राजनीतिक पार्टीहरुले पनि यसबारेमा आफ्नो धारणा स्पष्ट गर्न सकेको छैनन् र अहिलेसम्मको कुनै सरकारले पनि यो संवत्कोबारे आफ्नो धारणा व्यक्त गरेको पाइएको छैन ।

हुनत् नेपालभाषा मंकाः खलःको आयोजनामा प्रत्येक वर्ष साँस्कृतिक च्याली आयोजना हुँदै आएको र यसलाई एउटा आन्दोलनको रुपमा विकास गर्न खोजिएको केही वर्षको दौरानमा केही पार्टीका नेताहरुले नेपाल संवत्को नववर्षको उपलक्ष्यमा शुभकामना व्यक्त गर्ने, प्रधानमन्त्रीका हैसियतले पनि नववर्षको शुभकामना सन्देश आउन थालेको

छ । यो स्वागतयोग्य र उत्साजनक कुरा हो । तर फेरि पनि दुर्भाग्यको कुरा के भएको छ भने नेपाल संवत्को बारेमा विभिन्न राष्ट्रिय राजनीतिक पार्टीहरुको धारणा के हो ? यसलाई सरकारी वा राष्ट्रिय मान्यता हुनुपर्छ कि पर्दैन ? यो राष्ट्रिय संवत् हो वा होइन ? यो नेपालमा उत्पन्न भएको र नेपालप्रति समर्पित हुनुको कारणले यसको ऐतिहासिक र साँस्कृतिक महत्व छ वा छैन ? आदि विषयमा आजसम्म कुनैपनि जिम्मेवार राजनैतिक पार्टीले आफ्नो धारणा औपचारिक वा सार्वजनिक रुपमा व्यक्त गरेको छैन । त्यस्तै अहिलेसममको कुनै पनि सरकारले पनि नेपाल संवत्को बारेमा खासगरी राष्ट्रिय मान्यता हुनुपर्ने वा नपर्ने, यो राष्ट्रिय संवत् हो वा होइन, यसको ऐतिहासिक महत्व के हो ?आदि बारे कुनै विचार राखेर आफ्नो नीति बनाएको छैन ।

यसरी एकातिर यो नयाँवर्षको उपलक्ष्यमा शुभकामना व्यक्त गरेर राजनैतिक पार्टीहरुले यो संवत्लाई मान्यता दिएको पनि पाइन्छ । अथवा प्रधानमन्त्री वा सरकार प्रमखुको हैसियतमा नेपाल संवत् नव वर्षको उपलक्ष्यमा शुभकामना व्यक्त गरेर सरकारले पनि यो संवत्लाई मान्यता दिएको पाइन्छ । तर राष्ट्रिय मान्यता दिनुपर्छ वा पर्दैन भन्ने कुरामा वा यो संवत्को राष्ट्रिय महत्वको विषयमा सरकारको के धारणा छ भन्ने कुरा अहिलेसम्म आएको छैन । कसै कसैले नेपाल संवत्को उपलक्ष्यमा शुभकामना व्यक्त गर्दा पनि यो नेवार समुदायको मात्रै संवत् हो भन्ने जस्तो धारणा लिएको पनि पाइएको छ । तर वास्तविकता के हो भने लिच्छवीकालको उत्तरार्द्धमा स्थापना भएको यो संवत् मल्लकालभरि नै राष्ट्रिय संवत् अथवा सरकारी कामकाजको समेत संवत्को रुपमा अथवा अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धमा समेत प्रयोग भएको थियो । त्यसैगरी शाहकालको केही समयपश्चात् पनि यो संवत् सरकारी मान्यतासहित प्रयोग भएको पनि पाइएको छ । तर त्यसपश्चात् राणाकालमा खासगरी चन्द्रशम्शेरको पालादेखि एउटा विदेशी संवत् (विक्रम संवत्)लाई नेपालको राष्ट्रिय वा सरकारले प्रयोग गर्ने संवत्को रुपमा ग्रहण गरेपछि विक्रम संवत् राष्ट्रिय स्तरमा सरकारी कामकाजमा प्रयोग हुन गएको हो । यसरी नेपाल संवत्लाई ग्रहण नगर्ने सरकारी नीतिका बावजूद पनि आजसम्म यो संवत् प्रचलित हुँदै आइरहेको छ र यो संवत् नेवार समुदायमा बढी प्रचलित भएको पनि तथ्य हो । तर त्यसको एउटा कारण के स्पष्ट छ भन्दा नेपाल संवत्को नववर्षको दिन नेवारहरुको एउटा ठूलो साँस्कृतिक पर्व म्हपुजा हुनु पनि हो । यसै कारण नेवारहरुले म्हपुजाका साथमा नववर्ष र नववर्षका साथमा म्हपुजा मनाउँदै आएका छन् । यसरी नेवार समुदायमा यो संवत् अद्यापि कायम हुँदै आएको देखिन्छ । त्यस्तै अहिलेसम्म जनस्तरबाट यो संवत् प्रचलन हुनुको अर्को कारण नेपालमा ज्योतिषीहरुले पंचाङ्ग (पात्रो) प्रकाशित गर्दा राणाकालदेखि अहिलेसम्म पनि नेपाल संवत्लाई उल्लेख गर्दै आएका छन् ।

यसरी एकातिर नेपाल संवत् नेपालको राष्ट्रिय संवत् भएको कारणले यसलाई सरकारबाट मान्यता दिनुपर्ने भनी आन्दोलन चालु छ भने अर्कोतिर मुलुकका कुनैपनि

राजनीतिक पार्टीले संवत् सम्बन्धमा आफ्ना धारणा नबनाइसकेको अवस्थामा मुलुकले संवत् सम्बन्धमा कस्तो राष्ट्रिय नीति अवलम्बन गर्ने भनी एउटा राष्ट्रिय नीति बनाउन आवश्यक भइसकेको छ। विभिन्न मुलुकुहरुमा आ-आफ्नो संवत्हरु छन्। उनीहरुले आफ्नो राष्ट्रिय संवत्हरुलाई उल्लासपूर्ण ढंगबाट मनाउँदै आएकाछन् भने अन्तर्राष्ट्रिय रुपमा प्रचलनमा आइरहेको इस्वी संवत्लाई पनि प्रयोग गरिरहेका छन्। मित्रराष्ट्र भारतमै पनि शक संवत्लाई राष्ट्रिय संवत्का रुपमा र इस्वी संवत्लाई दैनिक कामकाजको संवत्को रुपमा प्रयोग गरिरहेको छ। यसले गर्दा अन्तर्राष्ट्रिय रुपमै सजिलो भएको छ। यस प्रकारको अन्तर्राष्ट्रिय नीति जस्तै आइसकेको छ, तर हामीकहाँ यस बारेमा गम्भीरताका साथ सोचिएको पाइएको छैन। त्यस कारण हामीले पनि अरु मुलुकले सरह अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धको विस्तार भैरहेको कारण सरकारी स्तरमा इस्वी संवत् चलाउनु पऱ्यो। त्यो किन आवश्यक पऱ्यो भने, हामीले विभिन्न समयमा विभिन्न विद्वानहरुको गुनासो के सुन्न परिरहेको छ भने कुनै ऐतिहासिक दस्तावेज नेपाल संवत्मा लेखिएको छ भने त्यसलार्य विक्रम संवत्मा वा इश्वी संवत्मा कन्भर्ट गर्नुपर्ने समस्या रहेको छ। विक्रम संवत्को मिति लेखेर हामीले अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा कुनैपनि लेख रचना वा त्यस्ता सामाग्रीहरु प्रकाशन गर्न सक्दैनौ। अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा जान हामीले इस्वी संवत्कै माध्यमबाट जानुपर्छ। त्यसरी कन्भर्ट गर्नुपर्ने समस्या पनि ठूलो समस्या हो। धेरै वर्ष अगाडिको पञ्चांग, सबैले संकलन गरेर राख्न सक्दैन। यसैगरी हाम्रै इतिहास हेर्दा पनि कि नेपाल संवत् भेटाउँछौं कि विक्रम संवत् मात्रै। तर हामीले अहिले विक्रम संवत्लाई नै के राष्ट्रिय संवत्को रुपमा मान्यता दिइरहेको छौ त भनी हेर्दा त्यसको पछाडि कुनै खासै तर्क भेटिदैन। त्यसो भैरहेको राष्ट्रको पक्षमा पनि छैन। किन कि विक्रम संवत् भनेको हाम्रो संवत् नै होइन, त्यो विदेशी संवत् हो। भारतमा उत्पन्न भएको संवत् हो। हाम्रो नेपाल स्वाधीन राष्ट्र हो। हामी यसैमा गर्व गर्छौं। तर जब हामी संवत्को कुरा गर्दछौ? हामीले आफ्नो राष्ट्रिय संवत् छँदाछँदै एउटा विदेशी संवत् चलाइरहेका छौं। यसरी हामीले कसरी हाम्रो आफ्नो संवत् भनी गर्व गर्न सक्छौं ? त्यसकारण यो विक्रम संवत्को उपादेयता कुनै पनि अवस्थामा छैन।

यसैगरी विद्वानहरुका अनुसार संवत्मध्ये सबैभन्दा अवैज्ञानिक संवत् विक्रम संवत् हो। विक्रम संवत्को तिथिमितिको आधारमा हामीले कुनै पनि तथ्य र तथ्यांक व्यवस्थित र वैज्ञानिक रुपमा राख्न सक्दैनौं। कुन महिनामा वा कुन वर्षमा २८ दिन हुने वा ३२ दिन हुने भन्ने कुरा धेरैलाई थाहा छैन। त्यसैगरी हामीले आफ्ना राष्ट्रिय चाड पर्वहरु पनि विक्रम संवत्को आधारमा मानिरहेका छैनौं। दशैं पर्व पनि नेपाल संवत्को आधारमा मनाइरहेका छौं र त्यो असोज महिनामै पर्छ वा पर्दैन भनी भन्न सकिँदैन। त्यसैले विक्रम संवत् वैज्ञानिक पनि होइन र हाम्रो राष्ट्रिय संस्कृतिसँग मिलेको पनि छैन।

यति हुँदाहुँदै पनि विक्रम संवत्लाई नै हामीले किन आजसम्म मनाइरहेका छौं त ? चन्द्र शम्शेरको अहिलेसमम मनाउनु नै पर्छ भन्ने के छ ? सबैभन्दा ठूलो कुरा त कुनै पनि राष्ट्र यदि स्वाधीन र स्वतन्त्र छ भने त्यसले राष्ट्रियता, राष्ट्रिय पहिचान र राष्ट्रिय सम्पदा एवं राष्ट्रिय निधिलाई अपनाउनु पर्छ । संवत्को मामिलामा राष्ट्रिय निधिको रुपमा नेपाल संवत्लाई ग्रहण गर्नु भनेको ठूलो विडम्बनाको कुरा हो । त्यसकारण यतातिर अब राजनैतिक पार्टीहरुको ध्यान जानु पर्दछ । सरकारको ध्यान जानु पर्दछ । नेपाल संवत्कै बारेमा पनि आवश्यक अध्ययन अनुसन्धान हुनुपर्दछ ।

त्यसकारण ईस्वी संवत्लाई अन्तर्राष्ट्रिय संवत्का रुपमा हामीले पनि प्रचलनमा ल्याउन सके हाम्रो अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धमा पनि सजिलो हुने हुनाले यसतर्फ विचार पुऱ्याउनु जरुरी देखिन्छ । यस सम्बन्धमा सीघ्र एउटा राष्ट्रिय नीति ल्याउनु पर्छ । त्यसको लागि राजनैतिक क्षेत्रमा जस्तै राष्ट्रिय सहमति साँस्कृतिक क्षेत्रमा पनि गरिनुपर्छ ।

अर्को कुरा, विक्रम संवत्लाई हामी यथावत राख्छौ कि राख्दैनौं ? यो पनि अब चर्चाको विषय हुनुपर्छ । ईस्वी संवत्लाई हामीले ग्रहण गरिसकेपछि विक्रम संवत्को आवश्यकता पर्दैन, यो स्वाभाविक कुरा हो । हालसम्म विक्रम संवत्लाई हामीले जसरी संरक्षण दिइरहेका छौं, त्यो राष्ट्रको उत्कर्षमा छैन । यो राष्ट्रिय गर्वको कुरा होइन, यो त विदेशबाट आएको संवत् हो । यसतर्फ पनि छलफल चलाउन सक्छौं । बरु अहिलेसम्म जति वर्ष विक्रम संवत् चलिरहेको छ, त्यसबाट जति दस्तावेजहरु तयार भए, त्यसलाई ऐतिहासिक दस्तावेजका रुपमा राख्न सक्छौं ।

यी कुराहरुतर्फ ध्यान दिइ छिट्टै संवत् सम्बन्धी एउटा राष्ट्रिय नीति ल्याउनु जरुरी देखिन्छ ।

नेपाल संवत्को यो पक्ष पनि

❑ मल्ल के. सुन्दर

नेपाल संवत् आजभन्दा १११५ वर्ष अगादि अर्थात् ईस्वी संवत् ८७९ अक्टोबर २० तारिख वृहस्पतिबारका दिन नेपाली भूमिमा स्थापित संवत् हो । यद्यपि नेपालमा विभिन्न समय र स्थितिमा प्रयोगमा ल्याइएका थरि-थरिका संवत्हरूको अस्तित्व नपाइने होइनन्, तर पनि यता केही वर्षदेखि नेपाली समाजमा नेपाल संवत् चर्चाको विषय हुँदै आइरहेको छ । समाजमा देखिएका यस किसिमका चर्चाहरूमा कतिपय नेपाल संवत्बारे सकारात्मक पक्ष छन् भने केही नकारात्मक खालका पनि छन् ।

नेपाल संवत मूलतः चन्द्रमानमा आधारित र कात्तिकादि भएकोले यसको संवत्सर हुने बेला अहिले नजिक आउँदै गरेकोले पनि यसबारे चर्चा विशेषतः यतातिर बढी हुने गर्दछ ।

नेपालमा हालसम्म भेटिएका प्राचीन ऐतिहासिक लिखतहरूमा सबभन्दा पुरानो र विश्वसनीय मानिएको 'गोपालराज वंशावली' मा नेपाल संवत्बारे केही उल्लेख गरिएको हामी पाउँदैनौं । तर, त्यतिकै विश्वसनीय मानिएको अर्को ऐतिहासिक लिखत 'केशर वंशावली'मा भने स्पष्ट रूपमा यस संवत् संवत्सर भएको विवरणलाई *'पशुपति भट्टारक संवत्सरः कृता ॥'* भनेर विशेष महत्व दिएर उल्लेख गरेको छ । साथै यस विवरणको ठीक अगाडि *'राजा राघवदेव वर्ष ६३ मास ६ ।'* पनि उल्लेख गरिएकोले यो संवत्को प्रचलन ठकुरीवंश राजा राघवदेवको शासनकालमा भएको हो भन्ने कुरा ऐतिहासिक रूपमा पुष्टि गर्दछ । यद्यपि कतिपय इतिहासकारहरूले यिनै विवरणलाई आधार बनाएर

यो संवत्को संस्थापक राजा राघवदेव नै हुन् भनेर तर्क पनि गर्ने गर्दछन् । त्यसैले इतिहासकारहरू के प्रतितर्क प्रस्तुत गर्दछन् भने यदि यो संवत् यथार्थ रूपमै कुनै राजा महाराजाबाट स्थापित भएको भए त्यो बेलाको सामन्ती सर्वसत्तावादी वातावरणमा सम्बन्धित शासकले यस्तो उल्लेखनीय कार्य गरेबापत् किन कुनै शिलापत्र, ताम्रपत्र उत्किर्ण गराइएन ? कुनै भोजपत्र वा ऐतिहासिक लिखतमा यसको विवरण उल्लेख गराउने काम गराइएन ? सानोभन्दा सानो काम कुरामा पनि अतिरंजित रूपमा आफ्नो प्रसस्ति लेखाउने त्यसबेलाको राजकीय परम्परा यस महत्वपूर्ण घटनाका सम्बन्धमा मात्र किन अनुशरण गरिएन ? यसकारण कि नेपाल संवत्का संस्थापक कुनै राजा महाराजा थिएनन् बरू एक साधारण नेपाली जनता थिए । 'राजभोगमाला वंशावली'को विवरणले यो यथार्थलाई स्पष्ट पारिदिएको छ । उक्त वंशावलीले दिएको लामो विवरणमा यो संवत्को संस्थापकको रुपमा काठमाडौंका तत्कालीन एक साधारण नागरिक शंखधर साख्वालको नाम उल्लेख गरेको छ । र, साथै किम्बदन्ती समेतलाई आधार बनाई नेपाल संवत् संस्थापन भएको रमाइलो प्रसङ्ग पनि उठाइएको हामी पाउँछौं । उक्त वंशावलीले चर्चा गरेको सामाजिक किम्बदन्तीमा शंखधर नामक काठमाडौंको एक साधारण व्यापारीले कुनै एक सुवर्ण मुहूर्तमा लखुतीर्थ भन्ने काठमाडौंकै एक पवित्र तीर्थस्थलबाट संकलन गरी ल्याएको बालुवा सुनमा परिवर्तन भई आफू धनाढ्य बन्न पुगेपछि उनमा लोककल्याणको भावना जागृत भई तत्कालीन सामन्ती समाजको आर्थिक शोषणको जालमा जकडिएर बसेका शोषित पीडित आमजनताको सम्पूर्ण ऋण चुक्ता गरेर उनीहरूलाई ऋणबाट विमोचन गरिएको एक ऐतिहासिक कदमको सुरुवातको रूपमा यस नेपाल संवत् त्यस दिनदेखि नेपाली भूमिमा प्रचलनमा आएको हो । वर्तमान वैज्ञानिक युगमा यसरी बालुवा सुनमा परिवर्तन भएको अलौकिक घटनालाई सत्य भनेर पत्याउने आधार हामी पाउँदैनौं । त्यसैले यसलाई हामी किम्बदन्ती अवशेष भन्दा बढी मान्न सक्दैनौं । तर, नेपाल संवत् एक ऐतिहासिक घटना नै भएको र त्यसको प्रचलन जनजीवनमा हालसम्म पनि रहेकोले यस संवत् संस्थापनका सम्पूर्ण घटना नै मात्र किम्बदन्ती र काल्पनिक भनेर लत्याउन सक्दैनौ । वंशावलीले चर्चा गरेका नेपाल संवत्का प्रवर्तक शंखधरको शिलामूर्ति अद्यनपि पशुपतिनाथको मन्दिरको दक्षिण उन्मत्त भैरवको बाहिर सुरक्षित रहेकोले पनि शंखधर कुनै काल्पनिक पात्र नभई ऐतिहासिक पुरूष नै थिए भन्ने कुरा सजिलै अनुमान लगाउन सकिन्छ । यस अतिरिक्त काठमाडौं कंकेश्वरी नजिक निर्मित विशाल बौद्ध चैत्य पनि शंखधरद्वारा बनाउन लगाइएको थियो भन्ने जनश्रुति पाइन्छ । यी यस्ता आधार हुन् जसले शंखधरको ऐतिहासिक अस्तित्वको सजिलोसँग बोध गराउँदछन् ।

प्राचीन र मध्यकालीन नेपालको प्रचलन अनुसार सामान्यतया: कुनै संवत् विशेषको उल्लेख गर्दा संवत्को प्रकृतिको परिचय दिने खालका विशेषण समेत जोड्ने गरिन्छ । यदि कुनै संवत् राजा महाराजाबाट सुरु गर्न लगाइएको भएमा त्यस्ता संवत्को

अगाडि राजवर्ष को विशेषणबाट सम्बोधन गरिन्छ । यसको एक राम्रो उदाहरणको लागि हामी ललितपुरको सुन्धारामा राजा धर्म मल्लद्वारा ने.सं. ५२४ मा राखिएको एक शिलालेखलाई उल्लेख गर्न सक्छौं । संयोगको कुरा हो त्यस शिलापत्रमा नेपालमा प्रचलित सबै संवत्लाई प्रयोग गरिएको पनि छ । त्यस शिलापत्रमा विभिन्न संवत्को प्रयोग निम्नानुसार गरिएको छ-

श्री कलिगत संवत् ४५०५
श्री विक्रमराज संवत् १४६७
श्री शकराज संवत् १३२६
श्रीमन्त नेपालिक संवत् ५२४

विभिन्न संवत्को यहाँ जुन रूपमा प्रयोग गरिएको छ र खास गरेर नेपाल संवत्को हकमा उल्लेखित विशेषणअनुसार यो संवत् कुनै राजकीय वा राजा महाराजाले प्रचलनमा ल्याएको संवत् रहेनछ भन्ने कुरा राम्ररी स्पष्ट गर्दछ । अन्यथा राजा महाराजाहरूबाट संस्थापित विक्रम वा शक संवत्को अगाडि जसरी राज संवत्को विशेषण राखिएको छ त्यसरी नै नेपाल संवत्को हकमा पनि प्रयोग गरिनुपर्ने थियो तर त्यसो गरिएन । कारण यो संवत् कुनै राजा, विशेषबाट संस्थापित होइन । यो कुराले नेपाल संवत् तत्कालीन राजा राघवदेवले सुरु गरेको हो भन्ने तर्कलाई पनि अर्को रूपमा नकार्छ । यसको साथै यहाँ यो संवत्को हकमा श्रीमन्त नेपालिक भन्ने संज्ञा समेत प्रयोग गरिएकोले के कुरा पनि पुष्टि गर्दछ भने यो संवत् जनस्तरबाट सुरु गरिएको हो र नेपाल राष्ट्रकै नाममा समर्पित छ ।

यस सम्बन्धमा हामीले बुझ्न सक्ने कुरा के छ भने तत्कालीन सामन्ती निरंकुशता र जनताप्रतिको उदासिनताका कारण त्यसबेला यदि जनस्तरबाट यस्ता अति महत्वपूर्ण कुनै योगदान भइहाले पनि त्यसबाट जनता उत्साहित भएर कतै सत्ताको नियन्त्रणभन्दा बाहिर भड्किने पो हो कि भनेर जनतामा व्यापक प्रभाव पार्ने खालका कुनै काम कारवाही नै गर्न छुट पाउँदैन, कथंकदाचित यदि कसैले साहसपूर्वक यस्तो काम गरिहाले पनि त्यसको श्रेय जनतामा जाला भनेर इतिहासको कुनै लिखतमा कहिल्यै उल्लेख गरिँदैन । सम्भवतः जनताका छोरा शंखधरले जनतालाई ऋणमोचन गरेर संवत्सर गर्ने जस्ता अति प्रशंसनीय काम गर्दा पनि नेपालका तत्कालीन शासकहरूले उनको नाउँ कतै पनि उल्लेख हुन दिएनन् होला । त्यसै कारण आज नेपाल संवत्का प्रवर्तक शंखधर इतिहासको पृष्ठमा यसरी ओझेलमा परेका हुन् ।

यस सन्दर्भमा एकथरिले तात्कालीन घटनाक्रमको विश्लेषण गर्दै के पनि तर्क गर्छन् भने नेपाल संवत्को प्रादुर्भावको पछाडि सम्भवतः त्यसबेला नेपालमा भएको सत्तासंघर्ष वा राजनीतिक उथलपुथलका अन्तरकथा पनि लुकेको छ । यस पक्षका मानिसहरू के भन्दछन् भने जुनबेला नेपाल संवत् सुरु भयो त्यसको ठीक केही वर्ष

अगाडिको नेपालको आन्तरिक स्थिति निकै अस्थिर र आन्तरिक सत्तासंघर्षको समय थियो । अंशुवर्मा जस्तो शक्तिशाली राजाको अवसानपछि नेपालमा संयुक्त शासन देखापरे । धुवदेव-जिष्णुगुप्त, भीमार्जुन-जिष्णु गुप्त, भीमार्जुन+विष्णु गुप्त आदि त्यस्ता शासकहरू थिए । राजा नरेन्द्रदेवलाई त्यस्ता शक्तिहरूले चीनतिर २० वर्षसम्म निर्वासित हुन समेत बाध्य गराए । त्यसो त चीनको सहयोगमा नरेन्द्रदेव आफ्नो गुमेको राज्यलाई पुनः फिर्ता पाउन सफल भए । तर नरेन्द्रदेवको अन्त्यपछि अर्थात् जयदेवको शासन सकिंदा नसकिदै नेपालको सत्ता राजनीति एक अन्धकार युगमा प्रवेश गऱ्यो । त्यसताका नेपालमा के-कति घटना घटे केही खोजखबर छैन । अनुमान के गर्न सकिन्छ भने सम्भवतः यो समय सत्तासंघर्षको चरम अवस्था थियो । शायद यसै कारण यी घटनाहरूको लगत्तैपछि नेपालमा शक्तिशाली मानिने लिच्छविहरूको युगको अन्त्य भयो । अनि ठकुरी वंशको अभ्युदय भयो । सत्ताशक्तिमा ठकुरी वंशको पहिलो राजाको रूपमा राजा राघवदेव देखापरे । संयोगको कुरा एकातिर नेपालको इतिहासमा यसरी एउटा वंश विशेष सत्ताको परिदृश्यबाट लोप भए, ठीक त्यैसबेला नेपालमा प्रचलित लिच्छवी संवत्को प्रयोग पनि रोकियो, अनि नेपाल संवत्को स्थापना पनि यसैबेला भयो ।

यसरी एक वंशको हातमा सुरक्षित रहँदै आएको सत्ता अप्रत्याशित रूपमा वा शान्तिपूर्वक नै हस्तान्तरण भए होला भनेर न त कल्पना गर्न सकिन्छ, न त विश्वास नै गर्ने कुनै आधार छ । बरू इतिहासका यी सम्पूर्ण घटनाक्रमको विश्लेषणमा मानिसहरूको तर्क के छ भने कहीं नेपाल संवत्को सुरुवात तत्कालीन नेपालमा सत्ताको विरूद्ध जनस्तरबाट गरिएको विद्रोहसँग त सम्बन्ध छैन ? कहीं नेपाल संवत् तत्कालीन सत्ताविरूद्ध गरिएको संघर्षको सफलताको प्रतीक त थिएन ? साथै नेपाल संवत्का प्रवर्तक शंखधर पनि कतै तत्कालीन जनसेना त थिएनन् ? शायद यसै कारण सामन्तहरूले इतिहासमा उनको नाम कतै उल्लेखसम्म पनि गरेनन् । कहीं यस्तै विद्रोहका कारण लिच्छवी शासनसत्ताको अन्त्य भएको हो कि ? जेहोस् यी सब अनुसन्धान र अध्ययनबाट निक्र्योल गर्न बाँकी कुरा हुन् । तर जब हामी नेपाल संवत्को चर्चा गर्छौं, नेपालको राष्ट्रिय परिप्रेक्ष्यमा यो नै एउटा यस्तो संवत् हो जुन संवत् स्थापनाकालदेखि आजसम्म निरन्तर रूपमा जनताले प्रयोगमा ल्याइरहेको छ । यो नै यस्तो संवत् हो जुन संवत् कुनै धर्म, वर्ग, जात वा व्यक्तिविशेषको नामबाट नभई नेपाल राष्ट्रकै नाउँबाट प्रचलनमा ल्याइएको छ । राष्ट्रको आफ्नै विशेषता र मौलिक चरित्र संगालिएका नेपाल संवत् जस्ता सांस्कृतिक सम्पदाको सम्बर्द्धन र संरक्षणमा वास्तवमा राज्यस्तरले नै चासो देखाउनु आजको आवश्यकता हो ।

नेपाल संवत् महिनाको नाम

❑ काशीनाथ तमोट

नेपाल देशको नामबाट प्रचलित नेपाल संवत्को आफ्नै महिनाको नाम पनि छ। ती नाम कसरी रहन गयो होला भन्ने छोटकरीमा चर्चा गर्दा शक संवत्, विक्रम संवत्का वा अन्य संस्कृत परम्पराबाट विकसित महिनाको नाम चन्द्रमाले पृथ्वीलाई परिक्रमा गर्ने क्रममा त्यसको बाटोमा देखिने, सौर जगत्भन्दा भिन्न ताराहरूको समूह (नक्षत्र)को नामबाट रहेको छ। ती नक्षत्र सत्ताइस भएकोमा बाह्र नक्षत्रका नामबाट संस्कृत परम्पराका महिनाका नाम रहेका हुन्। तिनको सम्बन्ध निम्नानुसार छन् :

नेपाल नाम	संस्कृत नाम	सम्बद्ध नक्षत्र
वैसाक	बैशाख	विशाखा
जेठ	ज्येष्ठ	ज्येष्ठा
असार	आषाढ	आषाढा (पूर्वा/उत्तरा)
साउन	श्रावण	श्रवण
भदौ	भाद्र (पद)	भाद्रपद (पूर्व/उत्तर)
असोज	आश्विन/अश्वयुज्	अश्विनी
कात्तिक	कार्तिक	कृतिका
मंसीर	मार्ग (शीर्ष)	मृगशिरा
पुस	पौष	पुष्य
माघ	माघ	माघा

फागुन	फाल्गुन	फाल्गुनी (पूर्वा/उत्तरा)
चैत	चैत्र	चित्रा

यीमध्ये तीनवटा नामबाट नेपाल संवत् महिनाको नाम पनि विकसित भएको छ - पौषबाट पोहेला, चैत्रबाट चिल्ला र कार्तिकबाट कौला । यसमा पोहेला पुस महिनामै पर्ने तर चिल्ला फागुनमा र कौला असोज महिनामा पर्छ । यो एक महिना अघिल्लो महिनाको नाम रहनुको रहस्य खोज्न बाँकी छ र यसले पुरानो चलन बाँकी रहेको संकेत गर्दछ । फेरि नेपाल संवत् चन्द्रमान अनुसार विक्रम संवत्को सौरमान महिनाभन्दा एक महिना अघि चल्ने गरेकै छ । यहाँ स्मरणीय छ, रोमन (अंग्रेजी) महिनाको सेप्टेम्बर, अक्टोबर, नोभेम्बर, डिसेम्बर अर्थात् सातों, आठौं, नवौं र दसौं अहिले ९, १०, ११, १२ औं महिनाको नाम हुन गएको छ । ती नाम रहँदा वर्षको १० महिना मानिन्थ्यो ।

अब नेपाल संवत् महिनाको नाम शब्द वर्तमान स्वरूपमा कसरी विकास भयो भन्ने जान्नु उपयुक्त होला । ती निम्नानुसार विकास भए -

वर्तमान	**उत्तरप्राचीन**	**पूर्वप्राचीन**	**मूल शब्द**
(ने.सं. १११८)	*(ने.सं. ८३१)*	*(ने.सं. ५०१-६)*	
१. कछला		कोयला	कोय
२. थिंला		थिंसला	थिंस
३. पोहेला		पोसला	पौष
४. सिला		सेला	से
५. चिल्ला		चेतला	चैत्र
६. चौला	चगुला	चंगुनिला	चंगुणि
७. बछला	बछोला	बोछोतला	बें छोत
८. तछला	तछोला	तब छोतला	तब-छोत
९. दिल्ला		दितला	दिन
१०. गुंला	गुनला	गुंजिला	गुणि
११. यंला		एन्दला	इन्द्र
१२. कौला		कतिला	कार्तिक

अब हामी मूल शब्दको अर्थ पत्ता लगाउनतिर लागौं । प्रा. सीग्फीड लीनहार्ड र ठाकुरलाल मानन्धरले बर्लिनको स्टेट लाइब्रेरीमा रहेको अभिलेख ग्रन्थको पुस्तक 'नेपालिज म्यानुस्क्रिप्ट' (स्टटमार्ट, १९८८) निकाल्दा त्यसको भूमिकामा नेपाल संवत्को महिनाको नामको अर्थ लगाउने प्रयास गरेका छन् । त्यहाँ उहाँहरूले 'कोय'को अर्थ लगाएका छैनन् । यसको अर्थ स्पष्ट पनि छैन । यो वर्तमान क्वय् (तल) अर्थात् तल्लो वा सुरुको महिना भनिएको हो कि ? लीनहार्ड मानन्धरले थिंलाको अर्थ 'तेजसित चम्केको (चन्द्रमा) महिना' भन्ने ठान्नुभएको छ। उहाँहरूले यो 'थिये' (चम्किनु) क्रियाबाट बिकसित

ठानेका छन् । मूल शब्द 'थिस' हुनाले यो भोटवर्मेली भाषाको कुनै शब्द हो भन्ने आभाष हुन्छ । यसको सम्बन्ध भोटबर्मेली भाषा कचिनको मदि 'चिस्यान', कनोरीको थिस 'पानी' (बेनेडिक्ट १९७२) तथा तामाङ भाषाको सिवा 'ठण्डा' (योञ्जन २०५४ २०५४ तामाङ शब्दकोष)सँग सम्बन्धित हुनसक्छ । त्यसो भयो भने यो 'थिंस'को अर्थ 'चिसिने ठिहिय्राउने जाडो सुरु हुने' अर्थ हुनसक्छ । पोहेलाको पौष, चिल्लाको चैत्र र कौलाको कार्तिक नक्षत्रसँग सम्बन्धित भएको कुरा त माथि बताइसकिएको छ ।

माघलाई बुझाउने 'से'लाई अचेल चिल्ला, दिल्ला जस्तै सिल्ला भन्ने पनि ठानिएका छन् र यसको पूर्वरुप शिवला हो भन्ने पनि गरिएका छन् । लीनहार्ड मानन्धरले नै सिल्ला ठानी यसको अर्थ 'शिवको महिना' अर्थ्याएका छन् । शिवरात्री शब्द विकसित भएर नेपालभाषामा त्यो सिल्ला (चःह्रे) भएकोले पनि सो भ्रम फैलिएको हो । फेरि माघमा शिवको महिमा पनि गाइन्छ । तर पुरानो अभिलेखमा शिवला पाइएको छैन, केवल सेला पाइएको छ । पुरानो नेपालभाषामा 'से' छ्यालालाई मानिन्थ्यो । त्यो नेपालभाषाको से-सेव र तामाङ भाषाको डी दुवैको अर्थ एकै 'छ्याला' मिली सेवडी । छेवडी हुँदै अचेल 'छचंगू' भएको छ । जाडो हुँदा 'सिउसिउ' काम्ने गरेको यही छ्याला चाउरियो भनिएको हो ।

चैत्रलाई भनिने 'चगुणि'को अर्थ थाहा पाइएको छैन । यो गुणिलाको गुणिसँग सम्बन्धित छ कि ? गुणिको अर्थ गुणवान् हुनसक्छ, त्यसो हो भने चगुणि थोरै गुणवान भनेको हो ? लीनहार्डहरूले भने अचेको चौ रूपलाई आधार मानी सो संस्कृत चारूबाट विकसित ठानी चौलालाई 'रमाइलो (चारू) महिना' भन्ने ठानेका छन् । चारू चंगुणिसित सम्बद्ध हुनसक्दैन । उहाँहरूले बछलालाई 'आधा मर्मी महिना' र तछलालाई 'धेरै गर्मी महिना' अर्थ्याएका छन् । बछलाको प्राचीनतम रूप बो-छत-ला हो । ने.सं. ५०१ को अमरकोशमा यसको 'बुछ्वुतला' र 'ब्वछुतला' रूप पनि आएको छ । त्यसो हुँदा बों/ब्वं को विकास बुँबं (खेतभुँइ) रूपमा हुनसक्ने देखिन्छ । यसको विकास अचेल 'ब' भएकोले भ्रमवश त्यसको अर्थ 'आधा' (बछि) गरिएको देखिन्छ । 'छ्योत' नेपालभाषाको छ्वये (चोये) 'बल्नु, तातिनु जल्नु'को एक रूप हो । यसरी बछला- बोंछ्योतला 'भूमि तातिने महिना' हो भन्ने देखिन्छ । त्यसैगरी तछला-तवछ्योतला 'धेरै तातिने (गर्मी) महिना' हो ।

दिवलाको 'दित' के हो बुझिएको छैन । लीनहार्डले यसलाई 'ताप/गर्मी' अर्थ कसरी लगाए बुझिएन । यो नेपालभाषाको दिये 'रोकिनु'को एक रूप हो कि ? दिल्ला-दितलाले (गर्मी) रोकिने अर्थ पो बुझाउँछ कि ? गुंला-गुणिलाले 'गुणयुक्त महिना' बुझाउने कुरा लीनहार्डले लेखेका छन् । यो गुणसँग सम्बन्धित हो भने पनि गुण नभै गुणी हो अर्थात् गुणवाण हो । गुंला 'गुणवानको महिना' हो भने यो गुणीले के बुझाउँछ ? गुंला (साउन)मा गरिने सांस्कृतिक कामहरू विचार गर्दा यो भगवान् बुद्धको एक नाम पो हो कि जस्तो छ । यसपछिको यंला स्पष्टतः 'इन्द्रको महिना' हो । जुन महिनामा इन्द्रजात्रा गरिन्छ । यहाँ अंग्रेजी महिना लनवदी रोमन देवता जेनसको नामबाट, मार्च युद्ध देवता मार्टियसबाट, राजा

लुलियम सीजदको नामबाट जुलाई आदि नाम रहन गएको स्मरणीय छ ।

यसरी नेपाल संवत् महिनाको नाम तीन तरिकाले रहन गएको देखिन्छ । ती हुन्-

१. मौसम अनुसारको विशेषताबाट ।

जस्तो - थिंस (चिसिने), से (चाउरिने), बों/तव-छ्रोत (भूमि धेरै तातिने) आदि ।

२. नक्षत्र नामबाट विकसित संस्कृत परम्पराका महिनाबाट ।

जस्तो - पौस (पौष), चेत (चैत्र) र कति (कार्तिक)

३. सम्बद्ध महिनाको देवताको नामबाट ।

जस्तो गुणी (गुणी बुद्ध ?) र एन्द (इन्द्र)

अन्त्यमा नेपाल सवत् केही महिनाको नाम तामाङ ल्हो (वर्ष)को महिनाको रूपमा पनि अंगालिएको कुरा बताउनु चाखलाग्दो होला । उनीहरूले खेला (सेला-माघ), गोल्छे (गुंला-साउन) र यन्दे (यंला-भदौ) तीन महिनाको नाम ने.सं. महिनाबाट लिएका छन् । तामाङमा छ्यालालाई डी भनिन्छ, तर बूढोलाई खेप्पा (चाउरिएको) भनिन्छ । यी शब्द प्राचीन नेपालभाषाको सेवडी/छेवडी 'छ्याला'सँग सम्बन्धित देखिन्छ । पुरानो नेपालभाषाको सन्द(ता)लाई यन्दे गरिएको र त्यसैको मादृश्यमा गुणी(ला)लाई गोन्दे (गुन्दे) बनाइएको छ । नेपालभाषाको महिनाको नामबारे बुझ्न तामाङ भाषा सहायक हुने देखिन्छ । तामाङ ल्होका अन्य महिना (ला) पनि जानी राखौं-

नेपाल संवत्	तामाङ ल्हो	नेपाली
१. कछला	सोराति	कार्तिक
२. थिंला	बोइतापा	मंसिर
३. पोहेला	तापा	पुस
४. सिल्ला	खेला	माघ
५. चिल्ला	नावा	फागुन
६. चौला	नाम्दोइ	चैत
७. बछला	दुगु	वैशाख
८. तछला	ङवाफे	जेठ
९. दिल्ला	च्यालो	असार
१०. गुंला	गोन्दे	साउन
११. यंला	यन्दे	भदौ
१२. कौला	म्हेसिङ	असोज

(तामाङ (तीन महिने), बु.सं. २५३६ लाम्दोङला, पृ. ६)

नेपाली सांस्कृतिक परम्पराको पृष्ठभूमिमा नेपाल संवत्

❑ प्रा. डा. रत्नकमल वैद्य

हाम्रो आधारभूत विशेषता नै विषमता र विविधताबीच साझा समन्वयको संस्कृति रहिआएको पाइन्छ । यस देशमा अनेक सम्प्रदाय- वैष्णव, शाक्त, शैव, बौद्ध आदि एवं उनीहरूको विविध चिन्तन, मननबाट समन्वयमा अडेको एकात्मीय नेपाली संस्कृति र धर्मको संरचना भएको हो ।

प्राचीन नेपालमा मुख्य रुपमा दुई धर्महरू प्रचलित भएको देखिन्छ - हिन्दू धर्म र बौद्ध धर्म । नेपालमा विभिन्न समयमा भएका राजाहरूले बौद्ध धर्म ग्रहण गरी यसको प्रचारप्रसार भइसकेको थियो । छैठौं शताब्दीमा महायान र सातौं शताब्दीमा बज्रयान सम्प्रदाय मान्ने हजारौं भिक्षुहरू देखापरेको कुरा उस बेलाका चिनियाँ यात्री हुएन साङको नेपाल वर्णनबाट बोध हुनेछ । हिन्दू धर्म र बौद्ध धर्म मान्नेहरूका लागि प्राचीन नेपालमा काठमाडौं उपत्यकामा रहेका स्वयम्भूनाथ र पशुपतिनाथ प्रमुख धार्मिक स्थलका रुपमा विद्यमान छन् । त्यसैले विभिन्न थरीका बौद्ध विहार र देवदेवीका मन्दिरहरूमा ती दुवै धार्मिक सम्प्रदायका धर्मावलम्बीहरूले श्रद्धापूर्वक पूजा-अर्चना गरिआएका छन् ।

आजको विद्यमान प्रजातान्त्रिक प्रणालीको परिप्रेक्ष्यमा नेपाल र नेपाली सांस्कृतिक परम्पराबारे औंल्याई विवेचनात्मक विश्लेषण गरी जनमानसमा प्रस्तुतीकरण गर्नु नितान्त आवश्यक देखिन्छ । साँच्चै भनौं भने परम्परागत ऐतिहासिक पृष्ठभूमिबाट नै नेपालको मौलिक सांस्कृतिक मूल विशेषताहरू निर्धारण हुन्छन् । नेपालको सन्दर्भमा हाम्रो सांस्कृतिक परम्परा भन्नाले नेपाली परम्परागत चालचलन, प्रथा, प्रचलन भन्ने प्रष्ट रुपले अंकित

गर्न सकिन्छ। हाम्रो पहाडी, हिमाली, तराई एवं उपत्यकाका दैनिक जनजीवनमा भोग्दै र सिक्दै आएका सम्पूर्ण विषयवस्तुलाई हामीले हाम्रो सांस्कृतिक परम्परा मानेर आएको बेहोरा सर्वविदितै छ।

हरेक देशको आफ्नै किसिमको संस्कृति विद्यमान रहेको हुन्छ र प्रत्येक देशको संस्कृति अलग-अलग रहेको हुन्छ। यस सम्बन्धमा विभिन्न समाजशास्त्री, संस्कृतिविद्, पुरातत्वविद् र मानवशास्त्रीहरूको कथनानुसार नेपालमा रञ्जना लिपिमा लिपिबद्ध भएको एक अलग्गै विशेषताले विभूषित आफ्नै मौलिक रुपरेखा समेत अंकित भएको आफ्नै प्रकारको संवत् विद्यमान रहेको छ, जसको आफ्नै तिथिको आधारमा शुभसाइत घडीअनुसार हाम्रो जनजीवनको व्यावहारिक क्रियाकलाप प्रचलन भइरहेको सर्वविदितै छ, जसलाई हामी 'नेपाल संवत्' भनेर सम्बोधन गर्दै आइरहेका छौं। यस संवत् वर्षेनी 'कछलागा'को प्रतिपदाको दिनमा फेरिन्छ र यस दिनलाई पवित्र पर्वको रुपमा मानिआएको छ।

'नेपाल संवत्' नयाँ वर्षको पावन अवसरमा 'म्हपूजा' (शरीर पूजा) गरेर एकले अर्कोलाई पूजा गरी सुख, शान्ति, समृद्धि एवं उत्तरोत्तर प्रगतिको लागि नयाँ वर्षको हार्दिक मंगलमय शुभकामना (न्हूदँया भिंतुना) व्यक्त गर्ने चलन प्रचलित छ। यसरी नेपालको सांस्कृतिक परम्पराको ऐतिहासिक पृष्ठभूमिमा नेपाल संवत्को महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ र यस संवत् पूर्व मेचीदेखि महाकालीका सम्पूर्ण बाहुन, क्षेत्री, लामा, गुरुङ, तामाङ, नेवार आदि विभिन्न जातजाति र अनेक भाषाभाषीहरूको पनि संवत् हो भनी मानिआएको देखिन्छ।

यस प्रकारको स्वच्छ, पवित्र पर्व मनाउने प्रक्रियाबाट नेपाल एवं नेपाली राष्ट्रियता जगेर्ना हुनुको साथै यसको गर्व एवं गरिमा अभिवृद्धि भई आम नेपालीहरुले हर्षोल्लास प्रकट गर्ने सुअवसर प्राप्त गर्दछन्। यसरी नेपालको सांस्कृतिक परम्परामा आधारित नेपाल संवत्को ऐतिहासिक मूल्य र मान्यताले विभूषित भएको कारणले श्री ५ को सरकारबाट नेपाल संवत्का प्रवर्तक शंखधर साख्वाःलाई राष्ट्रिय विभूतिको मान्यता प्रदान गरी जनताको आकांक्षा परपूर्ति गर्ने कार्य सुसम्पन्न भई एक-आपसमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्ने कार्य भएका छन्।

नेपाल संवत्लाई जाति विशेषको रुपमा हेरिनुहुँदैन

❑ सुरेन्द्रवीर मालाकार

हाम्रो देश नेपाल संवत् राष्ट्रको मौलिक संवत् हो । विभिन्न कारणले यो संवत् ओझेलमा पर्न गएको छ । नेपाल संवत्का प्रवर्तकले महान् सोच र दूरदर्शितापूर्वक यसलाई प्रारम्भ गरे तापनि राष्ट्रले यसको औचित्य र सम्वेदनशीलतालाई आत्मसात् गर्न सकेको देखिदैन । त्यसैले यो संवत्ले पाउनुपर्ने जति व्यापकता र मान्यतालाई पाउन सकेन । तैपनि यो संवत् आजसम्म आफ्नो पहिचान र अस्तित्व कायम राख्न सफल भयो । अबको जागरूक समाजले यसको प्रगतिलाई विस्तार गर्ने र आफ्नो राष्ट्रिय मौलिक धरोहरलाई जगेर्ना गर्ने कार्यमा ठोस योगदान गर्नुपर्छ भन्ने मलाई लाग्दछ ।

नेपाल संवत् ११२३ लाई विशेष हर्ष र उमङ्गका साथ प्रारम्भ गर्नुका साथै यस संवत्ले पाउनुपर्ने मान्यता र महत्वलाई उजागर गरी सम्पूर्ण नेपाली जनतामा व्याप्त भ्रम निवारणका लागि हामीले विभिन्न कार्यक्रमहरू गर्दछौं । विगत वर्षहरूदेखि आयोजना हुँदै आएको च्याली आदि समेतलाई निरन्तरता दिदै बसन्तपुर डबलीमा विशेष कार्यक्रमको आयोजना गरिदैछ । स्ट्रिट फेस्टिबल, फुड फेस्टिवल, अन्तरक्रिया कार्यक्रम, पत्रपत्रिकामा परिशिष्टांक एवं विशेषांक प्रकाशन आदि विभिन्न कार्यक्रमहरू सम्पन्न गरिनेछन्, जसको मुख्य उद्देश्य यो संवत् राष्ट्रको मौलिक निधि हो भन्ने बोध गराउनु हो ।

शंखधर साख्वाः साँच्चिकै राष्ट्रका विभूति हुन् । उनीजस्तो युगपुरूषलाई राष्ट्रिय विभूति घोषित गरिनु स्वाभाविक हो । तर, राष्ट्रका विभूतिहरूको उचित सम्मान दिन नसक्नु राज्यको कमजोरी हो । जहाँसम्म शंखधर साख्वाःले पुऱ्याएको योगदानको विषय

छ, उनले जुन मेहनत र महानतापूर्वक नेपाल संवत् नामाकरण गरे सोको धेरै कुराहरू प्रकाशमा आउन बाँकी छन् । यसबारे गहन अनुसन्धानको आवश्यकता छ । त्यत्रो त्याग गर्ने साख्वाःले यो संवत्लाई आफ्नै नामबाट पनि राख्न सक्दथे होलान् । तर, उनले संकुचित सोचाइ राखेनन् र राष्ट्रको नाममा मौलिक संवत्को सुरुवात गरे । तसर्थ, उनको यो युगान्तकारी योगदानलाई व्यावहारिक मान्यता दिन के गर्नुपर्छ भन्नेबारे राज्यले अविलम्ब आवश्यक कार्यहरू पनि गर्नुपर्छ ।

नेपाल संवत्लाई व्यवहारमा लागू गर्न खासै समस्या छैन । यहाँनिर ध्यान पुऱ्याउनुपर्ने विषय के छ भने नेपाल संवत् तिथिमा आधारित संवत् हो र तर अहिले प्रशासनिक प्रचलनमा आएका विभिन्न संवत्हरू महिना र गतेमा आधारित संवत्हरू हुन् । तिथिलाई व्यवहारमा ल्याउँदा प्रशासनिक कामकाजमा केही कठिनाइ उत्पन्न हुन्छन् । किनभने तिथिमा घटबढ वा एउटै दिनमा दुईटा तिथि पनि पर्न सक्दछन् । त्यसैले कतिपय मुलुकहरूमा महिना र गते अरूको चलाई मौलिक साल आफ्नै राष्ट्रको राख्ने प्रचलन पनि देखिन्छ । तसर्थ, नेपालमा पनि राष्ट्रिय संवत् अर्थात् प्रत्येक वर्षलाई नेपाल संवत् अनुसार प्रचलनमा ल्याइएमा आफ्नो भूमिमा सिर्जना भएको मौलिक संवत् सरल तरिकाले व्यावहारिक प्रचलनमा आउनेछ ।

नेपाल संवत्लाई व्यापारिक कारोबारमा प्रचलनमा ल्याउन सकिन्छ । अहिले मुलुकमा विभिन्न किसिमका वर्षहरू प्रचलन छन् । आर्थिक वर्ष विक्रमको १ साउन सुरू हुन्छ भने ईस्वीको जनवरी १ पुसको बीचमा पर्छ । विक्रमको नयाँ संवत् वैशाखबाट सुरू हुन्छ । शैक्षिक वर्ष प्रारम्भ हुने समय पनि अर्कै छ । यी सबै विधिताका बीचमा नेपाल संवत्को प्रारम्भ विक्रमको कात्तिक वा ईस्वीको नोभेम्बरबाट प्रचलनमा ल्याउन नसकिने कुरा छैन ।

नेपाल संवत्को औचित्य र महत्वलाई बढावा दिने सम्बन्धमा हामी सबैले बुझ्नुपर्ने कुरा के हो भने यो संवत्लाई जाति विशेषको संवत् हो भनेर भ्रममा पर्ने र यथार्थ बुझ्न नसकेका समुदाय र व्यक्तिहरूलाई वास्तविकता बुझाउने कार्यमा हामी सबै अझ सक्रिय हुनुपर्छ । हाम्रो अर्थक प्रयासले हाम्रो राष्ट्रिय विभूति शंखधर साख्वाःको महान् कार्यले एक दिन अवश्य पनि पूर्णता पाउनेछ ।

नेपाल संवत् र यसको प्रारम्भ

❑ होमनाथ भट्टराई

नेपालको इतिहासको मध्यकाललाई अन्धकारमय युगको रूपमा लिइन्छ र अधिकांश इतिहासविद्हरू यसमा सहमत पनि छन्। हालसम्म उपलब्ध ऐतिहासिक प्रमाणहरू लिच्छविकालको उत्तरार्ध र मल्लकालको पूर्वार्द्धका शताब्दीहरूलाई आंशिकरूपमा उजिल्याउन सफल भए पनि प्रामाणिक आधारमा ऐतिहासिक तथ्यहरू प्रकाशमा आउन सकेका छैनन्। त्यसैले यसकालको ऐतिहासिक दस्तावेजहरूउपर यथेष्ट खोज गरी अनुसन्धानबाट समयसँगै वास्तविकताहरू क्रमशः अगाडि आउने नै छन् भन्ने कुरामा आशावान रहन सकिन्छ।

यही अन्धकारमय भनिएको मध्यकालमा नेपालको इतिहासको एक सशक्त पक्ष बोकेर नेपाल संवत्को सुरुवात भएको देखिन्छ। शक संवत्, मानदेव संवत्, विक्रम संवत्हरूको प्रचलन भइरहेकै अवस्थामा एकाएक प्रचलनमा आएको यो नेपाल संवत् कसले कसरी प्रचलन गरायो भन्ने विषय हालसम्म विवादरहित हुन भने सकेको छैन। यद्यपि नेपालको नामबाट नामाकरण भएको यो संवत् नेपाल राज्यभित्रकै कुनै पराक्रमी व्यक्तित्वको मौलिक उपज भएको उपर भने कुनै तर्कसम्मत विवाद नरहेको हुँदा यसलाई नेपालको इतिहासको एउटा गौरवमय पक्षको रूपमा लिन सकिन्छ।

यसको संस्थापकको रूपमा नेपालको इतिहास लेख्ने अंग्रेजी विद्वान् कर्णेल कर्क प्याट्रिकले डोय राज्यका संस्थापक कर्णाटवंशी राजा नान्यदेवलाई लिएका छन्। नान्यदेवले डोय राज्यबाट काठमाडौं उपत्यका विजय गरेको र त्यसैको उत्सवमा यो संवत् चलाएको

हुनुपर्ने उनको राय छ। नान्यदेवको राज्यकाल वि.सं. ११५४ तिर रहेको र नेपाल संवत् वि.सं. ९३६ तिरै सुरु भइसकेको हुनाले यो राय मिल्दोजुल्दो छैन। फेरि नान्यदेवले उपत्यकाको विजय गरेको प्रमाण कहिं पनि पाईंदैन, बरु वि.सं. ११६८ मा नेपाली फौजले उनको फौजलाई ध्वस्त पारी उपत्यकाबाट खेदाएका थिए, अतः कर्क प्याट्रिकको यस भनाइसँग सहमत हुनै सकिंदैन।

फ्रान्सेली विद्वान् सिल्वान लेभीले नेपाल ईसाको सातौं शताब्दीदेखि नवौं शताब्दीसम्म त्यस समयको वृहत् भोटको अधीनमा रहेको र भोटका तत्कालीन राजाको अत्याचारी नीति विरूद्ध त्यहाँका जनताले विद्रोह गरी साम्राज्य कमजोर हुन पुगेको अवस्थामा नेपाल भोट साम्राज्यबाट स्वतन्त्र भएको र त्यसैको सम्झना स्वरूप ई.सं. ८७९-८८० तिर नेपाल संवत् चलेको भनेका छन्। तर यथार्थलाई हेर्दा उनको यो अनुमान पनि सही मान्न सकिंदैन। किनकि आजसम्म प्रकाशमा आएका कुनै पनि ऐतिहासिक दसतावेजहरूले नेपाल भोटको अधीनमा रहेको भन्ने ठोस आधार दिएका छैनन्, बरु नेपालको राजतन्त्र र भोट साम्राज्यबीच अत्यन्त सौहार्दपूर्ण सम्बन्ध रहेको पाइन्छ। फेरि स्रङचोङ गम्पोको मृत्युपश्चात् भोट साम्राज्य छिन्नभिन्न भइसकेको हुनाले नेपाललाई अधीनमा लिएको भनाइसँग पनि सहमत हुन सकिंदैन।

लेभीको अर्को एउटा तर्क छ - नेपालीहरू ८ को अंकलाई अशुभ मान्ने भएकाले शक संवत् ८०१ बाट ८ को अंक झिकी ०१ मात्र भनिएको र पछि समय व्यतित हुँदै जाँदा समाजले यस कुरालाई बिर्सिएर नयाँ संवत्को रूपमा लिएको हुनसक्ने उनको राय छ। आफ्नो यस तर्कको पुष्टिका लागि उहाँले वैजनाथ प्रशस्ति र लोककाल संवत् (जो क्रमशः सय र हजारको अंक छोडी प्रचलित भएका छन्) को उदाहरण पेश गर्नुभएको छ।

नेपाल संवत्को प्रचलनको सम्बन्धमा अर्को एउटा प्रभावकारी देखिने तर्क प्रो. वेण्डालको वंशावलीसँग आवद्ध देखिन्छ। वेण्डालले फेला पारेको वा संकलन गरेको वंशावली अनुसार लिच्छविकालको उत्तरार्द्धका राजाहरूको नामावली सूचीमा राजा राघवदेवको नाम निकै महत्वका साथ उल्लेख गरेको पाइन्छ। यिनै राजा राघवदेवको पालादेखि नेपाल संवत्को सुरूवात भएको हो भन्ने राय इतिहासकार कनिंघमको छ, जो निकै तर्कसंगत देखिन्छ। उनको समय गणना अनुसार राजा राघवदेवको शासनकाल ई.सं. ८८० तिर पर्दछ र नेपाल संवत्को सुरुवात त्यही समयतिर भएको हुनाले विद्वान् कनिंघमको भनाइमा कुनै भ्रम रहन्न भने राय इतिहासविद् बालचन्द्र शर्माले पनि व्यक्त गर्नुभएको छ। यस सम्बन्धमा नेपालका अधिकांश इतिहासविद्हरूको धेरै हदसम्म सहमति भएको पाइन्छ कि यो संवत् राजा राघवदेवको पालादेखि नै चलेको हो। तर कुनै पनि नयाँ संवत् तत्कालीन रीति, परम्परा अनुसार कसैबाट ठूलो पराक्रमपूर्ण कार्य वा कुनै त्यस्तै महत्वपूर्ण काम गरेपछि त्यसैको संस्मरणार्थ चलाउने परम्परा रहेको देखिन्छ।

तर राजा राघवदेवबाट सम्पादित त्यस्तो कुनै पराक्रमी कार्य ऐतिहासिक दस्तावेजहरूबाट प्रमाणित भइ नसकेकोले यो विषय पनि पूर्णतः मतैक्यता कायम गर्न असफल छ ।

इतिहासविद् डा. डिल्लीरमण रेग्मीका अनुसार त्यसबेला परेको ठूलो महामारीबाट बच्न पशुपतिमा पूजा, यज्ञ, होमादी गरेपछि महामारी साम्य भएकोले त्यसैको सम्झनामा यो संवत् सुरु भएको हो । नेपाल संवत्को नयाँ वर्षको दिन नेवारहरूले म्हपुजा गर्ने भएकोले पनि उहाँले यो तर्क दिनुभएको हो । इतिहासका अर्का विद्वान् धनवज्र बज्राचार्यले पशुपतिमा विभिन्न रूपले सम्मान व्यक्त गर्ने प्राचीन परम्परा अनुसार राजा राघवदेवले पशुपतिको सम्मानमा यो संवत् चलाएका हुन् भन्नुभएको छ । त्यसैगरी एकजना इटालियन विद्वान् लुसियानो पेट्रेकद्वारा प्रकाशित गोपालराज वंशावलीमा राजा राघवदेवले पशुपतिलाई संकेत गरेर नै संवत् चलाएका हुन् भन्ने उल्लेख गरिएको छ । यसरी केही विद्वानहरूले नेपाल संवत्को सम्बन्ध पशुपतिसँग रहेको पनि देखाएका छन् । सम्भवतः यसै कारण गोपालराज वंशावलीमा राजा राघवदेवलाई पशुपति भट्टारक संवत्सर भन्ने उपाधि दिइएको पाइन्छ ।

यसप्रकार नेपाल संवत्को प्रचलन सम्बन्धमा मतऐक्यता हुन नसकिरहेको अवस्थामा श्री ५ को सरकारबाट वि.सं. २०५६ साल मार्ग २ गते भाषा वंशावली एवं किम्बदन्तीको आधारमा नेपाल संवत्का प्रणेता मानिएका शंखधर साख्वाःलाई सोही कारण राष्ट्रिय विभूति घोषणा गरिएपछि यस किम्बदन्ती एवं भाषा वंशावलीको कथनलाई नै सरकारी तवरबाट आधिकारिक मान्यता प्रदान गरेको देखिन्छ । यद्यपि यस कथनको कुनै वैज्ञानिक आधारमा पुष्टि हुन नसक्दै यसलाई सरकारी निर्णयबाट आधिकारिक मान्यता दिनु उचित थियो थिएन, त्यो छुट्टै बहसको विषय बन्न सक्ला, यहाँ यस लेखको आशय त्यो होइन पनि । एकपटक सरकारले मान्यता प्रदान गरेको कथनलाई पनि हेरौं- भाषा वंशावली, राजभोगमाला वंशावली र संस्कृति वंशावलीको कथन अनुसार भक्तपुरमा राजा आनन्द मल्ल र कान्तिपुरमा उनका दाजु जयदेव मल्लले शासन गरिरहेको बेला कुनै दिन ज्योतिषीहरूले निकालेको शुभमुहूर्तमा भचाखुसि र विष्णुमति नदीको दोभान लखुतीर्थबाट बालुवा झिकेर ल्याए सुन बन्छ भनी भक्तपुरका राजा आनन्द मल्ललाई भनेका हुनाले राजाले पनि सोही मुहूर्तमा ज्यामीहरूलाई बालुवा झिकी ल्याउन पठाए । त्यसरी एकाएक बालुवा झिकेर लगिरहेको एक चलाख शूद्र व्यापारी शंखधर साख्वाःले देखेपछि शंका लागी ज्यामीहरूलाई पैसाको लोभ देखाई बालुवा आफ्नो घरमा लगी खन्याउन लगाए र ज्यामीहरूले पनि शुभमुहूर्तको बालुवा साख्वाःकोमो छोडी अर्को पटकको बालुवा मात्र राजाकहाँ लगिदिए । यसरी निकालिएको शुभमुहूर्तको बालुवा पछि सुन भन्यो र त्यसबाट यथेष्ट सम्पति आर्जन गरी कान्तिपुर र भक्तपुरका जनताहरूको ऋण तिरिदिए र त्यसको सम्झनामा नयाँकालको सुरुवात गर्दै नेपाल संवत्को प्रचलन गराएका थिए भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । त्यसो गरेबापत् यिनले राजाबाट अनुमति

प्राप्त गरी पशुपतिको दक्षिणतिर आफ्नो शालिक समेत राख्न लगाएका थिए भन्ने जनश्रुती पाइन्छ। वंशावलीको त्यो कथन र भक्तपुरका राजा आनन्द मल्लको कार्यकाललाई तुलना गरी हेर्दा नेपाल संवत्को सुरूवात भएको २५७६ वर्षपछि मात्र भक्तपुरमा राजा आनन्द मल्ल रहेको देखिएकोले यो कथनलाई सोझै विश्वास गर्न सकिदैन।

माथि उल्लेखित सम्पूर्ण आधार, तर्कहरू र प्रमाणलाई केलाएर हेर्दा नेपाल संवत् नेपाल राष्ट्रकै नामबाट स्थापित मौलिक संवत् भएको कुरामा दुई मत हुन सक्दैन। माथि उल्लेखित आधारहरूउपर अध्ययन गरी बौद्धिक कसरत गर्दा र ताडपत्रमा लेखिएको हस्तलिखित सुमति तन्त्र, सहोत्तरतन्त्र ग्रन्थको पुष्पिका वाक्य एवं गोपालराज वंशावलीको वाक्यांशहरूबाट पनि मानदेव चतुर्थका छोरा राजा राघवदेवले यो संवत् चलाएको भन्ने उल्लेख भएकाले यसै पक्षमा आफ्नो राय दिने विद्वानहरूसँग सहमत हुन सकिन्छ र यही तर्क नै भरपर्दो देखिन्छ।

अन्त्यमा के भन्न सकिन्छ भने यसै धर्तीमा उब्जिएको एउटा मोती हो यसको उज्यालोलाई निरन्तरता दिई नेपालको ऐतिहासिक गौरव अक्षुण्ण राख्नु हामी सबैको कर्तव्य हो।

सुमतितन्त्र : नेपाल संवत् प्रचलनको साक्षी

❑ अशोक श्रेष्ठ

संवत् कसले, किन, कसरी चलायो भन्ने बारेमा पृष्ठभूमिलाई पुष्टि गर्ने साम्रगी विश्वसनीय रूपमा प्राप्त छैन । नेपाल संवत्को प्रारम्भिक कालमा यस संवत्को नाम समेत उल्लेख गरिएको पाइएको छैन । निरन्तर प्रचलनमा रहेर पनि बिना नाम सिर्फ 'संवत्', 'श्रेयस्तु संवत्', 'शुभ संवत्' शब्द नै किटानी गरेको चाहिं चार सय ९३ वर्षपछि स्वयम्भूमा रहेको अर्जुन मल्ल र जयस्थिति मल्लको संयुक्त राज्यकालको शिलापत्रमा सर्वप्रथम देखिन आयो । यसपछि सात सय ५० वर्षपछि नेपाल संवत् भनी पटक-पटक उपत्यकामा प्राप्त शिलालेख र ग्रन्थहरूमा प्रयोग भएको देखिन्छ ।

नेपालको सर्वप्राचीन गोपाल वंशावलीमा यसबारे केही उल्लेख पाइएको छैन । अर्को प्राचीन केशर वंशावलीमा पनि नेपाल संवत् र यसको प्रवर्तकका बारेमा कहिं उल्लेख छैन । यद्यपि, राजा राघवदेव वर्ष ६३ मास ६ । श्री पशुपति भट्टारके संवत्सर प्रवृति कृताः' उल्लेख छ । यही वाक्यांशलाई लिएर राजा राघवदेवले पशुपतिलाई नयाँ संवत् चलाई अर्पण गरेको थियो र यो संवत् राघवदेवले चलाएको नेपाल संवत् हो भन्ने आधारलाई मान्यता दिएर डा. कमलप्रकाश मल्ल र धनबज्र बज्राचार्यले 'गोपालराज वंशावली' सन् १९८५ पृष्ठ २३६ मा राघवदेवलाई नेपाल संवत्का प्रवर्तक भनेका छन् । गोपालराज वंशावलीमा भने सिर्फ 'राजा राघवदेव वर्ष ४६ मास ६' बाहेक अन्य केही उल्लेख गरिएको छैन । केशर वंशावली र गोपालराज वंशावलीमा राघवदेवको शासनकाल २० वर्ष तल-माथि परेको कुरा बेग्लै हुन् । राघवदेवले नेपाल संवत् चलाएका हुन् भनी

किटानी गर्ने पश्चिमा विद्वान् ए कनिंघम हुन्। कालगणना र शासनकाल वंशावलीमा देखिए अनुसार नेपाल संवत्को प्रारम्भताका राघवदेवकै शासनकाल देखिन आउँछ। मन्दिरमा गजुर चढाइएको, जिर्णोद्धार गरेको, धारा राखेको बनाएको जस्ता स-साना विवरण अन्य राजाले नछुटाएको गोपालराज वंशावलीमा नयाँ संवत् चलाएको जस्तो इतिहास प्रभावित पार्ने विवरण किन समावेश गरिएन (भएन) यो प्रश्नले थप शोधखोजको लागि प्रेरित गर्दछ।

नेपाल संवत्को अर्को पातो भने शाहकालमा निर्मित भाषा वंशावली, राजभोगमाला र संस्कृत वंशावली बनेका छन्। यी वंशावलीमा थोरबहुत अन्तर भए पनि शंखधर साख्वाःले सुनमा परिणत भएको बालुवाको सम्पत्तिले समस्त ऋणी जनताको ऋणमोचन गरी नेपाल संवत् चलाएको श्रेय दिइएको छ। त्यसैले एकथरि विद्वत्वर्ग यसैलाई आधार मानेर नेपाल संवत्का प्रवर्तक शंखधर नै भएको धारणा व्यक्त गर्दछन्। यसरी संवत् एक, प्रवर्तक दुई देखिन आएको छ। तसर्थ यसमा अझ गहन र सघन अनुशीलन आवश्यक भएको छ। पश्चिमा विद्वान् एफ् किलहर्नले वि.सं. १७२३ मा लिखित 'अमृतेश्वर पूजा' नामक ग्रन्थको पुष्पिका वाक्यको आधारमा वि.सं. ९७३, ई.सं. ८७९ अक्टोबर ३० देखि चलेको नयाँ संवत्को प्रारम्भको दिन र बार निरूपण गरेपछि यसमा शोधखोज तीव्र हुन थालेको थियो। तापनि यसले अन्य पक्षमा गति लिन सकेको छैन।

देखिए अनुसार नेपाल संवत्को प्रारम्भताका राघवदेवकै नेपाल संवत् सुरू हुनुअघि यो संवत् (नेपाल भनेर होइन) सुरु हुने सूचना एक प्राचीन ग्रन्थले दिएको पाइन्छ। ताडपत्रमा भुजिंमोल लिपिले लेखिएको 'सुमतितन्त्र' नामको एक ग्रन्थ (नेपाल राष्ट्रिय अभिलेखालय, वीर पुस्तकालय, चौथो-५७) मा छ। ताडपत्रको सो पुस्तकमा जम्मा एक सय ५२ पत्र छन्। एक सय ४३ सम्म पत्र संख्या देखिन्छ। अरू पत्रमा पत्रसंख्या देखिदैन। ताडपत्रमा सबै पृष्ठमा भुजिंमोल लिपिले लेखिएको छ। एक पृष्ठमा घटिमा पाँच पंक्ति र बढीमा सात पंक्ति छन्। पंक्तिपिच्छे घटीमा ३६ र बढीमा ५६ अक्षर छन्। १४ दशमलब पाँच अंगुल लामा र दुई दशमलब पाँच अंगुल चौडा यसमा ६३ पत्रदेखि अर्कैथरि हस्ताक्षर छन्। (लिच्छवि संवत्को काल निर्णय पृष्ठ १२१।)

यस ग्रन्थले नेपाल संवत्भन्दा पूर्ववर्ती संवत्का बारेमा सविस्तार वर्णन गरेको छ। वि.सं. ६३३ देखि नेपालमा नयाँ संवत् चलेको थियो भन्ने कुराको प्रमाण नेपालमा र भोटमा गरी जम्मा चारवटा पाइएका छन्। सुमतितन्त्रको मूल वाक्यमा भनिएको छ - दुर्योधन राजा भएपछि कलियुग लाग्नेछ। राजा युधिष्ठिर र राजा दुर्योधनको संवत् दुई हजार वर्षसम्म चल्नेछ। त्यसपछि आठ वर्षसम्म राजा नन्दको संवत् चल्नेछ। त्यसपछि एक सय ३३ वर्षसम्म चन्द्रगुप्तको संवत् चल्नेछ। त्यसपछि चार सय ९८ वर्षसम्म शक राजाको संवत् चल्नेछ। राजाहरूका यी संवत् क्रमैसँग बनाइए।

सुमतितन्त्रका माथिका उद्धरणबाट (१) कलिगत दुई हजार वर्षसम्म युधिष्ठिर

संवत्, (२) कलिगत दुई हजार वर्षको अन्त्यदेखि कलिगत दुई हजार आठ सयसम्म नन्द संवत्, (३) कलिगत दुई हजार आठ सय देखि अन्त्यदेखि कलिगत २९३२ सम्म चन्द्रगुप्त संवत्, (४) कलिगत २९३२ को अन्त्यदेखि कलिगत ३१७९ वर्षसम्म सुदूक संवत्, (५) कलिगत ३१७९ वर्षको अन्त्यदेखि कलिगत तीन हजार ६ सय ७७ वर्षसम्म शक संवत् चल्नेछ भन्ने बुझिन्छ। यसबाट कलिगताब्द ३६७७ तथा शक संवत् ४९८ देखि अर्के संवत् चल्नेछ भन्ने कुराको सूचना सुमतितन्त्रको मूलभाग (वाक्य)बाट निस्कन्छ।

सुमतितन्त्रमा पत्र संख्या ६२ पछि भनिएको (अर्को हस्ताक्षर) र 'ख' पत्रमा 'त्यसपछि तीन सय चार वर्षसम्म मानदेव संवत् चल्नेछ' भनिएको छ। ग्रन्थमा काकवाद दिइ माथि थपिएको नयाँ अक्षरमा लेखिएको भागबाट शक संवत् चार सय ९८ पछि चलेको संवत्को नाम मानदेव संवत् हो, मानदेव संवत् तीन सय चार वर्षसम्म चल्छ भन्ने भाव स्पष्ट हुन्छ।

शक संवत् ४९८ (वि.सं. ६३३) पछि तीन सय चार वर्ष चल्ने मानदेव संवत् (४९८+३०४) ८०२ सम्म तथा वि.सं. (६३३+३०४) ९३७ सम्म चल्छ भन्ने स्पष्ट हुन्छ। अहिले वि.सं. २०५९ मा नेपाल संवत् ११२२ हुन्छ। कात्तिक शुक्ल प्रतिपदादेखि (१९ कात्तिकदेखि) ११२३ संवत् हुन्छ। नेपाल संवत् कार्तिकादि छ। यस कारण वि.सं. तथा नेपाल संवत्को अन्तर २०५९-११२२=९३७ वर्ष हुन्छ भन्ने स्पष्ट हुन्छ। यसबाट वि.सं. ९३७ देखि नेपाल संवत् चलेको हो भन्ने बुझिन्छ। यसकारण सुमतितन्त्रमा काकपाद दिई माथि लेखिएको भाग नेपाल संवत् चलिसकेपछि अर्थात् वि.सं. ९३७ भन्दा पछि थपिएको हो तथा क्रमैसँग पहिले लेखिएको भाग चाहिं वि.सं. ६३३ भन्दा पनि वि.सं. ९३७ भन्दा अघिको कुनै वर्षमा तयार भएको हो भन्ने सिद्ध हुन्छ। त्यसबाट पनि शक संवत् ४९८ (वि.सं. ६३३) देखि मानदेव संवत् चल्यो र सो संवत्को चलन ३०४ वर्षसम्म अर्थात् वि.सं. ९३७ सम्म रह्यो भन्ने बुझिन्छ।

यसकारण वि.सं. १७१२ सम्म अर्थात् सो संवत् चलनचल्ती छुटेको झण्डै आठ वर्ष हुन लाग्दा पनि वि.सं. ६३३ देखि नयाँ संवत् चलेको थियो भन्ने कुराको सम्झना नेपालमा रहेको देखिन्छ। हरिवंश रचित यो ग्रन्थ वीर पुस्तकालयमा यसको माइक्रो फिल्म ई. ६९५९, रिल संख्या ई. ३३८/८, ३३९/९ मा छ। सुमतितन्त्रमा वि.सं. ६३३ देखि नेपालमा नयाँ संवत् चल्यो भन्ने जुन कुरा लेखिएको छ त्यो कुरा भोटको सं-शाक्य-पाने-चेनले यही परम्परालाई आधार मानी कालगणना गरेका थिए भन्ने कुरा इटालियन विद्वान् लुसियाने पैटेकको अन्वेषणले पुष्टि गरेका छन्।

यसरी नेपालमा वि.सं. ६३३ मा नयाँ संवत् चलेको प्रमाणित चर्चा गरिएको 'सुमतितन्त्र' जसमा हरेक संवत्को प्रवर्तकहरूको नाम र भोग वर्ष समेत सही किटान गरिएको ग्रन्थमा नेपाल संवत्का प्रवर्तकको चर्चा नभए पनि संकेत समेत किन गरिएन ? यहाँनिरबाट फेरि विद्वत्वर्गको अन्वेषण किन नगर्ने ?

विगत र विशेषता

❑ चेतबहादुर सिंह

नेपाल संवत् एक साधारण व्यक्तिले सबै देशवासीलाई ऋणमोचन गराई व्यवहारमा ल्याएको संवत् हो । शंखधर साख्वाल भनिने शूद्र व्यापारीले बालुवा सुनमा परिणत भई प्राप्त गरेको अपार धनबाट तत्कालीन कान्तिपुरका जनताको ऋण मोचन गराई उक्त संवत् चलाएको भनी वंशावलीहरूमा उल्लेख छच । यसरी एक नागरिकले जनस्तरमा आफ्नो देशका सबै नागरिकलाई ऋण मुक्त तुल्याई चलाएको संवत् विश्वमै एक नमूना हुने गरी नेपालमा अहिलेसम्म चलिरहेको छ ।

उक्त संवत् चलाउने साख्वाललाई नेपाल संवत्को प्रणेताको रूपमा सम्मान गरी तीन वर्षअघि सरकारले राष्ट्रिय विभूति पनि घोषणा गरिएको थियो । यस संवत्का बारेमा इतिहासकार स्वर्गीय सूर्यविक्रम ज्ञवालीले 'नेपाल उपत्यकाको मध्यकालीन इतिहास'मा उक्त संवत् बिहीबार २० अक्टोबर ८७९ ईस्वी तद्नुसार विक्रम संवत् ९३६ कात्तिक प्रतिपदामा सुरू भएको भनी उल्लेख गरेका छन् ।

पुरातत्व विभागद्वारा प्रकाशित भाषा वंशावली अनुसार उक्त संवत् राजा राघवदेवको पालामा कान्तिपुरका 'साख्वा' नाम गरेका शूद्रले चलाइएको उल्लेख छ । भक्तपुर ग्राममा एक सामुद्री शास्त्र जान्ने ज्योतिषीले दिएको सुवर्ण आकर्षण योगको साइतमा विष्णुमती र भद्रमती (भचाखुसि)को संगम लखुतीर्थबाट बालुवा झिकेर ल्याए सुन हुन्छ भनेकाले भक्तपुरदेखि भरियाहरू बालुवा लिन पठाइएका थिए । कान्तिपुरका साख्वा नामका एकजना शूद्रले लखुतीर्थबाट बोकेर ल्याएको बालुवा आफ्नो छिंडीमा राख्न भरियाहरूलाई ललाई-फकाई गरेपछि ती भरियाहरू लखुतीर्थमा गई अर्को बालुवा लिएर भक्तपुर गएका थिए ।

साइत सकिएपछि लिएको बालुवा भक्तपुरमा ज्योतिषको घरमा पुऱ्याएको हुँदा

भोलिपल्ट बिहान हेर्दा उक्त बालुवा सुन भएन । यता साख्वाको घर छिंडीमा राखेको बालुवा भने सुन भएको र त्यसै सुनको अपार धनले कान्तिपुरका सबै प्रजाहरूलाई ऋणमोचन गरेको उल्लेख गर्दै भाषा वंशावलीमा भनिएको छ - '*संवत् फरायो साख्वा जातमा शुद्र थियो तापनि बुद्धि बडो हुनाले नेपाल पुरीमा ठूलो जस प्रख्यात गरी श्री पशुपतिनाथका दक्षिण दर्वाजासन्मुख आफ्नो शिलामूर्ति बनाई स्थापना गरी अन्तमा उद्धार भई गयो ।*'

२०२३ सालमा प्रकाशित त्यस वंशावलीको पादटिप्पणीमा 'राजा राघवदेवका पालामा नेपाल संवत् चलायो' भन्ने तत्कालीन प्रमाण अहिलेसम्म पाइएको छैन । त्यस्तो अनुश्रुति भने छ ।

इतिहासकार ज्ञवालीले आफ्नो पुस्तकमा 'कालान्तरमा साख्वाललाई शंखधर भन्ने संस्कृत नाम प्रदान गरियो औ उसले चलाएको संवत् श्री शंखधरकृत नेपाल संवत् भनी प्रसिद्ध भयो' भनेका छन् । पुस्तकमा आनन्द मल्ल नेपाल संवत् २७५ सन् ११४५-४६ ई.तिर राज्य गरेका कारणले त्यसबेला नेपाल संवत् सुरु गरिएको भनी वंशावलीमा भनिएको विश्वसनीय नभएको उल्लेख गरेको छ ।

पुस्तकमा भनिएको छ- 'दुई सय पचहत्तर वर्षअघि सुरु भएको नेपाल संवत्लाई यति पछि आरम्भ भयो भनेका कुराबाट वंशावलीकारलाई यसको आरम्भ किन वा कसरी यो त्यसको यथार्थ ज्ञान रहेनछ । तर, उनीहरूले एउटा कपोलकल्पना गरी त्यसका आरम्भको कथा भनेका रहेछन् भन्ने कुरा स्पष्ट बुझिन्छ ।'

भारतीय विचार परम्परा अनुसार नवीन संवत् चलाउने अधिकार चक्रवर्ती राजाको मात्र भएको र शकविजेता विक्रमादित्यले विक्रम संवत् चलाएको भन्ने बडो विश्वास भएको पुस्तकमा उल्लेख छ । त्यसै प्रसङ्गमा संवत् फिराउँदा दुनियाँको ऋण सबै तिरेर प्रजालाई अऋणी तुल्याउनुपर्छ भन्ने विश्वास नेपालमा अद्यापि भएको उल्लेख गर्दै पुस्तकमा भनिएको छ - 'यही लोक विश्वासको आधारमा शुभमुहूर्तमा खनेको बालुवा सुनमा परिवर्तित भएको कुरा कल्पना गरी साखवाल धनी भई प्रजालाई अऋणी तुल्याएको कथा रचना गरिएको हो भन्ने स्पष्ट छ ।'

वि.सं. २०१९ सालमा नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानद्वारा प्रकाशित उक्त पुस्तकमा नेपाल संवत् र त्यसका प्रवर्तकबारे त्यसरी चर्चा गरिएकामा त्यसको वास्तविकताबारे कतैबाट अझ पनि विस्तृत रूपमा अनुसन्धान गरिएको छैन । नेपालभाषा मंका: खल:, नेपालभाषा एकेदमि, नेवा: देय् दबूजस्ता नेपालभाषा र संस्कृतिको उत्थानका लागि थुप्रै संस्थाहरू छन् तर पनि नेपाल संवत्लाई राष्ट्रिय मान्यता दिनुपर्छ भन्ने नाराका साथ म्हपुजाका दिन जुलुस तथा सांस्कृतिक च्यालीको आयोजना गर्ने र नेपाल संवत् भएकोले यसरी सरकारी मान्यता दिनुपर्छ भन्ने माग गर्न प्रधानमन्त्री र मन्त्रीकहाँ डेलिगेशन जाने औपचारिकता बाहेक नेपाल संवत्लाई व्यावहारिक बनाई कसरी चलाउन सकिन्छ भन्नेतर्फ अनुसन्धान भइरहेको छैन ।

त्यस्तै शंखधरलाई राष्ट्रिय विभूति घोषणा गरेको तीन वर्ष बितिसक्दा पनि

अहिलेसम्म उनका बारेमा विस्तृत अध्ययन र अनुसन्धान कुनै संस्थाबाट भइराखेको छैन । नेपाल संवत् उल्लेख भएका धेरै शिलापत्र, ताडपत्र, ताम्रपत्र, सुवर्णपत्र छन् तर पनि संवत् कसले चलाएको भन्नेबारे अहिलेसम्म भाषा वंशावली, राजभोगमाला वंशावली, केशर वंशावली र संस्कृत वंशावली बाहेक अरू प्रमाणित जानकारी प्राप्त छैन । कसै-कसैको भनाइमा नेपाल संवत् आनन्ददेवको पालामा चलेको भन्ने भनाइप्रति संस्कृतिविद् डा. पुरूषोत्तमलाल श्रेष्ठ भन्छन् - 'केशर वंशावलीको पहिलो पत्रमा राजा श्री राघवदेव... श्री पशुपति भट्टारके संवत्सर पशुपति भट्टारके संवत्सर प्रकृता' भनी मात्र लेखिएको छ र आनन्ददेवको पालामा संवत् चलेको भन्नेबारे केही उल्लेख छैन ।'

'गोपालराज वंशावली'मा आनन्ददेवले त्रिपुरसहितको राजधानी राजदरबार बनाएको कुरा मात्र परेको छ । यस प्रमाणका आधारमा नेपाल संवत् आनन्ददेवको समयमा नभएर मध्यकालको सुरुका एक प्रसिद्ध राजा राघवदेवको समयमा सुरु भएको अनुमान हुन्छ' भनी भन्छन् । इतिहासकार स्वर्गीय धनबज्र बज्राचार्यले आफ्नो 'मध्यकालका सुरुका केही अभिलेख' नामक अनुसन्धानात्मक लेखमा पनि राजा राघवदेवले पशुपतिनाथको सम्मानमा नयाँ संवत् प्रचलन गरेको अनुमान गरिएको उल्लेख गरेका छन् । राघवदेवले नै नेपाल संवत् चलाएको केशरवंशावलीबाट पुष्टि नहुने उल्लेख गर्दै उनी भन्छन् - 'केवल उनका पालमा नयाँ संवत् चलेको सत्य लाग्छ तर प्रश्न उठ्छ उनको पालामा यसरी नयाँ संवत् चलाउने को त ? यस विषयमा वैज्ञानिक अनुसन्धान हुनु आवश्यक छ ।'

'साख्वालको बारेमा वैज्ञानिक अनुसन्धान नै नभइकन उनलाई सरकारले राष्ट्रिय विभूति घोषणा गर्नु भ्रमजाल फैलाउनु मात्र थियो' उनको भनाइ छ- 'यसअघि सरकारले नेपाल संवत्लाई राष्ट्रिय मान्यता दिनुपर्थ्यो किनभने यो संवत् कुनै एक व्यक्तिको नभई राष्ट्रकै नाममा अर्पित थियो ।'

शंखधर साख्वाः व्यक्ति काल्पनिक भएको र वंशावलीमा उल्लेखित पशुपति मन्दिरको प्राङ्गणमा रहेको कानमा कुण्डली, शरीरमा जनै र हातमा शंख लिएको धातुको मूर्ति शंखधरको नभई भगीरथ, ब्यास वा अरु कसैको हुन सक्ने पनि कसै-कसैको अनुमान छ । यसबारे संस्कृतिविद् डा. चुन्दा बज्राचार्य राजधानीको मरु टोलको सिँल्यं सतः (सिंहसत्तल) देखि भीमसेनस्थान जाने बाटोको बीचमा भरियाले लखुतीर्थबाट ल्याएको बालुवा भरिएको खर्पन बिसाएको भनिने 'लखुफल्चा' नामक पाटी केही वर्षअघि मात्र जीर्ण भए तापनि त्यसको अवशेष अहिलेसम्म बाँकी रहेको बताउँछन् । त्यहाँ सँगै लखुछेँ भन्ने साख्वालको घर रहेको र प्रत्येक वर्ष इन्द्रजात्रामा राति त्यसै घरबाट दागिं (इन्द्रको आमा) निकाली नगर परिक्रमा गराउने परम्परा अहिलेसम्म रहेको पनि उनी सम्झाउँछन् ।'

तर, डा. बज्राचार्यको दावी छ - 'पंजरां, सम्यक, नरां, सख्वाःपा आदि धार्मिक कार्य गर्दा सबै दिवंगत आत्माको शान्तिका लागि त्यसरी दागिं निकाली नगरपरिक्रमा गराउने परम्परा जीवित रहेकाले शंखधर साख्वालाई काल्पनिक भन्न मिल्दैन ।'

नेपाल संवत्मा साँखु बज्रयोगिनीको इतिहास

❑ प्रकाशमान सक्व

नेपालका राष्ट्रिय विभूति शंखधर साख्वालले विक्रम संवत् ९३७ साल, इस्वी संवत् ८८० र शक संवत् ८०२ मा नेपाल राष्ट्रको नामबाट चलाएको नेपाल संवत् आज ११२३ वर्षमा प्रवेश गरेको छ ।

राणा प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेरले वि.सं. १९५८ देखि अर्थात् नेपाल संवत् १०२१ देखि नेपालमा विक्रम संवत्लाई राष्ट्रिय स्तरमा प्रचलनमा ल्याउनुअघि नेपालमा आफ्नै मौलिक संवत् नेपाल संवत् नै चलनचल्तीमा रहेको थियो । पृथ्वीनारायण शाहले काठमाडौं उपत्यका अधिनमा लिएपछि राज्यस्तरमा शक संवत् चलाएको भए तापनि आम प्रचलनमा भने नेपाल संवत् नै रहेको पृथ्वीनारायण शाहका सुपुत्र प्रतापसिंह शाहको पालामा नेपाल र तिब्बतबीच नेपाल संवत् ८९५ भएको एउटा सम्झौतामा नेपाल संवत् नै उल्लेख रहेको थियो । यसरी राज्यस्तर र जनस्तरमा नेपाल संवत् एक हजार वर्षसम्म निरन्तर चलेका प्रमाणहरु पाइन्छन् ।

नेपाल संवत्लाई शुभ संवत्, श्रयोस्तु संवत्, नेपालदेशीय संवत्, संवत्सरजस्ता विभिन्न नाम पनि उल्लेख गर्ने गरिएको पाइएको छ ।

नेपाल संवत् सुरुवातपछि प्रत्येक घटना र घटनाक्रमहरुलाई चन्द्रायण पात्रो अनुसार तिथिमिति समेत वर्णन गर्ने परम्परा रहेको छ ।

यसरी नेपाल संवत् सहित महिना, गते, बार र तिथि समेत स्पष्ट भएको नेपालको सर्वाधिक पुरानो वंशावली गोपालराज वंशावली यसको ज्वलन्त प्रमाण हो । त्यस्तै अन्य वंशावलीहरु पनि कालान्तरमा भेटिन सक्दछन् ।

काठमाडौं उपत्यकाको उत्तरपूर्वी कुनाको शिवपुरी डाँडास्थित मणिचुड पर्वतको काखमा रहेको साँखु 'शंखरापुर' ऐतिहासिक नगरस्थित बज्रयोगिनी क्षेत्रको वंशावलीमा नेपाल संवत् ६३६ देखि ८१४ सम्मका मल्लकालीन घटनाक्रमहरु राखिएका छन्। यसलाई गोपालराज वंशावलीपछिको क्रमबद्ध घटना भएको वंशावली मान्न सकिन्छ। गोपालराज वंशावलीमा ने.सं ५०८ सम्मका घटनाक्रम छन्। ने.सं. ६३६ देखिका घटनाक्रमहरु छोटकरीमा यसप्रकार छन् -

- *संवत् ६३६ कतिलागाक शनिश्चरबारका राति जात्रा गर्नुपर्ने बज्रयोगिनी आगलागी श्रयास्तु संवत् ६६० माघ शुक्रया श्री पञ्चमीमा चतुर्दशि शान्तिपाठ।*
- *संवत् ६६१ फाल्गुन शुक्रया अष्टमि शुक्रबारमा बज्रयोगिनी मूर्ति जिर्णोद्धार।*
- *संवत् ६६१ आषाढ कृष्ण चौथिमा जात्रा गर्नुपर्ने बज्रयोगिनीको मन्दिर भत्केको।*
- *श्रयास्तु संवत ६६२ माघ शुक्रया चौथीमा मूल बज्रयोगिनी देवीको गहना चोरी भएको।*
- *शुभ संवत् ६७९ जेष्ठ पूर्णिमास महाकालस्थानमा राजा अमृत मल्लबाट पूजा।*
- *शुभ संवत् ६८० चैत्र कृष्ण अष्टमीस श्री त्रैलोक्य मल्ल देव, श्री त्रिभुवन मल्ल देव र श्री गंगादेवी रानी भक्तपुरे साँखु कब्जा गरी राज्य गरेको।*
- *शुभ संवत् ६८० जेष्ठ सुदि दशमिमा भगवान चैत्य कलश पूजा गरेको।*
- *शुभसंवत् ६९० श्रावण शुक्रपञ्चमिमा बज्रयोगिनीको लुगा गहना आगलागीको लगत्तै ठूलो भूकम्प गएर ठूलो धनजनको क्षति। उक्त समयका राजा महिन्द्र मल्ल देव।*
- *शुभ संवत् ६९० आश्विन सुदि पंचमिमा देवीप्रतिष्ठा गरेको।*
- *संवत् ७४५ फागुन शुक्र द्वादशी लक्ष्मीनरसिंह राजाद्वारा श्री एकजरी बज्रयोगिनीदेवीलाई पूर्ण सुवर्ण लेपन गरिएको कुरा संस्कृतमा लेखिएको "...अद्वोदर युगानी फाल्गुन सिते द्वादसे॥ नक्षत्र पुण्य सौभाग्य वारंच बुद्धसंज्ञके यते चदिन।*
- *संयुक्ते अहोरात्र कृतौकृत ॥ शास्त्रोक्तच विधानकारीताँच*
- *भूपति दानपतिकाष्ठमण्डप महानगरापति श्री लक्ष्मीनरसिंह मल्लदेव महाराजा... ॥"*
- *शुभ संवत ७६६ माघ शुक्र त्रियोदशिमा बज्रयोगिनी देवीको १२ बजे जीवन्यास गरी जात्रा गर्नुपर्ने एकजरा बज्रयोगिनी देवीको भाँचिएको दुवै पाउ जिर्णोद्धार।*
- *शुभ संवत् ७७१ आषाढ शुक्र त्रित्रियांशमा राजा श्री प्रताप मल्ल देवले बज्रयोगिनी मन्दिर पूरै जिर्णोद्धार गरी सुनको गजुर चढाए। राजाद्वारा रचित भगवती श्लोकको शिलापत्र स्थापना।*
- *शुभ संवत् ७७२ मा आश्विन कृष्ण षष्टमि बुधवारका दिन बज्रयोगिनी प्राङ्गणको पाटीमा यौता सन्यासीको मृत्यु भयो। शान्ति स्वस्ति गरियो।*
- *शुभ संवत् ७८८ जेष्ठ शुक्र अष्टमिका दिन बज्रयोगिनी मन्दिर पुनः जिर्णोद्धार गर्ने साइत पारी गजुर निकालिएको।*
- *शुभ संवत् ७८९ चैतकृष्ण त्रयोदशिमा मन्दिर निर्माणको शिलान्यास कार्यको साइत जुराई राजाबाट काँचो ईंटा जगमा हालेर पूजा गरेको, शुभ संवत् ७८९*

भाद्रव कृष्ण अष्टमिका दिन स्वयम्भू चैत्यमा शान्ति स्वस्ति कार्य गरे ।

- शुभ संवत् ७९२ चैत्र सुदी त्रियोदशिमा प्रतापमल्ल देवबाट मन्दिर जिर्णोद्धार कार्य पूरा भएको अवसर पारी क्षमा पूजा गरी संस्कृत श्लोकको भजनगीतसहितको ने.सं. ७७१ को ठूलो शिलापत्रलाई सरसफाई गरियो ।
- शुभसंवत् ७९२ आश्विन कृष्णसप्तमि पर अष्टमिमा श्री श्री श्री देवीलाई श्री श्री प्रताप मल्ल देवबाट सुनको फरिया र गहना साथै पूजाथाली चाँदीको एक जोर चढाए ।
- शुभ संवत् ७९४ कार्तिक कृष्ण दशमिमा उग्रतारा बज्रयोगिनीको देब्रे हातको निलोत्पर भाँचिए । शान्ति स्वस्ति गरियो । राजालाई दोष लाग्दछ ।
- शुभ संवत् ७९४ चैत शुक्र एकादशिका दिन श्री प्रतापमल्ल देव महाराजाको अवसान । नयाँ राजा श्री नृपेन्द्र मल्ल देवबाट शोकको घडिमा देशमा हर्ष बढाई जात्रा गर्न मनाहीको राजाज्ञा जारी ।
- शुभसंवत् ७९४ चैत शुक्र पूर्णिमामा जात्रा गर्नुपर्ने बज्रयोगिनी देवीको क्वहांबिज्या, मूजात्रा, धुँज्या, भुँज्या, विचारपूजा केही भएन । राजा नृपेन्द्र मल्लबाट बज्रयोगिनीमा क्षमापूजा गरे ।
- शुभ संवत् ७९६ भाद्रव कृष्ण दशमीमा साँखुका बज्राचार्यहरुका कुलको छोरी नभएर कुमारी पूजा रोकिन लाग्दा राजाबाट बज्राचार्यहरुको भान्जा भान्जी भए पनि कुमारी गणेश भैरव पूजा गर्न आदेश ।
- शुभ संवत् ७९९ शुक्रको तृतीयामा बज्रयोगिनी महाँकाल स्थानमा सुनको छत्र दुई थान सन्यासीद्वारा चोरे ।
- शुभ संवत् ८०० चैत्र कृष्ण तृतियामा साँखुमा मूलजात्रा गर्दा बज्रयोगिनीको देवीको खट दायाँ ढल्केर पल्टचो । देशका नायक राजालाई दोष लाग्ने हल्ला चल्यो ।
- शुभ संवत् ८०० जेठ कृष्णको एकादशिमा श्री २ नृपेन्द्र मल्ल देव महाराजको अवसान भयो । साँखु बज्रयोगिनी देवीको खट पल्टिँदा शान्ति स्वस्ति नगर्दा राजालाई दोष लाग्यो । नयाँ राजा पार्थिवेन्द्र मल्ल भयो ।
- शुभ संवत् ८०१ माघ कृष्ण प्रतिपदामा बज्रयोगिनीको जीवन्यास, रंगलेपन, जिर्णोद्धार १२ वर्षे कार्य थालियो ।
- शुभ संवत् ८०१ वैशाख शुक्रमा बज्रयोगिनी परिसरमा चटचाङ पर्दा पूजारी बेहोश भयो । भोलिपल्ट मन्दिरभित्रको देवीको बायाँ कानको कुण्डलमा कालो ध्वाँसो परेको देखियो । शान्ति स्वस्ति गरियो ।
- शुभ संवत् ८०२ चैत कृष्ण तृतियामा मूल जात्रा गर्दा साँखु इकल टोलमा देवीको खट पल्टचो । शान्ति स्वस्ति गरिएन । राजालाई दोष लाग्यो ।
- शुभ संवत् ८०३ वैशाख कृष्ण चौथिका दिन श्री पार्थिवेन्द मल्ल देव राजाका मुमा महारानीको देहावसान भयो ।
- शुभ संवत् ८०३ जेष्ठ कृष्ण द्वादशीमा बज्रयोगिनी देवीको उत्तर शिरको चक्र

खस्यो । शान्ति स्वस्ति गरे ।

- शुभ संवत् ८०४ चैत्र शुक्र पूर्णिमाका दिन राजा पार्थिवेन्द्र मल्ल देवले बज्रयोगिनी माईलाई सुनको तारण, सुनलेपन, खापा र चाँदीका कंकालमाला १ थानसमेत चढाई शान्ति स्वस्ति पूजा गरे ।
- शुभ संवत् ८०७ चैत्र पूर्णिमाका दिन बज्रयोगिनी जात्रा गरी साँखु त्याइन्दा सोमटोलमा खटको तुसीकाठ भाँचिइ खट ढल्यो । सोही वर्षको आषाढ महिनामा शुल्कपक्षको तृतियामा श्री पार्थिवेन्द्र महाराजाको अवसान भयो र राज्यलक्ष्मी रानी सती गइन् ।
- त्यसबेला चुकुटी भाजु भन्नले राजालाई औषधि विष (?) ख्वाएको भन्ने दोष लगाएर कान्तिपुर नगरका जनताले चुकुती भाजु र पोष्टिक भन्नेलाई थुनेर चुटेर मारे । चुकुटी भाजुको जहान बच्चा समेत चूर्णाभुत पारे । धेरै दिनसम्म देशमा कलोल झगडा भए । यस घटनाका कुरा पुजारी श्री जयधर्म्म देवले छ्यात लेखिराखे ।
- शुभ संवत् ८१० दिलागा त्रयोदशिका दिन उग्रतारा मन्दिरभित्र यौटा सर्प पसे । भूपालेन्द्र मल्ल राजाले सो कुरा जानकारी पाएर शान्ति स्वस्ति गर्न लगाए ।
- शुभ संवत् ८१० अलाथ्व पञ्चमि चौतारिया लक्ष्मीनारायणलाई भुज्यालिपसलेकाटे ।
- शुभ संवत् ८१० अलागा अमावसिका रातमा वर्षैपिच्छे जात्रा गर्नुपर्ने श्री ब्यांघ्रिणी देवीको लुगा गहनामा आगो लाग्यो ।सो कुरा जानकार पाएर राजा भूपालेन्द्र मल्लले शान्ति स्वस्ति, जीवन्यास कार्य गर्न आदेश दिए ।
- शुभ संवत् ८११ चैत्र शुक्र पूर्णिमाको जात्रापछि माईको पाहुनाघरमा देवी स्थापना गर्दा दक्षिण फर्काइ राखे । सोमटोलको पाहुना घरमा देवी पश्चिम फर्काउनुपर्ने नमिलेर जय धर्म्मदेव पुजारीसहितले नियमानुसार पश्चिम फर्काएर देवी स्थापना गरे । देवीको दायाँ चैत्य स्थापना गर्नुपर्दछ ।
- शुभ संवत् ८१३ कार्तिक वदी षष्ठमीका दिन बज्रयोगिनी देवी एकजरीको मन्दिर जिर्णोद्धार गरे ।
- शुभ संवत ८१३ चैत्र शुक्र चतुर्दशिमा मन्दिर जिर्णोद्धार पूर्ण गरी पुरानो दुईवटा गजुर र अर्को यौटा पनि गरी ३ वटा गजुरसमेत प्रतिस्थापन गरियो ।
- शुभ संवत् ८१४ पुस कृष्ण षष्टमिको दिन राजा भूपालेन्द्र मल्ल देवले चाँगुनारायण परमेश्वरी स्थापना कोत्याछ्रति यज्ञ पूर्ण गरी साँखु बज्रयोगिनी महाकाल स्थानमा राँगो १२ वटा बलि चढाई साँखुबासीलाई भोज खुवाइयो । बज्रयोगिनीको पूजा पनि गरियो ।

दोलखाको इतिहासमा नेपाल संवत्

❑ अमरकुमार प्रधान

अरनिको राजमार्ग र पुष्पलाल राजमार्ग (लामोसाँघु-जिरी सडकको खण्ड)को निर्माण पछि कान्तिपुर देखि १३५ किमि टाढा अवस्थित आजको भीमेश्वर नगरपालिकामा समाहित दोलखा मध्यकालमा स्वतन्त्र राज्यको राजधानीको रुपमा विकसित शहर थियो । त्यसताका पूर्व सुनकोशीदेखि पश्चिम दुधकोशी उत्तर तिब्बतको सीमादेखि दक्षिण तामाकोशी र सुनकोशीको संगमस्थलभित्रको दोलखा राज्य कहलाइन्थ्यो । तामाकोशीको किनारै किनार भई उत्तर तिब्बत र दक्षिणमा सिन्धुली फाँट हुँदै तराई झरी भारततर्फ लाग्ने त्यसबेलाको चलनचल्तीको बाटोको केन्द्रविन्दूको रुपमा दोलखाको विकास भएकोले तिब्बत भारततर्फबाट काठमाडौं उपत्यका आफ्नै मार्ग पनि पूर्वमा दोलखा नै थियो भन्ने अनुमान गरिएको छ । यसप्रकार किराँतकालदेखि नै दोलखामा बस्ती बसेको लिच्छवीकालमा तामाकोशीको किनारबाट केही मास्तिर सरी हालको बस्तीको जग बस्दै गएको (इ.शि स्व. बाबुराम आचार्यको अनुमान बुझिए) पनि ऐतिहासिक रुपमा दोलखाको उल्लेखन (हालसम्म अनुसन्धित सामाग्री अनुसार) ने.सं. ४४६ (वि.सं. १३८२) देखि भएको छ ।

ने.सं. ४४६ माघ शुक्ल तृतीयाको गोपाल वंशावलीमा दिल्ली (भारत)को सम्राट गयासुद्दीन तुगलकले सिम्रौनगढ ध्वस्त पारेपछि त्यहाँका परास्त राजा हरिदेवसिंह दोलखातिर लागेको र बाटोमा तीन पाटन (सिन्धुली)मा उनको मृत्यु भएको, छोरा र मन्त्री कैद परेको, परिवार पनि पक्रिएपछि दोलखाका माझी भारो (स्थानीय शासक) ले जम्मै धन हात पारेको घटना उल्लेख छ । गोपालराज वंशावलीको अर्को प्रसंग ने.सं.

४७७ वैशाख कृष्ण पञ्चमीको दिन केन्द्र (उपत्यका) मा देवल देवीको नायबी शासनको विद्रोह गर्ने सामन्त वध भालाई दोलखामा कैद गरियो भनिएको छ ।

यस प्रकार दोलखाको सम्बन्धमा ने.सं. ४४६ देखि ने.सं. ९५१ -वि.सं. १८८७) सम्म ऐतिहासिक सामाग्रीमा नेपाल संवत्को प्रयोग भएको छ ।

हालसम्म दोलखामा प्राप्त सबभन्दा पुरानो पिगलटोल नसुको ढुंगेधाराको सिरानमा अवस्थित सानो नारायण मूर्तिमा कुँदिएको अभिलेख हो । जसमा ने.सं ५८० वि.सं. १५१६मा सो मूर्ति स्थापना गरिएको भनिएको छ । ने.सं. ५८० फागुन शुक्ल त्रयोदशी मंगलवार उल्लेखित इन्द्रदेवको स्वर्ण मूर्ति (हरेक वर्ष इन्द्रजात्राको बेलामा प्रदर्शन गरिने यो मूर्ति २०५३ साल इन्द्रजात्राको पूर्वसन्ध्यामा हरायो) दिवंगत मनिकरत्न भारोको नाममा बनाइएको थियो । त्यस समयमा दोलखामा कीर्ति सिंह स्थानीय शासक थिए । उनले ने.सं. ५७४मा केन्द्रका राजा यक्ष मल्लले राज्य विस्तार गर्दा यक्ष मल्ललाई साथ सहयोग दिएको कुरा 'हिरण्यसप्तक' ग्रन्थमा प्रस्ट्याइएको छ ।

यक्ष मल्लको मृत्युपछि उपत्यका टुक्रिन गई केन्द्रीय शासन कमजोर भएपछि दोलखामा पनि कीर्ति सिंहका छोरा उद्धवदेवले आफूलाई स्वतन्त्र शासकको रुपमा घोषणा गरे जुन ने.सं. ६११ (वि.सं. १५४८) भाद्र कृष्णाष्टमीको दिन तीन धारा राइतीमा स्थापित कृष्ण मूर्तिको (यो मूर्ति पनि हराएको छ) पादपीठमा दोलखाधिपति श्री उद्धवदेव ठाकुरको पालामा भनिएकोले पुष्टि हुन्छ ।

यसपछिका राजा नरेन्द्रदेवले (ने.सं. ६३२मा) कोटीहोम गरी नारायण मन्दिर बनाउँदा उनीपछिका राजा उजीतदेव ठाकुरकी रानी श्रीन्मा रुपाले चतुर्दशी व्रत पुरा गरी (हाल भीमेश्वर मन्दिरको उत्तरपट्टिको गिर्जामा रहेको) उमामहेश्वरको मूर्ति स्थापना गर्दा (ने.सं. ६४०) मात्र होइन, उजीतदेवकै शासनकालमा भारदार हरिले कोर्छेमा माधवनारायण मन्दिर (ने.सं. ६४०) स्थापना गरि राखिएको शिलापत्रमा डोकलुंगामा अवस्थित नारायण मूर्ति जीर्णोद्धार गरि कुसुमका छोराले मन्दिरकै पर्खालबाहिर सरस्वती मूर्ति (ने.सं. ६४३) स्थापना गर्दा, ढुंगलटोलमा अध्यावधि इन्द्रजात्रामा प्रदर्शन गरिने आकाश भैरव भारदार रथन सगतिले निर्माण गराएको (ने.सं ६४४) भीमेश्वर मन्दिर स्थित लक्ष्मीसहितको गोपीनारायण विजयलक्ष्मीले ने.सं. ६४४मा स्थापना गरेको उजीतदेवको मुख्यमन्त्री जीवसिंह भारोले आफ्ना भीमेश्वर मन्दिर स्थित लक्ष्मीसहितको गोपीनारायण विजयलक्ष्मीले ने.सं. ६४४मा स्थापना गरेको उजीतदेवको मुख्यमन्त्री जीवसिंह भारोले आफ्नो दिवंगत पत्नी र पुत्रको नाममा ने.सं. ६४४ मा राइती नजिक गोपीनारायण मन्दिर स्थापना गरेको, श्यामसुन्दर टोलको नारायण मन्दिर बनाई हर्षराज भारोले आफ्नो सालिक पनि राखेको (ने.सं. ६४४) इतिहास नेपाल संवत्बाटै ठम्याइएको छ । उजीतदेवको शासनकाल उल्लेख भएको पालचुटी टोलको इन्द्र मूर्तिमा मात्र कुनै संवत् छैन ।

राजा उजीतदेवले तत्कालिन ललितपुरको महापाल शासक विष्णु सिंहको

निमन्त्रणामा ललितपुरको यात्रा गरी हिरण्यवर्ण महाविहारमा सुनको वस्तु र दुईवटा घण्टा चढाइएको ने.सं. ६५३ कार्तिक शुक्ल त्रयोदशी आइतवारको आलेख ताम्रपत्र छँदैछ ।

उजीतदेवपछि उनका छोराहरुको संयुक्त शासन दोलखामा पनि चल्यो । जेठा इन्द्रसिंह देवले आफू शासनको हर्ताकर्ता भई राजाधिराज कहलाउन पुगे । उनले एकापट्टि दोलखाधिपति श्री श्री जयन्द्रसिंह देव र अर्कोपट्टि पट्ट महादेवी श्री विजयलक्ष्मी भनी आफू र आफ्ना पटरानीको नाममा चाँदीको मोहर प्रचलनमा ल्याए । सो मोहरमा कुनै संवत् उल्लेख गरिएको छैन । कान्तिपुरका राजा महेन्द्र मल्लले पनि संवत् उल्लेख नगरी चाँदीको मोहर चलनचल्तीमा ल्याएका छन् । इन्द्रसिंह देव ने.सं. ६५५ मा नै राजा भएको, त्यसबेला ढुंगल, कोर्छे बहार (रानी दरवार)मा सुनको आकाश भैरव (हाथुद्यः) बनाई इन्द्रजात्रामा प्रदर्शन गरिने प्रचलन आरम्भ गरेको, इन्द्रसिंह देवले आफ्ना दिवंगत छोरी रमणीको नाममा चक्षुताराको मूर्ति बनाई चढाएको ने.सं ६६७ सम्मका अभिलेख मात्र होइन, भक्तपुरका राजा प्राण मल्ललाई एक्लो पार्न कान्तिपुर, फर्पिङ्ग, प्राण मल्लकै काका र दाजु समेतलाई सम्मिलित गराइएको ने.सं ६६८ को पशुपतिमा सम्पन्न एकान्नि शत्रु एकानी मित्र सन्धिमा दोलखाको तर्फबाट इन्द्रसिंह देवले हस्ताक्षर गरेको देखिएकाले उनी महेन्द्र मल्ल भन्दा जेठा भएकाले नेपालमा चाँदीको मोहर चलनमा ल्याउने प्रथम शासक ठहरिएका छन् ।

संयुक्त शासनको क्रममा इन्द्रसिंह देवको भाई (माहिला) नारायण देवको प्रभाव बढेपछि ने.सं. ६६९मा बजारको मुख्य भागमा बौद्ध स्तूप निर्माण गरेको अभिलेख अद्यावधि सो सिम्भू चैत्यमा छँदैछ । उनको शासनकालको ८ वटा अभिलेखन बौद्ध सम्प्रदायसँग सम्बन्धीत छन् । उनीपछि सत्तासीन भएका राजा जीतादेवको शासनकालमा राइती स्थित उमामहेश्वर मूर्ति (६७४) देखि भीमेश्वर मन्दिरसँग सम्बन्धित अभिलेख र रुपनारायण देवबाट स्थापित नारायण मन्दिर (हाल नष्ट भइसकेको) आदिमा प्राप्त ७ वटा अभिलेखमा शासक अनुलेखित सुनको तोरणमा (ने.सं. ६९३) मा नेपाल संवत् नै व्यवहृत छ । जीतादेवपछि राजा भएका भाइ (कान्छा) बासुदेवले भीमेश्वरमा चढाएको स्वर्ण गजुर (ने.सं. ६९३) काठमाडौं ओमबहालका शाक्य भिक्षुहरुले दोलखास्थित मछिन्द्रनाथ मूर्तिमा सुनको छत्र र प्रभा चढाएको (ने.सं. ७०१) र तत्कालीन संयुक्त शासक भागुदेवदेखि सत्यनारायण देवको पालामा महेश्वर दासले सपरिवार भीमेश्वरमा स्वर्ण चक्र चढाई राखेको ताम्रपत्रमा ने.सं. ७०४ उल्लेख छ ।

कान्तिपुरमा राजा शिवसिंह मल्ल गद्दीनसिन भएपछि (ने.सं. ६९५) उनले आफ्नो राज्य क्षेत्र विस्तार गर्ने क्रममा दोलखामा पुनः केन्द्रको प्रभुत्व जमाए । यसैले ने.सं. ७१९ मा भीष्मदेव ठाकुरले आफ्ना दिवंगत भाइ त्रिलोकदेवको नाउँमा बनाएको टोल्चा टोलको आकाश भैरवमा आफूलाई 'ठाकुर' मात्र उल्लेख गरेका छन् ।

भीमेश्वर मन्दिर छतको पातामा (ने.सं. ७३०) कान्तिपुर मरुटोल तरुमूल महाविहारका शाक्यभिक्षुहरुले दोलखा गई भीमेश्वरको मन्दिरमा सुनका छाना, कलश र गजूर चढाएको विवरणमा महाराजाधिराज परमेश्वर परमभट्टारक श्रीश्री जयशिवसिंह देव प्रभु ठाकुरको पालामा भनिएको छ। ने.सं. ७३१ को आकाशभैरवको मूर्तिको घाँटीमा कुँदिएको अभिलेखमा महाराजाधिराज श्री २ उजोतदेव ठाकुरको शासनकालमा पिंगल टोलका हरि भारोले बनाएको यो आकाश भैरवबाट इन्द्रयात्राको दिन र कार्तिक यात्राको दिन सधधार बगाउन पर्ने सोको लागि गुठीको व्यवस्था गरिएको पछि दोलखामा उत्पात हुँदा नष्ट भएकोले (धनवज्र वज्राचार्य र टेकबहादुर श्रेष्ठका अनुसार यो उत्पात भन्नाले शिवसिंह मल्लको आक्रमणलाई परोक्ष संकेत गरेको) श्रीश्री जयशिवसिंह देव प्रभु ठाकुरको पालामा विखमल भारोले जीर्णोद्धार गरी भैरव र पार्टी बनाएको दर्शाउँछ। तत्पश्चात् कान्तिपुरका राजाहरु लक्ष्मीनरसिंह मल्ल (ने.सं. ७५२) को पालामा पनि भैरव मूर्ति स्थापना गरिएको, प्रताप मल्लले भारादार शिवराममार्फत भीमसेनलाई पाँच थान दियो (बत्तीविशेष) चढाई बत्ती बाल्न र बलिपूजा गर्न गुठी राखिदिएको (ने.सं. ७६८) उनकै पालामा भीमेश्वर मन्दिरको पछिल्तिर भिज्वार भारो, शिवराम भारो र दोलखाका पंच प्रधानहरुले चुलकापसी चुलिका लिंगो (ने.सं. ७७४) स्थापना गरेको सुवर्णपत्रलगायत थुप्रै अभिलेख छन्। त्यसपछि कान्तिपुरमा क्रमशः नृपेन्द्र मल्ल, पार्थिवेन्द्र, भूपालेन्द्र मल्लले शासन चलायो। नृपेन्द्र मल्लले दोलखामा जग्गा सम्बन्धी कागतपत्र गरिएको प्रसंग बाहेक अरु अभिलेख पाइएको छैन।

भुपालेन्द्र मल्लपछिका राजा भास्कर मल्लले तराई गई आफैले हाती पक्री ल्याउन समर्थ भएपछि नाउँ बदली महीन्द्रसिंह देव राखेको (धनवज्र वज्राचार्य र टेकबहादुर श्रेष्ठ) उनले दोलखाबाट बाज झिकाएबापत ६०० रुपिया बराबरको खेत दिएको पत्रमा संवत् नभए पनि चिलंखाको खर्क जोगीलाई दिएको बक्स पत्र (ने.सं. ८३६) सुनखानीका शिवाकोटीहरुलाई जग्गा विर्ताको रुपमा दिइएको ने.सं ८३६ को ताम्रपत्र र सुनखानीकै कुमायीलाई खर्क दिएको ने.सं. ८४० को ताडपत्र प्राप्त छन्। उनकै शासनकालमा दोलखाका प्रधानहरुले चुलकापसीमा चूडामणि प्रतिष्ठा गरी चढाइएको ने.सं ८३९मा उनले भीमसेनमा दशै पूजाको लागि भार्वूको खेत गुठी राखिदिएको ताम्रपत्र पनि पाइएका छन्।

इ.शि. बाबुराम आचार्य र डा. डिल्लीरमण रेग्मीका अनुसार महीन्द्रसिंह देव दोलखाकै राजा इन्द्रसिंह देवका सन्तान हुन्। राजा भाष्कर मल्लको महामारीमा निधन भएपछि मन्त्री झंगल ठाकुरले नायबी शासन गर्ने रानी भूवनलक्ष्मीलाई कैद गरी दोलखाका स्थानीय शासक महीन्द्रसिंह देवलाई कान्तिपुरको श्रीपेच पहिराइदिए। यी राजाले पछि केही वर्षका लागि ललितपुरको शासन पनि सम्हालेका थिए। आफ्नो नाममा मल्ल नलेख्नु, दोलखाको खासगरी भीमेश्वर पुजाआजाको लागि भेडपु ठूलो गुठीको

व्यवस्था गरी दोलखाप्रतिको लगाव ज्यादा दर्शाउन, उनीपछि राजा भएका जगज्जय मल्लले महीन्द्रसिंह देवले तोकेका स्थानिय उत्तराधिकारी नीलनारायण देवको प्रभुत्व स्वीकार नगरेकोले नीलनारायणले भक्तपुरको राजाको आडमा साँखुतिरबाट असफल आक्रमण गर्नु र कैदमा पर्नु जस्ता घटनाले पनि उनी दोलखाकै थिए कि ? जगज्जय मल्ल, जयप्रकाश मल्लका पालामा अभिलेख आन्तरिक विप्लवको कारणले जयप्रकाश मल्लको शासन कमजोर भै दोलखाका शासन भक्तपुरको राजा रणजीत मल्लको हात पर्दा उनी स्वयं ने.सं. ८७१ विजयादशमीमा छोरा र रानी सहित दोलखा गई भीमेश्वर मन्दिरमा घण्टा चढाएको अभिलेखमा ने.सं. प्रष्ट छ । यसप्रकार मल्लकालसम्ममा दोलखामा शिलालेख अभिलेख, ताम्रपत्र, ताडपत्र, सनदपत्र, चिठीपत्रमा राजकीय आदेश, लोक व्यवहारका अंशवण्डा पत्र, तमसुक, किनबेच, चिठीपत्रमा नेपाल संवत् नै व्यवहृत छ । दोलखामा प्राप्त ठ्यासफू (ऐतिहासिक घटनावली) ने.सं ७२१ देखि ७५० सम्ममा पनि ने.सं नै छ । ललितपुर मन्त्रसिद्धि महाविहारमा पाइएको ठ्यासफूमा ने.सं ८९१, ८९२का विभिन्न मिति तिथिमा दोलखा गई त्यहाँ अवस्थित सिम्भु चैत्यहरु जीर्णोद्धार गरी पुजाआजा गरेको बयान छ । यसैगरी प्रताप मल्लको पालामा लेखिएको स्तवराज पुस्तक, (ने.सं. ७७५) हितोपदेश (ने.सं. ८११), वेताल कथा (ने.सं ८३१), नेवारी अनुवादसहितको चाणक्य सारसंग्रह (ने.सं. ८८८) आदि हस्तलिखित ग्रन्थहरुमा पनि ने.सं. उल्लेख छ ।

वि.सं. १८११ (ने.सं ८७५)मा नेपाल एकीकरणको सन्दर्भमा पृथ्वीनारायण शाहले दोलखाका स्थानीय प्रशासकलाई हामीसँग मिल्न आओ, रक्षा हामी गरिदिन्छु नत्र बल प्रयोग गर्नुपर्ने भन्ने भाषाको पत्र पठाए । हुनत यसबेला वा यसअघि रणजीत मल्लले र जयप्रकाश मल्लले छुट्टाछुट्टै पत्र पठाई आफूलाई राजा मान्न आग्रह गरेका पत्रहरु पनि पाइएका छन् । जसमा तिथिमिति छैन । दोलालघाटमा काजी तुलाराम पाण्डेसित दोलखाका स्थानीय प्रशासकहरुले सम्झौता गरी नेपाल अधिराज्यमा पूर्णतः विलिन गराइयो । तत्पश्चात दोलखामा शक संवत् र विक्रम संवत् प्रचलन भएको देखिन्छ । तथापि वि.सं. १८२७ (ने.सं. ८९१) को छोइप वि.सं. १८८७ (ने.सं. ९५१) मा भक्तपुरका भक्तजनले भीमेश्वर मन्दिरमा चठाएका घण्टामा नेपाल संवत् नै उल्लेखनले शाहकालीन अवस्थामा पनि लोक व्यवहारमा नेपाल संवत्को उपयोग गरिएको देखिन्छ ।

नेपाल संवत् र दोलखा

❑ उपेन्द्र प्रधान

नेपालमा लिच्छविहरूले लगभग ७०० वर्ष राज्यसत्ता संचालन गरेको कुरा इतिहासबाट थाहा पाउन सकिन्छ । सात सय वर्षको राज्यसत्ता संचालनमा लिच्छवि वंशहरूले दुईवटा संवत् चलाएको देखिन्छ - 'शक' र 'लिच्छवि' । शक संवत् संस्कृतिको रूपमा विकास गरिएको र लिच्छवि संवत् राष्ट्रको नाममा संचालन गरिएको मान्यता रहेको पाउँछौं । यसपछि नेपाली संस्कृतिमा यी संवत् केही समय हराएका थिए भन्ने भनाइ रहेको छ । तैपनि लिच्छवि संवत्का बारेमा नेपालका इतिहासकाहरूबीच मतभिन्नता देखा नपरेका होइनन् । इतिहासकारहरू कसैले लिच्छवि संवत् नै हो भनेर भन्ने गरेका पाउँछौं भने कुनै इतिहासकारहरूले कार्तिकादि विक्रम संवत् भनेर दावी गरेको पाइन्छ । आखिरमा जस्तोसुकै मतभिन्नता भए पनि लिच्छवि वंशहरूले नेपालको भूमिमा संस्कृति र राष्ट्रको परिचय गराउन खोजेको कुरा इतिहासले देखाएको छ । लिच्छवि वंशहरूले छोडेर गएको संवत्, धर्म, कला, संस्कृति आदिले वर्तमान परिवेशमा आएर नेपालको पहिचान र गौरव कायम गर्न महत्वपूर्ण सहयोग गरेको छ । लिच्छविकालको अन्त्य र मध्यकालको उदयपछि अर्को नयाँ संवत् सुरू भएको हामी पाउँछौं, जुन संवत् हो नेपाल संवत् ।

नेपाल संवत् नेवारहरूको मात्र संवत् होइन, यो संवत् हामी सम्पूर्ण नेपालीको संवत् हो । कसैकसैले यो संवत्लाई नेवारहरूको मात्र संवत् ठानेका छन्, यो एउटा भ्रम मात्र हो । विशेषगरी नेवार समुदायहरूले प्रचारप्रसार गर्नुका साथसाथै मनाउँदै आएको कारणले गर्दा पनि नेवारहरूको संवत् हो भन्ने गरेको पनि हुनसक्छ । राजा राघवदेवको शासनकालमा शंखधर साख्वाः भन्ने एकजना व्यक्तिले आफ्नो सम्पत्तिले नेपाली जनताको

ऋण मोचन गरिदिएपछि नयाँ संवत् ल्याएको हो । नेपाल संवत्लाई नेपली जनताले इज्जत र गौरवका साथ मनाउँदै आउनुका साथै यसका प्रणेता शंखधर साख्वाःलाई विभूति मानिएको छ । हुन त हामीकहाँ विभिन्न संवत्हरू रहेका छन्, तर यो नेपाल संवत् र बुद्ध संवत् बाहेक अरू सबै संवत् बाहिरबाट ल्याइएका हुन् भन्ने मान्यता रहेको पाउँछौं । नेपाल संवत् म्हपूजाको दिनमा सुरु हुन्छ भने यो संवत्मा प्रयोग गरिएको तिथिमिति चन्द्रमासमा आधारित छ । मल्लकालमा नेपालमा देखापरेका विभिन्न ग्रन्थ एवं अभिलेखहरूमा नेपाल संवत्को प्रयोग भएको तथ्य हामीहरूले अहिलेसम्म पनि पाउँछौं । त्यसैगरी त्यसताका मूर्तिकला, वास्तुकला, शिलालेख जस्ता लेखोटहरूमा पनि नेपाल संवत्को प्रयोग भएको पाउँछौं ।

यसरी सुरु भएको नेपाल संवत्ले नेपाल अधिराज्यका काठमाडौं, ललितपुर, भक्तपुर, कीर्तिपुर र उपत्यका बाहिरका जिल्लाहरू दोलखा, रामेछाप, सिन्धुपाल्चोक, संखुवासभा, पाल्पा, नुवाकोट, प्यूठान आदि जिल्लाहरूमा आफ्नै छुट्टै पहिचान र ऐतिहासिक महत्व कायम गरेको पाइन्छ ।

यसै सन्दर्भमा ऐतिहासिक शहर दोलखा र नेपाल संवत्का बारेमा यहाँ केही चर्चा गर्नु सान्दर्भिक हुन्छ । दोलखा शहरमा नेपाल संवत् किराँतकालदेखि नै प्रयोग हुँदै आए तापनि विशेष गरी २०४६/४७ सालपछि मात्र यस संवत्लाई यहाँका बासिन्दाहरूले नयाँ वर्षको रूपमा मनाउँदै आइरहेका छन् । यहाँस्थित सामाजिक संघसंस्थाहरूले नेपाल संवत्को उपलक्ष्यमा आफ्नो मातृभाषाबाट कविता प्रतियोगिता, हाजिरी जवाफ प्रतियोगिताको आयोजना गर्दै आइरहेका छन् । त्यसैगरी नेपाल संवत् ११९८ को उपलक्ष्यमा काठमाडौंस्थित नेवार संस्था निभाः पुचः र दोलखास्थित दोलखा सेवा समाजको संयुक्त आयोजना एवं काठमाडौं र दोलखाबासी नेवार समुदायहरूको सहयोगमा काठमाडौं-दोलखा मोटरसाइकल च्यालीको आयोजना गरिएको थियो । यसरी हुँदा हुँदा विगत वर्षदेखि दोलखास्थित एक दर्जनभन्दा बढी विभिन्न सामाजिक संघसंस्थाहरूको प्रतिनिधित्व रहेको अभयपुर संघसंस्था समन्वय समितिको पहलमा नेपाल संवत्को उपलक्ष्यमा च्यालीको आयोजना गरिँदै आइरहेको छ ।

इतिहासमा उल्लेख भए अनुसार त्यसताका दोलखा जिल्ला पनि एक राज्य थियो भन्ने प्रमाण ग्रन्थावलीबाट थाहा पाउन सकिन्छ भने दोलखाको पूर्व सुनकोसी, पश्चिममा दूधकोशी, उत्तरमा तिब्बतको सिमानादेखि लिएर दक्षिणमा तामाकोसी र सुनकोसीको संगम विन्दूसम्म सिमाना रहेको छ । इतिहास शिरोमणि बाबुराम आचार्यको भनाइ अनुसार किरातकालदेखि लिच्छविकालसम्म दोलखामा नेवारी बस्ती रहेको थियो । दोलखामा नेपाल संवत्को ४४६-९५१ सम्ममा विभिन्न ऐतिहासिक कलाकौशलमा प्रयोग गरिएको पाइन्छ । यसैगरी दोलखामा हालसम्म उपलब्ध भएका भीनपा वडा नं. ४ स्थित नसुको ढुंगेधारामाथि अवस्थित नारायण भगवान्को मूर्तिमा कुँदिएको अभिलेखमा पनि

नेपाल संवत्को प्रयोग भएको पाउँछौ., जसमा नेपाल संवत् ५८० अर्थात् विक्रम संवत. १५१६ मा स्थापित भएको भनी उल्लेख भएको छ। त्यसैगरी हरेक इन्द्रजात्राको बेलामा प्रदर्शन गरिने मूर्तिमा पनि नेपाल संवत् ५८० लेखिएको पाइन्छ। यसैगरी राजा यक्ष मल्लको राज्य विस्तारको समयमा ने.सं. ५७४ लेखिएको पाउँछौं। यसैगरी जिवसिंह भारोले आफ्नो पुत्र र पत्नीको नाउँमा नेपाल संवत् ६४४ मा भीनपा-२ तीनधारा (राइती) स्थित गोपीनारायणको मन्दिर स्थापना गरेको पाइन्छ। राजा इन्द्रसिंह देव ६५५ मा राजा भएको बेला दुंगल कोर्छे विहारमा सुनको आकाश भैरव बनाई इन्द्रजात्रामा प्रदर्शन गर्न प्रारम्भ गरेको पाइन्छ। यसैगरी महेश्वरदासले चढाएको ताम्रपत्रमा पनि नेपाल संवत् ७०४ उल्लेख गरिएको पाइन्छ। यी विभिन्न प्रमाणहरूको कारणले गर्दा दोलखा र नेपाल संवत्को गाढा सम्बन्ध रहेको पुष्टि हुन्छ।

नेपाल संवत्को वर्षारम्भमा पुनर्विचार आवश्यक

❑ प्रमोदवर्धन कोण्डन्न्यायन

हाम्रो कालगणना गर्ने पद्धतिको मौलिक स्रोत वैदिक कालगणना पद्धति नै देखिन्छ। वैदिक कालगणना पद्धतिमा धार्मिक वर्ष सौर नमानी चान्द्र मानिन्छ। वैदिक वर्षको आरम्भ शुक्ल पक्षको प्रतिपदामा हुन्छर समाप्ति औंसीमा हुन्छ। यसैगरी अयन, ऋतु र महिना पनि चान्द्र गणनाबाटै मानिने कुरा बुझिन्छ। यसो भए तापनि दिन-रात हुनमा र जाडो-गर्मी वर्षा हुनमा कारण सूर्य नै रहेकाले भौतिक सौर वर्ष, अयन, ऋतु र महिनाको पनि विचार राखी चान्द्र गणनालाई व्यवस्थित गरिनुपर्ने कुरा वेदबाटै सिद्ध हुन्छ। मोटामोटी रुपमा सौर वर्ष ३६५ दिनको हुन्छ र चान्द्रवर्ष ३५४ दिनको हुन्छ। यसैले सौर वर्षभन्दा चान्द्र वर्ष र सौर ऋतुभन्दा चान्द्र ऋतु पनि छोटा हुन्छन्। त्यसो हुनाले कुनै बेला चान्द्र र सौर ऋतु सँगै प्रारम्भ भए पनि पछि-पछि तिनको प्रारम्भमा फरक बढ्दै जान्छ। यस स्थितिमा धार्मिक चान्द्र वर्षको र चान्द्र ऋतुको भौतिक सौर वर्ष र सौर ऋतुसित तालमेल स्थापित गर्नु उचित हुन आउँछ। यस्तो तालमेल मिलाउन वेदमा चान्द्रवर्षमा अधिमास मानिएको पाइन्छ। यस्तो अधिमासको उल्लेख ऋग्वेदमा पनि 'वेदा य उपजायते' भन्ने मन्त्रांशमा (१/२५/८) छ मा.वा. शुक्लयजुर्वेदसंहितामा (७/३०) र तैत्तिरीयकृष्णयजुर्वेदसंहितामा (१/४/१४/१) पनि तेह्रौं मासका रुपमा अधिकमासको उल्लेख भएको देखिन्छ। यस प्रकारको अधिकमास गन्ने वैदिक पद्धति भने आजभोलिको चल्तीको पद्धतिभन्दा भिन्न छ। यो पद्धति लगधप्रोक्त वेदाङ्गज्योतिष, कौटलीयअर्थशास्त्र इत्यादि ग्रन्थमा पाइन्छ। यस पद्धतिमा उत्तरायणका अन्तमा आषाढमा

वा दक्षिणायनका अन्तमा पौषमा मात्र अधिकमास पर्छ। यो पद्धतिको प्रयोग लिच्छविकालमा पनि हुने गरेको कुरा त्यस बेलाका अभिलेखहरुबाट बुझिएको छ। मल्लकालमा पनि पछिसम्म नै यो पद्धति प्रयोगमा रहेको कुरा पनि ज्ञात हुन्छ। अधिकमास मान्ने यो पद्धतिको निकटभूतकालका र वर्तमानकालका ज्योतिषीहरुबाट ठीकठाक व्याख्या हुन नसकिराखेकोमा स्वाद्ध्यायशालाबाट प्रकाशित (२०५२) वैदिक मन्त्र-सङ्ग्रहका परिशिष्टमा (पृ. १३७) वैदिक परम्पराको पूर्ण अनुकूल र युक्तियुक्त रुपमा त्यस अधिकमास गणना पद्धतिको व्याख्या गरिएको छ। त्यसमा अझै पनि कुनै वैदिक आस्तिक ज्योतिषी-धर्मशास्त्रीलाई शंका भए त्यस विषयमा पत्र-पत्रिकाद्वारा खुला र लिखित प्रश्नोत्तर प्रक्रिया चलाउन सकिन्छ।

उक्त प्रकारले चान्द्र र सौर वर्षहरुको तालमेल बसाएर गरिने वैदिक वर्षगणनामा वर्षको आरम्भ कहाँबाट मान्ने भन्ने प्रश्न उठ्छ। त्यसमा सौरतर्फको मात्र विचार गर्दा दृकसिद्ध सौर उत्तरायणारम्भबाट वा वसन्तको विषुव (रात र दिन बराबर हुने समय)बाट वा दक्षिणायनारम्भबाट वा शरद्को विषुवबाट नववर्षको आरम्भ मान्न सकिने देखिन्छ। तथापि सौर ऋतुको पनि विचार गर्दा वसन्तविषुवमा र शरद्विषुवमा सम्बद्ध ऋतुहरुको प्रारम्भ हुने समय नपरी बीचको समय पर्ने हुँदा त्यस समयमा नवर्षारम्भ मान्नुभन्दा उत्तरायणारम्भमा शिशिर ऋतुको पनि सँगै आरम्भ हुने हुँदा उत्तरायणारम्भबाट अथवा दक्षिणायनारम्भमा वर्षा ऋतुको पनि आरम्भ हुने हुँदा दक्षिणायनारम्भबाट नवर्षारम्भ मान्नु युक्तियुक्त देखिन्छ। त्यसमा पनि उत्तरायणकाल देवताको दिन र दक्षिणायनाकाल देवताको रात मानिने हुँदा देवताको दिनको प्रारम्भबाट नै नववर्षको प्रारम्भ मान्नु समुचित मानी उत्तरायणको प्रारम्भसँगै वैदिक नववर्षको प्रारम्भ मान्ने गरिएको देखिन्छ। त्यसमा पनि वैदिक कालगणनामा धार्मिक वर्ष चान्द्रवर्ष नै मानिने हुँदा वैदिक धार्मिक नववर्षको आरम्भ शङ्कु (विभिन्न समयमा हुने छायाँको घटबढ जान्न घाम लाग्ने ठाउँमा गाडिएको किलो)का छायाँका विचारबाट जान्न सकिने दृकसिद्ध सौर उत्तरायणारम्भका दिनबाट नमानी त्यस दिनभन्दा अगाडिको नजिकैको अथवा अत्यन्त निकटको भए पछाडिको शुक्लप्रतिपदाबाट मानिन्छ। मूल वेदाङ्गज्योतिषले प्रतिपादन गरेको वैदिक वर्षगणनाको पद्धति यही नै हो। यस विषयमा पनि वैदिक परम्पराका कुनै आस्तिक सज्जनलाई कुनै शङ्का भए पत्रपत्रिकाद्वारा लिखित र खुला प्रश्नोत्तर प्रक्रिया चलाउन सकिन्छ।

मूल वैदिक वाङमयमा र महाभारतसम्ममा पनि उल्लिखित नभएका मेष, वृष इत्यादि राशिका आधारमा अर्वाचीन कालमा बनाइएका मास-अधिमास वर्षहरुका परिभाषाहरु र तिनै परिभाषाअनुसारका कल्पित तथाकथित धर्मशास्त्र वचनहरुका कुरा पनि अनादिपरम्परासिद्ध र वैदिकवाङमयका अनुकूल कुरालाई मात्र धर्मका रुपमा मान्ने मूल वैदिक परम्परामा धर्मका रुपमा मान्य हुन सक्तैनन्। तसर्थ वैदिक वर्षगणना पद्धति

अयनारम्भका आधारमा नै चल्ने कुरा मान्नैपर्ने देखिन्छ ।

उक्त पृष्ठभमिमा अब विशेष रुपमा नेपाल संवत्का नववर्षारम्भका विषयमा विचार गरिन्छ ।

आजभन्दा ११२३ वर्षअघि नेपाल संवत्को प्रारम्भ हुँदा नेपालमा लिच्छविकालदेखि चलिआएको मूल वैदिककालगणना पद्धति नै प्रचलनमा रहेको बुझिन्छ । लिच्छविकालमा मूल वैदिक कालगणना पद्धति प्रचलनमा रहेको कुरा लिच्छविकालका अभिलेखहरुमा लगधप्रोक्ता मूल वेदाङगज्योतिषअनुसारका अधिकमासहरुको उल्लेख पाइएकाले स्पष्ट रुपमा बुझिन्छ । लगधप्रोक्त मूल वेदाङगज्योतिषअनुसार उत्तरायणका वा दक्षिणायनका अन्तमा आषाढ वा पौषमा मात्र अधिकमास पर्छ । लिच्छविकालका अभिलेखहरुमा पनि आषाढमा वा पौषमा मात्र अधिकमास परेको कुरा देखिन्छ । आजभोलिको पञ्चाङ्ग निर्णायक समितिले सकारेको कालगणना पद्धतिका पञ्चाङ्गमा पौषमा अधिकमास कहिल्यै पनि पर्दैन । उक्त वैदिक कालगणना पद्धति नेपाल उपत्यकामा मल्लकालमा पनि प्रचलनमा रहेको देखिन्छ । यो कुरा आजभन्दा ५४२ वर्षअघि राखिएको भक्तपुरको दत्तात्रेय मन्दिरको ५८२ ने.सं. (१५१८ वि.सं.)को अभिलेखमा पनि पौषमा अधिकमास परेको कुरा देखिएकोबाट स्पष्ट हुन्छ । चतुर्दशीबाहेक अरु तिथि नघट्ने नटुट्ने र कुनै पनि तिथि दुई दिन नहुने वैदिक तिथिगणना पद्धतिको अवशेष त चन्द्रशमशेरका हुकुमले राजकीय लेखापढीमा चान्द्रमासका सुदि वदि नलेखेर सौरमासका गते लेख्ने व्यवस्था नबाँधिइञ्जेल १९६० संवत्सम्म पनि सामान्य लोकव्यवहारमा पनि नेपालमा प्रचलनमा रहिरहेकै देखिन्छ । नेपाल संवत्का सबै प्रमुख तिथिपर्वहरु चान्द्रमासका नै देखिन्छन् । नेपाल संवत्को चान्द्रमास पनि पञ्चाङ्ग निर्णायक समितिले सकारेको जस्तो चान्द्र नववर्षारम्भमा र अधिकमासमा डोठ्याङ खाने खालको पूर्णिमान्त (कृष्णपक्ष प्रतिपदाबाट प्रारम्भ भई पूर्णिमामा समाप्त हुने) नभई पूर्णतया वैदिक धार्मिक परम्पराको अनुरुप र नववर्षारम्भमा र अधिकमासमा पनि डोठ्याङ नखाने खालको अमान्त (शुक्लपक्षका प्रतिपदादेखि थालिएर अमावश्यामा अन्त हुने) छ । उक्त कुराहरुबाट नेपाल संवत्को कालगणना पद्धति मूल वैदिक कालगणना पद्धतिको अत्यन्तै अनुकूल रहिआएको हुनुपर्ने देखिन्छ ।

उक्त प्रकारका वस्तुस्थितिबाट नेपाल संवत्को नववर्षको आरम्भ पनि वैदिक नववर्षको आरम्भजस्तै वैदिक कालगणना पद्धतिअनुसारका तपश्शुक्लप्रतिपदाबाट (माघ शुक्लप्रतिपदाबाट) नै मानिनुपर्ने कुरा देखिन आउँछ । वैदिक पञ्चवर्षात्मक युगको प्रारम्भको गणित देखाउँदा वराहमिहिरले पञ्चसिद्धान्तिकाका पैतामहसिद्धान्तमा 'द्व्यूनं शकेन्द्रकालं पञ्चभिरुद्धृत्य' भन्ने कुरा उल्लेख गरी शकवर्षका अंकमा दुई (२) घटाई पाँच (५) ले भाग गरेर वैदिक युगका वर्षको ज्ञान गर्ने कुरा देखाएको र नेपाल संवत् पनि शकाब्दका नवौं शतकका प्रारम्भका दुई (२) वर्ष छोडि तेस्रो वर्षलाई नेपाल संवत्को पहिलो वर्ष मानी चलाइएको देखिएकाले नेपाल संवत्को वैदिक पञ्चवर्षात्मक

युगव्यवस्थासित विशेष सम्बन्ध भएको कुरा यस तथ्यबाट पनि झल्कन आउँछ । यसबाट पनि नेपाल संवत्को प्रारम्भ माघशुक्लप्रतिपदाबाट नै मानिनुपर्ने देखिन्छ । तथापि नेपाल संवत्को प्रारम्भ कार्तिकशुक्ल प्रतिपदामा नै हुने कुरा मानिदै आएको छ । यसको कारणको विशेष अनुसन्धान हुनुपर्ने देखिन्छ । पूर्वलिच्छविसंवत् पनि कार्तिकादि नै भएको कुरा लिच्छविसंवत्का 'निर्णायक', 'निश्चायक' इत्यादिले गरेका छन् । किन्तु यस कुराको सप्रमाण खण्डन गरिसकिएको छ (गोप २०५५/१/१२) बाबुराम आचार्यले नेपाली (त्रैमासिक) पत्रिकाका ४२ औं पूर्णाङ्कमा (२०२६ माघ, फागुन र चैत, पृ. ७-१०) कुपाणहरुको काठमाण्डु उपत्यकामा प्रवेश भएपछि तिनले कुपाणवर्ष गणना पद्धति यहाँ प्रचलित गरिदिएकाले यहाँका सवत्हरु कार्तिकादि हुने परम्परा बसेको हो भन्ने कुरा लेखेको देखिन्छ । किन्तु त्यो कुरा पनि मान्न सकिने देखिदैन । किनभने उनले भने झैं पूर्वलिच्छविसंवत् कार्तिकादि भएको मान्न सकिन्न । यस स्थितिमा नेपाल संवत्को प्रारम्भ कार्तिकशुक्ल प्रतिपदामा किन मान्ने गरिएको हो भन्ने कुराको अरु अनुसन्धान गर्नु नितान्त आवश्यक देखिन्छ ।

सूर्यविक्रम ज्ञवालीले नेपाल उपत्यकाको मध्यकालीन इतिहास भन्ने ग्रन्थमा (पृ. ६, ७) कर्णाटवंशी राजा नान्यदेवका प्रभावले गर्दा नेपाल संवत् कार्तिकादि भएको भन्ने मत र शङ्कराचार्यका अवतारका रुपमा मानिएका र नेपालमा आएका एक दक्षिणी ब्राह्मणका प्रभावले नेपाल संवत् कार्तिकादि भएको होला भन्ने आफ्नो मत पनि देखाएका छन् । किन्तु लिछविकालमा पनि चान्द्रमासहरु अमान्त नै भएको बुझिन आएको र वेदाङ्गज्योतिषमा पहिलो नक्षत्र मानिएको कृत्तिका नक्षत्रसित सम्बद्ध पूर्णिमा तिथि हुने, कार्तिक महिनालाई पहिलो महिना मानी कार्तिकादी वर्षगणना गर्ने पक्ष पनि वैदिक परम्परामा कतै चलेको हुनसक्ने देखाएको हुनाले ज्ञवालीका उक्त भनाइ पनि सहसा स्वीकार्य हुन सक्ने देखिदैन । शरद् विपुवदेखि (शरद ऋतुको रात र दिन बराबर हुने दिनदेखि) वसन्त विपुवसम्म (बसन्त ऋतुको रात र दिन बराबर हुने दिनसम्म) दक्षिणायण र वसन्त विपुवदेखि शरद विपुवसम्म उत्तरायण मान्ने पक्ष पनि परम्परामा कतै भएको जस्तो बुझिएकाले दक्षिणायणका प्रारम्भबाट नववर्षको प्रारम्भ मान्ने विचारबाट पनि वर्ष कार्तिकादि हुने अर्थात् कार्तिकशुक्ल प्रतिपदामा नेपाल संवत्को नववर्ष प्रारम्भ हुने कुरा मानिएको हुन सक्ने बुझिन्छ । यस विषयमा अरु अनुसन्धान र विचार चलाउँदै रहनुपर्ने देखिन्छ ।

शंखधर "राष्ट्रिय विभूति" घोषित तर पूर्वाधारहरू शून्य

❑ **वस्तुराज 'शीतल'**

नेपालको आफ्नै मौलिक संवत् नेपाल संवत्का प्रवर्तक शंखधर साख्वाःलाई श्री ५ को सरकारले मंसिर ३ गते 'राष्ट्रिय विभूति' घोषित गरेको छ । काठमाडौंका जनतालाई ऋणमुक्त गराई नेपाल संवत् चलाउने काम प्रारम्भ गरेको हुनाले निकै लामो वर्षपछि शंखधरलाई राष्ट्रिय विभूतिको रूपमा घोषित गरिएको चर्चा भाषाविद्हरूबीच भएको छ ।

काठमाडौंको सिंहसत्तलदेखि भीमसेनस्थानस्थित इलाछेँ बासस्थान रहेका श्री साख्वालले इतिहासकार सूर्यविक्रम ज्ञवालीको 'नेपाल उपत्यकाको मध्यकालीन इतिहास' अनुसार बिहिबार २० अक्टोबर ८७९ (कार्तिक शुक्ल प्रतिपदा, वि.सं. ९३६) मा नेपाल संवत् प्रारम्भ गर्नुभएको उल्लेख छ । ज्योतिष शास्त्रविद् मंगलराज जोशीका अनुसार नेपालमा प्रचलन भइरहेका पञ्चाङ्ग (पात्रो)हरूमा नेपाल संवत्लाई 'श्री शंखधरकृत नेपाल संवत्' उल्लेख गर्ने चलन रहेको छ । त्यसबाट शंखधरद्वारा नेपाल संवत् प्रारम्भ गरेको स्पष्ट हुन्छ ।

शंखधर साख्वाल राष्ट्रिय विभूतिको रूपमा घोषित भएपछि अहिले नेपालमा राजा जनक, सीता, बुद्ध, अरनिको, अंशुवर्मा, राम शाह, पृथ्वीनारायण शाह, अमर सिंह, बलभद्र कुँवर, भानुभक्त, मोतिराम भट्ट र त्रिभुवन राष्ट्रिय विभूतिको रूपमा सार्वजनिक भएको देखिन्छ ।

विज्ञहरूबाट सार्वजनिक गरिए अनुसार राघवदेव र आनन्ददेवको पालामा

शंखधर साख्वालले उक्त संवत् सुरुवात गरेको हो ।

हो, राष्ट्र र राष्ट्रियताको स्वाभिमान जगाउने व्यक्तिहरूको अध्ययन र अनुसन्धान गरेर राष्ट्रिय विभूतिहरू घोषणा गर्नु स्वाभाविक छ । त्यस्तो राष्ट्रिय व्यक्तित्वहरूको जन्म, जीवनचर्चा, जीवनकालमा गरेका योगदान र आवश्यकताका पहिचानहरूबारे पनि थप अध्ययन अनुसन्धान गर्नु जरूरी छ । अझ विज्ञ, विद्वान तथा इतिहासकार र ज्योतिषीहरूको राय बुझेर सार्वजनिक गर्नु अति आवश्यक छ । कुनै पनि व्यक्तिको राष्ट्रिय स्वाभिमान र व्यक्तित्वलाई कुण्ठित राख्नु उचित लाग्दैन । त्यस्ता व्यक्तिहरूको कुनै विवाद या शंकास्पदका भनाइहरू छन् भने छलफल, अन्तरक्रिया, विचार आदान-प्रदान, अध्ययन, अनुसन्धान र विज्ञहरूकै एक आपसको छलफलबाट वास्तविकता पहिचान गर्नुपर्छ । जब वास्तविता पत्ता लाग्छ तब जसरी अन्य राष्ट्रिय विभूतिहरूको चर्चा परिचर्चा अधिराज्यभर र विदेशमा समेत फैलाउन गरिएको छ । त्यसरी नै शंखधर साख्वालको सन्दर्भमा पनि विभिन्न साहित्यिक ग्रन्थहरू प्रज्ञा प्रतिष्ठानबाट प्रकाशित गरेर र अधिराज्यका विद्यालयहरूमा पठनपाठन गराउन विज्ञहरूबाटै शंखधरको पाठ्यपुस्तक प्रकाशित गर्नुपर्दछ ।

कुनै पनि व्यक्तिलाई 'राष्ट्रिय विभूति' घोषित गर्ने तर राष्ट्रिय विभूतिबाट घोषित व्यक्तिहरूको कुनै प्रचारप्रसार नगर्ने, पाठ्यपुस्तकमा समावेश नगर्ने हो भने राष्ट्रिय विभूतिको घोषणा गर्नुको कुनै मतलब हुँदैन । जसरी सरकारले 'राष्ट्रिय विभूति' घोषणा गरेको छ त्यसरी नै प्रत्येक नेपालीले त्यसको पहिचान, इतिहास र जीवन र जीवनको महत्व थाहा पाउन दिनु आवश्यक छ । राष्ट्रिय-अन्तर्राष्ट्रिय दिवस र चाडपर्वहरूमा शुभकामना र सन्देश बाँडे झैं नेपाल संवत् ११२० को अवसरमा शंखधरलाई राष्ट्रिय विभूति घोषणा गरेर अरू केही नगर्ने हो भने ढुंगालाई पूजा गरे झैं मात्र हुनेछ - शंखधर साख्वाललाई ।

अतः शंखधर साख्वाललाई कुनै एउटा उपयुक्त स्थानमा उपयुक्त समयमा या सन्दर्भ मिलाएर थप प्रतिमाहरू स्थापना गर्नुपर्दछ । पाठ्यपुस्तक लगायत अन्य साहित्यिक ग्रन्थहरू प्रकाशित गर्नैपर्छ ।

शंखधर साख्वालको कुनै सामाजिक संस्था, व्यक्ति या त्यस्तै कुनै समुदायको भरमा मात्र गरेको प्रचार प्रसारलाई सरकारले सन्तोष मान्यो भने त्यो झारा टार्ने काम बाहेक अर्को हुँदैन ।

अब प्रश्न उठ्छ, हो 'राष्ट्रिय विभूति'को घोषणा गर्नु ठीकै मानौं । तर राष्ट्रिय विभूतिको घोषणा अध्ययन र अनुसन्धान गरेर गरेको हो ? पूर्वाधारहरू तयार गरेर घोषणा गरेको हो ? राष्ट्रिय विभूतिको रूपमा कसरी परिचय दिन खोजेको छ ? ती पूर्वाधारहरू किन राष्ट्रिय विभूतिको रूपमा घोषणा गरेपछि सार्वजनिक गर्दैनन् ?

सम्भवतः शंखधर साख्वाललाई मात्र शब्दले 'राष्ट्रिय विभूति'को उपाधि दिएको

हुनुपर्छ। चाहेर, मन परेर भन्दा पनि लोक पत्यारको लागि मात्र त्यो उपाधि दिएको अनुमान किन गर्न मिल्दैन ? जसरी लोक पत्यार गर्न, जनमत बटुल्न र किसान मजदुरहरू आफ्नो हातमा लिन एमालेले मार्क्सवाद-लेनिनवाद भनेर, कम्युनष्टि पार्टी भजेर जनताबीच छलछाम गरिरहेको छ।

अहिले प्रत्येक संस्कृतविद्, इतिहासकार, ज्योतिषीहरूको मनमा खुल्दुलीको विषय बनिरहेको छ- शंखधर साख्वाललाई 'राष्ट्रिय विभूति' घोषणा गरेर के राष्ट्रिय कार्यक्रम ल्याउँदैछ ? के राष्ट्रव्यापी अभियान संचालन गरिनेछ- खूब चर्चाको विषय बनेको छ। आशा एवं विश्वास छ - साँच्चै साख्वाललाई 'राष्ट्रिय विभूति'को रूपमा विभूषित गरिएको हो भने व्यवहारले पनि सम्मान र कदर गर्नुपर्छ।

नेपाल संवत्
राष्ट्रिय संवत्

❑ यम विरही

प्राकृतिक सुभाषले भरिपूर्ण नेपाल विश्वमा छुट्टै पहिचान बोक्दै आएको मुलुक हो । नेपाल सानो र सुन्दर मुलुक भइकन पनि अनेक भाषा, संस्कृति, सम्पदा र जातिको उपस्थितिले विविधताबीच एकता पनि कायम छ ।

नेपालीको आधारभूत विशेषता नै विषमता र विविधताबीच साझा समन्वयको संस्कृति हो । प्राचीन नेपालमा मुख्यतया हिन्दू र बुद्ध धर्महरू विद्यमान रहेको इतिहासबाट प्रमाणित हुन्छ । हिन्दू र बुद्ध धर्म मान्नेहरूका लागि उपत्यकाका स्वयम्भू र पशुपतिनाथ धार्मिक धरोहरका रूपमा परापूर्वकालदेखि नै अवस्थित छन् । परम्परागत ऐतिहासिक पृष्ठभूमिबाटै नेपालको मौलिक संस्कृतिका मूल विशेषताहरू निःसृत भएका छन् । यस सम्बन्धमा विभिन्न धार्मिक, सांस्कृतिक मान्यता अनुसार नेपालमा रञ्जनालिपिमा लिपिबद्ध (मौलिक रूपरेखा लिपिबद्ध भएको) आफ्नै प्रकारको संवत् विद्यमान छन् ।

आफ्नै तिथिको आधारमा शुभसाइत् घडी अनुसार मानव जीवनका विविध कर्महरू चलिरहेका छन् । यसैक्रममा नेपाल संवत्को प्रचलन पनि यहाँ आएको हो । इतिहासविद्का अनुसार, सो संवत् बर्षेनी 'कछलाथ्व' प्रतिपदाको दिनमा फेरिन्छ । यस दिनलाई पवित्र पर्वको रूपमा ग्रहण गर्दै आइरहेको पाइन्छ ।

ऐतिहासिक दस्तावेजका आधारमा नेपाल संवत् प्रणेताका रूपमा शंखधर साख्वाः (जो लिच्छविकालीन समाजसेवी व्यापारी थिए)लाई लिइन्छ । इतिहासविद् प्राध्यापक लीलाभक्त मुनकर्मी शंखधरलाई जनमानसमा साखः, साख्वाः वा शंख्वाः भनिएका विभिन्न

दस्तावेजहरू भएको बताउनुहुन्छ । यी सबै नामसँग सम्बन्धित थरको सन्धिविच्छेद गर्दा साख्वाः थर रहेको हुनसक्ने तर्क उहाँको छ ,। लिच्छविकालीन समयताका जन्मिएको भए तापनि शंखधरको प्रामाणिक जन्म मिति हालसम्म थाहा हुन नसकेको प्रा. मुनकर्मी बताउनुहुन्छ । तथापि, नेपाल संवत् कसले चलायो र कहिलेदेखि राज्यले चलायो भन्ने सन्दर्भमा कुनै विवाद नरहेको ठहर उहाँको छ ।

भाषा वंशावलीभन्दा सयौं वर्ष पुरानो मानिएको भक्तपुरको जेंलाटोलमा अवस्थित एक शिलापत्रले शंखधर साख्वाः जनतामा लोकप्रिय व्यक्तित्वका रूपमा स्थापित भएको भन्ने पुष्टि मिल्छ ।

सो शिलापत्र राजा भूपतीन्द्र मल्लको समयताका जनस्तरबाट राखिएको प्रमाण शिलापत्रबाटै प्रष्ट हुन्छ । शिलापत्रमा 'नेपाल भाखा साख्वाः संवत् ८२६' भनी उल्लेख छ । नेपाल संवत् स्थापना गरेका कारण शंखधर साख्वाःलाई स्नेहबश जनताले शंख्वाः भनी सम्बोधन गरेको हुनसक्ने भनाइ पनि नभएको होइन । शंखधर साख्वाःले नै नेपाल संवत् स्थापना गरेको भन्ने अर्को प्रमाण राजा योगनरेन्द्र मल्लका समयको 'नेपाल संवत् ८०८'मा लेखिएको ऐतिहासिक लिखतबाट पनि प्रष्ट हुन्छ । सो लिखतमा साख्वाः नामक व्यक्तिले संवत् परिवर्तन गरेर नेपाल संवत् चलाएको भन्ने व्यहोरा उल्लेख छ ।

वि.सं. १९६० सम्म नेपाल संवत् सरकारी कामकाजकै रूपमा चलिआएको भनाइ इतिहासविद्को छ । निरंकुश राणा प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेर जबराको समयदेखि नेपाल संवत्लाई सरकारी कामकाजी भाषाको प्रचलनबाट हटाइएको बताउँदै प्रा. लीलाभक्त मुनकर्मी भन्नुहुन्छ - नेपाल संवत्लाई सरकारले प्रचलनमा ल्याउँदा अरू कुनै संवत्लाई होच्याएको मानिदैन, तत्कालीन शासकद्वारा अज्ञानतावश वा भयका कारण नेपाल संवत्लाई सरकारी कामकाजको प्रचलनबाट हटाइएको हो ।

नेपाल संवत्को विषयमा पुरानो पुस्ताका लेखकद्वय धनबज्र बज्राचार्य र टेकबहादुर श्रेष्ठद्वारा लिखित नुवाकोटको ऐतिहासिक रूपरेखा र दोलखाको ऐतिहासिक रूपरेखा नामक ग्रन्थबाट शाहकालमा घरायसी लिखत र अभिलेखमा नेवार भाषा र नेपाल संवत्को प्रयोग भएको पुष्टि मिल्छ । यसैगरी, कविकेशरी चित्तधर हृदयले 'नेपालभाषा साहित्यया जातः' नामक पुस्तकमा काठमाडौं खाल्डोमा बसाइँ सरी भोजपुर पुगेका नेवार समुदायले नेपाल संवत् प्रयोग गरी अभिलेख राखेको विषय उल्लेख गरेका छन् ।

विक्रम संवत्भन्दा ९ सय ३६ वर्ष ७ महिनापछि र ईस्वी संवत् भन्दा ८ सय ७९ वर्ष १० महिना १५ दिनपछि नेपाल संवत् सुरू भएको मानिन्छ । नेपाल संवत्बारे इतिहासकार प्रो. ढुण्डिराज भण्डारीले नुवाकोट ठकुरी वंशका प्रथम राजा भाष्करदेव वर्माको शासनकालमा लेखिएको 'विष्णु धर्म' नामक हस्तलिखित ग्रन्थमा सो ग्रन्थको निर्माणकाल राजा राघवदेवले प्रचलित गरेको नेपाली संवत् १६७ उल्लिखित भएको आफ्नो ऐतिहासिक कृतिमा बताउनुभएको छ ।

इतिहासविद् डा. चुन्दा बज्राचार्य पनि उल्लिखित जनश्रुतिको चर्चा गर्दै भन्नुहुन्छ- शंखधर साख्वाःले धनी भएका कारण सबै नेपालीको ऋण तिरिदिएर सबै नेपाली मुक्त भएको उपलक्ष्यमा चलाइएको संवत्लाई नेपाल संवत्को रूपमा लिईदै आएको छ ।

वि.सं. ६३३ मा नयाँ संवत् चलेको प्रमाणित चर्चा गरिएको 'सुमतितन्त्र'' जसमा हरेक संवत्को प्रवर्तकहरूको नाम र भोग वर्षसमेत सही किटान गरिएको ग्रन्थमा नेपाल संवत्का प्रवर्तकको चर्चा नभए पनि संकेत समेत नहुनु चर्चाको विषय भएको भनाइ पनि नभएको होइन ।

'नेपाल संवत्'को शुभअवसरमा म्हपूजा (आत्मापूजा) गरी एकले अर्कालाई शुभकामना बाँड्दै सुख, शान्ति र समृद्धिको मंगलमय कामना व्यक्त गर्ने चलन रहिआएको वरिष्ठ संस्कृतिविद् सत्यमोहन जोशी बताउनुहुन्छ । नेपाल संवत् एक जातिको मात्र नभई हरेक जनजाति, भाषाभाषीको राष्ट्रिय संवत् रहेको धारणा जोशीको छ ।

आजको परिवर्तित सन्दर्भमा नेपाली सांस्कृतिक परम्परालाई विवेचनात्मक रूपबाट आम जनसमुदायमा प्रस्तुत गरिनु आवश्यक रहेको धारणा इतिहासविद् डा. भुवनलाल प्रधानको छ । परम्परागत रूपमा नै नेपालको मौलिक संस्कृतिका आधार निर्धारण भएको परिप्रेक्ष्यमा नेपाल संवत् नै यसैको प्रतिफल रहेको विचार उहाँ राख्नुहुन्छ । वृहद् सांस्कृतिक एवं ऐतिहासिक महत्व बोक्दै आएको नेपाल संवत् देशको घटनाक्रमसँगै ओझेलमा पर्दै गएको भनाई पत्रकार कुमार रंजितको छ । उहाँले भन्नुभयो, सबै वर्ग, जाति, सम्प्रदायको आस्थाको केन्द्र हुनुपर्नेमा नेपाल संवत् राजनीतिक पार्टी वा एकाध संस्थाको स्वार्थसिद्धिको माध्यम बन्न खोज्दैछ ।

यसो त नेपाल संवत्लाई केवल नेवार समुदायको सीमित घेराभित्र राखेर हेरिन नहुने तर्क पनि एकथरिको छ । जातिको नाउँमा अतिवादी विचार लिएर हिँड्न नहुने धारणा उनीहरूको छ ।

यसरी नेपालको सांस्कृतिक परम्परामा आधारित नेपाल संवत् विभिन्न मूल्यका हिसाबले विभूषित भएको महसूस गरी सरकारबाट समेत शंखधर साख्वाःलाई राष्ट्रिय विभूतिको मान्यता प्रदान गर्ने कार्य भइसकेको छ ।

साख्वा संवत् संस्थापक मात्रै होइनन्

❑ अविनाश शर्मा

नेपाल संवत्का संस्थापक शंखधर साख्वालाई नेपाल संवत् ११२१ मा श्री ५ को सरकारले राष्ट्रिय विभूति घोषणा गरेर सम्मान गरेको छ। हुन त नेपाल संवत्का संस्थापक साख्वाको प्रतिमा हिन्दू धर्मका आराध्यदेव पशुपतिनाथको उत्तरतर्फ उन्मत्त भैरवको लहरमा प्रतिस्थापित हुनुले पनि तत्कालीन समयमा उनको मूल्याङ्कन नभएको मान्न सकिदैन। उन्मत्त भैरवको लहरमा प्रतिमा स्थापित हुनु नै समाजले सम्माननीय व्यक्तिको रूपमा स्वीकार गरेको महसूस हुन्छ।

हामीले हाम्रो समाजमा असाधारण कर्म गरेका व्यक्तिहरूको खोज गर्न नसक्नु हाम्रो कमजोरी हो भनेर पदासीन व्यक्तिहरूले सोच्नुपर्ने कुरा हो। हामीकहाँ विशेष गरेर कुनै व्यक्तिले कुनै विषयको बारेमा अनुसन्धान गर्न खोज्यो भने ऊ कुन राजनीति गर्ने व्यक्ति हो ? यसको काम गरिदिएबापत् मलाई के फाइदा हुनसक्छ ? हुँदैन भन्ने किन दिने ? बरू फलानो मेरो भक्तलाई यो काम गर्न दिएँ भने मलाई हरतरहले सहयोग गर्नेछ भन्ने मनोगत विश्लेषणले गर्दा हाम्रा कैयौं राष्ट्रिय विभूति र धरोहरहरू ओझेलमा परेका छन्।

नेपालका राष्ट्रिय विभूति शंखधर साख्वाको कुरा गर्दा हामीले नेपाल संवत्का संस्थापक मात्र भन्दा उचित सम्मान दिन नसकेको प्रतीत हुन्छ कि ? जहाँ हेनरी डचुना भन्दा अगाडि नै 'सर्वे भवन्तु सुखिनः सर्वे सन्तु निरामयाः। सर्वे भद्राणिं पश्यन्तु माः कश्चिद् दुःख भाग्जनः॥' भन्ने भावनाबाट प्रेरित भएर नै जनतालाई ऋणमुक्त गराउने

काम गरिन्छ । हामी सबै दाजुभाइ हौं भन्ने मूल मन्त्रको स्फुरण गराउने काम (परिवेश नै) उत्तम कर्म हो । त्यस्ता तत्वज्ञानीलाई कुनै एक संवत्को संस्थापक मात्रले चिनिनु वा चिनाउनु अन्याय हुन्छ कि हुँदैन त्यो अनुसन्धानको विषय हो ।

हुन त पशुपतिमा रहेको शंखधर साख्वाको प्रतिमा जस्तै प्रतिमा मध्यपुर ठिमिमा स्थापना गरेर साख्वाको समाजसेवाको सम्मान गर्न थालिएको छ । हुन त साख्वाको जीवनवृत्तमा आधारित चलचित्र पनि निर्माण भइसकेको छ । नेपालका राष्ट्रिय विभूति साख्वाले विक्रम संवत् ९३७ साल, ईस्वी संवत् ८८०, शक संवत् ८०२ मा जनतालाई ऋणमुक्त गराई उनले चलाएको नेपाल संवत् आज ११ सय वर्ष भन्दा वढी भइसकेको छ । राष्ट्रले शंखधर साख्वालाई राष्ट्रिय विभूति मानिसकेको छ । अब यस विषयमा राष्ट्रका विद्वानहरूबीच बहस चलाई यसको महत्वको विश्लेषण गर्नु जरूरी छ । यदि यसलाई नेपालकै संवत्को रूपमा स्वीकार गरिसकेको छ भने कुनै समुदायमा मात्र सीमित राखेर मनाउनु न्यायोचित हुँदैन । हरेक जातजाति, भाषाभाषी र समुदायमा महत्वबोध गराउनुपर्छ । कुनै जातिविशेषमा मात्र सीमित राख्नु संचालनको मर्मविपरीत हुन्छ ।

नेपाल संवत् फेरिएकै दिन नेवार समुदायमा म्हपुजा गर्ने चलन छ । यसको अर्थ आफ्नै शरीरको पूजा हो । वास्तवमा वर्षभरिमा धेरै देवदेवी र बाबुआमा भाइबहिनी सबैलाई आदरभाव प्रकट गरिन्छ तर अन्य संस्कृतिमा आफूलाई पुजिंदैन । त्यसैले यो पूजाको महत्व दर्शाउँछ । म भनेको को ? हात, खुट्टा, टाउको, पेट, कुन भाग वा सम्पूर्ण शरीर हो । वास्तवमा यो मन-मस्तिष्कलाई शुद्ध पार्न यो पूजा प्रचलनमा ल्याइएको हो । जब मानिसको मन, मस्तिष्क शुद्ध हुन्छ, शान्त हुन्छ, विवेक हुन्छ, बुद्धि लगाएर काम गर्दा जीवन सफल हुन्छ । यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने आत्मत्वको महत्व बुझाउँछ । आत्मज्ञान हुनु नै समर्थनवान् हुनु हो । त्यस्तो व्यक्तिले मात्र समाजको सेवा गर्न सक्दछ । यस पक्षले नेवारी संस्कृति अन्य संस्कृतिभन्दा विशेष महत्व रहेको देखाउँछ । सामान्य अर्थमा आफूले आफैलाई पूजा गर्ने भन्दा यसलाई घमण्डको प्रतीक मानिएला, तर त्यसले दिन खोजेको कुराले महत्व राख्दछ । मानव शरीरलाई स्वच्छ र सक्षम बनाउने चाहना नै यसको खास मर्म हुनुपर्दछ । कार्तिक शुक्ल प्रतिपदाक दिन मनाइने यो पूजा जीवनबोधको पहिचान हो । जुन पर्वमा आध्यात्मिक र भौतिक पक्षको बोध गराउँछ ।

अर्को पक्ष ज्यादै व्यावहारिक पनि देखिन्छ । यो हाम्रो चोला नाशवान् भएको हुनाले त्यो आत्मतत्वको नाश नहुँदै आफूले आफैलाई चिनेर पूजा गर्ने परम्परा नै म्हपूजा हुनसक्छ । देहभित्रको 'म'लाई पुज्दा आत्मशान्ति प्राप्त हुनसक्छ । यस तथ्यलाई महामानव गौतम बुद्धको उपदेशमा आफ्नो देहको मालिक आफु नै हो भनिएको छ । यस अर्थमा देहको मालिक 'म' हो - जुन अभिभाज्य छ । विद्वान् शुकरातले पनि आफूले आफैलाई

चिन भनेको पाइन्छ । त्यस्तै गरेर चीनका दार्शनिक कन्फ्युसियसले भनेका थिए - यदि तिमी ईश्वरको खोजीमा छौं वा चिन्न चाहेका छौ भने पहिले आफूलाई चिन्ने प्रयत्न गर । यस अर्थमा म्हपुजा दुवै दृष्टिकोणले उपयुक्त देखिन्छ । यसरी अर्को कुरा के प्रष्ट हुन्छ भने म्हपुजा कुनै जातिविशेषले मनाउने पर्व होइन, यसलाई सबै जातजातिले साझा संस्कृतिका रूपमा मनाउनु सान्दर्भिक देखिन्छ । यसरी म्ह पूजा गर्दा प्रयोगमा ल्याइएको ओखर झैं शरीर बनोस्, बिमिरो झैं शरीर पवित्र होस्, कटुस झैं सुख र ऐश्वर्यहरू फलोस्, मखमली फूल झैं सुन्दर र सधैं एकनास भइरहोस् भन्ने विश्वासका साथ म्हपुजा गर्ने गरिन्छ । म्हपुजाको यस महत्वलाई विद्वान् वर्गहरूले विश्लेषण गरी देह पवित्र पार्ने दिनको रूपमा मनाउन प्रेरित गर्ने कि ?

शंखधर साख्वाको बारेमा आख्यानहरू जेसुकै भए पनि पशुपतिमा रहेको प्रतिमा, सिनामंगलमा रहेको प्रस्तर स्तम्भ, लखुतीर्थनिर रहेको चैत्यले उनको योगदानलाई अविस्मरणीय बनाइरहेको हुनाले नेपालकै प्रतिष्ठासँग सम्बन्ध राख्ने यस प्रसङ्गलाई सभासमारोह र च्यालीमा सीमित नराखी जनस्तरमा पुऱ्याउने खालको कार्य हुनु अत्यावश्यक भइसकेको छ । राष्ट्रिय विभूतिबारे सबै नागरिकहरूलाई सुसूचित गराउने दायित्व सरकार र विद्वत्वर्गको रहेको हुन्छ । विशेष नेपालभाषा, साहित्यका ज्ञान भएका विद्वत्वर्गको अथक प्रयत्नबाट यो पुनीत कार्य सम्भव हुने देखिन्छ ।

लोक कल्याणको प्रतीक संवत्

❑ सन्तोषराज भुजेल

नेपाल अधिराज्यभित्र ऐतिहासिकालदेखि हालसम्म प्राप्त भएको शिलालेख, अभिलेख तथा कागजातहरूमा प्रयोग गरिएका संवत्हरूमा शक संवत्, मानदेव संवत्, नेपाल संवत्, त्रिभुवन संवत् र विक्रम संवत् हुन्। साथै अन्तर्राष्ट्रिय प्रचलनमा रहेको ईस्वी संवत् (सन्) पनि नेपालका प्रामाणिक कागजातहरूमा हालै प्रयोग गर्न थालिएको भेटिन्छ। यसरी आजसम्म नेपालमा प्रामाणिक रूपमा भेटिएका संवत्हरू ६ वटा पाइएका छन्। विभिन्न कालखण्ड र परिस्थितिमा प्रचलित यी संवत्हरूमध्ये मानदेव संवत्, त्रिभुवन संवत् र नेपाल संवत् मात्र नेपाल भूमिबाट जन्मेका संवत्हरू हुन् भनी प्रमाणित भएका छन्।

नेपाल संवत् चन्द्रमासको तिथि अर्थात् दिनगन्तीको हिसाब हुने कार्तिकादी (कार्तिक महिनामा नयाँ वर्ष हुने) संवत् हो। यसरी नेपाल संवत्को सुरुवात कार्तिक शुक्ल प्रतिपदा अर्थात् कार्तिक कृष्ण औंसीको समाप्तिपछि (लक्ष्मीपूजाको भोलिपल्ट) गोबर्द्धन पूजा, म्हपूजाको दिनदेखि प्रारम्भ हुन्छ। अनुसन्धानकर्ता कीलहोर्नले प्रकाशमा ल्याएअनुसार नेपाल संवत्को स्थापना वि.सं. ९३६ सन् ८८० अक्टोबर २० तारेख, शक संवत् ८०१ र मानदेव संवत् ३०४ मा भएको मानिन्छ।

नेपाल संवत्को वर्षारम्भको दिन कार्तिक शुक्ल प्रतिपदा (कछलाथ्व १) का दिनमा नेवारहरू म्हपुजा अर्थात् आत्मपूजा पनि हर्षोल्लासपूर्ण वातावरणमा मनाउने गर्दछन्। परम्परागत संस्कृतिका कारणले म्हपुजा भनेकै नेपाल संवत्को स्थापनाकालदेखि यो संवत्को वर्षारम्भको स्वागतमा मनाइएको चाड हो भन्ने आमधारणा कतिपयमा रहन

गएको छ । जुन कुरा सान्दर्भिक देखिदैन । म्हपुजाको परम्परा त्यो भन्दा धेरै वर्ष पहिले भएको मानिन्छ । इतिहास शिरोमणि बाबुराम आचार्यका अनुसार आजभन्दा १४/१५ सय वर्ष पहिलेदेखि नै अर्थात् नेपाल संवत्को स्थापना हुनु ३/४ सय वर्ष अघि नै.नेपाली जनमानसमा म्हपुजा चलनचल्तीमा आइसकेको थियो । अतः नेपाल संवत्को प्रारम्भको खुसियालीमा नेवारहरूले म्हपुजा गरेको नभई वरू म्हपुजाको शुभ दिन वा हर्षोल्लासको दिन पारेर नेपाल संवत्को स्थापना गरिएको हुनसक्ने इतिहासविद्हरू अड्कल काट्दछन् ।

विभिन्न ऐतिहासिक स्रोतका आधारमा संकलित वंशावलीहरूका अनुसार, नेपाल संवत्का संस्थापक शंखधर साख्वा हुन् (कतै शंखधर साख्वाल उल्लेख छ) । वंशावलीमा यिनलाई कसैले 'शूद्र', कसैले 'ज्यापु', कसैले 'शूद्र व्यापारी' त कसैले एक मामुली 'व्यापारी' भनी उल्लेख गरेका छन् । यसबाट प्रमाणित हुन्छ कि यिनी कुनै राजनीतिज्ञ वा भारदार नभई एक सामान्य व्यक्ति हुन् । वंशावली अनुसार भद्रमती र विष्णुमतीको दोभान लखुतीर्थबाट ल्याइएको बालुवा सुन भएपछि सोही सम्पत्तिबाट लोक कल्याणका निमित्त गरिब जनताको ऋण तिरिदिएर उद्धार गरिदिए भने आफूले पनि पाप कर्मबाट मुक्ति पाए । त्यसपछि कान्तिपुरका राजा राघवदेवको स्वीकृति लिएर नेपाल देशको नामबाट नेपाल संवत् चलाई व्यवहारमा लागू गराए । त्यसपछि पशुपतिको दक्षिणतिर अवस्थित उन्मत्त भैरवको मन्दिरको ढोकाको कुनामा आफ्नो शिलामूर्ति स्थापना गराए । जुन हालसम्म पनि देख्न पाइन्छ ।

नेपाल संवत् आफ्नो छुट्टै मौलिक पहिचान र अस्तित्व बोकी नेपालको राष्ट्रिय संवत् कहलाउन सफल भएको छ । नेपाल संवत्को महत्व निम्न लिखित ३ वटा तथ्यहरूले झन् बढी झल्काएको प्रतीत हुन्छ -

नेपाल भूमिबाट जन्मेको संवत्

नेपालमा प्रचलित ६ वटा संवत्हरूमध्ये त्रिभुवन संवत्, मानदेव संवत् र नेपाल संवत् मात्रै नेपाल भूमिबाट जन्मेका संवत्हरू हुन् । यो संवत् अन्य संवत्हरू शक संवत्, विक्रम संवत्, ईस्वी संवत् जस्तै विदेशी भूमिबाट आयातीत नभई नेपाल स्वदेश भूमिबाटै जन्मेको राष्ट्रिय संवत. हो ।

मानदेव संवत् पनि नेपाल भूमिबाट जन्मेको राष्ट्रिय संवत् हो । तर, यो संवत् अंशुवर्माले आफूलाइ राजदरबारमा सामन्त पदमा नियुक्त गरेपछि अंशुवर्मा राज्यका हर्ताकर्ता भएपछि व्यक्तिगत कृतज्ञता स्वरूप चलाएको संवत् हो । तर नेपाल संवत् त्यस्तो कुनै निजी स्वार्थबाट जन्मेको नभई लोक कल्याणको खातिर साधारण नागरिकबाट चलाइएको संवत् हो ।

सामान्य व्यक्तिद्वारा स्थापित संवत्

नेपाल संवत् एक साधारण व्यक्ति अझ तल्लो तहको उत्पीडित जातिका शंखधर साख्वाले स्थापना गरेको संवत् हो । कुनै राजा, महाराजा, सामन्त वा ऐतिहासिक

महापुरूषले विजयको स्मरण वा राज्यारोहणको खुसियालीमा चलाएको संवत् नभई यो त सामान्य व्यक्तिले कुनै प्रकारले धन प्राप्त गरी उक्त धन गरिब जनताको ऋण तिरिदिएर लोककल्याणमा सदुपयोग गरी उपकार र दानशीलताको परिचय दिएको संवत् हो ।

देशको नामबाट स्थापित संवत्

नेपाल संवत् नेपाल देशको नामसँग जोडिएको छ । विक्रम संवत् झैं भारतका चक्रवर्ती राजा विक्रमादित्यको नामबाट, शक संवत् झैं कुनै राजवंशको नामबाट, त्रिभुवन संवत् झैं कुनै राजाको नामबाट वा ईस्वी संवत् झैं कुनै धर्मगुरूको नामबाट चलेको संवत् नभई नेपाल संवत् देशको नामबाट स्थापित संवत् हो ।

नेपाल संवत्का यिनै ऐतिहासिक तथ्यहरूलाई स्वीकार्दै श्री ५ को सरकारले नेपालका राष्ट्रिय विभूतिहरूको सूचीमा नेपाल संवत्का संस्थापक शंखधर साख्वालाई पनि वि.सं. २०५६ मंसिर २ गतेदेखि समावेश गरेको छ ।

नेपाल संवत् नेपालीहरूको आफ्नै देशको संवत् हो । अज्ञानतावश अधिकांश नेपालीहरू यसलाई मान्न सहमत छैनन् र उनीहरू यो संवत् काठमाडौं उपत्यकामा मात्रै सीमित र नेवारहरूको मात्रै हो भन्ठान्छन् । सम्पूर्ण नेपालीहरू कर्मकाण्ड गर्दा तिथि हेरेर नै गर्ने गर्दछन् । विवाह, व्रतबन्ध, श्राद्ध, जन्मदिन, चाडपर्वहरू तारेख वा गते अनुसार मान्ने गर्दैनन् । यसबाट पनि नेपाल संवत् नेपालीहरूको संवत् हो भनी प्रष्ट हुन्छ । किनकि गतेलाई विक्रम संवत्, तारिखलाई ईस्वी संवत्ले र तिथिलाई नेपाल संवत्ले प्रधानता दिएको छ ।

'ब्रह्म वाक्यम जनार्दनम्' (बाहुनको मुख नै सर्वोपरी हुन्छ) भनेर बाहुनले भनेको आधारमा श्राद्ध एवं अन्य कर्मकाण्डहरू गर्ने नेपालीहरूलाई बाहुन पुरेतले नै तिथिलाई प्रधानता दिने नेपाल संवत्बारे स्पष्ट पार्न सकेका छैनन् । यसर्थ हाम्रो नेपालको धार्मिक, ऐतिहासिक महत्व बोकेको यस नेपाल संवत् सम्पुर्ण राष्ट्रबासीहरूको राष्ट्रिय संवत् हो । यो केवल नेवारी संवत् मात्र होइन ।

नेपाल संवत्का प्रणेता शंखधर साख्वाः

❑ देवेन्द्र अर्याल 'आँसु'

आजभन्दा ११२२ वर्षअगाडि अर्थात् सन् ८७९ अक्टोवर २० का दिन ठकुरी वंशका प्रथम शासक राघवदेवको राज्यकालमा सबै नेपाली नागरिकहरू ऋणबाट मुक्त भएका थिए । नेपालीहरू आर्थिक बन्धनबाट मुक्त भएर खुशी मनाइएको उक्त उत्सव नेपालको इतिहासमा ज्यादै प्रसिद्ध छ । उक्त दिनदेखि नै एउटा नयाँ संवत् पनि प्रारम्भ भएको थियो, जसलाई नेपाल संवत् भनिन्छ, जसको प्रणेता शंखधर साख्वाः थिए, जुन उपत्यकाका कैयन् शिलालेखहरूमा अझै पनि प्रमाणको रूपमा पाइन्छ । उक्त संवत्लाई कतै नेपाल संवत्, कतै शंखधरकृत संवत् एवं साख्वाः संवत् भनेर उल्लेख गरिएको पाइन्छ ।

'भाषा वंशावली' र 'राजभोग वंशावली' पुस्तकमा नेपाल संवत्का प्रणेता शंखधर साख्वाः ज्यापु भनेर वर्णन गरिएको छ । उक्त वर्णनमा सुवर्णसिद्धि मुहूर्त जुटाएर काठमाडौंको लखुतीर्थबाट बोकेर ल्याएको बालुवा चार दिनपश्चात् सुनमा परिणत भएको कुरा उल्लेख गरिएको छ । त्यसपछि उनले ऋणमा पिल्सिएका जनताहरूको ऋण मोचन गरेर नयाँ संवत्को सुरुवात गरेका थिए । त्यस्तै काठमाडौंको इलाछें टोल (काष्ठमण्डप र भीमसेनस्थानको वीच भाग) निवासी साख्वाःले सुवर्णसिद्धि प्राप्त गरेको लखुतीर्थ हाल कंकेश्वरसँग ठूलो बौद्ध स्तूपको निर्माण गरेको कुरा वंशावलीहरूमा पाइन्छ ।

इतिहासमा उल्लेख भएअनुसार पशुपतिको दक्षिणमा रहेको उन्मत्त भैरवको मन्दिरको ढोकामा रहेको मूर्ति शंखधर साख्वाःको नै हो। नेपाल संवत्को प्रारम्भ र नागरिकहरूलाई दासताबाट मुक्त गरिएको युगान्तकारी घटना नै नेपाल संवत्सँग गाँसिएको एउटा महत्वपूर्ण कथन एवं ऐतिहासिक दस्तावेज हो। यस संवत्को अगाडि-पछाडि जुनसुकै कारणहरू विद्यमान भए तापनि यसले नेपाली जनजीवनमा अत्यन्त प्रगाढ प्रभाव पारेको छ। मुलुकभित्र प्रचलनमा आएका कैयन संवत्हरूमध्येको यो नै एउटा लामो इतिहास बोकेको संवत् हो। अधिकांश संवत्हरू राजाहरूले राज्यारोहण गरेको घटनाको संस्मरण गरी प्रचलनमा ल्याइएका छन् तर नेपाल संवत् मात्र एउटा यस्तो संवत् हो जसलाई राजा हैन नागरिकको सम्झना वा महान् कार्यको सम्झना गरी प्रचलनमा ल्याइएको छ। जसले नागरिक लोककल्याणकारी कार्यहरूको नमूना प्रस्तुत गरेको पाइन्छ। फेरि यो संवत्ले तिब्बतसँग पनि मान्यता पाएको कुरा इतिहासमा उल्लेख भएको पाइन्छ।

त्यस्तै नेपाल संवत्लाई श्री ३ चन्द्रशमशेरको कालमा बहिष्कार गरियो र विक्रम संवत्लाई प्रचलनमा ल्याइयो। सरकारी मान्यता दिइयो। चन्द्रमान अनुसार गणना हुने नेपाल संवत् नेपाली जीवनशैलीसँग जोडिएको एउटा सांस्कृतिक पक्ष पनि हो किनभने हाम्रो समाजमा अझै पनि विभिन्न धार्मिक कार्य वा संस्कारहरू चन्द्रमानकै आधारमा संचालन हुन्छन् र समापन गर्ने गरिन्छन्। त्यसैले नेपाल संवत्सँग भएका महत्वपूर्ण सामाजिक मान्यता र प्रमाणको कदर गर्दै श्री ५ को सरकारले नेपाल संवत्का प्रणेता शंखधर साख्वाःलाई २०५६ साल मंसिर २ गते राष्ट्रिय विभूति घोषणा गरेको थियो। यो पक्कै पनि एउटा सह्रानीय कदम एवं निर्णय हो, जुन कार्यलाई सबै भाषाभाषी, जनजाति एवं सामाजिक वर्गबाट स्वागत गरिएको छ। यसरी सांस्कृतिक एवं ऐतिहासिक व्यक्तिले सम्मान पाउनु हामी सबैको लागि सुखद् अनुभूति नै हो। मुलुकभित्र विभिन्न कालक्रममा प्रचलनमा आएका अनेकौं संवत्हरूमध्येको यो नै एउटा यस्तो संवत् हो जुन निरन्तर रूपमा आजसम्म व्यवहारमा प्रयोग हुँदै आएको छ। त्यसैले यस संवत्को आफ्नै गरिमा, महत्व र विशेषता रहेको पाइन्छ।

न्हूदँया भिंतुना र शंखधर : एक अनुभूति

❑ शान्ति चौधरी 'थारु'

नेपाल संवत् र 'भिंतुना' मेरो लागि कुनै नौलो नाम हैन । म नेपाल संवत्को नयाँ वर्षको दिन नेवार समुदायको आफ्नै भेषभूषा, बाजागाजा र भाषासंस्कृतियुक्त जनसहभागिताको जुलुस, सभा र सम्मेलन हेर्न लालायित हुने गर्दछु । तर म त्यस वर्ष नयाँ वर्षको उपलक्ष्यमा निकालिएको भिंतुना (शुभकामना) जुलुसमा थिएँ । यसभन्दा अघिसम्म म भिंतुनाको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि र त्यसको उत्पतिबारे अनभिज्ञ नै थिएँ । त्यसपल्ट डा. चुन्दा बज्राचार्यले एक दिनअघि नै राति फोन गर्नु भएर 'भिंतुना'मा सहभागी हुनका लागि मलाई निमन्त्रणा दिनुभएकाले म बडो उत्साह र उमङ्गले काठमाडौंको भेला हुने स्थल बसन्तपुरमा बिहान ७ बजे नै पुगेको थिएँ ।

त्यहाँ चारैतिर नेवार समुदायका महिला, पुरूष, युवक-युवती र केटाकेटीहरू आ-आफ्नो भेषभूषामा सजिएका थिए, विविध प्रकारका बाजाका स्वरहरू घन्किरहेको थियो । सबैभन्दा उल्लेख्य पक्ष थियो त्यहाँ कुनै पनि विदेशी बाजाहरू थिएनन् । त्यहाँ आधुनिक युवक-युवतीहरूसमेतले पनि आफ्नै नेवार समुदायका लोकसंस्कृतिका परम्परागत बाजाहरू बजाइरहेका थिए । त्यति बेला नै मलाई एकजना नेवार महिलाले 'भिंतुना' भन्दै निधारमा रातो टिका लगाइदिएकी थिइन् । हामी जुलुससँगै नगरपरिक्रमा गर्न हिँड्न थाल्यौं । नगरपरिक्रमाको क्रममा शहरका भित्री भागका प्रत्येक टोल कागजका रंगीविरंगी झण्डा र झल्लरहरूले सजाइएको थियो । तिहार फूलफूलैको चाड हो तर 'भिंतुना'का कारण भने फूलहरूले सम्पूर्ण घरहरू र गल्लीहरू सजिएका थिए । ठाउँ-ठाउँमा 'भिंतुना'का

ठूला-ठूला ब्यानरहरू टाँगिएका थिए । बाटाका दुवै किनारमा नेवार समुदायका मानिसहरू जुलुस परिक्रमा गर्नेलाई मधुर मुस्कानले स्वागत गरिरहेका थिए भने ठाउँ-ठाउँमा घरमाथिबाट जुलुसका सहभागीहरूलाई फूलहरू खसालेर स्वागत गरिरहेका थिए । बाटा-बाटामा नेवार महिलाहरुले रातो टिका लगाई दिएर स्वागत गरिरहेका थिए । ठाउँ-ठाउँमा कलात्मक ठूल्ठूला मण्डलहरू बनाइएको थियो ।

यसरी बिहान ८ बजेदेखि ११ बजेसम्म मनमोहक दृश्यहरू हेर्दै 'न्हूदँया भिंतुना' जुलुस बडो उत्साहले गएकी थिएँ ।

जुलुसमा नगरपरिक्रमा गरेर पुनः बसन्तपुरको कार्यक्रम स्थलमा आइपुगेका थियौं । त्यहाँ ठूलो पण्डाल र ठूलो मञ्च बनाइएको थियो । कुर्सीहरू खचाखच भरिएका थिए । हामी कार्यक्रमस्थल पुग्दा मञ्चमा उद्घोषकले कार्यक्रममा विविध राजनीतिक पार्टीका प्रमुखहरूका 'शुभकामना मन्तव्य' पढेर सुनाइरहनुभएको थियो ।

कार्यक्रममा नेपालभाषा मंकाः खलःका अध्यक्ष पद्मरत्न तुलाधरको भाषाबाट मैले 'भिंतुना' र 'शंखधर साख्वाः'बारे धेरै बुझ्ने मौका पाएको थिएँ । त्यसपछि मलाई लाग्यो यो केवल नेवार समुदायको पर्व मात्र हैन रहेछ । त्यस्तो महान् पर्वमा हामी सबै नेपालीले ऐक्यबद्धता जाहेर गर्नुपर्दछ । यो सम्पूर्ण नेपाल र नेपालीको राष्ट्रिय पर्व रहेछ । त्यसपछि मलाई लाग्यो हाम्रो देशको वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा भ्रष्टाचारीहरूका लागि राष्ट्रिय विभूति साख्वा ठूलो उदाहरण र प्रेरणाको स्रोत हुनुहुँदो रहेछ । यो कस्तो विडम्बना हो, जहाँ त्यसबेला नेपालको एउटा सपूत छोराले जनताहरूको ऋण तिरेर उनीहरूलाई ऋणमुक्त गराएर ऐतिहासिक कदम 'नेपाल संवत्'को थालनी गराएको रहेछ भने त्यही देशमा भ्रष्टाचारी नेता र कर्मचारीहरूले राष्ट्र र जनताको शोषण गरेर अकूत सम्पत्ति कमाएर देशलाई विषम परिस्थितिमा पुऱ्याएको छ । मेरो विचारमा अब भ्रष्टाचारी नेता र कर्मचारीहरूलाई राष्ट्रिय विभूति साख्वाबारे अध्ययन र ज्ञान दिलाउने अभियानको थालनी गर्नुपर्दछ ।

English

Historical Importance of the Nepal Era

❑ **Bhuvan Lal Pradhan**

Records found so far show that two eras were prevalent in ancient Nepal. Historians call the first era the "old era" and the later one the "new era". The old era corresponds with the Shaka Era in every way, and Baburam Acharya, Nayaraj Pant and other historians accept it as the Shaka Era.

An incident dated 304 of the new era which is mentioned in the *Sumatitantra* preserved at the National Archives also appears in a manuscript held at the British Museum and in other texts. In it is written: "The Kali Yuga started from the reign of Duryodhana... The era which was started by King Manadeva in 498 of the Shaka Era continued till the year 304... Since this Manadeva Era, or the Manadeva Era which began in 633 of the Bikram Era, lasted till the year 304, it means that it remained in use up to 936 (that is, 633 + 303) of the Bikram Era."

This era has been called the Manadeva Era because it was started by King Manadeva II in 498 Shaka Era (633 Bikram Era or 576 AD). It was the first era that originated in Nepal, and it was used till the middle of 304 - till the month of Kartik - when the Nepal Era was begun. The Nepal Era was thus the second era that was introduced in Nepal. The year started on Kachhalathwa

Pratipada, that is, Kartik Shukla Pratipada. According to Kielhorne's computation, the day was October 20, 879 AD (*Indian Antiquary*, Vol. 17, Sept. 1888).

The Nepal Era began when Anandadeva I (Bikram Era 930...) and Raghavadeva reigned in Bhaktapur and Lalitpur respectively. There was no separate kingdom in Kathmandu at that time. A settlement named Purnabati - set up by King Shankardev II in 527 Shaka Era around present-day Wangha (Indra Chok) - was under the rule of Lalitpur (*Kaiser Library Vamshavali*).

Regarding Shankhadhar Sakhwa's founding of the new era, the *Rajbhogamala*, the *Kaiser Library Vamshavali* and other chronicles have this to say: "... He also obtained the king's consent to start a new era after paying off the debts of all the Nepalese people. And then after having settled everybody's accounts, both rich and poor, he began the Nepal Era in 3981 of the Kaliyuga Era... In this way, he earned much fame by having the era brought into popular use with the king's support. This Shankhadhar had a stone statue of himself installed in front of the southern gate of the Pashupatinath temple. He used to perform devotions to Shree Pashupatinath daily, and remained a fervent devotee till the end - choosing to give up his life under the care of Shree Pashupatinath on the bank of the Bagmati river."

King Anandadeva of Bhaktapur, who is connected with the Nepal Era, is referred to in the following way in many *bhasa* chronicles: "When Jayadeva III was king of Lalitpur (which included Purnabati in present-day Kathmandu), he gave up the kingdom in the east to his younger brother Anandadeva... This Anandadeva went to the eastern region when his elder brother Jayadeva was ruling over the two cities (Lalitpur and Purnabati). There were only villages there originally... He established a city out of the villages and called it Bhaktapur, and began to rule over it as its king... Anandadeva reigned for twenty years after bringing Bhaktapur into his domain on Monday, Magh Krishna Pratipada, 930 Bikram Era."

In Lalitpur, Balarjunadeva and Manadeva IV ruled briefly after Jayadeva III, and then Raghavadeva became king. While

Lalitpur had a series of kings in quick succession, in Bhaktapur, Anandadeva remained king throughout.

Before continuing with the article, a few things need to be said at this point in order to lay to rest some doubts and confused notions:

(1) "There is a very wide time gap between the two kings associated with the Nepal Era - Anandadeva and Raghavadeva - so they are not contemporaries; and Shankhadhar's story must be a figment of the imagination."

The historical truth is this: There have been three kings named Anandadeva in the valley - Anandadeva I of Bhaktapur (circa 930 Bikram Era), Anandadeva II who ruled over the whole valley (267-287 Nepal Era), and Anandadeva III who also ruled over the whole valley (428-440 Nepal Era). Of these three, only Anandadeva I, the king of Bhaktapur, was a contemporary of Raghavadeva, not the others. (For a detailed discussion, see my article "Nepal Era" published by Lyaymha Pucha, 1106, Thimi.)

(2) "The Nepal Era is not connected with Shankhadhar, but with King Raghavadeva only."

This is the fact: Shankhadhar Sakhwa was the person who came into a lot of money and undertook to pay off everybody's debts. In order to terminate an existing era and start a new one, he needed the king's sanction. At Shankhadhar's request, Raghavadeva proclaimed that the Nepal Era be used in his kingdom, and also made the necessary arrangements. For this reason, Raghavadeva became associated with the Nepal Era. If Raghavadeva alone was related to the Nepal Era, and if Shankhadhar was not in any way involved, why would they call it "Shankhadharkrit Nepal Samvat", and not "Raghavadeviya Samvat"?

The Nepal Era was used in all aspects of public life - social, religious and administrative - till Yanlaga 888 (corresponding to Ashwin 1825 Bikram Era), that is, up to the end of the Malla dynasty in the Kathmandu valley.

After King Prithvi Narayan Shah took over the Kathmandu valley, the use of the Shaka Era - prevalent in western Nepal from the beginning but of minor importance in the valley - began to spread all over the new kingdom of Nepal. It remained as the official

era up to the Bikram Era 1960/68, or till the reign of King Prithvi Bir Bikram Shah. The Nepal Era, though shunned at the government level, has persisted in other spheres of public life till this day.

The Shaka Era spread by King Prithvi Narayan Shah was replaced with the Bikram Era by Prime Minister Chandra Shumsher. In those days, government employees used to be paid according to the lunar calendar. It had an intercalary month once every three years, which meant that the government had to pay them thirteen months' salaries that year. Following the suggestion made by an employee that the Bikram Era and its solar calendar - with a 365-day year - would save the government the expenses of an extra month's pay, Chandra Shumsher adopted the Bikram Era in the year 1960. Even then the Shaka Era remained on gold and silver coins till the end of King Prithvi Bir Bikram Shah's reign in 1968 Bikram Era (1825 Shaka Era). Since 1968 Bikram Era when King Tribhuvan Bir Bikram Shah was enthroned, only the Bikram Era has been used in gold, silver and copper coins.

It is relevant to note here that there are some people who like to call the Nepal Era the "Newar Era" or the "Newari Era". There is no historical basis behind this argument. We can see that it has been made in ignorance, and without any logic, just to belittle the Newars.

Let us, for the moment, assume that the Nepal Era is the "Newar" or "Newari" Era. Then it would follow that Shankhadhar Sakhwa, King Raghavadeva, King Anandadeva and all the other kings who came after them - like the Lichchhavis, Thakuris and Mallas - were all Newars too.

Everything created, founded and made by the Newars would be Newar products. And all the arts that exist in our country today - architecture, sculpture, music - would all be Newar culture, a communal culture. Bouddha, Swayambhu, Pashupati, the Durbar Squares and the rest would all be ethnic or communal entities.

To call the Nepal Era the Newari Era would be drawing a line between the varied cultures, traditions and ways of life that have existed on this soil for hundreds, nay, thousands of years. It would be splitting what is one, prying apart something that is bonded together, and shattering something that is whole.

The Nepal Era: Its Practical Aspect

❑ **Prof. Manik Lal Shrestha**

When examining anything concerning the Nepal Era, it's good to know something about the various eras that were used during different periods in Nepal and are in use at present. Among the definitive chronicles of yore (diaries, palm-leaf manuscripts, copper plates and stone inscriptions), the earliest dated ones found so far and that are still extant are stone inscriptions. Historians claim the stone inscription standing on the west side in front of the Dhando Chaitya at Chabahil - which goes back to the time of Lichchhavi king Brishadeva - to be the oldest. However, it is badly damaged and the date cannot be made out.

The most ancient inscription with a date is the one carved on the stone pillar to the right of the Changu Narayan temple. The date is given as Era 386 Jestha Shukla Pratipada (Tachhalathwa Paru), but it does not mention the name of the era. This era appears in later inscriptions too, and seems to have been used up to the time of Amsuvarma - when a new era was adopted. The earlier batch of Amsuvarma's stone inscriptions are dated in the old era, while the second lot have the new era on them. It thus appears that two eras were prevalent during the Lichchhavi period.

Both these eras are unnamed, however, and all the stone

inscriptions simply state the year. Several writers have put forward various theories about the older era and called it by diverse names. Nepalese historians and astrologers as well are divided on this score. One school of thought holds that the first era is the Shaka Era and the second one the Manadeva Era. Another thinking maintains that the former is the Lichchhavi Era and the latter the Amsuvarma Era. Putting these contentions aside, what is significant is that the new year's day of both falls on Kartik Shukla Pratipada (Kachhalathwa Paru) - which is also the day when the new year of the Nepal Era begins. Kartik Shukla Pratipada has always been an important day for us as the beginning of the new year.

A study of the facts reveals that the second of the Lichchhavi-period eras started after the year 498 of the first era. The Nepal Era commenced in the year 304 of the second era. It is mentioned in the *Sumatitantra*, an ancient palm-leaf manuscript about astrology, that adding 802 to the Nepal Era will give the Shaka Era. This statement shows that the first of the Lichchhavi eras is the Shaka Era. Following this line of reasoning, the later era would be the Manadeva Era. Regardless of whatever we call them, it must be noted that it was not common practice to mention the names of the eras, and that the new year's day of both falls on Kachhalathwa Paru.

Since both these Lichchhavi-period eras were brought into use in Nepal, they did not find it necessary to identify them, and it was enough to simply state the year. In the same way, the appellation Nepal Era does not occur in any writing for over two hundred years after its inception on October 20, 879 (that is, Kartik Shukla Pratipada or Kachhalathwa Paru in Bikram Era 936). It was only in the third century of this new era that they started putting down its name Nepal Era.

After Prithvi Narayan Shah's conquest of the Kathmandu valley, the Shaka Era reappeared on coins, even though the Nepal Era continued to remain in use. During the Rana period, or more precisely during the prime ministry of Chandra Shumsher Rana, the Bikram Era began to be used in all official matters. It must be said, however, that the Bikram Era was used occasionally along

with the Shaka and Nepal Eras even before the time of Chandra Shumsher. An example can be found in an eulogy dedicated to Jung Bahadur Rana, written some time after his death, which contains this line: "He died on Phagun Shukla Dwadashi 1933." The date is given according to the lunar calendar, though. It was during Chandra Shumsher's time that a foreign era, the Bikram Era, was thrust upon us with a solar calendar and Baisakh 1 as the start of the new year.

As a matter of fact, both the lunar and solar dates were current even before the imposition of the Bikram Era. Most of the festivals celebrated by the Nepalese people happen according to the lunar calendar. However, there are a few that follow the solar reckoning. The Biska Jatra of Bhaktapur, in which the ceremonial pole is raised on the last day of Chaitra and pulled down on the first day of Baisakh, and the Ghya Chaku Sanlhu which is observed on Magh 1, are two examples.

Excepting the Bikram Era, the other three eras that came into vogue during various times in Nepal - the Shaka Era (also known as Shake Era), the later era of the Lichchhavi period (Manadeva Era) and the Nepal Era - all start on Kachhalathwa Paru, that is, the day after Laxmi Puja of the Swanti festival.

The tradition of marking the new year of the Nepal Era on Kachhalathwa Paru continues to this day. The following examples will prove that the new year of the two older eras - the Shaka and Manadeva - also occurs on that date. There are those who argue that the era in use during the early Lichchhavi period cannot at all be the Shaka Era because there are stone inscriptions which show that it starts in Kartik, and not in Chaitra as should be the case. What is more important than whether it is or not the Shaka Era is the fact that it begins in Kartik.

An inscription at Changu dated Kartik Shukla 13 (Trayodashi) mentions Manadeva as the reigning king. Another inscription at Suryaghat - installed by Manadeva's daughter Bijayabati and dated 427 Asadh Shukla Pratipada - refers to Manadeva as "the late king". We see from these two inscriptions that Manadeva was alive in Kartik 427, and that he was dead by

Asadh of the same year. This can only mean that this era begins in Kartik and not in Chaitra. There is evidence that the era used during the later part of the Lichchhavi period (referred to as the Manadeva Era) also starts in Kartik. Lichchhavi king Narendradeva's stone inscription at Anantalingeswar - which lists the annual ceremonies to be performed during each month - has Kartik Shukla (or Kachhalathwa) at the top of the table. We can deduce from this that the year begins in Kachhalathwa.

Thus we see that Kachhalathwa Paru is the new year's day of all the three eras that became popular during different times in Nepal - the early Lichchhavi era (the Shaka Era according to the *Sumatitantra*), the later Lichchhavi era (the Manadeva Era according to the same text; this Manadeva is different from the elder Manadeva who put up the Changu inscription), and the Nepal Era. Since Kachhalathwa Paru is also the day when we perform the Mhapuja ceremony, it will be relevant to examine the link between the two.

As the story goes, Shankhadhar Sakhwa paid off all the debts of the Nepalese people and instituted a new era. And to celebrate the happy occasion, the practice of observing Mhapuja was started. We will discuss a little later whether or not Shankhadhar Sakhwa founded the Nepal Era. But it is incorrect to say that Mhapuja was a joyful response to the good fortune and that the ceremony started with the Nepal Era - because the new year's day of both the eras that came before the Nepal Era also occurs on Kachhalathwa Paru. It is thus unlikely that Mhapuja originated with the Nepal Era. If Mhapuja and the Nepal Era have any relation, it could be that the new year's day was made to coincide with the auspicious day of Mhapuja. As already mentioned earlier, it is also on this propitious day of Kachhalathwa Paru when the Shaka Era changes in Nepal, instead of in Chaitra as in other regions.

It is still a matter for research whether the Newars have been observing Mhapuja as a new year revelry or whether it is just a coincidence that the two festivities happen together. In any case, Mhapuja as a ritual of new year's day has gained currency because both the happy occasions occur on the same day.

According to cultural expert and history researcher Shankar Man Rajbanshi, the Mhapuja rite represents "worshipping of the mortal body" because it is done by making a *mandala*. Since Gobardhan Puja is also one kind of such worship, both these rituals are performed on the same day. Explaining the method of doing Mhapuja, Rajbanshi says that the ceremony imparts "the feeling of acquiring a new life". And that is why Newars mark the day as the beginning of the new year, he says. As per this view, it is against Newar tradition to do Mhapuja on the previous night of Kaulaga Amai (the new moon of Kartik Krishna) even though the new year may have already begun at that hour. This is so because Newars believe that the day begins with the rising of the sun. Similarly, if that particular date occurs over two days, it would not be right to do Mhapuja on the second day either.

It is known that there was Mhapuja a long time before the Nepal Era, but when it was actually begun is still a subject for scrutiny. According to Baburam Acharya, Mhapuja was already being celebrated more than fifteen hundred years ago, but its origin cannot be dated. Shankar Man Rajbanshi thinks that the custom began during the Lichchhavi period.

Putting the matter of Mhapuja aside, let us dwell upon the start of the Nepal Era. According to one *bhasa* chronicle, a learned man of Bhaktapur sent for sand from Lakhu Tirtha in Kathmandu. The returning porters were persuaded by one Sakhwa (full name not given) to give up their loads. The sand turned into gold and Sakhwa used the fortune to pay off everybody's debts and found a new era. The story mentions that the incident happened when Raghavadeva was king. Another *bhasa* chronicle says that it was not the learned man but a king of Bhaktapur, Ananda Malla, who sent for the sand upon the advice of an astrologer. Aside from the fact that sand changing into gold goes against all laws of science, discrepancies abound in the chronicles - the accounts don't agree and the names of the kings are different. On top of that, these *bhasa* chronicles were written down much later, and the stories, improving with age, contain a mix of hearsay and fantasy.

Much more ancient than these is a chronicle called the

short chronicle recorded on a palm-leaf manuscript which is preserved at the Kaiser Library. In it is written: "When King Raghavadeva's reign reached sixty-three years and six months, the king established a new era." This old chronicle does not contain any story about sand turning into gold nor does it mention Sakhwa's name. A *bhasa* chronicle containing the familiar tale about the sand also says that the new era was begun when Raghavadeva had been king for sixty-three years. That the Nepal Era began during Raghavadeva's time is therefore convincing. It has already been mentioned earlier that it was only after more than two hundred years that the era began to be identified by its name when giving the date.

Be that as it may, the name Nepal Era has been in use for nine hundred years. It is of national significance because it has been named after a country, Nepal, unlike the Bikram and Christian Eras which glorify particular persons. Not only that, there are countless instances in records written during the time of Jayasthiti Malla and later kings in which the designation Nepal Era is prefixed with words of praise like Shreebhata and Shreebhanta. In later years we find use of the term Shree Nepal Deshiya Samvat. And then there are instances, particularly in almanacs, in which it has been called Shree Shankhadharkrit Nepal Samvat. This practice could have been inspired by the popular legend that it was started by a man named Shankhadhar Sakhwa. Even if Shankhadhar Sakhwa was the founder of the era, it certainly happened during the reign of King Raghavadeva. The tale that the Nepal Era was invented during the time of King Ananda Malla of Bhaktapur and that he sent for the sand is pure fantasy. We can dismiss this story completely because the Malla dynasty hadn't even come into being eleven hundred plus years ago when this event took place.

Coming to the practical aspect, it is diminishing oneself before India to use the Bikram Era which was established in the name of an Indian king. It is more proper from a nationalistic standpoint to discard the Bikram Era and adopt the Nepal Era which originated in one's own country and is named after it. However, a practical matter like the use of an era should not be seen from just

an emotional point of view. It is worth recalling here an incident concerning the late Bal Krishna Sama. He had proclaimed at a public meeting, "I promise that henceforth I will give up the Bikram Era and use the Nepal Era." But he never carried out his pledge in practice.

Taking just the year of the Nepal Era is nothing difficult, but using its lunar calendar in daily administration could be a little complicated. When taking into account its complex reckoning of time, missing and intercalary days, and repeated dates, it would be more scientific and practical to use the solar calendar. The *gate* system, though a solar reckoning, is not scientific either. The Gregorian calendar, with its year of 365 days and leap year of 366 days every fourth year, is scientific. It is based on the time it takes the earth to revolve around the sun - 365 days, 5 hours, 12 minutes and 48 seconds (as amended from the original calculation of 365 days and 6 hours).

It is worth noting that Thailand uses its own year with the dates of the Gregorian calendar because of its practicality. The Chinese government policy of adopting the internationally established Christian Era, and at the same time using its own dates based on the lunar calendar for local festivals, is also exemplary. In our country too the government uses the *gate* system based on the solar calendar while still keeping to the lunar calendar for the feast days. It would thus be appropriate for the government - from the standpoints of national prestige, international usage and scientific practicality - to adopt both the internationally accepted Christian Era and the Gregorian calendar along with the Nepal Era and its lunar calendar.

However, it would not be right to combine the Gregorian dates with the Nepal Era. Our culture of greeting the new year on Kachhalathwa Paru goes back centuries before the Nepal Era. We even mark the first day of the Shaka Era on Kachhalathwa Paru, when it happens on some other date in other places. This tradition is not only a tradition, it is also a national trademark. We should keep the Nepal Era with Kachhalathwa Paru as its new year's day. This is not an emotional utterance, but a practical reality.

Nepal Sambat: The National Era of Nepal

❑ **Prof. Dr. Tri Ratna Manandhar**

The first era introduced in the history of Nepal was Saka Era, which was in practice during the Licchavi period. From the time of Amsuvarma ,another era was mentioned in inscriptions, which the historians call the Mandev Sambat. However, some scholars believe it as the same Saka era which had been mentioned in a shorter form by omitting 500 from it. Whatever may be the truth, the era governed Nepal through out the Licchavi period viz till eight or ninth century A.D. On 20 October 879, a new era is introduced which is termed as Nepal Sambat, and which is in practice till date. The era was founded by King Raghava Dev on the initiation of Samkhadhar Sakhwa, who had become rich with the convert of sand into gold. Samkhadhar best utilized the gold in paying the debts of Nepali people and thus liberating them from slavery. He then requested the king to start a new era to mark the occasion, which the king gladly accepted. So, the era later on became famous as Samkhadhar Krita Nepala Sambat, though the royal order was extremely necessary to introduce an era. However, some scholars still opine that the era was founded by King Raghava Dev and it had no connection with Samkhadhar. This view is totally

unacceptable. First, the chronicles mention in detail about Samkhadhar, and the story of his utilizing gold for liberating people from slavery and initiating a new era. Secondly, the impact of the Samkhadhar story is still felt in some sections of the people of Kathmandu. When the Newars of Kathmandu observe *Mha Puja* (worship of self) on the starting day of Nepal Sambat i.e, *Kartik Sukla Pratipada*, they leave the eating plates, without cleaning them, with the traditional hope that the plates will turn to gold the very next morning. It reminds us of the Samkhadhar story in which the sand, which was taken from the river on one specific time, was converted into gold. And thirdly, one inscription belonging to the reign of King Bhupatindra Malla (NS 816-41) has been discovered in an old inn of Bhaktapur Jeela Tole. The inscription mentions the renovation of the inn during the reign of King Bhupatindra Malla in NS 827, and the era concerned is named as Sakhwa Sambat. The word Sakhwa is the shorter form of Samkhadhar Sakhwa, and it firmly confirms the fact that the Nepal Sambat has been named after Samkhadhar Sakhwa. The detailed mention of Shamkhadhar's story in the chronicles including his stone image in Pasupati and his death on the bank of Bagmati river, and the tradition of the Kathmandu Newars to hope their eating plates of being converted into gold on the occasion of *Mha Puja* further intensify the relation of Samkhadhar with the foundation of Nepal Sambat.

Since its inception, the Nepal Sambat has been in extensive use during the medieval period throughout the Malla kingdoms and also outside the Kathmandu Valley. All inscriptions, colophons, state documents, socio-religious papers, and transaction documents bear the Nepal Sambat so as to testify its recognition as a national era. Even after the conquest of the Kathmandu Valley by the Shah Kings, the use of Nepal Sambat in inscriptions, colophons, and socio-religious documents continued, though the Shah administration began using Bikram Sambat in government documents and Saka Sambat in coins. Even with the use of Bikram Sambat in state correspondence, the *Tithis*,(from *Pratipada* to *Purnima* or *Amabashya*) and *Pakshyas* (*Sukla* and *Krishna*), which are parts of Nepal Sambat in lunar system continued to remain in

all those documents. More than that, Nepal Sambat was used in the state treaty between Nepal and Tibet in 1775 A.D. i.e, NS 895, and also in all the state documents of land purchase and sale in Bhaktapur till the beginning of the twentieth century. It was only after the formal adoption of Bikram Sambat with the dates of solar system i.e, *gate* in 1906 by Chandra Shamsher that the use of Nepal Sambat in documents and papers was largely minimised. In spite of that, the rituals and festivals are performed under the lunar system, which is a part of Nepal Sambat, till date. After 1906, the Saka Era was also replaced by Bikram Sambat in government coins.

During the panchayat rule (1961-90), the principle of one language and one era was propagated in a vehement way, and any movement in favour of Nepal Bhasa or Nepal Sambat was suppressed with force. However, things changed after the restoration of democracy in 1990, and the democratic governments at least gave recognition to Nepal Sambat at per of national level, and declared Samkhadhar, the founder of the era, a national figure (*Rastriya Bhibhuti*).

A small section of people are still raising their voice against the Nepal Sambat by arguing that the era has been adopted only by the Newars, and inside the Kathmandu Valley. The argument is untenable. We can put forward the following points to prove the national character of the era.

1. The era has a name of the country itself. It did not adopt the name of a king or a ruler. This indication is sufficient enough to prove the national character of the era. At the time of its inception, probably the term "Nepal" was not added to the era. But with extensive use of the era by all sections of people of Nepal, the era became famous as Nepal Sambat. Not a ruler or an individual, the people themselves made it a national era.
2. The Nepal sambat had not been imported from outside as is the case of Bikram Sambat. It was founded by King Raghava Dev at the initiation of Samkhadhar Sakhwa. So the era is absolutely indigenous, and no country except Nepal, can claim the era as its own.
3. Though the era was founded with the royal order of King

Raghava Dev, the main person behind the scene was a commoner i.e, Samkhadhar, and the objective of its inception was most humanistic viz the emancipation of people from slavery. The era is related not to a ruler or any higher authority but to the people in general. In fact, it is a peoples' era, introduced for the welfare of the people in general.

4. Nepal Sambat was recognized as a national era in its fullest sense of term, both at the government and community level, with its extensive use in inscriptions, government transaction, colophons, and *thyasafu*s during the medieval period. Even after the Shah rule began, it had been in operation at least in socio-religious documents and inscriptions up to 1906.
5. Even to-day, the *paksya*s and *tithi*s of Nepal Sambat are in operation at least in connection with rituals (birth to death) and festivals all through the year, including the state –owned festivities, where the head of the state participates in person, such as Indra Jatra, Dashain, Shiva Ratri, and Ghode Jatra.
6. It is true that during the medieval period, the era was implemented mainly in the Malla Kingdoms of the Kathmandu Valley, where there was an absolute majority of the Newars. But we have ample proof of its operation among the non-Newars and also outside the Kathmandu Valley too, during the Shah and Rana periods.

To sum up, the Nepal Sambat is in real a national era of Nepal, having its deep root from the ninth century onwards. The Nepal government should officially declare it a national calendar, with its full implementation in governmental and non-governmental sectors. So far as the *paksya*s and *tithi*s of Nepal Sambat are concerned, they are well and good for rituals and festivities. But to implement them in the day-to-day administration may be a little bit difficult, and it may take some years to remove the confusion, to be created by the irregularities in the *tithis*. Or as an alternative, we may adopt the months and days of the solar system either from the Bikram Sambat or from Christian Calendar, retaining the Nepal Sambat as a national era.

The Nepal Era

❑ PremShanti Tuladhar

Besides being a multi-lingual nation with different ethnic groups, religious and culture, Nepal is also a nation, which has brought into use different eras in its course of history. The eras, which were brought into use were the Saka Era, Mandeva Era, Nepal Era and Bikram Era. Besides these eras, Buddha Era and Kaligat Era were also used, but they were mostly used in combination with other eras.

Among the eras that were employed in Nepal, the most ancient one was the Saka Era. This era came into use in Nepal only after four hundred years of its use in India. Commencing from the Lichhavi period, this era was employed as the official era of the state for 150 years. Then in the middle of the Lichhavi period, the Saka Era was replaced by the Mandeva Era. According to the latest research, the Mandeva Era was employed for 300 years in the state affairs. Although the era is in the name of Mandeva, the actual propounder of the era was Amshu Varma who started the era to show loyalty to the Lichavi King Mandeva. After 304 years the Mandeva Era, was dicontinued and replaced by the Nepal Era. The Nepal Era marks an epoch in the history of Nepal, as it depicts the end of the ancient period and presents the commencement of the medieral period. It was the period, when the Mall kings began

to rule over Nepal. In this way, this era which was named after Nepal itself started during the Saka Era 802, Bickram Era 936 Kartik shukla pratipada, or in October 20, 879 A.D. of the Christian Era. The use of Nepal Era has been found in all old inscriptions of the medieval period in the Nepal Mandala and neighboring areas. According to the historian Dhan Bajra, the use of Nepal Era has been found in old inscriptions ranging from Udaypur in the east to Magrat Pradesh in the west. Moreover there has been evidence of the influence of the Nepal Era even in the neighboring countries of Nepal. Such evidence has been found in the letter sent to king Shakti Ram Singh of Banepa by King Tai-Ming of the Ming dynasty of China. The year Nepal Era 535 has been mentioned in that letter. Similarly, the year Nepal Era 753 has been kept in the gold coin minted by king Pran Narayan of Kuch Bihar of India. In the same way, in the treaty signed between Nepal and Tibet at the time of king Pratap Singh Shah of Nepal, the language is in NepalBhasa and the date is Nepal Era 895. Professor Manik Lal remembers seeing an old scroll painting of Hay Bajra with the date given in Nepal Era at a programme held to celebrate 'All India History Congress' In Calcutta 50 years ago.

During the medieval period, as astrology had a significant role in Nepal, all the papers and inscriptions were written with the dates in Nepal Era. Besides the inscriptions and scriptures written in Nepal Bhasa, even if the languages were in Sanskrit or Maithaili the dates were given in Nepal Era. In this way one can assume that in the medieval period of Nepal, the official language of the court and nation was Nepal Bhasa and the era used nationwide by different communities was the Nepal Era. However, one peculiarity was that during the Lichhavi period, people did not write the name of the era, but worte down the number of the year only. Similarly, the name of Nepal Era was written down much later. According to the evidences provided, the oldest known manuscript is the Buddhist scripture called 'Lanka Avtar' dated (Nepal era) 28, but in the colophene of another Hindu scripture named 'Shiva Dharma Shastra' the date Nepal Era 290 clearly written on it. Another very interesting fact is that Nepal Era, Saka Era and Mandeva Era all begin their new year on the same auspicious day of Kartik

Kachhlatho Paru. Also it has been learnt that the Bickram Era, too, used to begin their calender on that very day during the old days. Even today, people of Gujarat, who use the Bickram Era begin their new year in the month of Kartik Shukla. After the invasion of Prithvi Narayan Shah over the valley of Kathmandu, the Nepal Era, which had been in use for 888 years was replaced temporarily by Saka Era for administrative purposes. Even then the people still continued to use the Nepal Era for religious and cultural purposes. One can cite a good example in the case of King Rajendra Bickram Shah, who wrote a play called 'Mahasatwo' with the date written as Nepal Era 951. Later in primeminister Chandra Shumsher's time, established the Bickram Era, which had its origins in India. Despite the employment of Bickram era by the administration, people still follow the Tithi/Lunar calendar for religious festivals such as Gai Jatra, Janai Purnima and different other cultural holidays even during the present times. Even while writing the horoscopes of newly born chileren, the Nepal Era is mentioned with other eras too. From this, we can gather that there is no doubt of Nepal Era being purely a product of Nepal. Still, there are some different views, sayings and concepts from various scholars about the origin of Nepal Era, who started it and for what purpose, etc.

The famous historian Shlvan Levi is of the view that Nepal era was started to mark the freedom from Tibetan rule. This view does not agree with histroy. Similarly, Mr. Thakurlal Manadhar had put forth his view that Bishalnagar was the Capital during the Lichhavi Period. Oncce a great fire broke out in the city and brought about irreparable loss and destrudction. Survivors moved their dwellings to Kathmandu, Patan and Bhaktapur. To mark their escape from their misfortune, the Nepal Era was started with the custom of celebrating the festival of Mha Puja in New Year's day of Nepal Era. The greatest historian of Nepal, Baburam Acharya rejects this claim by saying that the culture and festival of Mha Puja has been existence since the last 1500 years. He is of the view that Mha Puja is performed on a very auspicious day, so Nepal Era was also started on this day. In the historical chronicles of Vamsavali Kept at Keshar Library, it is written that king Raghav Dev had offered the Nepal Era in the name of Pasupati Nath. Also it is written

in another chronicle called the Gorkha Vansavali kept at the Indian office library in London that a royal astrologer had predicted that sand brought from Lakhu Tirtha (a small stream near Dallu) in Kathmandu would change to gold if dug out during a special auspicious time period. Therefore the king sent the porters to fetch the sand. The porters went to get the sand in Kathmandu. A businessman called Shankhadhar Shkhwa saw the porters carrying the sand, and wondered why Bhaktapur people were coming to get sand from Kathmandu. So he persuaded the porters to keep the sand at his house. To his surprise the sand converted into told. Sankhadhar did not use the unexpected wealth for himself. Instead he cleared the debt of people who were in bonded labour and salvery and liberated them. Then he started the down of a new era. He also kept a statue of himself catching a conch sell in the vicinity of pashupati temple in this way, today one can see the statue of Sankhadhar holding a conch shell in the southern corner of Pashupati temple amongst the row of devotees' statues. Moreover, it is written in another chronicle called the Rajbhog Mala Vansavali that Sankhadhar had taken permission from King Raghavdev to start a new era. Beside, these evidences, different inscriptions and manuscripts confirming Sankhadhar as the propounder of the Nepal Era have been found. For instance, in a stone inscription in Jela tole of Bhakgapur, the year is clearly inscribed as Sankhwa Sambat (era) 827. Similarly, according to Kashinath Tamot, in an old scripture called 'Vasistha Lingop Purana' the year is written as Sankhudutta Sambat 766. moreover even in the patra (calender), Nepal Era is referred to as 'Sankhadhar krit Sambat.' In the same way, according to people's beliefs, one can see the Sankha Chaitya (stupa) constructed by Sankhadhar at the bank of the Bishnumati river.

Similarly the place where the porters had put down the sand is called Lakhu Phalcha and also, the stone used for weighing the legal documents of debtors who had taken loans is called sila mugal is present even today and is known by the name of Sinamangal. Therefore, Sankhadhar is not a mythical character in Nepal's history, but has been proved as the founder of the Nepal Era. In this scientific age, no branch of alchemy can convert sand into told. We must understand it symbolically or metaphorically

that although the sand itself did not change to gold, Sankhadhar must have acquired some unexpected mass of wealth, through which he cleared off people's debts and began a new era. As other eras began their new year in kartik (Kachhalatho paru) during the auspicious day of Mha Puja, one can assume that the Nepal Era was also initiated on that very day. Likewise, king Raghavdev and Ananddev were contemporary rulers as mentioned in the history. One matter of interest is that there were three Kings, who were called Ananddev. To avoid confusion, the contemporary King of Raghavdev was Ananddev I.

We must remember that the Nepal era is the original era of Nepal named after the country herself— something which is indigenous and used by the Nepali People. It is not something which is imported, but an era, which commenced with a purity of mind and for social welfare. In western countries, the campaign against slavery took place only a few centuries ago, but the Nepal Era marks the paying off of people's debts to free them of and bondage, slavery etc 1127 years ago. There have been many people, who have gained fame through their activities of some event, but there are very few people who have become famous by taking the name of their country, such as the Nepal Era. Also, in the history of our nation, the era, which has been used by the people for the longest period of time is undoubtedly the Nepal Era. In fact, Nepal era is still used for religious ceremonies, rituals, festivals, weddings, horoscopes, cultural events, etc. That is why Nepal era is a pride of Nepal. To consider Nepal Era as a communal era or era of only one community such as Newars is unthinkable and a blemish to the nation. To think that Nepal era belongs to only one ethinic group is a fallacy or a propanganda disseminated by unpatriotic narrow-minded critics, who wish to keep the Nepali people divided through conspiracy. Although the Nepali people and the nation have already declared Sankhadhar as a national hero, the era that he established should be employed in the administration and other activities of the nation in the best possible way. It is not sufficient for the government to recognize Nepal Era in the reconstruction of the nation. Nepal era should also be brought into use and practice as a national era of the country in every sphere of life. This will be a true tribute and homage to Sankhadhar.

Sankhadhar Sakhwaa and Nepal Era

❑ **Manandhar R**

Among the festivals of the Kathmandu vally, Tihar, which is locally called "Swanti", bears a special significance. Though it is celebrated along with the Tihar of the Bahun –Chhetri community, the locals of the valley, namely the Newars, celebrate it with different colours.

Of course, it is the festival of light and we do celebrate it with glowing oil-lamps, candles and a few fire-crackers, which is similar to the Dipawali of India. But beside all, we also remember a person during the festival, who himself gave light to others, just like a candle. The person we are talking about today is none other than Sankhadhar Sakhwaa, who paid off debt of thousands of citizens and liberated them from the financial burdens, out of the treasure he got as a miracle.

As legends have it, there was an ordinary man called Sankhadhar sakhwaa, who lived somewhere near Maru of Kathmandu. Once he saw that a couple of laboures were carrying some sack-full of sand from the nearby river of Bishnumati and taking it to Bhaktapur. He understood that it must be extraordinary sand and he instantly bought the sand. The next day, the man found

that all the sand in his bsement had turned into real gold! Instead of consuming it, he used the miraculous property in liberating the people from the burden of debt and thus he launched another calendar of his own. He did not use his name for this but made it "Nepal Era" which is still in use.

There could be some debate on the authenticity of the legend but what we cannot ignore that a unique and truly Nepali calendar was launched. Taking his contribution to the nation, the government also has recognized Sakhwaa as a national luminary. And the calendar has been in use since then till today. Till a Rana prime minister declared Bikram Era as the official calendar some 95years ago, it was the official calendar for around one thousand years. Historians have evidences that it was used not only in Nepal but also in Tibet and India too, in some cases. Since it follows the lunar system, it is the window for Nepalis to determine cultural events, including the Tihar itself. The day of Mhapuja, the fourth day, is the most colourful day in the vally as tens of thousands of people gatherat Basantapur and other city centres to exchange good-wishes among friends, organizations and even political parties.

The New Year is celebrated in cultural milieu, rock and roll concerts, motorcycle rally, candle walk,publication of books and musical albums, decoration of localities with New Year greetings and so on. The mass cultural rally is the centre of attraction..They march along the path, in traditional costumes, with traditional drums and altruistic hearts.

Amid the dazzling events, the legend of Sankhadhar at least reminds of his broad heart and inspires us to do something similar in life – help others when they need it and do not seek any credit of it. Rather do something for the nation, in the name of the nation.

Nepal Era & Nepal Script

❑ **Subhash Ram**

Ke lekhe ko yar tyo newar lipima,.....Tyo ke re .....NHOODAYA BHINTUNA.....? Sachai tyo timiharuko samvat kati pugyo re?" A frend of mine asked me when I was writing my name in a note book in Ranjana Script. I was quite surprised by that question. Newar lipi .....Timiharuko samvat.....??

I"ve heard about a man who has lost his wallet, I can imagine a man whose briefcase has been stolen. Can you imagine a person who does not have his identity or forgotten his identity ? You may think everybody has own identity but "what is one's identity ?" question arises. There is only one suitable answer for this-that is culture.

Nepal is rich in it's own cuiture. Malla period was of great importance for the cultural,social & religious development of Nepal Mandala (the valley). There is now a tendency to consider this period of history as golden age of Nepal. In this very period Kantipur, Bhaktapur & Lalitpur gradually developed incomparable splendor.

Nepal's original Era Nepal Samvat is belived to be have

begun by Shankhadhar Sakhwaa when Raghab Dev was rulling in Kantipur & Anand Malla in Bhaktapur. It was started from 20 th of October 879 Thursday. It is lunar calender & it begins with the day of newmoon in the month of Kartik (Kachhala). Till now whatever the festivals we celebrate such as Dashain, Tihar, Chaitra Dashain, Teej, Shivaratri, Gaijatra, Chhath etc are according to Nepal Samvat (except very few).

There are 12 months according to this calender viz. Kachhala, Thinla, Pohela, Silla, Chilla, Chaula, Bachhala, Tachhala, Dilla, Gunla, Yanla, & Kaula. New month stars from the day after new moon day i.e. Paru (Pratipada). From Paru to fullmoon day it is called 'Tho' & then up to newmoon day it is called 'Ga'. So a month is divided into 2 parts 'Tho' & 'Ga' such as Kachhala tho kachhalaga & so on.

About Script, Nepal Script is that script which can be taken as Nepal's original Script on the way of Script development. Bramhi Script is the oldest Script found in SAARC countries. It is also well known as Ashok Script as king Ashok spread this Script in many places. Ashokan inscription in the Bramhi Script of 255 B.C. in pillar of Nigiihawa of Kapilbastu district is the oldest one found in Nepal which roughly translates as-"King Piyadasi beloved of the gods, after 14 years of his coronation enlarged for the second time the stupa of Buddha Kanaka Muni, & after 20 years of his coronation he came himself & worshipped (&) he caused (this) stone pillar to be erected".

Gupta Script was developed in early Lichhivi period. It was in use from 4th to 7th century. Kutila Script was in use from 7th to 12th century. Gupta Script & Kutila Script are now named Pro lichhavi script & post lichhavi Script as decided by HMG, Archaeology & culture dept. Different froms of Kutila Script were seen in different places such as in Devnagar (Patna), Bangal, Mithila, Kashmir, Nepal etc. & different name were given according to the cradles.

On the way of Script development Primary Nepal Script was developed in 9th century from Kutila Script. Nepal Script was developed in 10th century. Sharad Kasaa, an epigraphist and

president of Nepal Lipi Guthi writes Popular Nepal Script, Ranjana, Golmol, Bhujinmol, pachumol, Kunmol, Kwenmol, Hinmol &Litumol-these 9 types of scripts can be taken as Nepal's own Script. i. e.Nepal Script. Among these Popular Nepal Script was most widely used Script which is in use till today (i. e.from 9th to 20th century). This Script is more or less similar to Devnagari Script because both were developed from Bramhi Script.

Ranjana Script (Caligraphy) is artstic Script. It is also considered as holy Script, which developed in 11th century. This Script is spread in many countries like India, Tibet, China, Mongolia, Japan etc., specially in Buddhist monasteries. It has thick & thin attractive lining. Thick lined Script can mark the paper for longer duration. This Script is considered as word's 2nd most beautiful & artistic Script. Kutakshyar is a way of writing mantras, slogans etc, which runs from up to down. Other Scripts also have their own pecularities.

Our Scripts & Era are our heritage. There is a fallacy that these Scripts & Era are Newar Scripts & Newar Ear, which is totally wrong. According to Dr. Dilliraman Regmi, Newars are remaining in Kathmandu since 500 B.C Newars is foremost caste of Kathmandu valley. In Malla period Nepal Bhasa, mother language of Newars , was official language. Nepali language was seen in 11th century in Syangja region of Karnali zone, then known as Khas Kura...

Scripts are not always related to the particular language. Though many inscriptions.....& manuscript are found written in Nepal Bhasa, Nepal Script was most widely used to write Sanskrit language than Nepal Bhasa. Nepal Script was also used to write Maithali language. Recently a book 'Tarka Bitarka' by Nagendra Sharma has been published in Nepali language in Nepal Script. Bramhi Script is parallely related to pali & Sanskrit. Today including Nepali, other languages like Hindi, Nepal Bhasa,. Tamang, Maithali etc. are written in Devangari. Even English we write in Roman Script. So Nepal Script does not belong to particular language. It is our Universal Script.

Nepal Samvat was officially used in Malla Period. After

Prithvi Narayan Shah took over the valley in 1768, he could not win culture of Ktm.valley. He couldn't win Nepal Script & Nepal Era (Nepal Lipi & Nepal Samvat). Shah rulers did not give attention or support to these culture & they destroyed too. They created many contrivances. They made confusions about these. Nepal Samvat was removed from official activities in period of Chandra Shamsher. Similarly, obstacles were created to make leave Nepal script. Vikram era & Devnagari Scripts were brought in official uses by rulers. Vikram Era is no more used in it's cradle India which is not also the international Era, so the Indian Script 'Devnagari'.

We have our own Era & various scripts, why should we borrow from others ? Nepal Ear & Nepal Script, which have been named after our nation Nepal, & not after particular caste, religion or political groups. They were originated in soil of our motherland. By the names they show nationality. We should be proud in our Era & various scripts, they are of our own. So why to hesitate to use these Scripts & Era ?

Today time has been changed various Nepal Era calendars are being published each year. Recently honorable Prime-minister Grijaprasad Koirala had given instruction to the minister for Civil Aviation Tourism and Culture to make necessary provision to use Nepal Era in practice.

परिशिष्ट

नेपाल संवत् व शंखधर साख्वाः सम्बन्धी थीथी पत्रपत्रिकाय् पिदंगु मेमेगु च्वसु धलः

❑ मुंम्ह - सुगतरत्न सिन्दुराकार

क्र.सं.	च्वसया छ्य	च्वमि	पिदंगु
१	राजनैतिक दलहरुको दृष्टिमा नेपाल संवत्	पद्म श्रेष्ठ	नेपाल समाचारपत्र, ०५८ कार्तिक ३०
२	नेपाल संवतलाई राष्ट्रिय मान्यताको अवधारणाः एक चर्चा	बद्रिप्रसाद घिमिरे	नेपाल समाचारपत्र, ०५८, कार्तिक ३०
३	नेपाल संवतसंग देशको अस्मिता गाासिएको छ	प्रदीपमान श्रेष्ठ	नेपाल समाचारपत्र, ०५८ कार्तिक ३०
४	उच्छृंखल कार्यक्रमले संवत् आन्दोलनलाई सघाउदैन	पी. श्रेष्ठ	नेपाल समाचारपत्र, ०५८ कार्तिक ३०
५	समाजसेवीको एउटा नमूना : शंखधर		नेपाल समाचारपत्र, ०५८ कार्तिक ३०
	न्हूदया लसताय् राजनीतिक पार्टीतय्सं ब्यूगु भिंतुना - पौ		हेटौंडा वाः पौ, ०५८ मंसीर १०
६	म्हपजा वयाः जक नेपाल संवत वःगु मखु	गंगालाल श्रेष्ठ	सन्ध्या टाइम्स, ने.सं.११२४ कछलाथ्व १
७	नेपाल संवत व म्हपुजा	रविन	नेवाः पोष्ट, ०६० कार्तिक ९
८	नेपाल संवतयात गुकथं छ्वयलेगु ?	विजयकृष्ण श्रेष्ठ	नेवाः पोष्ट, ने.सं.११२४ कछलाथ्व १
९	नेपाल संवत	प्रेमशान्ति तुलाधर	नेपालभाषा साहित्यया इतिहासपाखें
१०	शंखधर साख्वाः व्यापारी थिए	मदनमोहन जोशी	नेपाल समाचारपत्र, ०५८ कार्तिक ३०
११	स्वन्ति नखः व नेपाल संवतया "भिजिबिलिटि"	ज्योतिरत्न शाकय	सन्ध्या टाइम्स
१२	विक्रम संवतया औचित्य छु ?	यचु जोशी	विश्वभूमि
१३	नेपाल संवत्, शंखधर साख्वाः व ब्राम्हणवाद	शरद कसाः	सन्ध्या टाइम्स, ने.सं.१११८ कौलागा ११
१४	अध्ययन अनुसन्धानबाट शंखधर उपेक्षित	शुभेच्छा विन्दु	नेपाल समाचारपत्र, ०५८ कार्तिक ३०
१५	नेपाल संवतया ऐतिहासिकता	रेवति रमणानन्द श्रेष्ठ	स्वनिगः वाःपौ, ने.सं. ११२० कछलागा ९
१६	नेपाल संवत नेपाःया संवत्	शरद कसाः	अप्सरा वाःपौ, ने.सं. ११२२कछलाथ्व १३
१७	नेपाल संवत खः नेवारी संवत मखु	गंगालाल श्रेष्ठ	विश्वभूमि, ०५५ कार्तिक २
१८	नेपाल संवतको उत्थानबारेमा स्पष्ट हुनु पर्ने केहि प्रशंग	दीर्घराज प्रसाइ	हिमालय टाइम्स, ०५९ पुष १३
१९	नेपाल संवत जनताको संवत	स्वागत नेपाल	नेपाल समाचारपत्र, ०५९ कार्तिक १९
२०	नेपाल संवत वा नेवारहरुको संवत	हिक्मत डंगोल	नेपाल समाचारपत्र, ०५९ कार्तिक १९
२१	ओझेलमा परेको जीवित सवत	सुभाषराम	नेपाल समाचारपत्र, ने.सं. ११२३
२२	नेपाल संवत चलाउन नसकिने कारणै छैन	सुरेन्द्रवीर मालाकार	नेपाल समाचारपत्र, ०५९ कार्तिक १९
२३	पोखरामा नेपाल संवत	लक्ष्मण श्रेष्ठ	नेपाल समाचारपत्र, ०५९ कार्तिक १९
२४	नेपाल संवतबारेका भ्रमहरु हटाइनु पर्छ	कृष्णशंकर घिमिरे	नेपाल समाचारपत्र, ०५९ कार्तिक १९
२५	शंखधर साख्वाः ऐतिहासिक शोध देखि टेलि चलचित्रसम्म	पद्म श्रेष्ठ	नेपाल समाचारपत्र, ०५९ कार्तिक १९
२६	नेपाल संवतको ऐतिहासिक तथा साास्कृतिक महत्व	ओमप्रसाद धौभडेल	नेपाल समाचारपत्र, ०५९ कार्तिक १९
२७	नेपाल संवत राष्ट्र संवत हुन नसक्नुका कारणहरु	सर्वज्ञराज नायः	नेपाल समाचारपत्र, ०५९ कार्तिक १९
२८	धरानमा नयावर्ष कार्यक्रम	हरेराम कर्माचार्य	नेपाल समाचारपत्र, ०५९ कार्तिक १९
२९	नेपाल संवत नेवाःतयगु पेवा मखु	राजेन्द्र स्थापित	भिंतुना द पौ ल्याः ६
३०	विदेशसंगको सन्धि - पत्रमा नेपाल संवत प्रयोग हुन्थ्यो	लक्ष्मीदास मानन्धर	नेपाल समाचारपत्र, ०५८ कार्तिक ३०

३१	विभिन्न संवतहरु मध्ये लक्ष्मण संवत र तिनको सम्बन्ध	शंकरमान राजवंशी	प्राचीन नेपाल ल्याः १०८
३२	लिच्छवि संवतको निष्कर्षमा अनुसन्धानको बाटो	शंकरमान राजवंशी	प्राचीन नेपाल
३३	नेपाल संवतयात राष्ट्रं नालेगु बाध्यता वइतिनि	गंगालाल श्रेष्ठ	
३४	म्हपुजा व नेपाल संवतया न्हूदा	सत्यमोहन जोशी	स्वनिगः, द , ल्या ८
३५	नेपाल संवत	के. एस.	लसता लय् पौ, ने.सं.११२४ कछला
३६	बिक्रम संवतया सरल क्यालेण्डर	के.वि. उदय	विश्वभूमि, ने.सं. १११६ दिल्लागा ११
३७	थीथी पार्टीतय् न्हूदया भिंतुना	तुतुकाजी	सन्ध्या टाइम्स, ०५२ कार्तिक १७
३८	न्हूदायात स्वइगु साम्प्रदायिक तत्वतय् मिखा	उत्तमराज शिलाकार	सन्ध्या टाइम्स, ०६० कार्तिक १८
३९	हिलावंगु इलय् न्हूदा व भी	भि.एस. मन्दः	नेवाः पोष्ट, ने.सं. ११२३,
४०	नेपाल संवतया प्रणेता शंखधर साख्वाःया झ्वाता		नेवाः पोष्ट डेस्क, ने.सं. ११२३ न्हूद
४१	न्हूदा नं हने मांभाय्या अस्तित्व नं ल्यंके	अमृतमान शाक्यभिक्षु	नेवाः पोष्ट, ०५९ कार्तिक १२
४१	राष्ट्रिय विभूति शंखधर साख्वाः व ऐतिहासिक कृति	श्रीकृष्ण महर्जन	नेवाः पोष्ट, ०५९ कार्तिक १७
४३	अमेरिकाया नेवाःत व न्हूदया परम्परा	राजु महर्जन	नेवाः पोष्ट, ०५९ कार्तिक ने.सं. ११२३
४४	शंखधर साख्वाःनाप स्वापू दुगु फल्वा		नेवाः पोष्ट, ने.सं. ११२३ न्हूद
४५	नेपाल संवतयात वंशावलीइ गुकथं च्वयातःगु दु ?		नेवाः पोष्ट, ने.सं. ११२३ न्हूद
४६	नेपाल संवत नेपाःमितयगु हे खः ।	गंगालाल श्रेष्ठ	नेवाः पोष्ट, ने.सं. ११२३
४७	ने.सं.यात मान्यता बिइकेगु निति जुयाच्वंगु संघर्ष च्वछ्यायेबहजू	सुरेन्द्रवीर मालाकार	नेवाः पोष्ट, ने.सं. ११२३ न्हूद
४८	कान्तिपुरं छ्वयःगु नेपाल संवत व सरकारं ब्यूगु अघोषित मान्यता	निश्चल	नेवाः पोष्ट, ने.सं. ११२४ कछलाथ्व ४
४९	नेपाल संवत तिथि व म्हपुजा	मस्याः ज्यापु	नेवाः पोष्ट, ने.सं. ११२३
५०	नेपाल संवत नेपाःया राष्ट्रिय संवत	शरद कसाः	ध्वाखाबहाः खलः, ने.सं. ११२० न्हूद
५१	शक व शाक्य संवत पाःगु हे खः धकाः गथे धायेगु ?	श्यामसुन्दर राजवंशी	ध्वाखाबहाः खलः, ने.सं. ११२० न्हूद
५२	नेपाल संवतया वारे छ्वत्वाःचा चर्चा	प्रा. माणिकलाल श्रेष्ठ	ध्वाखाबहाः खलः, ने.सं. ११२० न्हूदा
५३	नेपाल संवतया इतिहास	भूवनलाल प्रधान	स्वनिगः वाःपौ, ने.सं. ११२० न्हूद
५४	नेपाल संवतया आन्दोलन, नेवाः साास्कृतिक पुनर्जागरण	मल्ल के. सुन्दर	स्वनिगः वाःपौ, ने.सं. ११२० न्हूद
५५	नेपाल संवतय् सुलाच्वंगु छगू रहस्य	गंगालाल श्रेष्ठ	सन्ध्या टाइम्स, ने.सं. ११२० विशेष तँसापौ
५६	राष्ट्रिय मान्यता वल आः छु यायेगु ?	रा. मानन्धर	सन्ध्या टाइम्स, ११२४ कछलाथ्व १०
५७	नेपाःया भूमिपुत्रतय्सं नेपाःया हे संवत छ्वयलेमाः	गोरेबहादुर खपांगी	सन्ध्या टाइम्स, ने.सं. ११२० विशेष तँसापौ
५८	विशेष महत्व रहेको नेपाल संवत	श्रृजना शाक्य	अन्नपूर्ण पोष्ट, ०६० कार्तिक ९
५९	नेपाल संवत किन मनाउने ?		अन्नपूर्ण पोष्ट, ०६० कार्तिक ९
६०	राष्ट्रिय विभूति शंखधर साख्वाः	उमा कोइराला	गोरखापत्र, ०६० कार्तिक ८
६१	भिंतुना कार्य समितिमा एउटा बाहुन	हरिगोविन्द लुाईटेल	कान्तिपुर, ०६० कार्तिक २०
६२	नेपाल संवत्को प्रयोगले दिएको सन्देश	सुरेन्द्रवीर मालाकार	अन्नपूर्ण पोष्ट, ०६० कार्तिक २४
६३	नेपाल संवतबारे छगू चर्चा	रेवति रमणानन्द श्रेष्ठ	जनएकता वाःपौ
६४	नेपाल संवत (खल्हाबल्हा)		भिव्वाला, ने.सं.११०७ न्हूद
६५	नेपाल संवत व थुकिया महत्व	मुनिन्द्ररत्न बज्राचार्य	खेलुइता द पौ ल्याः २१
६६	नेपाल संवत व थुकिया महत्व	बुद्धरत्न शाक्य	सन्ध्या टाइम्स, ने.सं.१११९ न्हूद
६७	नेपाल संवत छगू विवेचना	राजेन्द्र श्रेष्ठ	
६८	नेपाल संवत पुलुपालु	केदार सितु	सन्ध्या टाइम्स, ०५२ कार्तिक १७
६९	नेपाल संवतया विषयलय् भुवनलाल प्रधानजुया धारणा	श्यामसुन्दर राजवंशी	भिंतुना द पौ, ल्याः ९
७०	नेपाल संवत इतिहासदेखि वर्तमानसम्म	श्रीकृष्ण महर्जन	विश्वदीप साप्ताहिक, ०५६ कार्तिक २७
७१	नेपाल संवत्को महत्व	गंगालाल श्रेष्ठ	
७२	शंखधर साख्वाःयात राष्ट्रिय विभूति धायेधुंकाः	सुरेश मानन्धर	सन्ध्या टाइम्स, ०५६ मंसीर १०
७३	नेपाल संवत्को सिंहावलोकन	के.वि. उदय	नेपाल समाचारपत्र, ०५३ कार्तिक २७
७४	म्हपुजा व नेपाल संवतया न्हूदा	सत्यमोहन जोशी	स्वनिगः द पौ ,ल्याः १८
७५	नेपाल संवत्को सामान्य परिचय	काशिनाथ तमोट	नेपाल समाचारपत्र, ०५३ कार्तिक २३

७६	विक्रम संवत र विस्का: जात्रा	वि.एस. रत्न	इनाप वा: पौ, ने.सं.११०४ कौलाथ्व १०
७७	नेपाल संवत शंखधर साख्वा:या इतिहास	भूवनलाल प्रधान	स्वनिगः वा:पौ
७८	नेपाल संवतको इतिहास	सूर्यविक्रम ज्ञवाली	नेपाल समाचारपत्र, ०५३ कार्तिक २७
७९	नेपाल संवतको प्रारम्भ र शंखधरका कथा	संजीवन महर्जन	कान्तिपुर, ०५३ कार्तिक २४
८०	राष्ट्रिय संवतको मागसंगै "भी नेवा:" को नारा	सगुन	
८१	इतिहासकार धनवज्र वज्राचार्य र नेपाल संवत्	राजा शाक्य	०५२ मंसीर ८
८२	नयाा राष्ट्रिय विभूति शंखधर साख्वा:	श्रीकृष्ण महर्जन	सिटी टाइम्स, ०५६ मंसीर ७
८३	सकल नेपा:मिया मंका: नेपाल संवत् ऋण मुक्त संवत् मखु	शंकरमान राजवंशी	भिंतुना द पौ ल्या: ३
८४	हानं शंखधरया नां काये त्यल	रा. मानन्धर	सन्ध्या टाइम्स, ०५७ कार्तिक ८
८५	नेपाल संवत व राष्ट्रियता भावना	गंगालाल श्रेष्ठ	सन्ध्या टाइम्स, ०५५ कार्तिक १५
८६	नेपाल संवतया छ्यलाबुला थौंया आवश्यकता	नानीकाजी सापू	सन्ध्या टाइम्स, ०५६ कार्तिक २७
८७	नेपाल संवतबारे छुं खा	काशिनाथ तमोट	देशय्मरु झ्या: वा: पौ, ०५१ कार्तिक १७
८८	नेपाल संवत् व जातीय स्वशासनया महत्व	मुक्ति प्रधान	जनादेश सप्ताहिक, ०५७ कार्तिक १२
८९	नेपाल संवत सम्बन्धि थीथी व्यक्तित्वपिनिगु शुभकामना		नेपाल समाचारपत्र, ०५४ कार्तिक १६
९०	नेपाल संवत मुखयतित जुल	शंकरमान राजवंशी	भिंतुना द पौ, ल्या: ७
९१	मुक्ति दिवसया लसताय् स्वंगु संवत नेपाल संवत	पूर्णकाजी ताम्राकार	मिव्वाला, न.सं. ११०७ न्हूद
९२	नेपाल संवत व आस्थाया राज्य नीति	ब.आ. कनकद्वीप	नायखिं द पौ, ल्या: ४
९३	झीगु चाय् व्होगु नेपाल संवत्	सरमी	स्वनिगः द पौ, ल्या: ८
९४	नेपाल संवतया महत्व	रेवति रमणानन्द श्रेष्ठ	भिंतुना द पौ, ल्या: ५
९५	संवतया छ्वय: इतिहास पुइके	विजयरत्न असंवरे	स्वनिगः वा:पौ, ने.सं.११२० न्हूद तसापौ
९६	मालिक संस्कृतिको जगेनां गन ने.सं.को उद्देश्य हो (अन्तर्वार्ता)		बुद्ध सायमि, नेपाल समाचारपत्र
९७	न्हूदा हनेथुंका: थ्व खाय् नं विचा: यायकि ?	एल्भीस जोशी	सन्ध्या टाइम्स, ०५६ कार्तिक २९
९८	नेपाल संवतया राष्ट्रिय महत्व	सुरेश कुमार लाखे	हेटौंडा वा: पौ, ०५६ कार्तिक २०
९९	बुलुयावंगु राष्ट्रिय गरिमा नेपाल संवतं लितहइ	हिरण्यलाल श्रेष्ठ	सन्ध्या टाइम्स, ने.सं.१११९ तासापौ
१००	नेपाल संवत छ्पुलु	मोहनमान सांगामी	हेटौंडा वा: पौ, ०५६ कार्तिक २०
१०१	झीगु संस्कृतिइ म्हपुजा	मुकुन्दकृष्ण अमात्य	हेटौंडा वा: पौ, ०५६ कार्तिक २०
१०२	राष्ट्रियता व नेपाल संवत्	हिरण्यलाल श्रेष्ठ	जनादेश सप्ताहिक, ०५७ कार्तिक १२
१०३	नेपाल संवतया मूल्याइन यायेवलय्	मल्ल के. सुन्दर	जनादेश सप्ताहिक, ०५७ कार्तिक १२
१०४	नेपाल संवतया राष्ट्रिय महत्व	प्रो. माणिकलाल श्रेष्ठ	जनादेश सप्ताहिक, ०५७ कार्तिक १२
१०५	नेपाल संवतलिसे छ्स्वा:गु म्हपुजा नख:	डा. जनकलाल वैद्य	पलिस्था दा पौ द ९ ल्या:९ ने.सं ११२१
१०६	नेवा: जातियागु विकास जूगु थाय् नेपाल मण्डल इलाका ख:		पलिस्था द पौ द ६ ल्या:६ ने.सं. १११८
१०७	पशुपति महाद्य:या न्हय:ने च्वंगु मनूया झ्वाता शंखधर साख्वालयागु मखु । जय सिंहराम महाथ भासयागु ख: । (खाल्हाबल्हा),	छत्रबहादुर कायष्ठ	पलिस्था द पौ द १० ल्या:१०
१०८	अजय क्रान्ति शाक्यनाप खल्हाबल्हा		नेवा: पोष्ट, ०५९ कार्तिक १५
१०९	के.वि.घजुनाप खल्हाबल्हा		नेवा: पोष्ट, ०५९ कार्तिक १३
११०	नरेशवीर शाक्यनाप खल्हाबल्हा		नेवा: पोष्ट, ०५९ कार्तिक ११
१११	कृष्ण प्रजापतिनाप खल्हाबल्हा		नेवा: पोष्ट, ०५९ कार्तिक १२
११२	जुलुम चित्रकारनाप खल्हाबल्हा		नेवा: पोष्ट, ०५९ कार्तिक १७
११३	के.के. कर्माचायनाप खल्हाबल्हा		नेवा: पोष्ट, ०६० कार्तिक १२
११४	नेपाल संवतया वास्तविक महत्व	श्यामसुन्दर राजवंशी	भिंतुना द पौ, ल्या: ८, ने.सं. १११७
११५	नेपाल संवत स्वनामिया काल्पनिक किपा	एकाराम सिंह	पलिस्था द पौ, द १० ल्या: १०
११६	नेपाल संवत झीगु ख: झीसं छ्यलेमा:	एल्भीस जोशी	
११७	नेपाल संवतया राष्ट्रिय मान्यता	रास जोशी	
११८	राष्ट्रिय विभूति शंखधर साख्वा:	सूचना विभाग	
११९	थनिनिसें स्वयेदइ शंखधरया न्हापांगु झ्वाता		अप्सरा वा: पौ, ने.सं. ११२२ न्हूद

१२०	राष्ट्रिय विभूति शंखधर साख्वाः व ऐतिहासिक कृति		अप्सरा वाः पौ, ने.सं. ११२२
१२१	नेपाल देशया राष्ट्रिय संवत नेपाल संवत खः	पूर्णकाजी ताम्राकार	नेपाल संस्कृति लय् पौ, द ८ ल्याः ५
१२२	नेपाल मण्डलका कोशेली, नेपाल संवत र ...	मल्ल के. सुन्दर	
१२३	नेपाल संवतया एतिहासिक महत्व	भूवनलाल प्रधान	स्टार एक्सप्रेस, ०५८ कार्तिक ३०
१२४	विक्रम संवत् चलाएर सरकारले नोकरशाहीको काम गरेको छ	नरेशवीर शाक्य	स्टार एक्सप्रेस, ०५८ कार्तिक ३०
१२५	नेपाल संवतया विरोध देशघाती तत्वतय्सं जक याइ	सुरेश आलेमगर	सन्ध्या टाइम्स, १११८ विशेष तसा पौ
१२६	नेपालय का धसीया पुंल्वेया प्रभाव	शंकरमान राजवंशी	भिंतुना द पौ
१२७	नेपाल संवतयागु विवेचना	प्रा. ज्यो के. वि. उदय	प्रेष्टिज नेपाः, ने.सं.११२४ न्हूद
१२८	न्हूदाया प्रसंगय्	सत्यमोहन जोशी	प्रेष्टिज नेपाः, ने.सं.११२४ न्हूद
१२९	यट्खा वहालय् जूगु च्वस व्वज्या छपुलु	सुगतरत्न सिन्दुराकार	स्मारिका
१३०	नेपाल संवतया महत्व	रेवति रमणानन्द श्रेष्ठ	भिंतुना द पौ, ल्याः ५, ने.सं. १११४
१३१	नेपाल संवत	वैकुण्ठ प्रसाद लाकौल	भिंतुना द पौ ल्याः ५, ने.सं. १११४
१३२	नेपाल संवत सिवें न्हापायागु राष्ट्रिय संवत म्हसीके	शंकरमान राजवंशी	भिंतुना द पौ ल्याः ६, ने.सं. १११५
१३३	नेपाल संवतयात नेवाःतय्गु सुनां यात ?	केदार सितु	सन्ध्या टाइम्स द ५ ल्याः १६
१३४	नेपाल संवत नेपाःयागु हे संवत खः		मंकाः पा
१३५	वि.वि.सी.या न्हयसः व नेपाल संवत	सुरेश मानन्धर	
१३६	नेपाल संवतय् वःगु खतरा चिइकेमाः	कतःमत स्यस्यः	देशय्मरु झ्याः वाः पौ, ०५८ कार्तिक २३
१३७	ध्व वंशावली मखु ऐतिहासिक प्रमाण खः	प्रदीपमान श्रेष्ठ	देशय्मरु झ्याः वाः पौ, ०५६ पुष ८
१३८	नेपाल संवत राष्ट्रको निधि	सुभाषराम	
१३९	नेपाल संवतको राष्ट्रिय अवधारणा	सत्यमोहन जोशी	कान्तिपुर, ०५९ कार्तिक १९
१४०	नेपाल संवतको ऐतिहासिक महत्व	भूवनलाल प्रधान	कान्तिपुर, ०५९ कार्तिक १९
१४१	नेपाल संवतलाई नियाल्दा	नरेशवीर शाक्य	कान्तिपुर, ०५९ कार्तिक १९
१४२	म्हपुजा र नेपाल संवत	लक्ष्मण श्रेष्ठ	कान्तिपुर, ०५९ कार्तिक १९
१४३	विगतमा वक्रदृष्टि र वर्तमानमा उदासिनता	सुरेन्द्रवीर मालाकार	कान्तिपुर, ०५९ कार्तिक १९
१४४	नेपाल संवत : व्यावहारिक पक्ष	प्रा. माणिकलाल श्रेष्ठ	कान्तिपुर, ०५९ कार्तिक १९
१४५	नेपाल संवत : नारा सर्वत्र प्रक्रिया अलपत्र	दानदास श्रेष्ठ शुभेच्छा	विन्दु
१४६	नेपाल संवतलाई राष्ट्रिय संवतको मान्यता दिनुपर्ने नगरपिताहरुको धारणा		टंक पन्त विष्णुलाल श्रेष्ठ
१४७	नेपाल संवतयात अझ क्वातुकेत म्हितेमाःगु भूमिका	सुगतरत्न सिन्दुराकार	ये नेवाः पोष्ट
१४८	जनता थःहे सचेत जुइमा	व.आ.राजा	ये नेवाः पोष्ट
१४९	नेपाल संवत प्रचारमा युवाहरु	पद्म	
१५०	नेपाल संवतया प्रचलन व नेवाःतय दायित्व	नीलः सार्यमि	सन्ध्या टाइम्स, ०६० कार्तिक १७
१५१	राष्ट्रिय विभूति घोषणा जुइधुंकाः शंखधर साख्वाःया विषयलय् जूगु थीथी गतिविधि	सुगतरत्न सिन्दुराकार	च्वस व्वज्या लुमन्ति पौ, ०५६
१५२	नेपाल संवत आन्दोलन गुकथं न्हयाके छिउ	कतःमत स्यस्यः	देशय्मरु झ्याः वाः पौ
१५३	लोककल्याणको प्रतीक संवत	संतोषराज भुजेल	
१५४	नेपाल संवत व म्हपुजा	रविन	ये नेवाः पोष्ट
१५५	नेपाल संवतयात गुकथं छ्यलेगु ?	विजयकृष्ण श्रेष्ठ	येा नेवाः पोष्ट
१५६	नेपाल संवत व सरकारी मान्यता पूवनाच्वंगु दु ला ?	अमृतमान शाक्यभिक्षु	यें नेवाः पोष्ट, ने.सं.११२५ कछलाथ्व पारु
१५७	नेपाल संवत राष्ट्रया संवत खः	अमृतमान शाक्यभिक्षु	ये नेवाः पोष्ट
१५८	नेपाल संवतया थीथी पक्ष छगू चर्चा	सुगतरत्न सिन्दुराकार	य नेवाः पोष्ट, ने.सं. ११२४ न्हूद
१५९	नेपाल संवतयात गुकथं व्यवहारय् छ्यलेगु	निश्चल	ये नेवाः पोष्ट, ने.सं. ११२५ न्हूद
१६०	शंखधर साख्वाःया विस्कं विस्क कथंया किपा	सुगतरत्न सिन्दुराकार	य नेवाः पोष्ट, ने.सं. ११२५
१६१	नेपाल संवत आन्दोलनया छपुलु	गोविन्दमान श्रेष्ठ	ये नेवाः पोष्ट, ने.सं. ११२५ न्हूद
१६२	नेवाः पात्रोया आवश्यकता	सुवर्ण शाक्य	अप्सरा वाः पौ, ०६३ कार्तिक १५

न्हूदँ विशेष समारोह समिति, बसन्तपुरस मूपाहां कथं
प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइराला

न्हूदँ विशेष समारोह समिति, बसन्तपुरय् जूगु ज्याभ्वलय् ब्वति कयाच्वंपिं

नेपाल संवत् न्हूदँया लसताय् जुइगु थीथी ज्याभ्वः, मन्दः ब्वज्या

नेपाल संवत् न्हूदँया लसताय् बसन्तपुरय् जूगु सार्वजनिक म्हपुजा ज्याभ्वः

शंखधरं नीस्वनाथकृगु संवत् किटान जृगु अभिलेख ।
थुगु अभिलेख खपया जेला त्वालय् दु ।

छुं नं जाति, धर्म वा पुचःया नामय् मखुसें देय्या नामय् स्वनातःगु बिश्वया छगू जक सम्बत् नेपाल सम्बत् खः । थुगु सम्बत् छगू ईया छम्ह साधारण मनू शंखधर साख्वालं थःयाके दुगु सम्पतिं सकल नेपाःमितय्गु त्यासा पुलाः, त्यासां मुक्तयाना न्हूगु सम्बत् छ्यलाबुलाय् हःगु खः । थःगु जाति, धर्म, वा नां लिसे मस्वासे थ्व सम्बत् राष्ट्रिया नामं स्वंगु छगू न्हू परम्परा हे खः । देय्या थःगु हे म्हसीका दुगु, देय्या मनुखं नीस्वंगु व देय्या सांस्कृतिक रीतिथितिं नापं भ्यलेपुनाच्वंगुलिं थ्व सम्बत् राष्ट्रिया हे सम्बत् खः । अले राष्ट्रिया सम्पति नं खः । थुगु सम्बत् कछलाथ्व पारु कुन्हु हिलीगु खःसा थुकुन्हु हे नेपाल सम्बत्या न्हूदँया दिंकथं हनेगु यानावयाच्वंगु दु । थुकियात भीसं राष्ट्रिय गौरव राष्ट्रिय स्वाभिमानया पलाकथं नालेमाः । छुं कथंया लोभ लालचय् तमक्यसें विशद्ध राष्ट्रिय तथा लोक कल्याणया भावनां निस्वनातःगु थुगु राष्ट्रिय सम्बत्यात नाला न्हिथान्हिथंया छ्यलाबुलाय् हयेगु भीगु कर्तव्य नं खः अधिकार नं खः । नेपाःया म्हसीका हे नेपाःया मौलिक संस्कृति खः ।

व्यतिगत नामले संज्ञापित र जाति वर्गद्वारा सम्बोधित नभएर देशको नामबा स्थापित राष्ट्रिय सम्वत्लाई हामी नेपाल सम्बत् भन्छौं । यो सम्बत् शंखधर साख्वाःले आर्जन गरेको धनले सम्पूर्ण जनतालाई ऋणमुक्त गरी चलाएको सम्बत् हो । जातीय संकीर्णता, व्यक्ति विशेषको नाउँमा स्थापित गर्ने परम्पराको थालनी नगरी जनस्तरबाटै देशको नामबा प्रचलित गरिएको यो पहिलो सम्बत् हो । नेपालको आभ्नै पहिचान भएको जनस्तरबाट स्थापित, ऐतिहासिक परम्परासंग आबद्धरहेको यो नेपाल सम्बत् हो र यो राष्ट्रिय नीधि भन्ने बोध हुन्छ । प्रत्येक कार्तिक शुक्ल प्रतिपदाका दिन यो संवत्सर नयाँ वर्ष शुरु हुने दिन हो। यसै दिनलाई नेपाल सम्बत्को नयाँ वर्ष मान्ने गरिन्छ । यो राष्ट्रिय स्वाभिमानको प्रतिरुप हो । प्रसिद्धिको लोभ र नाम चलाउने मोहदेखि बिलकुल अलग्ग रही प्रतिष्ठापित गरिएको राष्ट्रिय सम्वत् हुनाले यसको प्रयोग गर्नु तपाई हामी सबैको कर्तव्य हो । नेपाल रहे नेपाली रहन्छ, नेपाली संस्कृतिको यौटा अभिन्न अंग नेपाल सम्बत्लाई प्रचलनमा ल्याएर बिश्वमा नेपालको आभ्नै स्वतन्त्र पहिचान स्थापित हुनु पर्दछ ।

Unassociated with any individual name, caste, creed or community, the Nepal Sambat is in all essential respects a uniquely Nepalese national era. Inspired by a significant historical event in which Sankdhar Sakhwaa donated his wealth to deliver the entire Nepalese people free from debt, the Nepal Samvat was established. The New Year Day of Nepal Sabvat is celebrated on the day of Shukla Parewa in the month of Kartik. As is customary with all others eras, the first day of the Nepal Samvat marks the beginning of the New Year. Since the Nepal Samvat was established not to commemorate the glorious name or fame of any individual but to mark an act of great patriotism, it is our responsibility, to give due recognition to this national artifact of our country. If Nepal's integrity is protected, the Nepalese will retain their known place in the globe: If Nepalese culture is preserved, the Nepalese identity will remain in the world.

ISBN 978-9937-2-0062-2

9 789937 200622

नयालनाया मंकः खलः

बूंपं समाभाङ समिगि - ११२१

न्हूजः गुथि थापाथलि, यँ ।